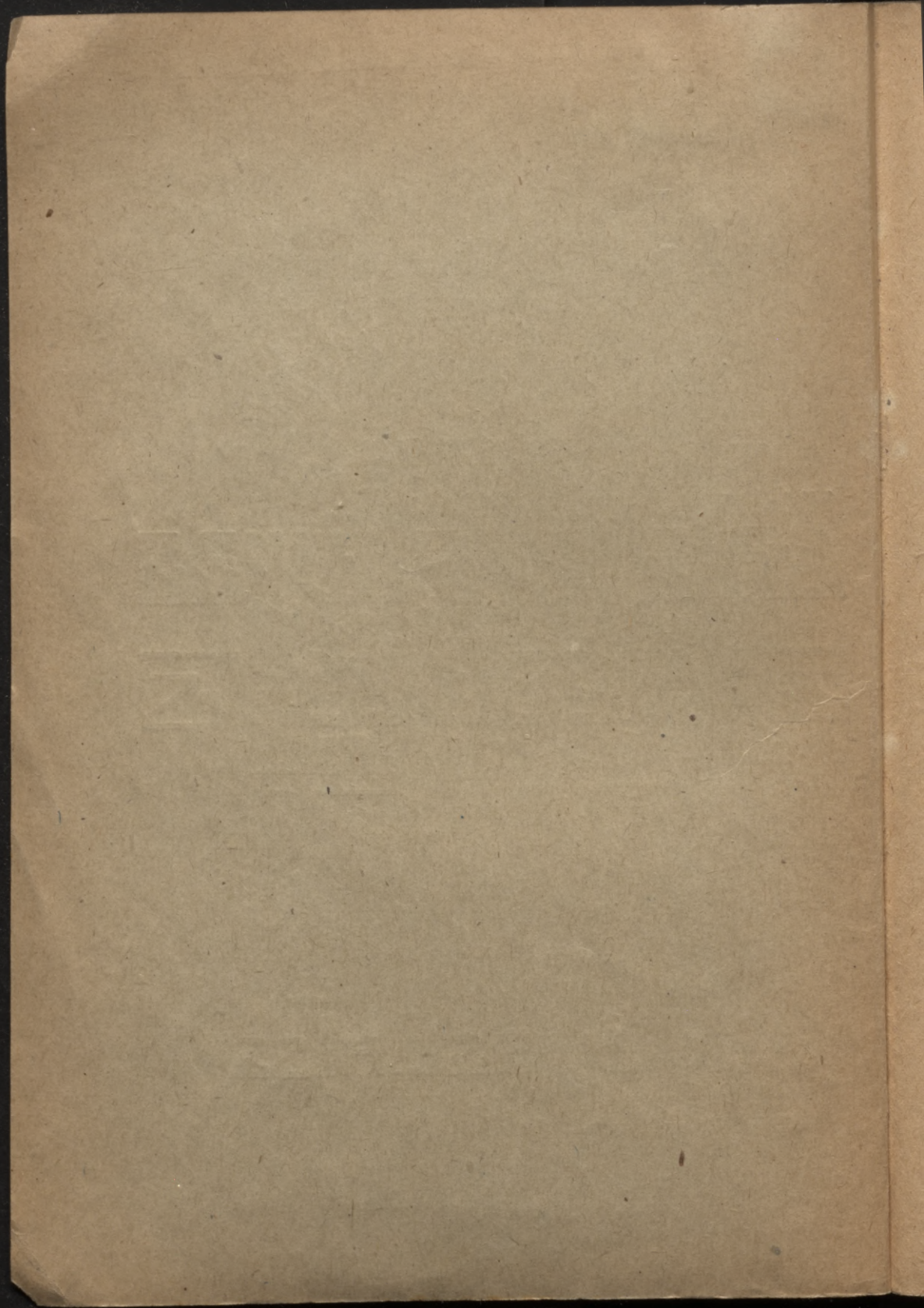

L 9
1048
II

“Kultūras Balss”

2981. v.

Q. Schwabe

9
1048

Latwju kulturas wehsture

I. sehjums

Sabeedriškà kultura

I. data

Dsimts fatwersme

B-1
L-

Rigà, 1921. g.

Dglibtibas Kooperatiwa „Kulturas Balis“ apgahdibà.

Parls 64

Latv. Pār Valsts Bibliotēka
Inv. 60-288

0303018794

Speiķis Sabiedrības „Sozialdemokrāts“ tipografijā,
Rīgā, Karļa eelā Nr. 19.

Saturš.

Preekſchwahršs	1
Cewadš	3
A. Saimē	11
I. Saimēš leelumš un faſtahwš	13
Simene	13
Leelgimene	14
Saimē	15
Saimēš faſtahwš	16
Saimēš leelumš	18
II. Saimēš eefahrtā	24
1. Raſchoſhana	24
Darba dalſſhana fahrtāš	24
Talkāš	26
Sweja, medibāš, drawneežtba	27
Lihdumi un atmataš	32
2. Ihpafchumš	36
Dſihwoflis	37
Upgehršš	39
Paſrtika	40
Deewa ſeme	41
Birſeš	43
Kopſeme	46
Puſeneeki	50
Bandaš	53
3. Paſrwalde	55
Saimneekš	56
Kunga wihrš	57
Sehwa dehlš	58
Mahtēš meita	59
Starpgimenu atteezibāš	60
Saimēš preekſchneeku teeſibāš	60
III. Seeweeteš ſtahwoflis gimene un ſaimē	62
Utraitneš teeſibāš	64
Seewāsmanta	68
a) Puhrš	69
b) Nowadš	76

Mahtes wara	80
Seewas teeßbas	85
Seeweete religija	91
Utßkats	93
B. Dsimts	95
I. Bahlini un tautas	97
Tautas	97
Bahlini	100
a) Wahrds	100
b) Skaits	103
c) Jehdseens	104
II. Dsimts jehdseens, fastahws un leelumß	105
Dsimts, gints, radß	105
Jehdseens	107
Sastahws	109
Leelumß	113
III. Dsimts nometnes	114
1. Sehsta	116
2. Zeemats	117
3. Zeemß	119
a) Wahrds	119
b) Geografija	119
c) Skaits	120
d) Leelumß	122
e) Nosankumi	125
f) Ißjeshchands	126
g) Ißsuschana	128
4. Nowads	130
Wahrds	130
Sehwa nowads	133
Bahlinu nowads	133
Tautu nowads	134
Rungu nowads	135
IV. Zeemu fatwerkme	137
Zeemu lifumi	137
Brunneezißbas teeßibu wehsture	139
Lihbeeshu un latweeshu gals	143
Marla	145
Kopums	148
Arßls	153
Agrarà eefahrta	155
Teeßißtá eefahrta	158
Kobeshu leetas	161

Dšimts šaimneeziba	165
a) Lates	167
b) Šnures	168
V. Dšimts šabeedriba	171
Pulks	171
Pulka preeššneeki	175
Wezaji	178
Draugi	182
Leimani	188
Kungs	192
Rahrtas	197
Laudis	199
a) Bajars	202
b) Šmirbs	210
Nelaudis	211
a) Kalpi	212
b) Šehree bahri	222
Ušins atreebiba	227
VI. Dšimts šatwersmes šabruššana	230
C. Pagasts	237
I. Pagasts šà nodofliš	238
II. Pagasts šà walšš dala	249
III. Pagasts šà paššwaldibas weeniba	255
Pagasta wežakais	257
Weštneeks	262
Seesneeks	263

Saihsinajumi.

- Brfl.** — F. v. Bunge u. R. v. Toll. Esth- und Livländische Briefflade, I. T. — Reval, 1856.
- GU.** — H. v. Brunningk u. Nicolaus Busch. Livländische Güterfunden, I. — Riga, 1908.
- UB.** — F. v. Bunge. Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch, I—XII.
- RAA.** — Rigas rates eefshejais arkiws.
- WBA.** — Widsemes brunneeziabas arkiws.
- Skaitki** — bes tuwaka norahdijuma nosihmè tartaš dseefmas numuru Kr. Barona krahjumā „Latwju Dainas“.
-

MEMORANDUM

TO : [Illegible]

FROM : [Illegible]

SUBJECT : [Illegible]

[Illegible text follows, appearing as faint bleed-through from the reverse side of the page.]

Breeshwahrdš.

„Latwju Kulturās Wehsture“ domata wairaf sehjumos. Pretim pragmatiskai jeb politiskai Latwijās wehsturei, kurai peekriht tehlot muhsu dsimtās semes un winaš politikas darinatajas — Baltijas wahzeetibas lomu Liwonijas wehsturisko notikumu Chronologiskā zehlonfataribā un attihstibā, „Latwju Kulturās Wehstures“ usdewums rahdit, ka Latwijās newahzeefchu fahrta, latwju demokratiija, de jure atstumta no sawas semes likumdewēju un pahrwaldes eestahdem, de facto turpina dsihwot ihpatnejā kulturelā fatwersmē un zihnitees par sawas nazionalās patibas un patstahwibas uštureschanu un iskopshanu.

Schahda Kulturās Wehsture nepeezeeshama tamdehl, ka Baltijas waj Latwijās Wispahrigā Wehsture jau pehz sawas buhtibas newar aptwert wisa wehsturiskā prozesa.

Kulturās Wehstures usdewums pehtit schi prozesa eeshchejo is- un pahrweidoschanos; rahdit, ka tautai bes politiskām zihnam par weenas waj otras schkiras šaimneezisko un teeskto wirskundšibu bij jaiszihna un jaaisstahw sawas kulturelās wehtibas; tehlot, ka Latwijās newaldoschā fahrta gadu šintenu mainās apmeerinaja sawas materialās, fabeedrifās, sekfualās, religiski-finatniskās un mahfliski-estetiskās waja- dsibas un intrefes; peepildit politisko gindeni ar dsihwes ritmeem zaurstrahwotu fadsihwes meesu; atweidot nazionalo kermeni wisa wina pilnibā. Tā latwju tautas kulturwehsturiskās attihstibas tehlojumš logiski šadalaš wairakoš patstahwigoš pehtijumos par materialo, fabee- drisko un garigo kulturu.

Ramehr mums naw wehl monografiju par atfewisshkeem latwju kulturās jautajumeem, schahds enziklopedisks darbs drihtstetu buht weenigi kolektiwš pehtijums, kur katrs wehsturneeks strahdā sawas schaurās špezialitates un ihpashchi studetā laikmeta waj wirseena robeschās. Deemshchehl, patreisejos Latwijās apstahkloš es neredsu schahda kopdarba eespehjamibu pehtineeku masa štaita un winu usskatu leelās daschadibas dehl, tamdehl usfahktam kolektiwam darbam truhstu pašcha galwenā — metodologiskās weenibas.

Bes tam leelā data no manas grahmatas melnā darba ir pastrah- data tahlā pašaules malā ilgā atschkirtibā no dsimtenes, ar kuras garigā darba strahdneekem nebij eespehjamš pat farakstitees un apšpreestees weenā otrā nekšaidrā jautajumā. Bet taisni šweschumā, dsihwojot starp wežām un špilgti ihpatnejām kulturām un žiwilifazijas sistemām, rodas un nobreest neatwairama dwehfeles prašiba isprast pašcham šewi, noswehrt sawa nazionalā es stahwoški un šwaru inter- nazionalā žilwežē. Un šad man pašcham lišās škaidri daschi latwju

kulturas jautājumi, tad gribejās ispildīt šāvu pilsona pienākumu līdš galam un tos isdot monografijveidīgu šazerejumu ferijā ar nosaukumu „Latvju Kulturas Wehsture“, jo šinaju, ka šavas tautas kulturwehsturiskā prozesa ispratnei ir leela sošialpedagogiska nošhme — fewiškhi tagad, šad muhšu walstiskā apšina wehl top un weidojas.

Schiš darbs ir tīkai watas brihšhu darbs un pirmā waga aismirstā atmata. Es wišlabat apšinos patš, ka tīl atbildīgs un gruhšs darbs naw weenam pa špehtam. Un ja es tomehr ušdroščinajos wiņu šahht, tad tīkai šahht un eerošinat, ne beigt. Zeru, ka muhšu jaunās augstškolas doš peeteekofshu škaiļu wehtneeku, šam buhš wjadšigā darba mihlešiba un šinaschanas preekšch Latvijas kulturās leetām. Par wišem leetiškheem ašrahdišumeem, papildinajumeem un pahrlabošumeem jau eepreekšch manš paldees.

Weigās lai man atkautš šche pateiktees prof. P. Schmidam un Widšemes brunneežibas arkiwaram Dr. H. von Bruiningam, kaš man šchai darbā teešchi waj neteešchi bijuškhi palihdšigi ar šaweem padomeem un eerošinajumeem.

U. Š.

Rīgā, 29. juniā 1920.

Gewads.

Scholaiķu waltis ar ņawu privato ihpaņĥumu un ņĥĥĥru ņabeedribu ir ilgāš wehsturiņtāš attihstibāš darinajums. Waltis un wināš ņatwerņme radāš tad, tad dņimtis un dņimtis ņatwerņme jau bij par ņĥauru preeņņĥ jauneem raņņoņĥanas ņpeĥteem un wiau weidotām ihpaņĥuma atteezi-
hām. Tā tā ņĥai aiņwalstis laiķmetā waldija kopihpaņĥums, tad beeņĥi paņĥu laiķmetu ņauz par pirmatneĶā komunisma laiķu. Bet ņĥis no-
ņauķums raksturo aiņwalsti tikai no weenas puņeš ween, ņamdeh-
tāš neder laiķmeta aņņihmeĶumam. Mehš leetoņim terminu „dņimtis
ņatwerņme“, kuru latweeņĥoš ir eewediš muhņu paņihņtamais weh-
sturneeņš J. Krodsneekš-Krūgerš (Ji Baltijas wehstures, I. 45; III.
108). Un tahdā pat noņihmē tā kreewi ņawu родовој бытъ un wahzi
ņawu Sippenverband.

Latweeņĥu ņenwehsturē jautajums par dņimti ir loti nenofaidrots
un tumņĥš. Wina noņfaidroņĥana ņaweenota ar leelām gruhtibām,
turām diwejadš raksturs: wehsturiņtāš un ņoziologiņtāš.

Pirmāš gruhtibāš, ņa pahrāņ maņ wehl ņakrahtš wehsturiņtā ma-
teriala ņenlatweeņĥu kulturas ņudijām. Teeņa, mums ir monumentalais
F. G. von Bungeš Baltijas wehstures pirmawotu kraĥjums „Liv-
Est-Kurländisches Urkundenbuch“ ar wairāņ tā aņtoni ar puš tuht-
ņoņĥ aidrulajumeem, bet tāš ir ņastahditš „Baltijas brunneezibāš un
pilņeĥtu uņdewumā“ un ņatur waj weenigi materialuš par Baltijas po-
litiklo wehsturi, pee ņam galweno teeņu ņaņahrtoti tikai tee dokumenti,
kuri raksturo wahzeetibu tā noteiĶoņĥo, radoņĥo un weenigo kulturelo
wehstures wirņitaju un darinataju Baltijā; tā Ķiropāš žiwilņiĶijas
neņeņu Daugawas un Leelupeš barbareem. Latweeņĥu wehsturneeķu
peenahķums mahžiteeš darba miĥleņtibu no Baltijas wahzeeņeem un
wehlreiņ rakteeš pa teem watikana, ordena, brunneezibāš, pilņeĥtu un
waltis arkiweem Romā, Karalautņĥoš, Rīgā, Peterpili, Stohholmā un
žitur, pa kureem ir strahdajuņĥi gadu deņmiteem wahžu muņņĥneezi-
bāš ideologi un iņzeĥluņĥi gaiņmā wiņu, tāš war wehsturiņti attaiņnot wina
ņĥĥĥras politiņtāš un ekonomikāš priwileĶijas. Tikai peĥz tam, tad
buhš padaritš ņĥis melnais darbš, warēš ņahņi rakņit newiltotu Lat-
wijāš kulturas wehsturi.

Pagaidam mums atleef ņĶizet Latwijāš wehsturiņtā prozeņa kultu-
relo gaitu peĥz teem tendenziņoem materialeem, ņahduš ņneedš wahžu
ņinatneš ņaņahrtotee un publiĶetee wehsturiņtee dokumenti.

Preeņņĥ dņimtis ņatwerņmeš iņpraņĥanas buhtu no leela ņwara, ja
mums wehsture buhtu uņglabajuņi ņeno latweeņĥu eeradumu teeņi-
bāš, lihdiņgi tam, tā kreeweem ir Jaroslawa Kreewu Teeņa, wahzeem
ņaņĥu un ņĥwabu ņpoguki. Ra ari latweeņĥeem ir bijuņĥāš ņawas
„barbaru teeņaš“ (leges barbarorum), kuras atņĥĥĥhrāš no romeeņĥu
teeņibām (leges romanae), par to leezina 1272. g. meera lihģums,

noslehgts starp biskapu Albertu, ordena mestru Nordetu un semgalee-
scheem. Schi lihguma peektais punktis stān tā: „pilskungeem jaspreešč
teefa pehz latweešču un igāunu semju teesībām un eeradumeem.“ Uri
1253, 1255, 1262 un 1272. g. dokumentos eet runa par to paschu.

Baltijas semneeku teesības tīfa kodifizetas starp 12—14 g. f. no
ordena un biskapeem, peedalotees lihju wezajeem (oldesten lyuen).
Scho semneeku teesību teksts ir atrasts īščetrās redakzijās: pirmā sa-
stahda Wihlas-Sahmsalas lehnu teesību zeturto grahmatu (Igaunijas
brunneezibas „sarkanā grahmata“), un tā atteezās, laikam, īs danu
Igauniju; otrā redakzija atrasta Karalautšču slepenā ordena arkivā un
Dresdenes karata bibliotekā un, īčleet, bij domata ordena semēm;
treščā redakzija bij sastahdita preešč Rursemes un Semgales un atr-
asta no F. Bungeš starp Rursemes rokrahtu krahjumeem no 17. g. f.;
zeturtā redakzija atdrutata no J. G. Urndta Widsemes kronikā (H. d.,
20—30 lpp.) un leetas, bij spēhtā biskapa semēs. Pirmā un zeturtā
redakzijas stahw weena otrai wištuwal un ir wišpiluigatās. Salihdsti-
not wišus šchos seno semneeku teesību tekstus, atrodām, ka tee loti dau-
bsās weetās burtiski fastan; tas spēešč muhs domat, ka wineem bij
par pamatu weens pirmtekstis, warbuht Karalautšču redakzija, kura tīfa
papildinata un pahrgrosita daschadās Liwonijas semēs. Domām, ka
wišī tā fauktee semneeku likumi buhtu usflatami par Liwonijas eedšimto
e e r a d u m a teesībām, naw pamata. (Чешихинъ, Исторія Ливоніи съ
древнѣйшихъ временъ, т. II. 326. P. 1887.). Wišu scho fodu li-
kumu kasuistika, kur sīhti noteikti naudas fodi mahrtās par tairu atse-
wiščku bruhzi waj lozekla šakroploščanu un ne ar wahrdu naw mineta
afins atreediba, norahda ne us eeradumu, bet gan grahmatu teesībām.
Sāpat fodi pret lezereem un raganām, deewa saimosčanu un taml.
(R. Duzmanis. Jī Baltijas prowintšču teesībām, 32—33, R. 1913.)
leezina, ka šchis teesību normas naw raditas no latweešcheem, bet gan
wahzeem. Ja atmetam nost wišus kriminallikumus, tad no īščetreem
weetejo semneeku teesību krahjumeem paleef pahri tīkai dasčas žiwil-
teesību drumslas, kuras gauscham mas war dot latwuju kulturās weh-
stures ispratnei.

Atleef treschais wehstures awots — wišpahrejās kronikas.
Bet tairam finams, ka abas galwenās Liwonijas kronikas — Latweešču
Indriķa (lihds 1227. g.) un Rihmju kronika (lihds 1290. g.) rakstitas
ziteem mehrkeem un kalpo ziteem usdewumeem. Tur eet runa par
kareem, ordeni, wahzbrahleem un biskapeem, bet pawisam pawirščas
finas par Baltijas eedšimto žilšču eekšejo šatwersmi un kulturelo
stahwofli. Kronikas sneeds mums karu un waldoscho personu wehšturi,
bet ne tautu un šabeedriško eestahšču aprakstus.

Ro tuwal par senlatweešcheem dabujam sinat tīkai no wehlakeem
wahzu wehstures rakstneeku un mahžitaju darbeem. Bet wiņu aklais
naids un moralistais reebums pret wišu, kas tīl par matu nowiršas
no fristīgās tizibas mahzibām, peedod wiņu raksteem tīl tendenziošu
nokrahstu, ka wehstures pateesiba atš winas tīfko weedama. Paraugam
peewedam iswilkumu no pasihstamā reformazijas ideologa un Rursemes

superintendenta Pawila Einhorna darba Historica Lettica (1649. g.): „Rahsās tika westa tīf beskauniga un reebiga dšihwe, kahdu neatrast pat pee wismeschonigakām barbaru tautām. Ehdeeneem un dšehreeneem waja dseja stahwet augu deenu uš galda, lai katrs waretu riht, tad eegribas . . . Pee tam tee šawā walodā dseedaja tīf reebigaš, beskaunigaš un weeglprahtigaš dseefmas, deen' un nakti bes stahjaš, ka pat welnam neišdomat flittakaš un reebigakaš. Es pat domaju, ka . . . beskaunigaš Thaisa un Mesalina kaunetos klaufitees un dseedat tahdaš.“ (Scriptores Rerum Livonicarum, II, 594). P. Einhorns labat pahrsinaja klasifiko pafauli netā šawu semneeku dšihwi, tamdeht winašch greešchas pehz šalhdšinajumeem turp. Bet dauds labat winašch buhtu darrijs, greešdamees pee balteescha Baltasara Rusowa Widsemes kronikaš (1584. g.), jo rupjais dšihwes preešs un satiriklās diwdomibaš šenlatweešchu kahju apdseedaschanas dseefmas, kuras tā tirdija lutertizigā mahzitaju širdi, bij tīkai wahja atbalsš no bahantiskās šimfonijaš, taš ištān no Rigas pilšona un lauku barona kahju dšihrēm 16.—18. g. š. Luht ko Rusows raksta par ridšneeku godeem 65 gaduš pirms Einhorna. „ . . . Pehz kahju maltiteš eefahkās dseefmas un deja . . . Aluš tika dšertš bes gala, tā ka gildes istabaš grihda no aluš bij tā apleeta, ka uš winaš newareja stahwet un to ištāšija ar seenu . . . Kad wišt bij pilnā un dulni, tad lehza uš galdeem un soleem, un no tureenes ar šaweem leeleem rihineem (šobeneem) aptapaja weens otram galwaš un ložektuš . . . Šitpat leelifti tika šwinetaš kristibaš. — Pehz maltiteš šahkās deja un dseefmas, un kurušch no jaunekleem prata wišlabat, wišbeskaunigaš dseedat, taš tika par ziteem wairaf šlawets un mihtakš turetš. Šhiš dseefmas atneša uš Widsemi no wišas pafaulēš, jo winaš te tika turetaš leelā godā, un jaunš waj wežš ar tān nodarbojāš.“ (Scriptores, II, 41).

Ar šheem paraleleem israfsteem gribejām rahdit, zil ušmanigi jašturas pret wišeem wahzu mahzitaju raksteem par šenlatweešchu dšihwi un ecraschām. Taš, ko weens no wineem (Einhorns) grih ušteept latweešheem tā wišleelako meschonibu un dšimuma išwirtibu, to otrs (Rusows) tehlo tā parastu šadšihwes ainu, kur uš weenada kulturas lihmena stahw wahzu kungs un latweešchu kalps. Tapehz mehš neliftim šewišchka šwara uš šheem wehlineem wahzu kronisteem, bet pašahwigi winuš pahrbaudiftim ar teem dateem, kuruš šneeds muhsu tautas dainaš, jeb runajot Einhorna wahrdeem: „Tās beskaunigaš, reebigaš un weeglprahtigaš dseefmas“, ar kuruš toreiš Widsemē „nodarbojāš katrs, wežš waj jaunš“. Tā tā Rusows un Einhorns dšihwoja taitni tad, tad wehl tautas dseefmas bij wišas latwju garigās kulturas pamats un šabeedriški ekonomiskās dšihwes newiltotš attehš, tad mums ir pilna teešiba winām peegreest pirmo ušmanibu un ar winām papildinat to, ka naw minetos wahzu awotos.

Bet waj taš naw pahraf drošchš panehmeens išleetot dainaš wehšturiftkeem pehtijumeem? Ja, bes šchaubam, dainām naw juridiftku dokumentu un teešas atšchu neatwairamā špehka. Winaš newar eenemt ne Kreewu Teešas (Русская Правда), ne Alemanu, ne Šatšchu Teešu

weetu. Somehr maldas ari J. Krodsneeks (Ji Baltijas wehstures, I., 23), tad winsch par dainam faka: „Winas nefneedf nekahdus mahjeenus par muhsu fentschu politiskam eestahdem, par lauschu schkiru sozjalo stahwolli un par fainneezibas metodem un ruhpneezibu, par fatiskmi ar swescham tautam — robs, to pa dalai pilditu episka dseja.“

Es esmu loti preezigs, ka schis wezais usstats par dainam ir jau noraidits no R. Klaustina, kursch jausskata par weenu no muhsu dsilafeem un patstahwigafeem wehstures pehtneefem. Winsch raksta ta: „Wisai latwju tautas dsejai ta wehstures awotam ir usspeests intims un personigs sismogs. Tautas dseja naw spehjiga papildinat wehstures pasihstamo gaitu ar jauneem fakteem; winas materiali ir tihri soziologiskas dabas bes lahdas chronologiskas fahrtibas. Bet dainu nosihme meklejama zita lauka: winas eewed muhs sendas un pa dalai ari jaunlaiku fabeedribas eefschaja usbuhwe; tehlo mums gimenes un dsimts fatwerfmes pakahpenisko attihstibu un rahda priwatihpashuma, fewischki semes ihpashuma raschanos un kopā ar to fahstito fabeedribas pahr-fahrtoschanos us fashkiru zihnas pamateem; rahda preefschneeku waru un kalpu, meitu, bahru un wergu stahwolli.“ („Balt. Monatschrift“, 1910. g., 244—5 lp.). Ar dainu materialeem tikai tas sluktums, ka mums truhkst droshu chronologisku peeturas punktu, atdalot un sijajot sweschos, daschados laikos un laikmetos fazeretos fahrtojumus. Tapedz dainas paschas par fewi tik isdewigas wisadam teoretiskam spekulazijam un hipotesem. To war nowehrst, ja tautas dseefmu kulturwehsturiskos materialus pastahwigi fahihdina un pahrbauda ar ziteem laikmeta dokumenteem, starp kureem muhsu noluhkeem fewischki kriht swara muischu un pilsehtu ziwilaktis, fainneezibas grahmatas un wal-dibas eezelto semes rewisiju komisiju ofizialee pahrstati jeb kata stri pa atfewischkeem zeemeem, pagasteem un muischam par apstrahdatas semes platibu un wehrtibu. Wehrtigās sinas, to mums fneeds muischu turetaju pirschanas, pahrdoschanas, mantoschanas, kihlu un lehnū aktis teef apleezinatas no alkchu fastahditaju un leezineeku paschro-zigeem paraksteem un sismogeem; datus, kuras usdewa semes rewidēntēem semneeki par sawu fainneezibu stahwolli wini bij speesti ap-swehret pehz ihpashas formulas (formula juramenti): „Es NN Schwere by Sewam Aurtam, ka es usse wüffims letims to te kunge man weitzes (waizās. U. Sch.), taisne un pattese, ne wenam no millibe etter Enaidibe grib issatcit. Die daisne (deews taisnais. U. Sch.) Man, Sews pallice (palihdsi. U. Sch.) manne Seva, bärne, tirummi, lupe un wüffe kas man pieter“. (Widsemes brunneezibas arkivs, 1638. g., Bd. 258aa, lit. a, fol. 1). Samdehl abam diwam materialu kategorijam mehš waram pilnigi ustizetees un tos ismantot droshceem kulturwehsturiskeem flehdseeneem. Kas atteezas us winu senumu, tad kaut gan H. von Bruiningks ir sagatawojis drukai wisus Widsemes muischu senrakstus, tad tomehr eefpeesta ir lihds schim tikai pirmā dala, kas aptwer laiku no 1207.—1500. g. (H. von Bruiningk und N. Busch. Ljöländische Güterurkunden. Riga, 1908). Turpretim wezakais swedru katastrs,

kas lihds šķim ir atrasts un atdrukāts no Th. Schiemana (Der älteste schwedische Kataster Liv- und Estlands. Reval, 1882), isdarīts tikā 1599.—1601. g. un stipri nepilnīgs. Uri no wehlafeem katastreem mums deemschehl bij peceetami tikā tee, kas atteezas us Widsēmi*). Tāpehž šho darbu fastahdot, Rursēmes ihpatnejee apstahkli newareja tikt peenahzigi nowehrteti, kas bes schaubām sneegtu weenu otru pahrlabojuumu Latwijās kulturās wehstures ustwehrumam.

Bet mums ir jāpahrwār arī tās soziologiskās grehtibas, us kurām aistrahdijām pašchā sahsumā. Leeta tā, ka dšimts soziologija ir wehl pahraf neiskopta sinatne, winas parahdibu lauks toti mas ispehtits un tamdehl te pagaidam walda it preteji usklati, ka nekahda drošcha un teoretiska skaidriba te wehl naw domajama. Rad wairaf tā ischetrdesmit gadus atpakaļ isnahza klasifēe Luija Morgana (1877) un Mak Lenana (1886) darbi: Ancient Society un Studies in Ancient History, tad islitās neapstihdama jaunā soziologiskā teorija, ka patriarchalā tehwa gimene ir ilgās attihstibas gala rezultāts un ka wišās tautās reis pahrlaidušchās laikmetu, kad nebij ne gimenu, ne laulību, bet katrā komūnā wišās seeweetes peedereja wišeem wihreescheem, un behrni tika skaitliti ne pehž tehwa, bet pehž mahtēs. Bet etnologiskai isīnai padilkinotees radās soziologi — C. Starcke (1889), E. Westermarcks (1891) un ziti, kuri zentās peerahdit, ka Morgana schēma — par zilwezes attihstību no maichūs dšimumu sadshwes, brahtu un mahsu laulibām, komunalās gimenes, daschadām paaudses un radus schētrosoščām esogamijas sistēmām lihds poligamijai (daudsseewibai) un monogamijai (weenseewibai) — it nebuht naw obligatoriska wišām tautām, un it ihpašči to newar teikt par baltās rahšās indoeuropeescheem. Somehr arī schai jautajumā weeniba un fastana naw panahsta: weeni lihds ar freewu pehtneeku Masimu Rowalewskī domā, ka mums naw nekahdu teešību isflehgt areeschūs no wispahrejām attihstibas normām, kamehr otri lihds ar wahzu indogermanistu Otto Schraderi griib peerahdit, ka indoeuropeeschi fawā kopdshwē naw pasinuschē ne grupu laulības, ne mahtēs gimenes (matriarchata), bet dshwojuschi tāpat kā wehl tagad dshwo daschās Rarpatu slāwu ziltis — leelgimenes jeb fātmēs no 20—30 zilweeem sem weena wēišcha (patriarcha) wadibas.

Paščā heidsamā laikā luhsums usklatoš paleel arween dšilats. Pazelās nopeetnās balšis — A. Langs, P. G. Schmidts, A. W. Thomas, A. de Genneps, kuri šaka, ka laikš atmešt Morgana teorijas un maldu usklatus itkā grupu laulības bijušchās pirmaf par indiwiduelām un itkā matriarchatam peederetu absoluta pirmiba dšimts wehsturē (P. G. Schmidt. L'origine de l'idée de Dieu. Anthropos, III., 808 sp.) Jo wairaf mehš eepasihamees ar neziwilisetu tautu dshwi, jo wairaf nahšam pee pahrlēezibas, ka Australijā, Okeanijā, S. Amerikā un Afrikā weenseewiba ir tikpat beescha parahdiba kā daudsseewiba, un patriarchalā gimene fastopama blakam matriarchatam.

*) Rursēmes brunneezibas arkiws, gandrihš wišā pilnībā, aišwestš no bermondteescheem us Stetinu, Wahzija.

Ne masat strihdigs ir jautajums, kahdas walsstiflas un komunalas funkcijas peekrita schahdai pirmatnejai dsimtij, kad wehl nebij raduschas walsis un pilsehtas scho jehdseenu tagadeja nosihme. Loti pamahzochi ir ilgee strihdi, kas schai leeta tika iszihniit kreewu wehsturiskā literaturā. Samdehl pakawestimees pee wineem drusku ilgā.

Dsimtis fatwersmes teoriju pirmais attihstija Terbatas wahzu profefors Gustaws Ewers pehtijumā par sentkreewu teesibām. (Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung. Dorpat, 1826). Winsch raksta tā: „Senlaidu walsis bij sahsumā tikai wairaku leelu dsimschu apweeniba, un jaunais waldneeks nefas wairaf tā wirspatriarchs. Walsis eefahrtā un pahrwalde ir tahda pati tā leelgimenē, jo tā bij weenigais paraugs, zilwekeem radot walsi.“ (l. c., 9.) Un zītā weetā: „Sahsumā ir tikai atsewischlas gimenes; tehws ir sawu pehzneeku dabigais preeschneeks. No pehzneekem isaug jaunās gimenes; tās paleef kopā, lai kopigi zihnitos pret ahrejeem eenaidneekem, un tā rodas dsimtis, kas aptwer wairafas gimenes. Katrā no tām ir tehws par kungu, bet wifas apweenibas galwa ir tas, kas stahw wistuwaf kopigam ziltstehwam, tā tad pirmā ziltstehwa wezakais dehls. No dsimtim rodas ziltis, un ziltis galwa ir tas patš, kas agraf bij dsimtis galwa — ziltstehwa wezakā dehla wezakais dehladehls. Sahsumā dsimtis galwam ir mas waras; katrs tehws walda sawā gimenē, un apaschneezibas faites ir wahjas. Bet peeaugot dsimtim un ziltim, aug preeschneeka wara; winsch eeguhst flawu un kara laupijumu. Wifs, kas wajadsigs dsimtis apweenibai, un kas winai peeder, atrodas preeschneeka rokās. Ja winsch pee tam ir wehl laimigs kara wadons, tad winsch pamasam kluhst par senturi, par warenu kungu. Bet gimenes pirmatnejās atteezibas, turām pamats ir paschā dabā; wehl ilgi paleef spehla ari jaunraditā walsi. . . Jauno kungu dehli usflata walsi tā sawu tehwa dsimtsmuischu un prasa no tās katrs sawu daku. Wezakam brahlim peekrita wirspahrraudsiba par wifu dsimtis apweenibu. Bei pallausibas bij mas. Waldneekam nebij lihdselku peespeest sawus jaunakos brahlus atsiht wina teesibas us wirskundsibu, jo tee iifuschji pee nowada paschi palika par neatkarigeem kungeem un zentās dibinat paschi sawas walsitis. Samdehl jauno walsu usbuhwē slehpās jau winu isirschanas dihgli. Daudsās no tām gahja drihs bojā, pateizotees waldoscho dsimtis lozeklu zihnām. Tikai ilgi peedsihwojumi mahzija saprast nowada dalischanas launās sekas, mahzija saprast, ka us walsim nedrihst skatitees tā us dsimtsmuischām, tehwa lauteem, lopeem un wergeem. Lihdsi to tika atsihtis schis pamatlukums, beidsās ari walsis waras skaldischanās un eestahjās trona mantoschana pehz pirmdsimtibas prinzipa.“ (l. c., 83—86).

Scho idealistisko dsimtis fatwersmes un patriarchalās waras teoriju attihstija tahlal kreewu wehsturneeks S. M. Solowjows sawos rakstos par sentkreewu kunigu dsimtis atteezibām (1846. g.) un leelajā Kreewijas wehsture (1851). Winu pahrlabotā weidā atbalsstija ari R. D. Rawelins (1848), Tschitscherins (1858), A. Nikitskis (1873) un J. Sabelins (1876).

Schis teorijas pamatdoma bij, ka kreewu tautas wehsture sahfas ne ar gimeni un pagastu (община), bet ar dsimti, kura bij kopdsihwes

waldofchâ forma un walsts pirmweids. (Ив. Забѣлинъ. Исторія русской жизни, I. 576—77. М. 1908). Ziteem wahrdeem, dsimts fatwerfme bij tahda fadsihwes eefahrt, tad atfewischa ihpatna teefibas noteiza newis wina peederiba pee weenas waj otras politifkas walsts, waj weetejâs paschwaldibas weenibas, bet gan afins radneeziiba un winas tumums dsimts fenzim. Jo tuwat kahds stahweja pee dsimts ziltskoka un jo wezaks bij winsch gados, jo wairaf bij winam teefibu eenemt labafos amatus; jo augstaks bij wina fabeedriffsais stahwolks. Tâ tâ dsimts wezako parasti fauz par patriarchu, tad schahdu fadsihwes fahrtibu war faukt ari par patriarchalu.

Scho wehsturneeku luhda bij, ta wini pehtija galwenofahrt tilai funigu, spezieli Rixewas funigu politifko wehsturi un winu dinastiju rehkinus fawstarpejâs kildâs dehl labakeem „waldibas krehfleem“. Un atradusch, ta schai waldofchâ schkirâ mantofchanas teefibas noteiz dsimts resp. dinastijas prinzijs, wini uf ahtru roku wispahrinaja schis funigu atteezibas par wisas fentreewu fadsihwes likumu. Bet tâ redsefim tahlat mantofchanas teefibas daschadâs lauschu schkirâs bij daschadas un tamdehl augschâ mineteem wehsturneekeem nebij teefibu schkirâs wehsturi peelihdsinat tautas wehsturei. Wehl wairaf tamdehl, ta pirmee freewu funigi un winu kara draudses bij sweschi eenahzeji skandinawi, winu mantofchanas fahrtiba nebij paschu freewu, bet sweschineeku fahrtiba, jo „wilingu laikos, tad seemelneeku tirdsneeziiba faistija Dublinu ar Nowgorodu un Bizantiju ar Ijslandi, juridiftas normas gabja no rofas rokâ tilpat weegli tâ prezes un naudas.“ (Е. Щепкинъ. Порядокъ престононаслѣдїя у древненорвежскихъ конунговъ, 175. Сборникъ В. О. Ключевскому, М. 1909).

Pretim schai wahzu skolai freewu feno teefibu pehtifchanâ, 19. g. f. otrâ puse radâs pretejs wirseens no flawofilu puses. Pretim dsimts fatwerfmes teorijai wini statija fawu pagasta fatwerfmes un tautas faeimas teoriju (общинно-вѣчевая теорїя), pehz kuras augstakâ wara fentreewu fadsihwê peederejusi newis neaprobeshotam patriarcham — dsimts wezim, bet weetejâs paschwaldibas wehle tam preefschneefam, kura wara bijusi aprobeschota no tautas weetneeku padomes. Slawofili pahrmeta faweem pretineekeem germanofilismu un fazija, ta tee flatotees uf sawas tautas wehsturi ar wahzeeschu azim, aismirsdami, ta „Kree-wija ir pilnigi ihpatneja seme, nefalihdsinama ar Wakar-Eiropas walstim“ un freewu zilweks ihpaschs deewa ifredsetais. Ramehr Reetrumu wehsture pilna „warmahzibas, werdsibas, naida“ (R. Alfakows), tikmehr fentreewu fadsihwê walda pilnigâ mehrâ pati tauta un faimes intimâs atteezibas. Pretim germanu dsimtij tee statija freewu „сельская община“ jeb lauku paschwaldibas weenibu, ar winas topzeemu un topsemem, kur draudsigi fadsihwo wairaf faimes. Saimewehle no jawa widus faimneeku, tee fapulzejas weetneeku pullâ jeb faeimâ (вѣче) un iswehl few lungu. Pret schahdu tautas waldibu wiseem funigu dinastiju rehlineem jafaschethstot tâ pret stipru seemu. So peerahdot leelo pilsehtu republiku — Nowgorodas un Pleflawas wehsture.

Sà flawosifiki eenefa tautiskumu un demokratismu fentreewu teešibu pehtibā, iheedami no apriorās tehseš, ka freewu zilweks ir demokratis un altruistis pehz ņawās dabās (С. А. Венгеровъ. Передовой боецъ славянофильства, 164—5. Собрание сочинений, т. III. Спб. 1912). Pirmais ar šahdu teoriju uštahjās Juris Samariņš (1847), bet pilnigāto weidojumu tā rada Konstantina Alkafowa darbos (1850 un 52). Wina tika attihstīta tahtat no Leščkowa (1858), Belajewa (1865), Rostomarowa, S. Leontowičša (1874) un ziteem.

Jau no tihri metodologiskā weedokļa flawosifiku mahziba par „Kree-wijas wehsturi tā wišā pašaulē weenigo kristiģas tautas wehsturi“ neištur kritikas. Bet ari pehz ņatura wiņā ir leels juzeklis tamdehl, ka flawosifiekum wahrds „община“ (komuna, pagasts) tāpat kā Ewersa un Solowjowa peekritejeem wahrds „родъ“ (dšimts) naw ņaistiti ar no-tekstu jehdseenu, bet teek leetoti daschadās nosihmēs. Se „община“ ir lihdsiģa pagastam, te wešelai ņaasistei, te wišai Kreewijai. — Beš tautas ņaeimas un pagasta ņatwersmes teorijas ar dšimts ņatwersmes teoriju ņazentās wehl treschā — „ņadruģas“, nama kopibas jeb ņaimes teorija, ņuru nodibināja S. Leontowičšs (1867). Wina idejas peenehma Beštuschewš-Rjumiņš ņawā Kreewijas wehsturē. Leontowičša no-pelns tāš, ka wiņšch aishrahdija uš deenwidu un reetrumu flāwu wehstures materialu ņwarigumu Kreewijas žiwilteešibu un walstis ņahtumu iņpašihšchanat. Bet reiše ari šch teorija ir tikpat weenpušģa tā abas pirmās, jo lihdsiģi wiņām tā ženschas pahrwehrst tikat weena tipa soziali šchuhniņu — serbu ņadruģu jeb ņaimi — par ņentreewu politi- tikās eekahrtas weenigo radošcho prinziņu, atstahdama pilnigā nomahrtā ašinsradneezišku apweenibu lomu aishwalstis ņatwersmē un pahršpihedama brihwā lihguma nosihmi žeema ņabeedribas, pagasta un walstis attihstibā.

Jr ari wehl žiti nowirseeni uš weenas waj otras teorijas puš. Interesenti war greesteš peek augstak mineto teoretiku originaldarbeem waj W. Storoščewa rediģetā rakstu kraħjuma „Кіевская Русь“, T. I. лр. 1—128. (M. 1910.), ņur wišch šchee pretejee ušskati ihšumā atstahstiiti. Muħsu noluhks bij weenigi rahdit, kaħda neweenprahtiba walda aishwalstis ņatwersmes ļautajumos, un ka tamdehl naw wehl tagad eekpeħjams tāsit galigūs leħmumus ņenlatweešchu ņabeedriklās kulturās leetās. Peħz muħsu domām, neweena no trim teorijām naw špeħģģa iškaidrot wišas aishwalstis eekahrtas ihpatnibas, bet kaħra par ņewi peeteekošchi apģaismo šchis eekahrtas atšewiškšas parahdibas: dšimts teorija ar ņawu ašinsradneeziģas un pirmdšimtibas prinziņu no-škaidro mantošchanas ņaħritibu; tautas ņaeimas teorija ar ņawu tautas ņuwerenitates prinziņu dara ņaprotamu waras organišaziju dšimti, un beidsot nama kopibas teorija ar ņawu teritorialās apķaimibas un ņaim- neeziklās ņaħbribas prinziņu dod mums rokā drošchu pawedeewu dšimts kopšemes un kopšaimneeziģas išpratnei. Kā darba hipoteses meħš wiņas mehģģinašim iškleetot tikat tiktahl, žil tāš nerundās pretim Latwijas kul- turwehsturiškeem ņakteem.

A. Saime.

A. B. C.

I. Saimes leelums un fastahws.

Pirms jahkam sawu darbu, mums tuhlin us weetas janoffaidro daschi nekkaidri termini, jo beeschi ween strihdas ne aif preteschibam uffkatoš un domaschanas prozesa, bet weentahršchi aif nenoteiktibas isteikme un pawiršhibas wahrdoš. Labs peemehrs ir ilgee idejifsee fari starp „dsimts fatwersmes“ un „tautas faeimas“ teoretikeem, par ko mehš ihfumā jau runajām eewadā. Tamdehl mehginasim šhe tuwaf norobeshot toš trihs pamata jehdseenuš, ar kureem mums pastahwigi buhs jarihkojas tahlafa darbā, proti: gimene, faimē un dsimts.

Gimene. Šhis wahrds ir aifguhts no leišhu walodaš un latwiški skanetu „dsimene“, tā šho wahrdu ari leef preeschā Juris Allunans (Kopotee Raksti, II. 301 A. Gulbja isd.) Gimene ir rada werbam „gimdyti — dsendet“. Pee šhis paščas grupas peeder leišhu „gimdytojas — dsendetajš, tehws; giminaitis — radineekš“ un muhsu „giminē radš, radi, dsimumš — rod, rodna, Geschlecht“.

Rā redsam, leišhu walodā šhim wahrdam ir deesgan plaschš un tamdehl nenoteiktš faturš. „Giminē“ nošhmē gan zilti, peem.: „lietu-vinkai yra moza žmoniū giminē“ — leišchi ir masa laušhu ziltš, gan ari familiju, peem.: „tas iz didžios aukstos giminēs kilēs“ — taš no leelas augstas familijas zehlees.

Ar šho wahrdu wed fakarā ari fenpruhšhu „ginnis — draugi“ un „ginniskan — draudšiba“. (R. Trautmann. Die Altpreuß. Sprachdenkmäler, 338. Göttingen, 1910). Tā tad „gimene“ burtiški nošhmē radu un draugu kopibu. Bet ari šhis jehdseens ir par plaschu.

Ulmans sawā wahrdnizā šho wahrdu tulko wāhziški ar Geschlecht un isteizeenu „us gimenu gimenem“ ar „von Geschlecht zu Geschlecht“, kas buhtu „no paaudses us paaudsi“. Gewesdami p a a u d s e s j e h d s e e n u radu un draugu kopibā, mums ar paaudšhu škaitu buhs eephejams nowillt šchaurataš robeschas gimenes, faimes un dsimts atteezibām. Pee kam gimenē p a a u d s c h u škaitš ir tikai diwi. Ziteem wahrdeem, ta ir tahda wezaku un winu behrnu kopiba, kur pehdejee, šafneegušchi pilngadibu un apprezejuschees, waj nu atstahj tehwa mahjas un eerihko few ihpašhu patwardu, waj ari paleef tehwa mahjās, bet wed sawu patstahwigu šaimneezibu. (Schradler. Reallexikon, 218. Харузинъ Семья и род, 19. Ch. Burne. Handbook of folklore, 164).

Sastanā ar šho definiziju mehš wahrdu „gimene“ leetosim tai pašchā nošhmē, tā wahzeeschi sawu „Sonderfamilie“ (pehž E. Großes Formen семьи и формы хозяйства, 14. Москва 1898), freewi sawu malaja semja, angli sawu family. Rodas jautajums, kapehž šhi wahrda nepašihst ne dainas, ne wezee garigee rakstneeki, un kapehž latweescheem naw sawa wahrda preesch šhi jehdseena? Mums leekas, atbilde war buht tikai weena: schahda š a w r u p gimene (S o n d e r familie) radas un isweidojās tikai tad, kad jau dainu šazereschanas seedu laifi

bij beiguschees. Ar to fassan ari zitu indoeuropeeschu tautu wehsture. Ari slawi, germani, greeki, kelti, armeni un indi dsihwoja fenatnê ne fawrup atsewischkâs fawrupgimenês, bet tâ fauktâs leelgimenês.

Leelgimene. Gimene automatiski isweherschas par leelgimene, tad otrâs un treschâs afinsradineeku paaudses dehli waj meitas paleet ari pehz apprezeschanâs dsihwot pee tehwa, un pat pehz wina nahwes turpina west kopeju faimnezibu us tehwa nowada, turpina dsihwot kopejâ namâ. Schahdas leelgimenes wislabaf bij usglabajuschâs pee reetrumserbeem, famdehl ari te winas wispirms atrada.

Sauzas tâs par „sadrugam“ (sadruidibam) un pastahw leelako teefu no afinsradineekeem, lai gan ari sवेशas personas war eekluht winâs, ja tâs eeprezas waj teef adoptetas. Bet wispahrschahds sवेशchineeku peejaufums ir neezigs, un jauktas sadrugas fastopamas dauds retaf. Winas lozekli dsihwo kopyeemâ un wed kopeju faimnezibu ar kopeju ihpachumu. Wideja leeluma sadrugâs ir ap 15—20 zilweku, par tureem walda waj nu tehws (domacins), waj wezatais gados. Wehl tagad schahdas leelgimenes usglabajuschâs Galizijâ un Ugru Kreewijas kalnainos apgabalos, bet 18. g. f. winas bij fastopamas ari Austrumu Ukrainê. Kamehr Podolijâ, Wolinijâ un Poleesijâ mehs tâs fastopam 14—16 g. f. juridiskâs aktis ar nosaufumu „dwo-rischtsche“ (leelhehta) (M. Gruschewsky. Istorija Ukraini-Rusi, 1, 314—315. U Lwowi, 1904).

Ari Leel-Kreewijâ leelgimenes bij parasta parahdiba pat wehl pagahjuschâ gadu simteni. Wina dwehselu skaits nepahrsneedsa 20—30, un tâs issuda lihds ar dsimtsbuhshanu. Daschadâs teefu aktis tam bij daschads nosaufums: Jaroslawas Kreewu Teesâ leelgimene fauzâs „werw“, Leischu statutâ (1529) — „sahbri“, bet Skrihweru grahmatâs (Piszowija knigi) — pawards jeb burtiski „leelâ krahfns“ (pefschischtsche). Ras atteezas us Wafar Ciropu, tad ari tur leelgimene fastopama wiszaur widus laiteem ar nosaufumeem pot, feu, communaute familial un tml.

Ja nu leelgimene bij pasihstama wiseem indoeuropeescheem, tad wajaga buht ari kopejam wahrdam schi jehdseena afsihmeschanai. Schraders tahdu atrod zelmâ* hiwa, tam rada sekoschee wahrdi: anglu sakschu „hiwan — kalpi, faine“; wezaugschwahzu „hiwo — laulats draugs, beedrs un hiwa — feewa“; gotu „heiwafrauja — faimneefs“; latinu „civis — pilsonis“; ukrainu „semja — faine; kreewu „semjanin — faines galwa, faimneefs“; senpruhschu „seimins — faine“; leischu „seimyna, seima“ — faine, kalpi; latweeschu „faine un feewa“, tas atwednami no fenindu „ceva, civa — mihlsch, ustizams, draudsig“. Tâ tad pamata nosihme wiseem scheem wahrdeem weena: „mihlee“, „draugi“. (Realexikon, 223. U. Preobraschensky. Russky Etimologitschesky Slovar, 112).

Schis walodnezistais istirajums rahda, ta ari latweescheem ir usglabajees faws wahrds leelgimenei — faine. Sapehz mehs ari us preeschu leetosim tikai pehdejo nosaufumu ween, paturedami prahtâ,

fa faime apsihmè to paschu, fo freewu „bolschaja ili sloschnaja semja“, wahzu „Großfamilie“ un angliu „joint family jeb kindred“.

Saime. Tagad ar wahrdu „saime“ parasti saprot titai faimee neefa waj funga kalpotajus. Eà Manzela Sprediku grahamatâ (1699 g.) fastopam isteizeenus: muishas saime, III. 84; pils saime I. 528; III. 78; saimneefa saime I. 16; II. 174; II. 176. Pee Adolfsija nahf preefschâ ari „deewa engelu saime“. Bes schaubam, wifas pahrejâs saimes ir darinatas pehz tâs senlatweeschu saimes, ar saimneeku preefschgalâ, kura pastahweja jau pirms wahzu eebrukuma. No Manzela ari redsam, fa jau 17. g. f. saimè eetilpa ari sweschineeki: „kalpi un kalpones“ I. 163, kureem matfaja algu I. 174 un dewa maifi I. 176. — „Augstâ basnizas funga namâ bij sagahjusi da schada saime: pils funga farawihri, runas funga sulaini, basnizas funga kalpi — III. 58.“

Schai sweschineeku un algadschu saimei teef statiti pretim sa-weji — behrni: „stahsti taweem behrneem un tawai saimei, II. 292; usluhfo sawus behrnus un saimi, I. 63; wezaki sawus behrnus, saimneeki sawu saimi, I. 64; laba saime un labi behrni, I. 164.“

Azim redsot schi preteschkiba starp paschu behrneem un „draugu behrneem“ jeb saimi ir isweidojusēs sem feodalisma eespaida, kad latweeschu kalpu saimēm stahweja pretim daschadi wahzu pils-, basnizas un runas fungi. Titai weenâ weetâ pee Manzela atrodam saimi winas pirmnosihmè: „Zeef saime, pilla saime, leela turiga saime ir ispostita — neween behrni, bet ari wezaki sweschâ tautu semè nowesiti. Daschs tehws... schello fazidams: deewš sin, kur mans dehlinšch, mana meitina tautu laikos isklhda, II. 37.“

Ari pee ziteem 17 un 18 g. f. garigeem raffstneekem redsam wahrdu „saime“ wehl leetotu teeschâ pirmnosihmè, bet wisbeeschaf to-mehr jau jaunâ faturâ.

Eà „Jaunâ latwiffâ dseefmu grahamatâ“ no 1752 g. fastopam saimi kâ leelgimēni jefoschos peemehros: „Kas dshwoja bes saimes, Eà behrnu mahte top“ (808 l. p.) „Dodi wiseem saimes tehweem un saimes mahitem meeru eefschan tâs laulibas“ (II. 58). Tahlat bibeles Glückâ tulfojumâ no 1739 g., kas atdrukats pehz 1889. g. isdewuma, lasam: „Schee ir Rama behrni pehz sawam saimēm, pehz sawam walodam“ (1 Moj. 10 nod. 20 p.). „Abrams apbruojâs ar sawu saimi, kas sawâ namâ peedjimuschî, 380 wihrus un dsinâs teem patal.“ (I. Moj. 14 nod. 14 p.). Un Abrams sazija: „Raugi, man neefi tu dsimuma dewis, un redsi manâs saimes behrnš buhs mans mantneefs.“ (1. Moj. 15 nod. 3 p.) Tahdâ pat nosihmè saime leetota 1 Moj. gr. 35 un 50 nod. 8 p. Turpretim Ch. Lenza Sprediku grahamatâ no 1764 g. ar wahrdu saime apsihmè titai kalpus un kalpones. (264–280 l. p.). No ta waram puslihdš droschi slehgt, fa 18 g. f. otrâ pusē schis wahrds jau bij saudejis sawu pirmnosihmi.

Ari no 18 g. f. wahrdnizâm redsam, fa saimes jehdseenâ pahrsvaru guhst ne gimenes lozeklu, bet sweschu kalpotaju elements. Eapehz pirmâ weetâ saime teef tulkota kâ Hausgefinde un saimes wihrs kâ Knecht. Bet Langes wahrdnizas (1777) wahrds „saimiba“, t. i. saimneežiba un Stendera (1789) saimes tulkojums ar Hausvolk (mah-

jineefi) norahda, ka wehl pat 18 g. f. faine, pehz wezàm tradizijàm, fchur tur tika nojausta fà fainneezibas un nama kopiba, t. i. leel-gimene.

Tahda pat bij faines attihstibas gaita ne tikai pee latweescheem, bet ari zitur: afinsradneezibas moments teef arween wahjafs, fweeschineeku peejaufums arween leelafs, famehr faine no radu organifazijas pahrwehrfchas par tihri fainneezifku komunu, kuras lozelli fauzas par beedreem jeb fahbreem. Bet runajot par 13—16 g. f. mehš warefim teift, ka tad wehl fainei bij winas pimatnejais raksturs: ta bij reisè ir afins, ir fainneezibas kopiba. Tad teescham pee faines peedereja: „feewas, behrni, kalpi.“ (J. Krodsneefs. Jf Baltijas wehstures. I. 25. Rigà, 1912.)

Beidsot, par turschu fainem mums sneeds finas ari Rihmju kronikas 6859—61. pants:

Die burc sie musten lasen sten,
Man hies sie alle darus gen,
Ir gesinde und auch ir gut.

Merkes pili teem wjadsej atstajt,
Eita teem wiseem laufà nahft
Ar wiau f a i m e m un mantu.

Uri wehl zità weetà wahzu brahli leelas, ka wineem loti poderejuschas paganu „feewas un behrni, wiau sirgi un lopi, meitas un kalpi“ (p. 4715—18).

Saines fastahw. Seewas peederiba pee faines isreet jau no ta ween, ka abeem scheem wahrdeem ir kopeja walodas fakne un daschadiba pastahw tikai peedehslos.

Par kalpu peederibu pee faines ari newar buht schaubu pehz wifa, kas zitetš no Manzela.

Atleef behrni. Bet latweeschu „behrns“ leifchu walodà (bèrnas) nosihmè puspuifi, kalpu, kahda nosihme schim wahrdam bijusi ari pee latweescheem wehl 17 g. f., fà to redsam no Manzela wahrdenizas „Leitus“ (1638). Tapat senpruhfchu „wayklis — dehlš un waiks — kalps“ ir wahrdi no weenas faknes, lihdsigi leifchu „vaikas — dehlš, behrns, vaikis — puifis.“ (J. Trautmann, I. c. 455). Kas atteezas us meitenem, tad raksturigi jau tas, ka latweeschi pasaudejuschi indoeiropeeschu kopwahrdu (leifchu dukte, freewu dotsch un t. t.) un aifnehmufchees no germaneem wahrdu „meita“, kursch teef leetotš gan meefiga behrna, gan lihgtas kalpones apfihmeschanai. Uri latweeschu „kalps“ fenslahwu walodà (chlap) nosihmè reisè dehlu un apkalpotaju; tas patš ir ar somu ugru walodu wahrdeem „puifa, puifis“:

Puifas, mani puifenini,

Es puifam faimineefs.

Es jaweem puifeneem

Pa puhram ausu sehju. 31106-05.

Ulpstatijuschi J. Krodsneeka trijpantu formulu — „faine pastahw no feewam, behrneem un kalpeem“ — no tihri formalas puses, mehginasim tuwak isirfat faines eefshejo eefahrtu un skaitlisko fastahwu,

weenmehr paturedami prahtâ, fa augschejâ formulâ pee behrneem teef peesfaiititi ari behrnu behrni.

Peeteef usmest pawirfchu flatu uf dsimts atteezibâm dainu fazere-fchanas laifâ, lai pahrleezinatoš, fa muhfu preefšhâ ir pawifam zita sozjala fchuhnina nefâ tagadejâ fawrupgimene. Ramehr meita wehl dšihwo pee faweem wezakeem, tifam winai jamiht weenâ istabâ ar bahlineem, winu feewâm (mahrschâm) un brahlu behrneem; jawahra weenâ namâ; jaehd pee weena galda. Mahtei jafadsihwo ar dehlu feewâm jeb jaunuwem, kuru flaits fneedsas lihds „dewini“ (23746).

Mahšn, mahrschas nenizini,
Bahlinoš dšihwodama. 23813

Ej pa preefchu, mahmulina,
Plawinâ seenu grabht,
Sad ees dehli, tad wedellias,
Sad ees snoti laudsi mest. 28616.

Peederet peedereja
Trihs eetalas tautinâs. 23835.

Ras kaiteja tai mahminai,
Ram dewinas jaunuwites:
Wafar zirpa awitinâs,
Schodeen met audeffianu. 23505-541.

Uf deeninas dehla mahte
Rahja sawas jaunuwites. 23289.

Mahtei peežas wedellinas,
Pati dširnas ritinaja. 23303.

Schee istraksti rahda, fa prezeteef dehli paleef joprojam dšihwot kopâ ar faweem wezakeem un winu feewas wed kopeju fainneeziibu ar wihra mahti. No otrâs pufeš, kad meita teef isprezeta „tautâs“, tad ari winu tur fagaida ne atfewiſchla gimeneš liſda, bet „dšihwe pulfâ“ (28419—20—21): leelee deeweri (wihra brahli), kuru ir tif daudš, fa aif winu zepurêm newar faules faredset — 22308; deeweru feewas eetalas, kuru naw masaf; bargâs mahfizas (wihra mahfas) un fur tad wehl mahtiza (wihra mahte — 23402, 23853, 25245) un wihra tehws — tehpuzis.

Protu, protu, rehsu, rehsu,
Ra tautâm nemihleju:
Merunaja mahfizinas,
Ne ar zitas eetalinas. 23837.

Droschi gahju, nebehdaju,
Leelajos deeweros,
Sinu sawu lehnu prahtu,
Ceteremi faderet. 21839.

Tihscham gahju, nebehdaju,
Dewinos deeweros. 23800.³

Ehš fur labi, ehš fur labi
Dewinâs eetalâs. 23729.

Sâ fâ tautas ſſeeſmu flaits fneedsas tuhſſtoſchoš, no furâm re-
dſamš, fa ſenlatweeſchi dšihwojuſchi leelgimenêš jeb faimêš, tad mehs

atturamees peewest te plaschafus israfstus un norahdam interesenteem us Kr. Barona dainu krahjuma treschà sehjuma wisàm trim dalàm. Peewedisim tif wehl weenas dainas wariantus, kuri rahda, ka wisi fchee radineefi eetilpa faines jehdseenà.

Dsihwot gahju tantinàs,
Ne faimiti neezinat. 23816.¹ Peef.

Dsihwot gahju tantinàs,
Ne deeweru redjinat. 23816.¹

Dainàs wahrdu „redsinat“ parasti atteezina tikai us kalpeem (22114) un faimi (22073), un, ja nemaldamees, fchis wahrds te nosihmè to paschu ko usraudsit. Ja nu par deewereem tas pats teef teifts, kas par ziteem faines laudim, tad tas nosihmè, ka deeweri fche peefstaititi faimi. Ari zitu wariantu werbi leezina to paschu: „deeweru maldinat, rühdinat, lihdsinat“, t. i. deeweru peelihdsinafchanu pahrejai faimi gan darbos (malt), gan paslaufibà (raudinat). Tâpat wahrdam „dsihwot“ fche zits faturš nekà tagadejâ walodâ, proti: strahdat faimè toš paschus deenas darbus, ko ziti faines laudis „dsihwo“. Wehl 19 g. f. pirmâ pusè daschos Kursemes apwidos fainneefs fauftš par „dsihwotaju“. (Magazin d. Lett. Litt. Ges. B. 4², 114). No kahdas dainas warianteem (23833) war redset, ka isteizeens „man dsihwite peedereja“ nosihmè to paschu, ko „es faimiteš waditaja“.

Waldees faku deewinam:
Tas darbinsch nodsihwots;
Deewin, lihdsi rozinam
Zitu darbu padsihwot. 6935.
Es tew teifschu deenas darbus,
Kas faimi jadsihwo. 22633, 3735.

Ur augfchejâm rindinâm (23816¹) brahla lihgawa grib fazit fa-weem wihra brahleem deewereem, ka wina naw nahkufi us „tautâm“, lai kâ fainneeze walditu faimi un kâ darba usraudse redsinatu, neezinatu, raudinatu, maldinatu un darbâ lihdsinatu wihra radus, bet gan nahkufi, lai pati lihds ar ziteem weenâ leelâ faimè kopigi strahdatu.

Saines leelumš. To war deesgan pareisi aprehinat pehz dainu materialeem.

Sajahj tautas, norihb seme,
Es guleju deenas widu.
Trihs mahrschinās, brahlu seewas,
Slehpeet manu leelu faumu.
Weena manu galwu glausch,
Otra slauka istabinu,
Wezafâ brahla seewa
Ta fanehma swechus laudis. 14364-63-65-66-67-68.

Te muhsu preekschâ ir tipiska leelgimene, fastahwoscha no fchet-râm fawrupgimenem: tehws, mahte uu neprezetâ meita fastahda, pirmgimeni, bet trihs apprezefuschees dehli ar sawâm feewâm un behrneem — trihs dehlu gimenes. Ja peenemam, ka katrà dehlu gimene ir tikai

diwi behrni, tad ſchahdaſ leelgimeneſ lauſchu ſkaitſ iſnaht jau lih-
dſigſ 15. Bet daināſ wehl beeſchaſ nekā trihſ dehli teef mineti peezi
(ar peežām jaunwēm 23198, 23303, 18251³). ſchahda leelgimene
tad paſtahwēſ no ſeſchām ſawrupgimeneſ, un wināſ lauſchu ſkaitſ —
peeturoteeſ pee diwbehrnu normaſ — huſſ jau pahri par diwdeſmit.

Pateſiſbā ſchiſ ſkaitſ bij wehl leelaſſ, jo diwbehrnu ſiſtema bij
ſweſcha ſenlatweeſcheem. Tapehž mehſ pilnigi droſchi wareſim teift,
ka latweeſchu ſaimēſ widejaiſ leelumſ bij apmehram taħdſ patſ,
taħdſ leelfreewu un ukraiņu, t. i. ap 15—30 zilweku.

Lo apſtiſprina ari 1750. g. Wiđſemeſ kataſtrſ, kur uſdotāſ ſinaſ
par ſemneeku ſemeſ, inwentara un ſaimēſ leelumu. ſche daſchi iſraſti.

Peebalgaſ Jaunāſ muiſchaſ mahzitaja ſemneeki.

(Wiđſemeſ brunneeziſbaſ arkiwſ*), 276. ſehi., 79—81 l.).

Zeemata no- ſaukumſ	Brahli ſaimneeki	Darba ſpehjiigi		Aeſpehji- neeki		Apepeang. behrni		Saimēſ leelumſ
		wih- reeſchi	ſee- weeteſ	wih- reeſchi	ſee- weeteſ	pui- ſeni	mei- teneſ	
Baſche	1. Lidertſ	11	8	—	—	5	13	37
	2. Juris							
	3. Jahniſ							
	4. Indrikiſ							
	5. Peterſ							
Roze	1. Leelandſcha	7	6	1	2	11	10	37
	2. Maſandſcha							
	3. Jehfabſ							
	4. Krutiſch							
Keltelſ	1. Andrejſ	7	11	1	—	7	8	34
	2. Krutiſch							
	3. Matifſ							
	4. Peterſ							
	5. Jahniſ							
Stanga	1. Peterſ	4	5	2	3	7	8	29
	2. Mikeliſ							
	3. Andrejſ							
	4. Leniſ							

*) Taħtaſoſ zitaſoſ Wiđſemeſ brunneeziſbaſ arkiwu atſihmeſchu ar WBL.

Gulbenes mājītajā ģimnēzijā.

(MBA., 276. lēj., 208. l.)

Ģimnēzijas nosaukums	Bērņu ģimnēzija	Darbā iesaistīti		Nepabeigta		Nepabeigta		Ģimnēzijas kopsumma
		viņi	ģimnēzijas	viņi	ģimnēzijas	ģimnēzijas	ģimnēzijas	
Schlaweta	1. Jurijs	14	12	2	6	20	17	71
	2. Peters							
	3. Jānis							
	4. Adams							
Schnewelin	1. Mišča	9	8	1	3	9	10	40
	2. Ehrmans							
	3. Peters							
	4. Andšča							
Sturme	1. Peters	12	6	3	4	13	7	45
	2. Andrejs							
	3. Andrejs							

Gulbeneš Peel-Rodes zeema eedfihwotaji.

(WBL., 276. sehj., 214. l.).

Gemes leelums artoš	Zeemata no- šaufums	Brahiti šaimneeki	Darba špehiigi		Nespehji- neeki		Nespe- auguši		Gaimes leelums
			wih- reeschi	see- weetes	wih- reeschi	see- weetes	pui- šeni	mei- tenes	
1/4	Giters	1. Pawuls	4	3	—	—	2	2	11
1/4	Kempe	1. Simanis 2. Peters	5	7	—	1	3	3	19
1/2	Uhsinš	1. Peters 2. Toms 3. Jeshka	6	6	1	1	9	3	26
1/2	Namstats	1. Pahwuls 2. Dahwis	6	5	—	1	6	4	22
3/4	Puters	1. Simanis 2. Toms	8	7	—	1	2	2	20
1/4	Blodneekš	1. Chrmans 2. Juris	4	5	—	—	3	3	15
1/2	Garspr ...	1. Peters 2. Jahnis	8	6	1	1	5	8	29
1/4	Bubinš	1. Simanis 2. Andrejs	5	4	—	—	3	4	16
1/4	Ratars	1. Simanis 2. Jahnis	2	2	1	—	4	3	12
1/2	Warkals	1. Jehkabs 2. Jahnis	5	5	—	1	4	5	20
1/4	Šmone	1. Reinis	4	4	—	—	3	3	14
1/4	Kreizis	1. Jahnis	3	4	—	—	2	1	10
1/2	Ošupe	1. Andrejs 2. Jehkabs 3. Jahnis	5	7	2	3	4	5	26
3/4	Mugura	1. Jehkabs 2. Anšis	8	5	1	2	7	6	29
1/4	Mugura	1. Simanis 2. Andrejs	4	4	1	—	3	3	15
1/4	Sila Leepas	1. Jahnis 2. Simanis	4	5	1	1	3	3	17
1/8	Mescha- maiš	1. Behrtulis	2	2	—	—	3	3	10
6 ³ /8		R o p ā	53	81	8	12	66	61	311

Schee rewistjās dati leezina, ka 1) muhsu preeščhā ir teesčam nama kopiba no wairafeem prezeteem brahleem, pee tam wīnu škaitš swahrstās no diwi lihds peezi; 2) ka teoretiski aprehkinatās šaimes leelumš us 15—30 zilwefeem beesči ir daudš leelafš weensehtās un drufku masafš zeemoš. Š. von Hagemeisters mehginajš isrehkinat, zif lauschu dšihwojš us weena arkla 1780 g. Wīnšch šafa: „Parasti us arkla bij 4—8 šaimneeki; taš bij zaurnehrā apdšihwotš no 30 darba špehjigeem zilwefeem, faš kopā ar behrneem un wetscheem šastahda wīšmas 60 peršonas.“ (Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands, I., 19. R. 1836). Šcho pašchu škaitli dabušin ari mehš, ja beidsamās tabeles pehdejā rubrikā usdoto šaimes leelumu pahrehkināsim us wefelu arklu. Tad Šiteru mahjās isnahtš 44, Kempoš 76, Uššinoš 52, Šila Leepās 68, Meščamaisoš 80 eedšihwotaju un t. t. Bet ja 13 un 14 g. š. — tā to redšam no Rigaš patrimonialapgabala grahmatām — katra šemneeku šaime teesčam apdšihwoja wefelu arklu jeb 60—70 puhrweetas šemes, tad 17 un 18 g. š. wefela arkla šaimneezibas ir jau reta parahdiba. Tad domine $\frac{1}{2}$ un $\frac{1}{4}$ arkla. Reijē ar šcho wefelā arkla šasmalzināšchanoš pušēs, radās puščelneeziba ari šaimēs un šaimneeki pušeneeki, par to mehš šihlat runāsim wehlat. Ja nu peelaišch, ka wefelš arklš 13 un 14 g. š. teesčam wareja ušturet 60 un wairaf zilweku leelaš šaimes, tad us $\frac{1}{2}$ arkla šchi šaime wareja buht tikai 30, bet us $\frac{1}{4}$ arkla 17—18 g. š. wairš tikai 15 zilweku leela. War eebilšt, ka $\frac{1}{4}$ arklš šemes 17—18 g. eeneša wairaf un wareja ušturet leelafu šaimi, nekā puš arkla 15—16 g. š. un wefelš arklš 13—14 g. š. Taš deemšchehl tā nebij. Šo, pīrnšahrt, trišlauku šistema wīšus šchos gadu šimtenus bija un palika waldoščhā šaimneekofčhanāš metode un rašča no 3 graudeem pazehlās 17 un 18 g. š. tikai us $3\frac{1}{2}$ —4; otršahrt, 13. un 14 g. š. weenarkla šaimneezibas šawoš nenolištšoš meščoš un nešmantotoš uhdenoš wareja no darbotees blafus šemkopibai ar šweju, drawneezibu un medibām. Šchi blafus pešna šaščaurinajās ar eedšihwotaju peeaugumu un arkla dališčhanoš.

Sinamš, muhsu tihri teoretiskā norma par šaimes leelumu no 15—30 zilwefeem us $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ arkla 17—18 g. š., štipri mainijās atkaribā no laika un weetas. Paštahwigeē kari, badš un šehrgaš nelahwa šaimēm „šasarot“ un peeaugt škaitā. 17 g. š. šaškumā Wīdšeme bij galigi nopostita no 75 g. ilgā kara. 1630 gadā Limbaščoš bij tikai 8 eedšihwotaji, Walfā 3 pilšoni, Raunāš un Alušknes meesti bij beigušchi paštahwet. Daudši muišchu tihrumi bij apaugušchi ar mešču un buhwkofeem. Pīrnš kreewu eebrufuma Wīdšemē ap 1550 g. bij 2227 šemneeku arklu, no kureem pehž 1625. g. rewistjās bij palikušchi tufšchi un ismiruščhi 1605, jeb $\frac{3}{4}$ no wīšas apštrahdatās šemes platabāš. (Š. von Hagemeister, l. c. 7—9). 18 g. š. šaškumā Wīdšemē atkal plošijās mehriš. Lai rakšturotu, zif leela bij lauschu mirštiba 1712 g., peewedišim škaitluš par Straupes draudši. No 3700 eedšihwotajeem nomira 2980 jeb 81°/_o; no 230 mahjām aišgahja poštā, t. i. palika tufščas 150 jeb 65°/_o. Pa atšewiščheem pagasteem šchi aina ir wehl druš-

maka: Daugulos postā palīka wīšas 11 mahjas, Augstrosē no 18 fain-
neezibām ismira 16, Wezā muiščā no 12 m. palīka tufščas 11. (Aus
Archiv der Dekonom. Verwaltung, Rrsp. Koop, 1712). Šči behdigā
laimeta attehlojums ušglabajees ari Jaunā Latw. Dseesmu grahmata
no 1752 g.

Kur dascha kaita ehta,
Kur dascha jauka pils?
Tur tagad faki lehta,
Nu atmata un šis.
Ir dascha stalta druwa,
Tee leelee tšrumi,
Kur sehla mesta kluwa,
Tee gui nu djedseeti. (Nr. 445.)

Beidsot, femes rewisijas aktis dod eespehju eefatitees fainju
eefšejā fastahwā. Lai gan mehš augšejās trihs tabelēs runajām
par „brahleem fainneekem“ uš ta pamata, ka wineem wīšem weens
fopejs faines wahrds, tad tomehr 17. un 18. g. f. šchis faines loti
beeschi bij jauktas no ašinsradiaceekem, zeemata pirmeedšiwotajeem un
wehlaſ cenahkufcheem šweščineekem, kuri jaunā weeta dabuja jaunā
zeemata nošaukumu par sawu ušwahrdu. To leezina ari Hupels, rat-
štidams: „Kalpi maina sawus ušwahrduš ar latru jaunu fainneeku,
waj sawas pehz sawa tehwa. Ari fainneekem jamaina saws uš-
wahrds, tik lihds ko winam teef eerahdits jauns femes gabals, ja
wīšč nedabū no sawa kunga atļaujas paturet sawu agrako waj tehwa
wahrdu.“ (Topographische Nachrichten, II. 129.) Nestkatotees uš to,
ka šchahdi fainneeki puščelneeki bij šowahrdi, tee tomehr nebij ne
brahli, ne radi. Par to galwo ihpaščas atšhmes katastru pehdejā
rubrikā, kur teifts, waj zeemata fainneeks ir dšimts eemihneeks, waj
eezelotajs, parasti kursenneeks. Šche daschi peemehri:

1. Rembergas muiščas Inkuu mahjas	{ Jehlaks Indrikis	{ Kurfem. Widsemn.	(WBL., 259, 229.)
2. Kopaschu Wakiles pag. Rudsgaita	{ Otto Peters Ewertš Mahrtinsch	{ Kurfem. Burtneezetis Kurfem. Lettis	(WBL., 259, 511.)
3. Mahlpils dr. Kartuschu 3. Pujanu	{ Brenzis Matšchš	{ Dšimtssem. Jehšineeks	(WBL., 259-a, 20.)
4. Kefawas Kaulinu	{ Klahws Jespers	{ Dšimtsj. Jespers nesen peenehma šew kursenneeku Klahwu par puseneeku.	(WBL., 259, 339 f.)
5. Doles Pahrdaugeeschu	{ Langemestu Konraba seewa Langemestu Jahnis Langemestu Juhda seewa Langemestu Richards	{ Kurfem. Kurfem. Dšimtssemn. Dšimtssemn.	(WBL., 259, 307.)

Pee kam par pehdejo teikts: „Langemestu Richards pahrnahziš us ūcho zeematu no kaimina Snikeru mahjām aishbeguščā Langemestu Jehkaba weetā.“ Staidri, ka Richards un Jehkabs Langemesti, nekfatoteš us kopejo zeemata nošaufumu resp. uswahrdu ir ūweščineeki. Tas patš atteezinams us pahrejem augščā zitetem pseudoradeem: ari ūche katrs puščelneekš nahziš no ūawa Latwijas nowada. Nekfatoteš us ašinradneezibas truhkumu, kunga un walstš preeščā wini bij weenas ūaimes lozekli un weenas kopšaimneezibas wedeji, kaš kopigi maščaja nodewaš, dewa tešu, iūpildija klausčas, ziū pehž waku jeb pagastu grahmatām krita us abu kopsēmi — $\frac{1}{2}$ arkla. Tā laiku mainās tihraš radu ūaimes pamasa pahrweidojās par jauktām ūaimneezibas komunām un darba ūahbribām.

II. ūaimes eefahrta.

Tiū leekš kolektiws kā ūaime newar pastahwet ilgatu laiku, ja winā newalda ūinama eeūcheja ūaščana un ašreja weeniba. Bet mehš nekad nekapratišim ūhiš ūenlatweešču ūaimes ūahrtibaš, ja nekapišim, kā winā bij noorganiseš darbs, kam peedereja manta un kā bij iūdalita wara.

I. Raščošana.

Luhk ko atbildeja Orlaš gubernas, Seewūaš aprinka, ūinewaš pagasta wezaūaš us Matwejewa anketu: „ūaime muhūu pagastā pastahw no wairakeem radineekeem ar winu ūewām un behrneem, kuri dūihwo weenā namā . . . Darbi ūaimē teek ūadaliti starp wiħreeūeem un ūeewetēm pehž winu ūpeħkeem. Seemā ūeewetes pehž ūahrtas katra ūawu reiūi gatawo ehdeenu wiūai ūaimē un apkopj lopuš. Katram deenineekam ir ūawa noteikta deena. (M. Rowalewūky. Rodowoj byt, 32). Tahda pat ūahrtiba kā leekreewu „ūemjā“ bij ari ūenlatweešču ūaimē. Tas ari ūaprotams, jo nekahda kopšaimneeziba newar pastahwet beš darbu dalisčanas un isriħkoščanas. Tiūliħdš ko neteek eeweħroti ūchee abi raščošanas prinziūi, tuhlin stahjas ūpeħkā ūakaimwahrds: „ūaimes zuħta nebarojas“ (Treiland. Materiali po etnografiji latisħūawo plemeni, 26. Maščawā 1881), t. i. ūaimes kopdarbs neweizas.

Darba dalisšana ūahrtās.

Mumuš weħl reiū jaatgreesčas pee 23816¹ dainas warianta:

Dūihwot gaħju tautinās,
Ne deewerus reħkinat.

Deeweri tāpat kā ziti ūaimes lozekli bij darbā „ūalihdūinati“ t. i. liħdūigi, un winu darbu un darbadeenu reħkins jau eeūreešč isreħkinats. Sawš darbu reħkins bij wiūeem wiħreeūeem, sawš atkal wiūam ūaimes ūeewetēm. Tapehž nebij antagoniūma starp deewereem un mahreščām, bet gan starp mahreščām, mahūizām un eetalām.

Labak man dauds deeweru,
Nefā dauds mahšizini:
Deewers deenas nerehkina,
Rā rehkina mahšizina. 23799.¹

Deenu rehkini starp ņeewetēm bij tee, ņa ņatra ņawu deenu gaħja namā, ņuħti, riħā un druwā. Šho deenu deħl starp winām beeħši iħzeħlās striħdi, jo wiħās gribeħa ilgaħ deħħuret weeglaħos darboš.

Dod, maħmina, mani tur,
Kur dewinaš eetaħinaš:
Dewitā riħtiñā
Guni kurħču namiñā. 9563.

Mehš biħām triħš eetaħāš,
Bet mehš miħti dħiħwoħām:
Weena kult; otra malt,
Treħħ' ar guni namiñā. 23817—35.

Dewitā riħtiñā
Eliħgoħču maltuwē. 23729.

Maħte weba wedeħliñu,
Eeħaweda eetaħinu:
Deenu ņatra maltu gaħja,
Deenu ņatra namiñā. 22521.

Juħš leelās kultu, maltu,
Eš zuħħinaš eħdinat. 23764—65.

Ķaħabahra diw' eetaħāš,
Riħta ganuš wadiħamaš:
Weenai Ćunš neħarotš,
Otrai namš neħlauħits. 23854.

Bet deenineeħš war ari neeħastees darbā, ja winħħ ņawā weetā ņuħtiħiš weetneeħu. Par weetneeħeem, pret ņinamu atliħdħibu un paħal-pojumu, eet Ćaunakee Ćaimes loħekli: weħās maħħizāš weetā Ćaunakā, baħliñā weetā maħħina.

Neħereħu ņho naħħinu
Epriguliti weħħinat;
Par braħliiti weħħinaħu,
Kurpju nauħu peħniħama. 28772.

Eš neeħču riħāš kult,
Eš riħinu Ćamaħħaju;
Lai Ćul riħu deewertini,
Ķaunatāš maħħizinaš. 25584.

Bes ņpezifiħeem ņeeweeħču darbeem, Ćā: eħdeena un dreħħju pa-gatawoħħanaš, loħu aħpoħħanaš, maħħanaš un beħ iħpaħħeem wiħ-reeħču darbeem, Ćā: arħhanaš, Ćeħħhanaš, maħħāš Ćirħhanaš un pee-weħħanaš, liñu Ćulħtiħhanaš, doru deħħhanaš biħ weħl Ćauħti darbi, Ćur ņeeweeħes un wiħreeħħi ņtraħħaħa Ćopā. Baħliñam liħdumu liħħot maħħina Ćrauj Ćħaħaruš — 22429, 26013¹, 26025, 28239, 28247; wiħri plauħ meeħħuš, ņeewāš un beħriñi laħa waħrpaš — 617, 783, 19708, 19856, 27990, 28023, 28230, 28807, 28811; meitām weħrħpjoħ un adot, puiħħi pleħħħ Ćħaluš — 6830, 6831, 6834, 6835.

60-288

Schahduß deenineekus peeprafija ari muifchaf preeffch fatwu lopu apfopfchanaf. Bet tà tà no wifa pagafia waj zeema wajadfeja dot tikai weenu zilweku nedelâ, tad a tfe wifchke e fainneeki to fuhitja pehz fahrtâs (nach der Reihe) zauru gadu. Pagafia nedelneeku fajuza par fahrtneeku.

„Geben sie fämtlich umwechelweife einen Cartenecken bey Hofes Vieh das ganze Jahr durch“ (WBL. 259, 101 un 105 l.). Schahds fahrtneeka klaufchu weids bij plafchi ifplatis wifa Widsemê un tika wahziffi fauktis par Korde, fo Ulmans tulko ar „Frohne bei der Heerde“ (lopu klaufchaf), bet Stenders ar „fahrtneeks, fahrtneeze; zur Korde gehen: fahrtâs eet, fahrtâs fahwet“ (Let. Verz., I. 363). Schahda fahrtâs eefchana noteiza darbu fadalifchanu ne tikai pagafia klaufchâs, bet ari katrà faimê.

Talkas.

Preeffch steidsameem darbeem tika organifeti plafchafi kopdarbi no faiminu faimju jauneefcheem — talkas. Dainas pafihft astomus talkas weidus: linu raujamo — 28409, 28426, 28429—430—432—434; rudfu — 28412—406—450 un meefchu plaujamo — 28412—438—450; mehflu wedamo — 28412²; lihdimu lihchamo — 28412³; abolina plaujamo — 28412⁶—438; apinu fchinamo — 28412⁴ un lihgawas puhra daramo — 28501. Talzineeki teef ihpafchi ufluhgti — 28429—485 wif weenâ deenâ, tad wineem farihko dsihres ar alu un degwihnu — 28484—495. Talkai wifos darbos pa preeffchu eet preeffchftrahdneezebarwede ar fteberi rokâ — 2843, 28441, bet „talkas fainneeze“ 28445 fagaida pee wahrteem „talkas faimi“ 28416 un aizina to dsihrot.

Scho tautas parafchu prata ifmantot dsmntfungi, faazinatami talku ari preeffch muifchaf darbeem — fahkumâ pilnigi brihwu, ar mee-lastu, dsehreeneem un dejâm, bet wehla to pahrwehridami par klaufchu institutu. Luhl fo Hupels rakfta 1777 g. par scho leelfungu panehmeenu: „Tagad daudfi muifchneeki ifeet uf to pawairot klaufamo deenu ftaitu, fewifchi priwatâs muifchâs. Pirms diwdesmit gadeem tas notifa reti. Tad fpeedigâ gadijumâ muifcha farihkoja talkas ar kopigu ehfchanu un dserfchanu un wakarâ deju pee fomu duhkâm“ (Topographifche Nachrichten, II, 218). Tâ scho wahrdu faprot ari Stenders (1789), teikdamâ, fa par talku fouz kopâ faluhgtus ftrahdneekus un ftrahdneezes, fas pehz darba teef duhfhigi ufzeenati; talzineeks — Arbeitsgast (Let. Verz., II. 312). Un tà bijis Hupela jaunibâ. Bet tad winfch rakftija fatwu darbu, fahwofliâ bij krafî maintjees: „Krona muifchaf rentneeks newar wairaf praftit no femneefeem, nekâ noteiftis waku grahmatâ; fas pahraf, tas jaatalgo. Bet priwatihpafchneeks ifdsen uf plauju wezus un jaunus bes fahdas atlihdsibas; tikai dafchi dod talku.“ (II. 289.)

Ugraf talkâ eet bij femneeku labprahfiba, wehla talku dot — funga fehelaftiba. Talkas fakars ar brihwsemneezi bu wehl ifmanamâ pat 16 g. f. baltfreewu klaufchu teefibâs, fur fungs prafa 20 deenas

talkas (tolofu) gadā ne no fawēem klauſchu ſemneekēem, bet no ſweje-
neekēem, drawneekēem, falejeem un ziteem, kaſ klauſchu neneš.“ (Alti,
otnoſſaſchſchieſa f iſtorii Sapadnoj Roſſii, II. № 159 § 14 no
1529 gada).

No 1690 g. ſemeš rewiffjaš aktim Wiſſemē war flehgt, ka tal-
kaš wehl nepeedereja pee fahrtejeem klauſchu darbeem un tamdehl wi-
naš naw eewefiaš waku grahmatāš. Ja beš paraſtā ſirdſeneeka un
fahjineeka jeb oterneeka ſemneeki ſchur tur bij ſpeeſti ſubtit uſ
muiſchu wehl treſcho papildu ſtrahdneeku jeb treſcheneeku ſawā
maiſē (WBL. 260 §., 7 un 23 L.), tad par talkām weenmehr teiſtš,
ka tāš peeder pee ahrfahrtigeem darbeem, furuš war praſit mui-
ſcha ahrfahrtigoš apſtahloš, ſewiſchki plaujaš laikā, kad waj nu lee-
taina laika dehl (l. c. 259-a, 515 L.), waj aiš ziteem eemeſleem darbuš
newareja weiſt ar paraſto waku grahmatāš paredseto darba ſpehku.
Tamdehl talzineekuš muiſcha ſpeeſta uſturet ſawā maiſē (auſ Herrſchafts
Brodt, l. c., 259-a, 144 l.; auſ Hofeš Speifung, l. c. 259-a, 515).
Bet pat tad teeſ noteiſtš talkaš ilgumš (ne ilgat par 6 deenām) un
talzineeku ſkaitš no katraš mahjaš (1 zilweku no $\frac{1}{4}$ arkla). Daſchreiſ
fungi mehginajuſchi iſmantot talzineekuš arti pee lihduumu un plehſumu
eeſtrahdaſchanaš (WBL. 259-a, 672 L.), bet par to proteſtē ſem-
neeki pee ſweedru rewidenteem.

Daſchoš apwidōš, kā Raunā un Smiltenē, muiſcha talkaš darba
nepraſtija, bet tai weetā katram pagastam bij jadod pa weenai talkaš
zuhkai waj wehrſim (zur Talckš ein Schwein allein gegeben. WBL.
261 §., 169 un 345 l. p.).

Sweja, medibaš un drawneeziba.

Rā redſejām, daudſi ſaimneezibaš darbi nebij pa ſpehkam
weenai ſaimei ween, bet winu weiſſchanai bij jaiſriſho pla-
ſchafi kopdarbi. Kaš tee bij par darbeem, furi praſtija talkaš?
Tee nebij ne ſweja, ne drawneeziba, ne medibaš. Sweja upēš
un eferoš ar luhku wenteru 30757, maſſchkeri 30695 un aultu
tiſhlu 30791 palihdſibu bij weizama ihpatnim. Oſolu dehſchana
drawām ar zirwi un kapli wehl wairaf bij pa rokai weenam drawnee-
kam. Kaš atteezaš uſ medneezibu, tad te jaiſſchfir diwi medibu weidi:
ſemneeku un fungu. — Semneekēem bij teeſibaš medit tikai ſihkatoš
ſwehruš un putnuš, un ſchahdaš medibaš praſtija ne leela bara, ne
troſſchna, bet ilgaš iſturibaš un pazeetibaš, kad ſtundām bij jagul uſ
wehdera ſilā 30457, waj jatup kruhmā 30460. Weentulam medneekam
wareja palihdſet ne talka, bet labš funš 30526, 30528—516—503—497.

Zeleeš agri, jaunaiš brahli,
Nem ſuniti, tez meſchā,
Schodeen ſniga jaunš ſneedſinſch,
Nu paſina luhſchu pehdāš. 30532.

Medneeki lika ſakeem lamataš — 1525², 2585², 24133⁶; irbēm
— 17910, 27134, rubeneem — 3816; wanageem — 5804 ſehja ſpo-

stus no walgeem un taifja flafduš — 11196; lufšchus dšina ar ihpa-
fcheem funeem — 30448, 30526, bet zaunas un wahweres fchahwa ar
bišem.

Ziti wihri man waizaja,
Ro es ehdu mešha wihrs:
Schauju zaunas, fahpu bites,
To es ehdu mešha wihrs. 30534.

Surpretim medit fuhbrus; breechus, lahtschus bij teefibas waj nu
paſcheem fungeem, waj winu fuhžiteem medneefeeem — 30451, 30455,
30476, 30524¹, un tikai weenâ weetâ ir minets, fa fchis teefibas pee-
dereja ari labeefcheem (bajareem):

Noſauzees tu, fuhbriti,
Nu jahj tawi medineefi:
Nu buhs tawi balti ragi
Bajaram alus dšert. 30493.

Œhim fungu medibâm teefcham tika farihkota talka (klaper-
jaktš, flapu medibas — 30445), bet tâ kâ ta neſtahweja nekahdâ fa-
karâ ar latweefchu ſemneeku raſchoſchanu, tad ari winai nebij nekahda
eefpaida uſ latweefchu ſaimes eefahrtu.

Bet uſtawefimees druſtu ilgaſ pee fungu medineefu, ſwejneeku
un drawneeku ſaimneeziſbâm, lai dabutu labatu jehdſeenu par ſwejas,
drawneeziſbas un medneeziſbas noſihmi 15—17 g. f. raſchoſchanâ.

Kreemijâ widus laikos fungi un leefkungi tureja ihpaſchus „eeſcha
wihrus“ (jeefowſchitſhiki) pee upju tatscheem un bebrineekus ihpaſchâš
bebru ſahdſchâš; ſtrehneekus (ſtreelzi), kaš fchahwa ſabulus (ſpobol),
dšina zaunas (funy) ar kurteem (chorty) un aiſzirta (oſeekali) zelus lah-
tſcheem; drawineekus, kaš lauſa un wahrija medu.

Rahds bij wiſu fcho funga kalpotaju ſaimneeziſkaiš ſtahwoſliš?
— „Wini pahrtika no ſemeš, un ſemkopiba bij winu galwenâ nodar-
biba. Medibas teem bij tikai funga uſſpeeſiš amats un deenaſiš, ar
kuru tee eemantoja teefibas uſ ſemi; bij tikai naturalo klaufchu pa-
weidš, ne wairaf,“ — luf, ko ſaka par knaſu bebrineefeeem Š. Bach-
ruſchins. Un to paſchu winſch atfahrto par knaſu drawneefeeem: „15 un
16 g. f. drawneeki bij brihwſemneeki, kuri dabuja no funga ſemi ar
noteikumu, fa wineem par teefibâm apſtrahdat laufus ir jaiſmanto
funga labâ drawas un katru gadu jadod ihpaſcha medus teefa.

Drawneeziſba preeſch ſcheem drawneefeeem it nebuht nebij uſtu-
raš lihdselkiš, bet gan drihſaf maſſa par funga ſemeš un plawu lee-
toſchanu. Pahrtika wini no ta paſcha, no ka ziti ſemneeki — no ſe-
meš.“ (Šbornik ſtatej poſwjaſchitſchennyh W. D. Klutſchewſkomu, 573.
Maſſawâ 1909).

Ari par latweefchu „fungu un leelu fungu medineefeeem“ —
30476, 30479, 30506, 18694, biſeneefeeem — 4086, 2555, 16228,
18313 un ſtrehneefeeem — 2555, 15667, 18657 mehš wareſim teikt to
paſchu: winu ſaimneeziſbas pamats bij ſemkopiba, bet medija tee tikai
tamdehl, lai nomafatu ſemeš fungam wina teefu.

Runia, mana kuplastite,
Daugawā noslihuš,
Uhdruš, behrus dšenadama,
Rungam teesu lašidama. 30516,² 30433, 30450.

No 1690 g. katastra war spreesi, ka muiščas strehlnieki (Hofs Schütze) ir tahdi pašči klauschu semneeki, kā pahrejee, kuri par šawu $\frac{1}{4}$ arkla semes maksā wifaš labibas nodewas, bet weenigi neeet uš muišchu klauschās. Lauku darbu weetās wini ir speesti eet zitās kungu gaitās — medit „kunga teesu“. Strahdat šawā arodā preekšč muiščas. Peem.:

„Krapes muiščas Raibuschu Stehrste — „ist vor die Arbeit Schütz“ (WBL., 259-a, 624 L.) „Leelwahrdes Augstdaugaweeschos Kridneru Jahnis — ist Hofs Schütz und deswegen vor anderer Pflicht frey“ (l. c., 420 L.).

Kas atteezas uš swejneekem, tad te jaiščkir gadijuma swejneeki no weseleem swejneeku zeemeem. Par pirmem mehš noteikti waram teikt, ka winiu šaimneezibas pamats bij semkopiba, bet ar šiwju peegahdaščhanu muiščai wini nodarbojās weenigi, lai atweeglotu šawas klauschas. Peem.:

Leel-Straupes pag. Ikwaldes zeema Swejneeku mahjas Indrikitim Matšam ir $\frac{1}{2}$ arkla seme, no kuras tas dod wifaš labibas noberas, bet klauschu gaitu weetā winaš ir muiščas swejs (vor die Arbeit ist er Hofes Fischer. WBL., 258-aa, lit. a). Wiskraukles Medelas Zukums „zinjet nicht, gehorchet auch nicht, sondern ist Hofes Fischer.“ (l. c. 259-a, 492.)

Doles šalas Meschalauschu Mescha p... Ehrmanim ir $\frac{1}{4}$ arkla semes, bauda atweeglojumus nodewas un gaitās, jo tai weetā ker muiščai wehščus (ist davor Krebsfischer. WBL. 259, F. 308).

Ropaschu Leszeema pag. Bagumu Peterim peeder $\frac{1}{8}$ arkla, bet nodewas winaš nedod, jo tai weetā ir par muiščas wehšču swejneeku. (WBL. 259, F. 515)

Runajot par swejneeku zeemeem jausšwer, ka te bij šastopamas leelako teesu jauktas šaimneekščhanas metodeš, kur pahrtwaru guwa te weena, te otra, atkaribā no weetejam dabas šawadibām.

Sā Ķarnikawas semneeki lihdsigi krewu swejneekem ķehra šiwis Gaušā ar taiščhem: Augstzeemam peedereja Behrsa tazis, no kura bij jamaksā katram semneekam $\frac{1}{4}$ daldera un wišhem kopā 15 šaites duhmnehgu; bet tam zeema šaimneekem bij pa $\frac{1}{2}$ arkla semes, no kuras tee maksaja parastās nodewas graudā. Wihglapu zeemam bij ištodi nomā Jaunais, Greišais un Ruhjes taišči, par kureem tas atkal maksaja naudā un duhmnehgoš; bet par šaweem $\frac{1}{4}$ un $\frac{1}{2}$ arkleem. Semes dewa labibas noberas un butes. Nadzeemeščhem semes nebij un tee par juhras šweju maksaja swijas naudas, Strandgeld, 25 mahrfas katrs. (WBL., 259, F. 247—251).

Wihlgrahwa Aplofzeema šaimneeki ari weda mištra šaimneezibu. Pirmo pawafara mehneš, no Marijas pašlubinaščhanas deenas lihdsi Ķurgeom, wini nodarbojās ar kishču šweju Wihlgrahwi, pee tam maksaja kungam par swijas teesibām atšewiškti no katra loma: Aude un Rahme loma 3 dalderus no laiwas, Aploka un Kala loma dalderi no wada. Wafarā wini pašči plahwa šew un kungam šeeni un bes tam išešja katrs $\frac{1}{2}$ —1 puhra rudju, 1 p. mešču un $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ p. aušu, no kuras atkal nobehra kungam šawu teesu; tureja pa 1 širgam un 1—4 gowim. (WBL., 259 f., 108—119 L.).

Sadehl ari pirmā sweedru katastra (1599—1601) šastahditaji nesin, šahdā rubrikā eerindot šcho šwahrstigo šaimneezišto mištru un peeskaita

swejneefus gan pee buhdeeseem (pobelen, weenâ weetâ „der bodell“. Th. Schiemann. Der älteste Schwedische Kataster, 78), gan walinee=feem, gan brihwsemneefeeem (l. c. 20). Un ja ari 16 un 17 g. f. Lat=wiâ teescham bij neleels skaitz zeemu, kas pastahweja weenigi no bes=semneefeeem swejneefeeem, tad tomehr ne jau schee peekrastes nowadi noteiza muhsu dsintenes fainneezisko un sabeedrisko eefahrtu 300 g. atpakal. See bij tikai weetejee warianti wispahrigâ attihstibas schemâ.

Wehl daschus wahrduš par drawneezibu. Naw schaubu, ka bischfopiba eenehma nesamehrigi swarigaku weetu senlatweeschu fain=neezibâ nekâ sweja. Jau 1206 g. lihbjî atnehma sawam atkritejam Raupo „laufus un fasita bischfokus“ (L. Indrika fr., X, 13), bet 1212 g. lihbjî un latwji fazelas pret Zehsu ordeni, kurfch teem nolau=pijis „laufus, plawas, naudû un bischu fokus“. (XVI. 3 un 6). No schim kronikas weetâm war spreest, ka latweeschu fainneezibâ 13 g. f. eenehma puslihds weenadi swarigu weetu semfopiba, lopfopiba un drawneeziba. Uri wehlafoš rakstos ir nekaitamas leezibas, ka bischu fokî teef atsih=meti kâ ihpafcha mantojuma dala testamentos un kihlu aktis; ka wini skaitas par drawneeka priwatu ihpafchumu un eesihmeti ihpafchâm sih=mem; ka teesibas us meschu un semi nedewa teesibas aisiikt tur agraf eefoptâš drawas. Tâ wehl 14. g. f. us ihpafchu lihgumu pamata preeschteešibas us bischfoku dehschamu Rigas patrimonialapgabala pee=deresja weenigi Salaspils un Kopaschu lihbjeeem, kas dšihwoja ahrpus pilsehtas markas. Bet schi apgabala agraro atteezibu wehstures laba=tais pasinešs U. v. Bulmerincgs kafa, ka schee lihgumi wehlaš, pehz wezo bischfoku sapuhshanas, naw atjaunoti, jo 15 un 16 g. f. bisch=foki nepeeder wis wairš ahrpagastneefeeem lihbjeeem, bet teef isnomati kopâ ar semi zeematu turetajeem. 16 g. f. jau redsam, ka nodewas no bitem teef weetâm gan wehl aprehlinatas pehz fokû skaita (katrs de=šmitais kols kâ Burtneekos un Dšehrbenê), bet pahrswaru guhst medus nodokka nemshana no seines platibas — podu no arkla. (1599.—1601. g. katastrs, 51, 64, 66, 70 lp.), kas norahda, ka fainneezibas un lihds ar to nodoklu sstemas pamats ir weenigi eestrahdata un ar semnee=feem kolonifeta seme, kamehr drawneeziba tikai weens naturalo nodewu paweids. Sewiškî tas sakams par wehlateem g. f., kad semneeki bij speesti dot „medus teesu“ neatfarigi no ta, zil bischu fokû bij fainnee=ziba un waj fainneekam maf bij isdewigi bites kopti. Tâ pehz Popeš=Aluzes mescha noteikumeem (1800. g.), katram fainneekam bij jatur 33 bischfoki. Ja winam to nebij, tad trijgadu laikâ tee winam bij „jais=dehji“, ik gadus pa desmit kokeem. No schim dehsjalâm muishai bij jadod ik gadus 20 m. medus un 1½ m. wasku. (U. Bielenstein. Die Holzbauten der Letten., 188). Bet lihds ko sahkas rentneeziba un nau=das fainneeziba (19. g. f.), tad drawneeziba, saudejust sawu peešpeedu raksturu, saude ari katru pamatu sem kahjâm, un rentneeks maksâ no katra nominalâ koka 50 kap. naudâ, tapat kâ winsch maksaja naudâ par nominalaem zahseem un wistâm.

Sawelkot kopâ wisu augšchâ fazito, mehš waram teikt, ka seme un semturiba bij wisas widus laiku sabeedribas pamats. Râ muish=

turis par sawu klawisibu bisskapam waj ordenim dabuja leetoschanâ semi — muischu, ta winsch sawufahrt saweem kalpotajeem: muischas kalejam, futscheeram, pawaram, stahrastam un frodsineekam algas weeta dewa gabalu semes. (Hupel. Topographische Nachrichten. II. 217).

Schos Hupela wahrduß apstiprina 1690. g. katastra waku grahmatas. Ta ta schim jautajumam ir swariga nosihme preeksch wisas widuslaitu fabeedribas ekonomistâs eefahrtas sapraschanas, mehß atklawisim few peewest plaschatuß israftus no augschâ mineteem semes rewistias rulleem.

1. Kaleji: Budenbrokas kalejam Matihsam $\frac{3}{8}$ muzas weetas semes, nodewas nedod, bet laifeem kal preeksch muischas. (WBL., 259a, 18 F. un 259, 573 F.)

2. Kurpneeki: Mahlpils Kartuschu zeema Muischneeka zeemata turetajam wahju kurpneekam Karlim Buscham peeder $\frac{1}{2}$ arkla semes, par kuru winsch maksâ nomu 4 Alberta dalderus. (WBL., 259-a, 21 F.)

3. Muhrneeki: Kopaschu Wakiles pag. Lagsdenu Klawinam $\frac{1}{2}$ arkla semes: „par $\frac{1}{4}$ arkla eet gaitâs, par otru $\frac{1}{4}$ bij muischas muhrneeks“. (WBL., 259 f. 528 L.)

4. Uudeji: Mengelmuischas Wehweru Jahnim $\frac{1}{4}$ arkla: nedod nefa, ijaemot 200 olettis auduma gadâ. (l. c. 259-a, 320 L.)

Suntaschu Meschzeema Uzenam Mahrtinam $\frac{1}{8}$ arkla: wehwers, nemaksâ nefa, noausch 100 olettis linaudefla gadâ. (l. c. 222 L.)

5. Drehneeki: Rastranu m. Mas Mikelu mahjâs apmetees wahzeetis Hans uf $\frac{1}{4}$ arkla: „froders, nedod nefa, bet strahdâ preeksch muischas“. (l. c. 259-a, 231 L.)

Buktu m. Miltau Stellês dsihwo uf $\frac{1}{8}$ arkla newahju froders, nedod nefa. (l. c. 259, 102 L.)

6. Rutscheeri: Mengeles m. Kalwes Jurim ir $\frac{1}{4}$ arkla: „neispilda klawischas un nedod teefu. Ir titat muischas futscheers“. (l. c. 259-a. 320.) Peel-Straupes Sautzeema Fuhrmana Matscham „semes maj, nedod nefa; teef leetots kâ futscheers“. (Archiv. d. Def. Verw.)

7. Pawahri: Ta pascha zeema Mikelis ir muischas pawahrs, kufsch no jawa gabala meschajemes nedod nefa. (l. c., Krp. Roop.)

8. Galdneeki: Kofneses Apjanu pag. Gomistanu Somam peeder $\frac{1}{8}$ arkla, no kuras winsch nedod nelahdas teefas bet ta kâ winsch ir galdneeks, tad winam jastrahdâ muischai pehz wajadsibas. (l. c. 259-a, 580 L.)

9. Muzineeki: Suntaschu pils Salzeneeku pag. Jurjahnju Jahnim $\frac{1}{2}$ arkla semes. Nodewas nemaksâ, bet strahdâ muischai kâ muzeneeks. (l. c. 259-a, 223 L.)

10. Meschjargi: Kopaschu Melnmuguras Jurim ir $\frac{1}{4}$ arkla semes. Klawischu weeta kalpo kâ meschjargis. (l. c. 259, 539 L., Sal.: 404 L., 309 L. un 259-a f., 322 L.)

11. Frodsineeki: Nitaures Olihpes muischas Bisschu Somasam $\frac{1}{4}$ un Bauru Peterim $\frac{1}{8}$ arkla semes. Nodewas nedod, bet frogè muischas alu. (l. c. 259-a, 177)

12. Aldari: Doles salas Meschpogas Jurim peeder $\frac{1}{4}$ arkla: „teefas nedod un oterneekus gaitâs nesuhâ — tai weeta kalpo par muischas aldari“. (l. c. 259, 309 L.)

13. Skolotaji: Kopaschu Pilszeema pag. Spekhausja seme, $\frac{1}{4}$ arkla leela, panemta par stolas semi. — „Skolmeisters Indrikis Widjemneeks apkalpo reifè ari basnizu kâ lesters un djeedatâs“. (l. c. 259, 539 L.)

Sâpat kunga medneeki, swejneeki, drawneeki — 2289 — weenalga waj wini dsihwoja muischâ. waj ahrpus muischas — dabuja no kunga semi par to, ta nodewa if gadus sawu teefu swehru, putnu, siwju, medus. Beidpot, ihstais semes strahdneeks — latweeschu faime un

winas preekschtahwis — fainneeks „bij ari tikai leelunga kalps, un winam eerahdità seme — wina alga“. (Hupel, II. 244).

Sawukahrt fainneeks sawas faines laudim maksaja ar to paschu, ar to maksaja winam fungs — ar semi: „Lauku mahjās sehj labibu dehli few preeksch fihkeem isdewumeem; kalpi algas weetā; pat walineeki, atraitnes (Hupel, II. 257) un ubagi sehj un plauj.“ (Hupel, IV. 147).

Tà tad semkopiba bij raschoschanas pamats. Un darbdeenas melnam darbam wajadseja dot maifi un putru. Drawnee- ziba wareja sneegt med-alu fwehtkeem un dsihrem, waj ari fdraba rotas mahtes meitam; medneeziha — zauuu zepures un luhshu fa- schokus; sweja pawalgu pelawu maifei.

Lihdumi un atmataš.

Naw muhsu noluhks sche rakstii Senlatwijas ekonomiskās attihsti- bas wehsturi, bet tikai usmest schis attihstibas galwenās linijas, lai saprastu toreis waldoschās sozjalās weenibas — faines izselschanaš, pastahweschanas un isirschanas zehlonus. Ja ari semkopiba bij fa- dsihwes pamats, tad tomehr seme tika kopta zitadi nefā tagad. Jo zitadi bij dabas apstahkli un eedsihwotaju skaitš.

Baltija bij aplahta leeleem fileem un mescheem. Meschs bij fa- mehrā ar tihromeem (tihru semi) tik leels un nedalits, ka winu ussta- tija par weenibu; tamdehl tika leetotas genetiwa formas weenskaitli peem. mescha (ne meschu) zuhka, mescha balodis. Schai pirmatnejā weenibā schur tur paspihdeja balti nolihsti laukumini — tā fauktee „lauki“ (fal. lauks firgš); tamdehl genetiws teef leetots daudsskaitli: lauku irbe, lauku zeelawina.

To apstiprina wisi 17. g. f. zelotaji. — Schleswigas galma mate- matikis Adams Olearius Oscanius (1633—39 g.) raksta, ka „Widseme wifās weetās ir weenlihds aplahta ar mescheem un fruhmeem, isnemot schur tur nolihstos laukus“ (Vermehrte Neue Beschreibung der Muscovi- tischen und Persischen Reyse, 101. Schleszwig, 1656). — Holandeeschu zelotajs J. Straufs (1668 g.), braukdams no Rigas us Plestawu, wehsti: „No Rigas lihds Walmeerai redseju weenu nepahrtrauktu meschu ar dauds purweem. No Walmeeras tahlat bij daschas druwu strehmeles, bet pehz diwām juhdsēm brauzām atkal zaur tik beesu meschu, ka faule winam newareja ispeestees zauri. Wispahr, zaur Widssemi zelot no- sikhmē braukt zaur tufschem mescheem un purweem.“ — Pēezus gadus wehlat pa to paschu zelu dewās Johans U. von Brands (1673 g.) un rakstija: „Latwija (Lettiam) wispahr ir aplahta galweno teesu ar leelām postaschām, fur aug preeedes, augstii behrsti un dauds kadiku. Seme pehz maskaweeschu naidigā eebrukuma neteef dauds apstrahdata.“ (Reysen durch die Marck Brandenburg etc., 134. Wesel, 1702).

Pati semes kopschanas tehnika bij stipri primitiwa. Augschā zi- tetee 17 g. f. zelotaji un 18 g. f. ekonomiskee rakstneeki U. W. Hupels un J. B. Fichers weenbalsigi runā par meschu dedsinaschanu un lih- dumu lihshānu tā galweno ekstenšiwās fainneekoschanas metodi. Schi

lihdumu semkopiba, Brennfultur, огневое хозяйство, kopā ar tih-
rumu dalīšanā trijos laukos, tika praktisēta Latvijā no 13. g. f. šah-
lot zauri wiseem widus laikeem. Lai šaprastu, zif šwarīgu lomu šchai
ekonomistā eefahrtā eenehma lihdums, pat wehl 17. g. f. daschos
Widsemes nowados, peewedam ifrakstuš no katastroem.

Išēhts puhrs

Tihrumos					Lihdumos				
Muifchāš	1685	1686	1687	Kopā	1685	1686	1687	Kopā	Wairaf+ waj majaf —
Veel-Straupē:									
rudšu	48	42 ² / ₃	44 ¹ / ₃	135	68	50 ¹ / ₂	67 ¹ / ₆	185 ² / ₃	+ 50 ² / ₃
meešchu	50	43 ¹ / ₃	56 ¹ / ₃	149 ² / ₃	38 ² / ₃	49	49 ¹ / ₆	136 ⁵ / ₆	— 12 ⁵ / ₆
(WBU, 258aa.)									
Weefälwā									
Odseenä:									
rudšu	55	60	58	173	115	112	119	346	+ 173
meešchu	48	53	54	155	30	25	28	83	— 72
(l. c. 261., 851. lp.)									
Sauņejā:									
rudšu	20	40	25	85	58	34	60	152	+ 67
meešchu	—	—	—	—	13	10	8	31	+ 31
(l. c. 851. lp.)									
Štujenē:									
rudšu	77 ² / ₃	56 ² / ₃	50 ¹ / ₆	184 ¹ / ₂	68	80 ² / ₃	50 ¹ / ₆	198 ⁵ / ₆	+ 14 ¹ / ₃
meešchu	18 ¹ / ₃	21	11 ¹ / ₂	50 ⁵ / ₆	14	59 ⁵ / ₆	54 ¹ / ₃	128 ¹ / ₆	+ 77 ¹ / ₃
(l. c. 605. lp.)									
Beebalgāš									
Jaunā muifchā.									
rudšu	72 ¹ / ₃	50 ¹ / ₂	56 ¹ / ₃	179 ¹ / ₆	43 ⁵ / ₆	44 ¹ / ₃	60 ¹ / ₃	148 ¹ / ₂	— 30 ² / ₃
meešchu	32 ² / ₃	37 ¹ / ₆	31 ¹ / ₃	101 ¹ / ₆	30 ¹ / ₃	54	52 ¹ / ₃	136 ² / ₃	+ 35 ¹ / ₂
(l. c. 561. lp.)									

Šchis ilustrācijās rahda, ka nemaš nerunājot par lineem un gri-
feem, abas galwenās labības tika išēhtas lihdumos apm. tahdā pat
wairumā kā tihrumos, kas dod teešibas runāt par lihdumeem kā par
lauksaimneezības otro eenahtumu awotu, wināš „otro nauđu“. Safarā
ar to ir loti interesanti lašit semkopības rolas grahmatas „Stratagema
Oeconomicum oder Akker Student“ padomus lihdumu liščanā, kur
Suntaschu mahzitājs Salomo Gubertis šakrahjis wišu to dšihwes gud-
ribu un praktiškos pancehmeenus, kas 17. g. f. šahfumā (1608 g.) tika
praktisēti no latweešchu lihdumneefeem. Tur teef ašrahdītš, kahdā
meščā, laikā, wehją un stundā jadešsina lihdums. Šchis teoretiskās
šinaščanas leezina par ilgu lihdumu prakši. Par la-
bako mešču kategoriju lihdumeem teef eeteiktas ošolu biršeš, kuras

dodot labu melnsemi. Bet par ofolu fahdreisejo bagatibu Baltija runà daudš un daschadi wehstures materiali. Scho jautajumu pat ihpafchà grahmata ir nofkaidrojis A. v. Lövvis. (Ueber die ehemalige Verbreitung der Eichen in Livland. Dorpat, 1824). Par „ofolu birsem“ dseed ari dainas — 24457, 26019, 28216, 28218, 28221.

Tà tad latweeschu semneeks bij lihdumneeks, un wina fainneeziba lihdumu fainneeziba. Pee kam pirmà fahrtà tika lihsti ofolaji. Schis darbs nebij rotala pat preeksch stipràm lihdumneeka rokàm: wišus darbus darot dseed latweetis, bet lihdumu lihšhot

Runaj zirwi, runaj kapfi,
Pašči brahli nerunaja. 28246

Kad wjadseja nolihst ofolu birses un simtgadu milsenus gahst no zelma, pirms tika pee filteem deguma pelneem, tad atšewišklas gimenes darba špehšs bij nepeeteekofšs. Te tikai leelgimene jeb wešela radu faine wareja paweikt fainneeziško problemu un nenomirt badà. Un pat tad isdodas nolihst te feeka — 28221, 26013¹, te puhra weetu — 23265 preeksch meescheem, ne wairaf. Bet ari šche beeschi bij jafauz faimini faine talkà — 28412³, un pat fahsu weeseem fahsu beigàs bij jaispilda lihdumu lihšchanas zeremonija (no 26011 lihšf 26025).

Waj, bahlini, aiseesat,
Lihdumina nelihdušči?
Kur mahšina meeschus šehs
Birmajàm krustibàm? 26023³

No otras puses, kad lihdums fahdu laiku bij noarts un isfuhts, tad wišch tika atlaists atpuhtà. Schahdus ismantotus semes gabalus fauza par „noaràm“ jeb noràm, wezainem (Magazin d. Litt. Pitt. Ges., IV,² 130) un atmatàm (no „atmešt“) — 5745, 19787, 27866. Zif daudš bij daschos apgabalos šchahdu „atmatu“, war špreest no Dsehrbenes wafu grahmataš 1690 g., kur no 90 zeemateem fahdi 40 bij „wüste, abgenützte Buschländer“ (tušchas ismantotas mešcha semes — WBu., 261 f., 277—282 lp.).

Tihrunu atstahšchanai atmatàs bij daudš eemeslu. Birmfahrt, šenlatweescheem nebij peeteekofšcha škaita lopu, lai nomehšlotu trescho dasu no nolihšteem laukeem. Ja 1913 g. Widsemè un Kursemè uf 100 lauku eedšihwotajeem isnahza 97 leellopi, tad nemandi H. v. Hagemeistera datus par 1688 gadu (Materialien etc, 23) atradàm, ka 17. g. f. uf 100 lauzineekeem isnahza tikai ap 30 leellopu, t. i. 3 reis masaf.

Otkfahrt, pehz wišeem kareem un sehrgàm loti leels prozents zee-matu pawišam ismira un pahrwehrtàs par postafchàm (пyctомь, Bystoffen oder wüste Lande. WBu. 258-aa, lit.-a, F. 2.) jeb, ka šaka, ašgahja postà. Tà 1624 g. šiguldeeschos no 84¹/₂ arkleem bij aparti tikai 45, nekatotees uf to, ka katram fainneekam bij wešels arlšs semes. Bet ari stary teem daudseem bij til mas lopu un faines, ka wini bij špeesti no wešela arkla wehl puš atlaist atmatà. Uri 1690 g., kad eedšihwotaju masas bij stipri peeagufšchas un atšpirgufšchas no eepreefšchejeem kareem, beeschi wafu grahmata leezina, ka weens otrs fainneeks teef ismests no mahjàm, jo „winam pahraf masa un wahja faine“. Peem.:

Stufmanu muifchas Zaurwehderu mahjas us $\frac{1}{2}$ arkla dšihwo Matšs un Peters, par abeem kopâ 4 zilwek. „Ea fâ wineem naw faines, tad abi panihkufchi. Pirms tam tās bij labas mahjas, kas labi maksaja.“ (WBA., 259 f. 680).

Surpat. Kurratu Wiikumam peeder $\frac{1}{4}$ arkla. Pawisam 2 dširi un 1 seewa. „Schwach vom Gefinde“, lai gan lihds šchim wehl turas. (l. c., 681).

Leelwardes Mihzgaleeschu Trudses Sihmanis us $\frac{1}{4}$ arkla. „Gaitas un nodewas sliktas, jo wahja faine (2 peeaugufchi un 2 behrni). Samdehl nešpehji ne eedšihwotees patš, ne pildit sawus peenahkumus pret fungeem.“ (l. c., 423).

No ūheem fakteem war taifit tikai weenu flehdseenu: zif daudš widus laifos ari nebij mešchu brihwsemes un postâ pamestu atmatu, femes primitiwâ apšaimneekofšana prašija sinama leeluma pastahwigu darba ūpehku us weena arkla un wina pušem. Ja semi gribēja apšrahdat pehji lihđumu, atmatu un trijlaufu sistemas, tad gimenes lozekli newareja isklišt pa pahreem mešchu beesumos, bet teem wajadseja turetees kopâ faimēs. Surpretim ūwejneekem, medneekem un drawneekem ūchahdas ekonomifkās wajadsibas us kopdšihwi weenâ faimē nebij un tee wareja dšihwot gimenes. Samdehl ari ūwejneeku zeemos mehš neredšam ne faines, ne winas iršchanas produkta — pušhelneekus. Râ kontrastu 19 un 20 lp. eespeestām tabelēm peewedam dašhus ūstāklus par Mangalu ūwejneeku zeema „Rinni“ eedšihwotajeem un nodarbošchanos. Tee ir wiš bessenneeki, kas pelnas weenigi ar ūweju.

Rinnu zeems.

(WBA., 259 f., 64 lp.)

Saimneeki	Eedšihwotaji					Inwentars	
	Wihreeschi		Seeweetes		Gimenes leelums	Gowis	Laiwas
	wirs 15 g.	sem 15 g.	wirs 15 g.	sem 15 g.			
Balku Brenzis	2	1	2	2	7	2	1
Welku Klawinsch	2	—	1	1	4	—	1
Pulkas Undšcha	2	—	2	2	6	2	1
Karnupu Mikelis	3	1	3	1	8	2	2
Uhlanu Juhds	4	—	2	1	7	3	2
Balkas Stepinsch	3	1	2	—	6	—	1
Bistapu Gerts	3	2	1	—	6	2	1
Beltes Anšis	2	3	1	1	7	3	1
Kauschu Pehteris	4	3	3	—	10	3	2
Stuku Toms	2	1	2	—	5	1	1
Wezšaparu Brenzis	2	—	3	1	6	1	1
Baušteneeku Reinis	2	—	2	—	4	—	1
Rehpu Rahrlis	2	1	2	2	7	1	1
Spalwainu Juris	3	4	2	—	9	1	1
Smalbartu Anšis	3	2	2	2	9	—	1

Pee lihdfigeem flehdseneem nonahkusi ari Wakar-Ciropas sinatne. Tã pasihstamais indogermanists S. Hirts raksta:

„Leelgimenei kã fainneefochanas prinzipam bij milsiga nosihme taisni pee semkopju tautãm. Jo laukkopiba prafa leelu darba spehku un taisni speesch gimenes palikt kopã weenã faimê.“ (Die Indogermanen, II. 423). Tais paschãs domãs ir freewu wehsturneeks M. Pokrowskis: „Par wisstiprako faiti, kas fatureja weenkop freewu leelãs fehtas (dworischtsches) eedsihwotajus, tomehr ir jaatsihst semkopiba . . . Ne sweja, ne medibas un drawnee-ziba paschas par sewi komunisma neprastja, ne ari wareja winu radit; tas wareja rastees tikai lihdsteku ar semkopibu un kluwa jo stipraks, jo fareschgitaka un gruhataka kluwa semes apstrahdashana.“ (Russkaja Istorija, I. 52. Moskwa, 1913).

Apstatiujshi seno latweeschu raschochanas kahrtibu, mehš nahzãm pee flehdsena, ka schi kahrtiba bij pamats leelgimenes pastahweichanai.

2. Ihpaschums.

Jautajums par ihpaschuma atteezibãm Senlatwijã ir wehl deefgan tumšs. Strihds grosas ap to, waj senee latweeschi 13. g. f., un warbuht pat wehlat widus laikos, ir wehl pasinuschu kopihpaschumu jeb komunismu un zit leelos apmehros; waj warbuht jau toreis wisa fadsihwe bij pahrkahrtota us priwatihpaschuma pamateem. Barons Ustafs von Transche-Roseneeks us to dod noteiktu atbildi sawã pehtijumã par „Liwonijas eedsinteem 13. g. f.“ Winsch raksta: „Zit tahl sneeds mums sinas wehstures awoti, toreis nebij nelahdas komunistiskas eefahrtas. Isnemot meschus un uhdenus, nebij zita kopihpaschuma. Schleet pat, ka nepastahweja gimenes kopihpaschums nama komunas nosihmẽ (im Sinne einer Hauskommunion“. Baltische Monatschrift, B. 43, 1896. S. 313).

Pawisam zitãs domãs ir latweeschu wehsturneeki. Tai paschã wahzu mehneschraftã 14 gadus wehlat R. Klaustinsch runã par latweeschu nama un gimenes komunu ordena laikos (Haus- un Familienkommune) kã par noteiktu fainneezisku, teesiku un kulturelu spehku. (Balt. Monatschr., 1910, S. 444). Ari M. Silinsch jau 1902. g. rakstija, ka 13. g. f. „semes leetochanas kahrtiba bij domajama weenigi us komunaleem pamateem, ar kopteesibãm druwã un meschã.“ (Rigas Uwise, 1902. g. Nr. 12, 4 fleja).

Tã kã jautajums tik wispahrigã formã ir pahraf plaschs un nenoteikts, tad sadalitim winu pehz ihpaschumu kategorijãm atsewischkos apaschjautajumos. Un turedamees pee muhsu salihdsinoschãs metodeš, peewedisim wispirms dashus faktus no Leelkreewijas fainju dsihwes. — Jau agrã peeminetais Hinewas pagasta wezakais raksta tahlak: „Rad wairaki brahli waj tehwa brahli ar saweem brahla dehleem dsihwo tehwa namã un ustur sawã starpã faines meeru un kahrtibu, tad wineem wisš ir kopejš, isnemot seeweeschu roku darbus, kã: audeklus, welu, rotas. Tãs wispahrejã leetochana nenahf.“ Tas

pats bij Dmitrowas aprinkā pagastos: „Saimes darbi tika westi kopigi no wihreescheem un seeweetēm, bet dsijas un welu pagatawoja katra seeweete atfewisčki preeksch jawa wihra un behrneem.“ Par Samaras gubernu mehš sinam to pašču: „Jsnemot fainneeku, neweenam no faines laudim nebij priwata ihpašchuma; tā winu darbs, tā ari winu nopelnitā nauda pilnigi peeder faimēi. Mehginajums noflehpt ko no dabutās sumas teef usflattis par sahdsibu no kopejā kapitala, un rada kildas. Sanemtās naudas fainneeks isdala faines lauschu wajadstibām, tā ari isdod fainneezibā preeksch sehklas, rentes, lopu, traufu un daschadu rihku pirtschanas. Wirsdrehbes, tā: kaschoki, kamsoli un weltersu sahbači wiseem faines laudim kopeji; ari isdewumi kashām, kristibām un behrēm.“ (M. Rowalewsky, Rodowoj byt. 32—35).

Sastanā ar to, ko mehš sinam par leekreewu faines ihpašchumu, mehginasim pafahpeniski istirsat senlatweeschu faines ihpašchuma weidus.

a) **Dsihwołis.** J. Wlahkis domā, ka „preeksch kopejā (leel) gimenes mitekla, tā fuktā koppawarda (Herdgemeinschaft) mums ir wahrds „nams“, leišchu „nams“, kas wedams kafarā ar sanskritu „dama“, latinu „domus“, freewu „dom“. (Burtneeku Puhrs, l. 117.) Uri A. Bielensteins usswer, ka „nams ar pawardu representante reif wifu latweeschu dsihwojamo ehku.“ (Holzbauten, 61). To pašču raksta 17. g. f. zelotajs J. Brands par kursenneešem. „Wini dsihwo nabadsigās un masās mahjinās, kur loti beeschi ir tikai weena duhmistaba ar peeleeekamo kambaru. Schai istabā ir no leeleem laufakmeneem uszelta krahfns, pee kuras wini ari nakti pahrgul zits pee zita maischus: tehws, weztehws, mahte, behrni. Jaatsihmē, ka pee wineem mehds dsihwoł, kopā ar tehwu, dehli un behrnu behrni. Wini gul us semē pašweesām lupatām, lai gan tur ir ari daschas nedaudšas gultas. Schis mahjinās ir zeltas no refneem preeschu balkeem, kas no ahrpušes teef drusku aptehsti, bet eekschpušē atstahsti apaki.“ (Reyßen, 69—70. Wesel, 1702).

Bet tā kā dainās mehš pastahwigi fastopam dsihwojamo ehku no diweem „galeem“, tad japeelaisch, ka latweeschē sen jau bij eemahzijschees no freeweem peedarit pee nama ūltu, ar krahfni apfurinamu seemas galu, ko sauza par istabu, ustubu, leišchu estuba, stuba, senfreewu istaba, senwahzu stubā, anglusalkschu stose, angļu stove — pirts, krahfns.

„Schai leelā istabā pirms 50 gadeem sadsihwoja kopā fainneeka gimene ar 2 kalpu gimenēm un dascheem puischeem un meitām. Ratrai gimenei peedereja šaws istabas faktis ar laulibas gultu pee loga, kamehr jauneeschi guleja us šoleem un muhrischa.“ (Holzbauten, 70).

Ja no šchi Bielensteina tehlojuma ismetam laufā kamehrā retaku un jaunaku paraschu gulet gultās — 17. un 18. g. f. guleja leelafoiees us kula un plateem šoleem (Hupel. Topographische Nachrichten, ll. 139) — tad dabujam loti wehrtigu kulturwehsturisku faktu, kuru apstiprina ari tautas dseefmas: kopejā „leelā istabā“ dsihwo wifa „leelgimene“, pee kam katrai šawrupgimenei eerahdits ihpašchs istabas faktis. Rā redsesim wehlat, ne wifām faines gimenēm bij weenadas teesibas,

un tamdehl istabas fittafos faktos un dibenâ dšihwoja privilegetas gimenes, bet faktâ pee durwim, kas weda namâ, apmetas kalpi un eegahni.

Aefar man, mahmulina,
Pee durwim schuhpoliša;
Kar uštubas dibinâ,
Lai es angu šaimeneeze. 1704.

Nahz parahdi, šaimneezin,
Kur kahršim schuhpuliti?
Kalpa wihra behrnišch bija,
Tam naw sawas istabinas. 1697.

Eita, pušchi, eegahnos,
Segahnos laba dšihwe:
Weetu taiša pee durwim.
Ne istabas dibenâ. 3833-32.

Kad kalpam kahšas dšer,
Pus istabas ween dšeedaja;
Dšer pašam šaimneekam
Sad dšeed wiša istabina. 794°.

Tâ tad wišem šaimes laudim bij teesibas us leelo istabu. Un ka šchi istaba bij teescham nedalita, kopiga, to redšama no wehlaka laifmeta dainam, kurâs teef apdšeedata šaimes šairšchana šawrupgimenes un lihds ar to istabas iſdališchana.

Es nebiju pee bahlina
Wišpehrno bijuminu:
Au atradu, nu eeraugu
Diwi dâšas istabinu. 3779°.

Cetin eeschu tantinâs,
Minès manu gahjuminu:
Pušchu šchiršchu tautas šemi,
Pušchu tautas istabinu. 9595.

Aitinâm, kašinâm
Weenu weetu kuhiti žirtu;
Bahrgajâm eetatâm
Pušchu dalu istabinu. 23678°. Peeš.

Šaimes galwai — šaimneekam un wina gimenei bij teesibas us istabas fittako galu, kâ wezakam starp Rijewas laifmeta funigeem us galwas pilšehtas Rijewas fehdefli. Bet lihds ko nomira Rijewas leelfunigs, tuhlin šahšas „peredwišchenije stolon“, t. i. nelaita wezakais brahliš waj dehlš nofehšas Rijewâ, bet wina bijušchâ pili pahrnahza dšihwot brahliš, šam gadi bij tuhlin aif wina un t. t. Lai gan mums naw materialu, kas nešchabami leezinatu, ka šchahdi radu rehšini pastahweja ari šenlatweešchos, tad tomehr tihri teoretiski mums jaslehds, ka pehz šaimneeka nahwes wina šilto faktu istabâ eenehma nahkofchais gados brahliš waj dehlš, kuršch lihds šchim bij dšihwojis tai pašchâ istabâ, tikai šahdâ aukštakâ faktâ. Bet šwešchineekteem — kalpeem un eegahneem — šchahdu iſredšchu^o us pahrweetoschanos tuwak šiltumam nebij. Šchee radu aprehšini deesgan labi rakšturo dšimts šatwersmes ihsto buhtibu: kas nepeeder pee dšimts, tas ir bešteefigs wergs un šalps, žilwefs beš pawalšmeežibas.

Sigismunds Feists eerosfinaja jautajumu, waj indoeuropeeschu istabas bijuschas tik leelas, lai winas waretu dsihwot wesela saime, un atbildedams ar „ne“, noleeds leelgimenes parastibu un likumbu pee romeescheem, greekeem un germaneem. (Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen, 114—115. Berlin, 1913). Kas atteezas us leel-freewu „leelas sehtas“ apdsihwotajeem, tad wini wisi dsihwojuschi weena leela diwstahwu istaba, kahdas wehl tagad fastopamas Olonezas un Archangelas gubernas.

Zif leela bijusi fenlatweeschu „leela istaba“ un nams, par to mums paschreis truhsti droschu sinu. Bet no zetotaja Branda stahstijuma redsejam, ka wisa saime guleja weenas telpas. Uri tas wezas istabas, kuras mums gadijas redset Widsemē, bij peeteekoscht leelas, lai winas pahrlaistu nakti 10—12 peeauguschu un tikpat daudf behrnu. Seizam „peeteekoschi“, ja kalihdsinam, zif kaspeesti dsihwo laudis strahdneeku kwartalos. Jo guleja tatschu us kula, foleem (10303, 1969, 1870), muhrisheem, ihpaschas gulamas lahwas (1168⁵), krahns augshas (2107¹), schaurā spraugā starp zepi un seenu jeb aiskrahne un beidsot pascha krahni:

Meita guf krahne
Galwina agra. 14353,17151.

Gulta bij tikai saimneekam. Uri zitu nekahdu istabas leetu nebij, kas aisknemtu plaschas telpas. Pat galdi bij tikai „galdi“ — t. i. plehsti leepas dehli (19207), us krahga (20769) noleekami (13250⁵) un atzelami (15734), waj ari istabas widu iswellami (15104).

Deena strahdaja waj nu us lauka, waj nama (19206, 19317, 19482) rija un malsumē. Wasaru guleja flehtis un gubenos. Dainas apdseed gan leelas istabas (777, 19163), gan masas (25783—4), bet ta ka schis sinas nemtas no apdseedaschandis dseesmam, tad winam newar peedot leela swara: tas ir tikai poetiskas metaforas, kuru noluhks bij issobot un neezinat swescho dsinti — tautas.

Masa t a u t u istabina
Ra zihruna pereklits. 24130, 24131-32-33.

Gema tautu istabina,
Ra satishcha lamatina. 24133⁶.

Somehr pat tad tautu istaba bij par „masu“ newis dsihwei, bet dejai:

Rur bij man rinki greest
Ur dewini bahlesini. 24131.

Rur bij man deet un leht,
Rur jobenu wehzinat. 24133⁹.

b) **Apgehrbs.** Ra leelkreemos, ta fenos latweeschos wela netika isdota no saimes koplehks, bet katra sawrupgimene seewas to gatawoja un masgaja tikai preeksch saweem wihreem un dehleem. Wihra wela tika schachuhta wehl lihgawai par meitu dsihwojot pee brahleem — tas jau bij winas puhrs, us ko wina bij tik lepna. Bet par to buhs runa tahlat. Ra ari wihra wekas masgashana nebij saimes kopdarbs un deenineezes usfewums, tas redsams no t. dseesmam.

Zuhka, zuhka, ne mahrschina,
Bahlin, tawa lihgawina:
Pate willa baltu kreflu,
Bahlinam melnu dewa. 23912, 21562, 23737.

Mahte weba webeklinu,
Utsaweda eetalinu;
Pate kreflu i weleja
Silité tupedama. 23524². Peef.

Sinams, neprezetās mahsinās ſaweem bahlineem un prezetās mahrschas ſaweem neprezeteem deewereem wareja masgat un masgaja welu pret ſinamu atlihdſibu naudā waj zitā pafalpojumā — 25653, 22665. Bet taš nebij wiau peenahkums.

Raš atteezās uš wiršdrehbēm, tad daščās dainās eet runa par kopigeem ſaimēs apgehrba gabaleem, ſewiſchēi wilnainēm:

Ei, eetala, eetalina,
Muſſam kopu willainiti;
Abas diwas ſeſameēs,
Sehrst eedamas bahlinos. 23660.

Weeſchi wiſā ſaimē bij kopigaš ari rotas, ſewiſchēi wainagi:

Eš ar ſawu brahta ſewu
Weenu weetu uſaugam,
Deenu katra waktam
Weenu ſihlu wainadſinu. 23738.

Bet neſkatoteēs uš ſcheem reteem iſnehmumeem, mehš ari par wiršdrehbēm wareſim teiſt, ſa taš nebij wiš ſaimēs ihpaſchums, bet katraš gimeneš un winas lozeſku perſonigš eeguwums un lepnums. Zitadi nebuhtu ſaprotama dainu ſoboſchanās par tapinatām drehbēm un pahrmetumi ſeeweetēm, ſa wiau wihri ſtaiga noplhſuſchi — 21608.

b) **Pahrtika.** Saime nebij nama kopiba (Hausgemeinschaft) ween, bet wina bij reiſē ari ehdeena kopiba. So paſchu komunizmu, ko redſejām dſihwoſka jautajumā, redſam ari pahrtikaš leetās. Wiſa „leelā ſaime“ (22523-555-586¹) ehđ pee weena „ſaimēs galda“ (24310 Peef.), pee ſam galda galā ſehſch ſaimneekš:

Lihda deews iſtabā,
Waizā paſchu ſaimineeku;
Taš bij pats ſaimineekš,
Raš ſehđ galda galinā. 19713-717, 791.

Katra deenineeze namā ſawu reiſi wahra weenu ehdeenu wiſai ſaimēi, zep weenu maſi, uhdeni neš ar wahželi no weena awota un iſ rihtuš mał maltuwē miltuš wiſaš leelās ſaimēs pahrtikai.

Mal, mahſin, pušpuſem,
Ro tiſ ſmałki ſmalzinaji?
Smalſki maldam' i newari
Leelaš ſaimēs pabarot. 22523.

Góju cimót brólinūs,
Rodu lelu breinuminu:
Divi putrys namiņā. 3779².

Li mahrschinas, eetalinas,
Rahdus darbus juhs dareet?
Juhs zepeet diwas maises,
Schkireet manus bahselinus. 23664. 3779.

Schkitu funas i rejot
Uwotina lejinā:
Diu' eetalas dalijās
Up uhdena wahzeliti. 23865.

Tā tad „diwas putas” wahrit un „diwas maises”
zept bij netikumš, kuru nosodija toreisejās komunistes smirdeetes.
Schis patehreschanas komunisms bij dabigās sekas no ta kolektiwisma,
tas walbija pahrtikas weelu raschoschanā.

Bet kam tad peedereja paschi raschoschanas lihdselki — seme un
darba rihki? Ufsewischkeem ihpatneem waj wifai faimei?

c) Seme. Parastā atbilde, kura katram ir uf mehles, štan, ta
seme bij kopihpaschums, jeb ziteem wahrdeem: katram bij teesibas uf
semi. Bet tik wispahrigā formā jautajumu usstahdit nedrihksam. Sam-
dehl mehginasim istiisat sikhak agrarās atteezibas fenos latweeschos.

Deewa seme. Pehz widuslaidu feodalās konzepcijas weenigais
semes ihpaschneeks un turetajs bij deews. Schis debeks semturis (fi-
serens) isdewa semi lehnos šawam wafalim — karalim, karalis to isdewa
leetoschanā šaweem wafakeem (falpeem) — grafeem un baroneem, tee
to isdewa apstrahdat semneekem u. t. t. Ne welti wifa Baltijas ee-
karotā un neekarotā seme tika norakstīta par mantojumu Jumprawai
Marijai un sem winas karoga zihnijās 13. g. f. krusneschi. Uri Manzela
špredika grahmatā teef popularisets schis usstats. „Ea labiba, to
mehs plaujam, kulam un glabajam nepeeder mums, bet deewam
— tas mums to dod, tas war to atraut. Winam wafa! (II. 167). „Rad
kahds fulainis gribetu lepotees ar šawa kunga muischu un mantu . . .
tu buhtu fajjīs: tas ne ir gudrs, neba tew ta muischa peeder! Tā ari
tu tikai eš deewa kalps, deewa nama turetajs. Uf masu
brihdi deews tew šawu mantu ir ustizejis . . . tew buhs deewam par
wifu leetu atbilbet.” (II. 171.). Tāpat tautu dseefmas usskata deewu
par weenigo semturi un nostahjas wina pusē, kad deews šanahf kon-
fliktā ar šawu tuwako wafali — kungu.

Rundsinšch šafa: mana seme!
Deewa seme, ne kundšina. 1901.

Wifa deewa seme rihb
Kunzišam danzojot. 2235.

Šahjat mani bahselini,
Lai ta deewa seme rihb. 18962.

Šahku, šahku man semite,
No deewina eemehrita. 26660, 22452.

Deews isdod semi, tā jau ihstis šiserens, tik par šinamū personigu
pašalpojumu un deenastu.

Deewišch šahpa kumelā,
Es šahpslinus patureju;
Man deewišch semi dewa
Par to šahpschiaturejumu. 33656.

Deewinſch mani luhgtin luhdſa
Trihs gabini deenastâ;
Es deewam peepraſiju
Pilnu puhru ſelta naudas. 33659-58.

Bet waj teeſcham ar dainu „deewa“ mehſ drihſtam ſapraſt to paſchu, to ſaprata Mantzelis un widuſ laitu feodalâ garidsneeziſba, t. i. debefſ fiſerenu, kurſch fehſch feodalâſ hierarkijaſ galâ? Mumſ ſchkeet, nè. Mumſ drihſat lihds ar frantſchu ſoziologu Emilu Dürkheimu gri- betoſ teikt, ta ſche deewſ bij tikai dſimts weenibaſ un ſpehka ſimbolſ (The Elementary Forms of the Religious Life, Transl. by J. Swain, 206). Samdeht iſteizeenſ „deewa ſeme“ ſawâ juridiffâ buhtibâ noſihmeja tikai dſimts ſemeſ fondu. Taſ tiſ ſaprotamati, ja apſtatiffim, kam peedereja daſchadaſ ſemeſ kategorijaſ.

Dainâſ teef mineti deewa fokſ — 30631, deewa lihdums — 33657, deewa leelee tihrumi — 33671², deewa dahrſſ — 2607, 4778¹, 19487 un deewa awotſ — 21698^{*}). Tâ tad wiſâſ ſemeſ, furâm bij ſahda wehrtiba, peedereja deewam reſp. dſimtij. Bet kam tad peeder tâ ſauktâ „brihwſeme“ — purwi, ſili un ziti neapſtrahdajami tihreli, uſ kureem dſimtij nekahdu pretenſiju nebij? Tee peeder welnam. Par to leezina neween wiſâſ draudſeſ ſaſtopamee „welna purwi“, bet ari pa- ſakâſ un dſeefmâſ peeweftee aiſrahdijumi, ta purwſ ir welna miteklis un ihpaſchumſ.

Labat purwa wel' eeraugu,
Ne dſehraju tehwa dehlu. 101334¹.

Purwi, welni lai tee eet
Pee tam kalpu ſlubinjâ m. 10572.

Pehdeja daina dob mumſ mahjeenu, kur jameklê atrifinajumſ¹ welna kopſakaram ar purwu. Ja deewſ bij dſimts weenibaſ ſimbolſ, tad welnſ repreſenteja wiſuſ ſweſchoſ ahrdſimtneekuſ, un welna ihpa- ſchumi bij tee, kaſ palika pahri, kad dſimts jau bij eenehmufi un no- apalojuſt ſawu nowadu. Tâ tad purwi un ſili. Tee bij ta tuſſchâ brihwſeme („Brihwpurwſ“ pee Rujeneſ), kur katram beſſemneekam bij teeſibaſ eetaiſ ſew tihrumu. Bet beſſemneekſ un ſweſchineekſ Sen- latwijâ bij weenſ un taſ patſ — katrſ, kaſ nepeedereja pee dſimts. Weenalga, waj wiſch tâ karâ ſaguhſtitiſ kalpſ bij ſpeefſiſ ſtrahdat ſweſchâ ſaimê, waj ari tâ labprahtigi eeprezejees eegahntiſ dſihwoja ſweſchâ dſimti.

Dſeneet, gani, kur dſihdami,
Purâ ween nedſeneet:
Purſ peeder eegahntam,
Tam naw tehwa tihrumina. 3827.

Lai ſtahweja purwa ſahle
Eegahnteen ſeena pſaut. 3826.

^{*}) Peederuma genetiwâ: deewa ſuni — 28861, 30166, deewa wehrſchi — 2221, deewa ſoſiſ — 2629¹ wahrds deewſ warbuht ir leetotſ tai paſchâ noſihmê tâ ſen- pruhſchu deiwa — дивый, дикий, meſcha: deiwa hoala — deewa jeb meſcha bul- liſ, deiwa forwo — deewa jeb meſcha gowſ, deiwa ſchweinong — deewa jeb meſcha zuhka. Samdeht dainu „deewa ſoſiſ“ buhtu meſcha ſoſiſ. (A. Котляревский. Древности юридического быта балтийскихъ славянъ, 18. Прага, 1874).

Purs peeder kalpinam,
Ram naw jawas tehwa jemes. 3827¹.

Sur kalpam tehwa seme
Ar wisam druzinam. 3828-29.

Sila bij tehwa seme
Dewineem kalpineem. 29550, 5220, 9567.

Dodat man, dodat man,
Kas jums leeti nedereja:
Dodat man sila semi,
Kalpa puifi arajinu. 9567.

Uri meitas, isbalidamās no fawas dsimts un faines dabū to pašču, ko wiš fwešchineeki — sila semi, purwu. Tā tad wišas trihs bessemneeku kategorijas (eegahtni, kalpi, meitas) nedabū semi no faines kopejā fonda, tamdehl ka wini waj nu pawisam nepeeder pee dsimts (kalpi), waj naw wehl naturalisejuschees (t. i. nodsihwojuschi sinamūs gadus, kas dod teesibu us pawalstneezibu) un ar behrnu palihdsibu nodibinajuschi afindradneezibas faites (eegahtni), waj ari isstahjuschees no dsimts un faudejuschi sawu dsimts pawalstneezibu (isprezetās meitas). Wiseem scheem bessemneekeem teek statiti pretim faines nowada semturi „tehwa dehli“. Pee kam schim wahrdam dainās ir pilnigi sozials faturš: tehwa dehls ir teeschš antagonistš kalpam.

Ram tu stahwi, kalpa dehls,
Tehwa dehlu pulzina? 4058.

Kalpi ween Gulbenē,
Naw netweena tehwa dehla. 11623.

Es buhsch' eet pee kalpa,
Birkt par naudu tehwa semi. 10956 etc.

Sawilksim kopā wišu augščā fazito: par „deewa semi“ fauz wišu to labo semi, kas fakrita ar kahdas dsimts waj faines nowadu un us kuru bij teesibas wiseem faines pilnteesigeem wihreescheem, tā faukteem „tehwa dehleem“. Par „welna purwu“ un „welna silu“ fauja wišu to nederigo semi, kas stahweja ahrpus nowada, un us kuru bij teesibas wiseem bessemneekeem, t. i. fwešcheem eenahzejeem, kas wehl nehlj naturalisejuschees.

Birseš. Ja nu fili, t. i. stuju meschi fahkumā tifa peeskaititi pee newehrtigām brihwsemēm un, laikam, stahweja ahrpus faines nowada, tad rodas jautajums, kam peedereja birseš, t. i. lapu meschi: behrsu birseš, ahbeku (260, 10980², 13967, 18426, 18427), ofolu (12942, 24457¹, 26019, 28216 etc) un leepu birseš jeb leepeenās (21027¹, 13665, 9588, 12246, 24160). Tā tā sem birsem atradās pirmās schkiras aramā seme, tad winas bij tas semes fonsš, no kura pastahwigi tifa pawairoti tihrumi, un tamdehl dainās birse un lihsums ir weenlihdsigi isteizeeni. Ja lihsumi peedereja pee nowada, tad ari birsem wajadseja peederet tur pat. To ari redsam no muischu ziwilaktim. Jau 1386 g. kahdā mantojuma schkiršchanas leetā abas puseš apsolas „neturet biškofus otras puseš robeschās, ne ari eerihkot tur

jaunus plehsumus.“ (GU.*), S. 127). Tā tad plehsumus wareja plehst un drawas deht tīkai fawā nowadā. Bes ſchaubām, ka ta bij eeradumu teesibu atzelschana, kuru wajadseja ihpaschi nodroschinat ar lihgumu un leezineekeem, jo 13. g. f. wīsmas Rīgas patrimonialap-gabalā, nowads tīka isdots lehnos bes teesibām us bīschfokeem, us fu-reem preefschteesibas wareja tīft atdotas zīta nowada turetājam, kas jau agraf schis drawas bij tur eekopis.

Cedehstiju osolinu
 Gehrpileeschu tihrumā,
 Zums peeder tihrumīsch,
 Man peeder osolinisch. 30311 Pees.

Uri plawas un lihđumi beeschi atradās pahrnowadu. Tā iszeh-lās tā fauktee streijgabali, kurus Stenders fauz par „pagabaleem“. Streijsemneeks — ſaimneeks, kam wehl zitur ahrpus mahjas robeschām ir semes gabali. (Lett. Lex., I. 571.). Bet streijgabalus (Streuland) pats Stenders fauz ari par ahreem, no wahrda ahrs — wīss, kas ir ahrpus ehtām. „Tani ahrā dšihwot, auf dem Stück Landes wohnen“ (l. c. II. 3.) Katastros schahdas ahrpus nowada stahwoschas semes fauz wahzīski weentahrschi par „Land“:

1/2	arkla	Woiwodu Jahnis	
„	„	Woiwoden Land	
„	„	Dindeneeku Jahnis	
„	„	Dindeneek Land	
„	„	Beitinu Andrejs	
1/4	„	Beitings Land	(Reipenē, WBL., 259-a, 296).

bet latwīski par ahreem:

Zaunsemu Peters	}	maksā par scho ſemi tīkai 10 podus linus.
mit Belnenu Ar		
Unsenu Ar	}	maksā par ahru 1 birlawu linus.
Grihnenu Reinim		
peeder Latminu Ar's	}	(Peebalgā, WBL., 261, 499. Sal. l. c. 259-a, 222 un 385 lp.)
Jesnu Jahnis		
mit Augu Ar		

Uri no lehnu grahmatām war redset, ka wehl wīszaur 15. g. f. schahdi ahrgabali jeb ahri, kas atradās īstaisiti ſweschos nowados, beeschi bij lehnu objekts un lejas wahzu īslofnē wīnus sīhmīgi fauza par adertal“ jeb „tihrumu leju“ (Widsemē 1479. g. GU., 535. Kursemē 1496 g. E. Firds. Neue Kurl. Güter Chroniken, 2 lp. M. 1900). No schahdām eekoptām „tihrumu lejām“ tīka nomehritas daschas schapres tihrumu un peedalitas teem jauneem lehnu nowadeem, kuri fastahweja weenīgi no mescheem un neekoptām semēm. Wehl ilgat kā ahra tihrumi ſweschos nowados tīka isdotas ahra plawas. Somehr parastā ſahrtiba bij ta, ka lehnu teesibas us nowadu dewa reisē teesibas īsmantot wīsas nowada robeschās guloschās dabas bagatibas — ar wīseem laudim un tihrumeem, eestrahdateem un neestrahdateem (adern gherodet und ungherodet, agris cultis et incultis), plawām, me-

*) GU. — ſaihsinajums S. v. Bruiningka un A. Buscha grahmatāi „Livlān-dische Güterurfunden“, I. Riga, 1908.

scheem, fruhmeem, medusneseju kofeem, dšihweem waj nofaltuscheem (hönig tragenden bäumen lebendigen oder todten), kalneem, klajumeem, ese=reem, dihkēem, swejām, medibām un t. t. — 15. g. f. šahkumā šchat juridiskā formulā teef eetilpinatš wehl weens wahrds, kas muhs interese — birses (birscen, Widsemē 1419. g. GU. 219; bürsen, Kursemē 1429 g. C. Firšs. Neue Kurl. Güter Chroniken, Rrsp. Randou, Abt. 2. S. 192). Tā tad ari birses un bišktofi peedereja jau pee no wada. Somehr mehš ne mirkli nedrihkstam aismirst, ka Baltijas brun= neezibas lehnū teesibas — un grahmatu teesibas wišpahr — loti beešči nefakrita ar eedsimto latweešču un igauņu eeradumu teesibām un ihpafchuma jehdseeneem. Lai gan pehz grahmatu teesibām semneekēem nebij brihw bef fungu atkaujās lihst lihdumuš fungu nowadā, tad to= mehr, pehz Šupela wahrdeem, taš notika pastahwigi, tikai šlepeni. Uri 1690. g. katastrš Dšehrbenē usfkaita wairat desmit šchahduš mescha tihru= muš, kas laikeem teef no semneekēem šlepš apstrahdati (heimlich ge= nützt); pee dascheem no scheem tufscheem zeemateem atrodtees labas birses (gute Birsen) preekšch lihdumeem. (WBA., 261 f., 262, 277, 278, 445 l. p.). Redšams, ka ari semneeku mahju nowadā eetilpa birses tā tihrumu referweš kapitalš.

Sahdu pat ainu šneedš dainas.

Kas kaitēja man dšihwoti,

Manā tehwa semitē:

Wisapfahrt šaha birše,

Widū kuptš ofolinsch. 3700

Kas kait man nedšihwot

Ofolinū muišchinā:

Wisapfahrt rudši, meešči,

Widū šatš ofolini. 3693

Zauri bira šelta nauda

Zaur ofola lapinām 3696—94.

Sāteņa, muna sāteņa

Oryskā vitenā!

Vidā šēju rūdzus, mizus,

Opleik zaļš ozoleni. 3718, 3825.

Zitu deenu arū gašju,

Zit ofolu dehđinat 19609

Gubrajam dehlinam

Trišš naudinās wasarā:

Auga rudši, auga meešči,

Leen biitēs ofolā. 28001.

Birses bij ne tikai aramās semeš fondš, bet šaimneezibas „treschā nauda“; winas dewa eespehju nodarboteles ar drawneezibu. Sewiščki wehlat, kad leepu un ofolu mešči gašja masumā, gan no kuhzineetu, gan no drawneeku un namdaru rihzibas, ofoli tika škaititi par deesgan wehrtigu nowada fastahwdatu, un winu ismantoshana eerobeschota. Tas redšams jau no Rigas patrimonialpagabala un Daugawgrihwas klo= stera robeschu nospraushanas zaur šchihrejteesu 1226 g., pehz kuras lehmuma pilšoneem un muhkēem bij weenadaš teesibas us Mangalu šalaš mescheem, isnemot ofoluš, kuri peeškita weenigi Daugawgrihwas

muhteem. (Gl., S. 10.) Tamdehl blafus „tehwa semei“ beeschi fa-stopam „tehwa ofolus“ (30424, 30563, 3700). Rà faimes nowads bij norobeshots ar ofolos—3790 un zitos leelos kotos eezirsteem robeem (freewu „rubiti“) jeb robescheem (fr. rubesch — 515, 13082), waj ari semeš usmestam kupizam (13658), tà faimej peederigeo ofoli bij israftiti ar faimes ihpaschuma sihmi.

Bet warbuht schie ofoli teef skaititi par tehwa ofoleem tamdehl, fa winsch toš isdehjis drawai un tà tad peelizis darbu, fas dabas mantas pahrwehrsich par prezem. Ja tà, tad schein tehwa kofeem wafadseja buht „boschu kofeem“, t. i. bes galotnes (peh3 U. Wielensteina no bause, bose—befragu gows), ar nodsenateem sareem, jo tahdas bij isdehto ofolu pasihmes (Holzbauten, 197). Surpretim no tautas dseefmu warianteem redsam, tà „tehwa ofoleem“ bij ir galotne, ir sari — 30563. Tà tad wini nebij isdehti un teefibas us wineem tehws resp. faime bij eeguwufi zità zelà. Mums schkeet, fa tee bij ofoli, furi tifa atstahiti schur tur pa lihduemeem, un teefibas us lihduumu dewa ari teefibas us schein kofeem.

Bischn dehl newareju
Artu eet tihrumà:
Mana pascha waina bija,
Semu deju ofolinas. 30273

Ra birses ar ofoleem bij ne tifa lungu, bet ari faimes nowada dala, to redsam no ta, fa winas bij mantoschanas preekschmets. Rad faimej fairstot sawrupgimenes sahla nowadus dalit, tad ari ofoli tifa daliti starp dehleem waj brahleem — 3780, 3781.

Peezi dehl tam tehwan.
Peezi simti ofolinu:
Itweenam dehlinam
Pa simtam ofolinu. 3753.

Un ja mehš agraf peewedam lehnu grahmataš, no kuram redsamš, fa birses bij lunga nowada fastahwdalas, tad tagad to tif pat labi waram atteezinat ari us semneeku lehneem un faimes nowadeem. Tà ordena mestrs J. fon Mengede 1464 g. dahwa semneekem Laurentam Urndtam un Berntam Bugalam 1 arkli semeš par lehni Zukuma draudse lihds ar „lihsteem un nenolihsteem tihromeem, plawam, mescheem, birsem, bischokeem un drawam.“ (Fr. v. Klopmann. Kurl. Güter Chroniken, I. S. 304).

Ropseme. Noffaidrojuschki nowada fastahwdalas, jautafim teefchi, kam peedereja nowads — wifai faimej kopà, waj tifa atsewischkeem faimes lozekleem? Ar ziteem wahrdeem, waj seme bij kopihpaschums, waj priwata? — Pretim parastajam usstatam, daschi wehsturneeki domà, fa aramà seme weenmehr ir bijusi priwatihpaschums, lamehr wifas zitas semeš kategorijas, tà: purwi, tihreli, meschi, zeli un ganibas bijuschas kopihpaschums. (S. Fischer. Grundzüge der Deutschen Altertumskunde, 28. Leipzig, 1908.)

War jau ari buht, fa finamos apgabalos, tà peem. stepes un flajumos, aramà seme no pascha sahuma bij sawrupgimenes ihpa-

ſchums. Bet Baltijas apstahklos tas maſ tizams. Jo kà jau aisrah-
dijam, ſche nolihst ofolu un behrsu birses naw pa ſpehtam wihram
ar ſeewu un nepeeaugufcheem dehleem. Se ſcho darbu wareja weift
tikai plaſchaka un ſtipraka organifaazija nekà ſawrupgimene. Tahda bij
ſaime. Ja nu ſaime kopigi eeſtrahdaja tihrumus, tad ſaimei wini ari
peedereja, bet ne atſewiſchkam Jahnim waj Peterim. Wiſpahr „ſaimè
nebij indiuiduela ihpaſchuma, jo nebij indiuiduelas ſaimneeziabas.“
(Potrowſky, Ruſſkaja Iſtorija, I. 73).

Schee teoretifſee pahrspreedumi rod ſawu pamatojumu latweeſchu
tautas dſeefmàs, živilaktis un kataſtros.

Bij mehrita muhſu ſeme,
Bet nebija iſdalita;
Nu atweda tantu meitu,
Muhſu ſemes dalitaju. 25903.

Nebij ſtigu, nebij eſchu
Mana brahla tihrumà;
Nu atweda tantu meitu,
Stigu, eſchu dſinejinu. 25930.

Wezà brahla lihgawina
Par pagalmu grahwi raka;
Jaunajam atwedis
Tihrumina mehritaju. 23899.

Cetatin, cetatin,
Brahli dala tehwa ſemi;
Sekam abi ſchnoru greeſtu,
Lai paleef nedalita. 3778—79.

Pabat buhtu bahlelini
Weenu weetu dſihwojuſchi,
Nekà tehwa tihruminus
Schnoritem dalijuſchi. 3785.

Dſihwojam bahlelini
Waldam ſawas lihgawinas,
Lai palika muhſu laikam
Tehwa ſeme nedalita. 3777.

Upſa-gauſchi-raudajos,
Lihgawinu ſaderejis:
Waj buhs dſihwes kopejina,
Waj ſaimites ſchlihrejina? 15499.

Wiſa tehwa ſaime raud,
Rad es gahju tautinàs;
Neraudat, tehwa ſaime,
Neb es tehwa ſemi nemu. 17659.

Wiſti peemehri leezina, ka ſaimes weeniba ir zeefchi ſaiſtita ar
kopsēmi un ſaimneeziabas weenibu, un lihds to „ſaime teef ſchkirta“,
ſahkas „apalà tehwa nowada ſadaliſchana ſtuhros“ (3768—69—70).
Eſchas un ſtigas tihrumos ir tikai ahrejà iſteikſme tam dſilam ſabee-
driſkam plaiſojumam, kas pamasaam iſauga ſaimes widu.

Bet ari leekreewu, Baltijas ſlawu un Baltijas wahzu brunneezi-
bas teefibu wehſture ſneeds dauds peerahdijumu, ka lihds pat 16. g. ſ.
paſtahweja ſaimes kopihpaſchums un ſeme peedereja weſelai radineeku
grupai.

Ваматодамеез ус freewu ftrihweru grahmatam (писцовыя книги), M. Pokrowskij isfalas scha: „Zit neparasta bij Maskawijai wehl 16. g. f. ideja par semi ka priwatihpashumu, redsam no tam, ka leekunigs, dahwadams semi par perfonigeem pafalpojumeem, nedewa wis to atfewischkam perfonam, bet wairaf brahleem kopâ, tehnam ar dehleem, tehwa brahleem ar brahleneem.“ (Русская Исторія, I. 74—75).

Par Baltijas flaweem — wendeem to paschu faka U. Kottjarowski, aifrahdidams, ka fungi un labeefchi, atfawinadami dalu semes par labu basnizam, weenmehr peebilda, ka schee akti noteet faskanâ ar lihdsmantineeku — dehlu un brahlu gribu un atkauju. (Древности юридического быта балт. славянъ, 141. Прага, 1874).

Uri Baltijas wahzu brunneeziabas lehn teesibas atfina kopigu semes tureschanu, ja wafalis atstahja lehn muischu wairaf dehleem, kuri to wareja pahrwaldit kopigi, bet wareja ari isdalitees sawrup. Sewischi krafi semes kopihpashums ispauschas dsimtis lehnos, fur teesibas us muischas tureschanu tika isdotas ne atfewischi nosauktam perfonam, bet weselai dsimtij. Kad schahdai muischai nebij wairs teescho mantineeku, ta peekrita tuwakeem wihra radeem, un pahrgahja atpafal lehnu fungu rokâs tikai tad, kad bij ismirusi wisa dsimtis. Pirmo reis schahds dsimtis lehnis nahf preefschâ 1417 g., kad arkbiskaps Jahnis no Wallenrodes dahwaja teesibas us „kopigu roku“ (samende Hand) von Tiesenhausenu dsimtij. (F. Bunge. Das liv- und esthländische Privatrecht, II², 264 un 275 lp. Reval, 1848.)

To paschu kopsemes prinzipu redsam eeturetu daschâs Rigas pilsonu testamentes no 16. g. f. Tâ Unis Schulzs noraksta Rodenbercha muischinu, kas atradâs Rigas „stallu pagastâ“ Pahrdaugawâ, sawam nepilngadigam dehlam Mikelin un saweem diweem meitas wihreem — „wiseem trim kopigi leetot“ (alle drey semptlich to gebrauchende — New Landbuch der Stadt Riga, 1599; Rates eefschejais arkivs, 20 fehj., 45 lp.)

Beidsot, semneeku lehni ari teef isdoti, waj nu wairaf brahleem, waj tuweem radeem kopigi. Peem.: 1207 g. pirmais ordena mestrs Wenno dod lihbu wezajam Manegintam ar wina brahkeem 2 arklus semes pee Idawas pils. (GU., Nr. 1). 1429 g. mestrs Risse v. Rutenbergs atdod Stegebuta lehni wairakeem furschu semneekem kopigâ leetochanâ (to samne) pehz furschu lehn teesibam (na Cuerschen lengudes rechte) us muhschigeem laikeem. (F. v. Klopmann. Rurlând. Güter Chroniken, B. I. 303—304).

Bet ja famehrâ neleela grupa Baltijas muischneeku spaidu zelâ eekaroya sew teesibas us „dsimtis koproku“ lehna tureschanâ, tad ta bij fahrtas priwilegija, ne fainneeziska nepeezeeschamiba. Zitadi tas bij ar semneeku lehneem. Tur semes kopigâ tureschana bij tika de jure nodroschinats stahwolks tai kopigai apfainneekochanas eefahrtai, kas de facto pastahweja wisur tur, fur pastahweja latweefschu faine, neatfarigi no ta, waj teesiski schi seme bij ordena dahwats lehni waj tunga klaufschu seme.

Beidsot, katastrofneeds mums bagatā staitā droškus peerahdijumus, ka pat wehl 18. g. f. daschos Widsemes apgabalos zeemata fainneeziba tika westa kopigi no wairakeem meefigeem waj wahrda brahkeem. Tā Druweenas Meschaklawās 1750. g. us $\frac{1}{2}$ arkla dšihwoja 4 „brahli“ — Jahnis, Behka, Brenzis un Peters. Ra wini weda kopeju fainneezibu, redsams no ta, ka wifas katastra sinas usdotas par wifseem 4 kopigi: faimes leelums 35 zilweki, firgu 12, leellopu 22. Tas pats atteezinams us pahrejeem 12 Druweenas zeemateem. (WBL., 276 f., 167 lp.). Jumprawmuischas semes rewisija 1690. g. rahda, ka weena dala pagasta fainneeku wed wehl fainneezibu pa 3—4 brahkeem kopā — tahdi ir Tentans un Swejneeks. Turpretim zitās mahjās jau treschais brahliš isdalijees atfewischkā zeematā. Ufmetot pawirschu skatu us atteezīgām katastra rubrikām, jau no ahreenes war pateift, zif tahl katrā pagastā aifgahjis semes individualisazijas prozefs. Par pa-raugu war noderet Jumprawmuischa. (WBL., 259-a f., 457—9 lp.).

4 brahli kopā: us $\frac{1}{2}$ arkla Tentanu { Peters
Anšis
Andrejs
Kristaps

3 brahli kopā: us $\frac{1}{2}$ arkla Swejneeku { Brenzis
Andrejs
Jahnis

Treschais brahliš atdalijees: $\frac{1}{2}$ { us $\frac{1}{4}$ arkla Skotels { Jufums
Wifums
us otra $\frac{1}{4}$ arkla Skotels Ehrmans

$\frac{1}{2}$ { us $\frac{1}{4}$ arkla Skutans { Anšis
Behriuls
us otra $\frac{1}{4}$ arkla Skutans Peters

Interesanti šalihdsinat ari Sirsas draudses faiminu pagastus — Druweenu un Lisumu. Ramehr pirmā wehl 1750. g. pastahweja faimes kopseme, otrā brahli jau bij isdalijuschees, wefela arkla weetā radidami 4 jaunus zeematus, $\frac{1}{4}$ arkla leelumā katru. Us seno kopsaimneezibu norahda wairs tīfai wifu tšhetru weensehtu kopejais mahjās wahrds.

Druweenas kopseme:

us $\frac{1}{2}$ arkla Muranu { Wifums
Krustinšch } 37 zilweki, 12 firgi,
Peters } 25 leellopi.

us $\frac{1}{2}$ arkla Silamatšchu { Andrejs
Peters } 37 zilweki, 10 firgi,
Witelis } 22 leellopi.
Juris }

(WBL., 276 f., 167 lp.)

Lisuma weenfetas:

uj	1/4 arkla	Gusjku	Mitelis,	15	zifw.,	5	firgi,	7	leellopi.
"	"	"	Jehkabs,	18	"	6	"	9	"
"	"	"	Ehrmans,	8	"	3	"	5	"
"	"	"	Andrejs,	9	"	3	"	3	"
"	"	Ralangu	Jehkabs,	7	"	3	"	5	"
"	"	"	Krustinsch,	11	"	4	"	7	"
"	"	"	Witums,	11	"	8	"	6	"
"	"	"	Ehrmans,	13	"	7	"	4	"

(WBL., 276 f., 154—155.)

Ra faines „tehwu semi“ reis kopigi pahrwaldijufchi „tehwa dehli“, par to leezina daudsee zeematu nosaufumi ar patronimiskam galotnem us — eni, ani pehz parauga: Madens — Mades dehls, Klahwens — Klahwa dehls.

Ta Krapes muischas „Raibuschtalnâ“ bij schahdas mahjas:

Raibuschu Stehrste
 Raibuschanu Jahnis
 Raibuschanu Stehrste
 Raibuschanu Zukums (WBL., 259-a, 624 lp.)

Uzim redsot, wisi trihs Raibuschani ir Raibuscha dehli un pirms isdalischanas dsihwojufchi Raibuschu Stehrstes weena faimê.

Zeematu ar patronimiskam galotnem ir loti daudj. 1690. g. Jaunpili no 74 mahjam 35 beidsas us — eni, ani; Stufmanos no 19 mahjam 11; Dsolmuishâ: Duhmuschu pagasta no 18 mahjam 18 un Baltawas pagasta no 29 — 20; Dgrê Widwaldu zeemâ no 11 mahjam — 7; Bebru muischas Sutanu pagasta no 26 mahjam — 19; Roknesê: Ufsanu pag. no 24 — 12, Sutanu pag. no 13 — 7, Baltawas pag. no 27 — 15, Duhmuschu pag. no 17 — 11; Nihtaures Putnena pag. no 42 mahjam — 12 un tml. Paraugam peewedam Jaunpils mahju nosaufumus us — eni, ani (WBL., 259-a f., 194—202 lp.):

Zerani, Lejas Dilani, Reijtani, Ingestani, Lufani, Durinani, Inkeni, Amerani, Laujani, Jurinani, Jauzeni, Baldeščani, Eschani, Kewelani, Ripani, Wirtezeni, Bewetani, Kindrani, Peilani, Enani, Lejani, Setani, Putrani, Behzani, Uferani, Pihwani, Kruzani, Kauleni, Spehlani, Pulleni, Wanadseni, Dizani, Jurani, Mikelani.

Staidri, ta Mikelanos dsihwo Mikela, Juranos — Jura, Behzanos — Behtscha behrni un radi. Ta tad leelgimene us nedalitas „tehwa semes“.

Pufeneeki. Echo wahrdu pasihst Manzelis (Spredeka gr. III. 123), Stenders (Lett. Lex., II. 212) un dainas.

No meitam snoti, radi,
 No dehleem puscheneeki. 1961.

Pilna wihra seewa biju,
 Pilnu dshru bikeriti;
 Ja kas kahda puschelneeze,
 Lat us pusi puschojâs. 19774.

Tautu meita, tautu meita,
Manu otru pušenezi! 11512.

Cetin eesču tautinās,
Minēs manu gahjumiā:
Pušču šķīrīšču tautas semi,
Pušču tautas istabiā. 9595.

Es nebiju pee brahleeem
Aispehrnaju bijumiā.
Nu atnāhku, nu eeraugu,
Diwi dafas istabiā,
Diwi dafas istabiā,
Diweļ tehwa tihrumiā. 3779!

Rād „pilnš wihrš“ — 19774-73-75-76 jeb Völlhäcker dala fawa pilnā (1) arkla zeematu uš pušēm — weenas leelās istabas un faines weetā zeldams diwas, pušču šķīrdams tehwa semi uš diwejeem tihromeem, tad muhsu preeščā ir diwi pušeneeki, Halb häcker (1/2). „Tās ir diwas, ja dauds trihs sehtas weenkopus ar weenu un to pašču mahjas wahrdu.“ (M. Silinš, Rigas Awisē, 1902., Nr. 31.)

Uri 1690. g. katastrī „pušeneekš“ teef minetš loti beesči: Aisfrauklē (WBL., 259-a f., 489 l.), Aidaschos (259 f., 203), Dolē (306 l.), Refawā (339), Salaspiļi (372), Albrotā (402), Kopaschos (517), Jščkilē (449) u. z. Ra diwas kaimiņu mahjas ar weenadu nosaufumu un arklū leelumū ušstatamas par pušeneekeem, to leezina wairafas atsihmes katastra rulloš. Peem:

Ahdasču un Juglaš pagastā:

- uš 1/8 arkla Emen Jaan — mafsā un kausa tā šekoschais
wina pušeneekš:
- „ 1/8 „ Emen Bertul

Jščkilēs Rutku kalnā:

- uš 1/4 arkla Rutkenu Andrejs — wezafais pušeneekš.
- „ 1/4 „ „ „ — jaunafais pušeneekš.

Jr pat wefeli pagasti, kuri pastahweja tīfai no pušeneekeem. Peem. Reipenu muiščas „Raipankalnš“ (WBL., 259-a f., 296 l.), Suntasču dr. Julšanu pagastš (229 l.) un Aisfrauklē (533).

Bet klasifika pušhelneezibas seme bij Ahdasču pagasta, Ahsču wafa jeb „Gaujeneekšči“, kas pastahweja no trim zeemeem: Stapenu, Zuhku un Kumelu zeemeem ar šchahdu mahju sadalijumu (WBL., 259 f., 207 lp.):

	Arfki	Bilweku ffaits	Birm- faimes leelums
Krahtschu Jahnis	1/2	10	} 16
Krahtschu Undscha	1/2	6	
Uhrputenu Jahnis	1/2	8	} 14
Uhrputenu Willis	1/2	6	
Staperinu Toms	1/2	9	} 16
Staperinu Brenzis	1/2	7	
Kapalapu Brenzis	1/2	—	
Kapalapu Albretts	1/2	7	
Bullu Mikelis	1/2	6	} 11
Bullu Brenzis	1/2	5	
Kreiku Toms	1/2	8	} 14
Kreiku Mahrtsinsch	1/2	6	
Kahrflu Brenzis	1/2	12	} 12
Kahrflu ahrs	1/2	—	
Strehlneeku Toms	1/2	8	} 15
Strehlneeku Juris	1/2	7	
Landawu Indrikis	1/2	7	} 11
Landawu Toms	1/2	4	
Nagainu Brenzis	1/2	8	} 13
Nagainu Indrikis	1/2	5	
Sautinu Sihfs	1/2	12	} 17
Sautinu Juris	1/2	5	

17. g. f. puschelneeziba bij plaschi isplatita fadsihwes parahdiba un usskatama par faimes weenibas un kopsemes fairschanas produktu. Puschelneeziba ir labakais peerahdijums par kopsemes pastahweschanu pagahne. Un otradi, kur nebij faimes un kopsaimneezibas, kur nebij tam fait, tur nebij to puschu dalit, tur naw puseneeku, peem. swejneeku zeemos. Bes tam sahkmâ puschelneeziba meerigi eedereja fainju eefahrtâ un it nemas neahrdija winas pamatus. Leekas pat, ka winas usdewums bij stiprinat tos. Proti, ja fainneeks aif wezuma, nespehka, besbehrnibas waj nabadstibas nespehja wairs ilgak sawu zeematu turet, tad winam bij teefibas peenemt few pusfainneeku (Hilfswirt) palihgâ. Kopigi tee dewa fungam teefu un gahjâ klauschâs. Ur to tika zeemats ifglahbts no aiseeschanas „postâ“, un seme palika nedalita. Tâ Refawas Jessers Kaulinsch peenem kursenneeku Klahwu few par puseneeku, kursch ari sah fahk fauktees mahjas wahrda par Kaulinu. (WBL., 259 f., 339 l.) Puschelneeziba palika par faimes ahrditaju tad, kad wina ifauga no paschas faimes widus, un puseneeks nebij wis sahds no malas peeaizinatš sweschš darba spehks, bet paschu faimes lauschur

ihstais bahlinſch waj mahſina. Rahdi bij puſchelneeziſas ekonomifſee zehloni, par to zità weetà.

Wehl 1882. g. zelojumâ pa Augſchurfemi, U. Bielenſteins ſawâm azim redſeja puſeneeku ſchi wahrda pirmsnoſihmê netahl no Dauggpils. Wiſſſch rakſta: „Sche war wehl redſet diwâs ſaimes weenâ fehtâ, kuras kopigi apſtrahdâ winâm kopigi peederoſcho grunti. Bet naht laiks, tad ſchis kopihpaſchums teef beidsot dalits; tad tee nefauzas wairs par puſeneekeem, bet par ſaimneekeem, lai gan wehl turpina dſihwot ſahdu laifu tai paſchâ namâ, leelafais diwâs ſchirtâs iſtabâs. Sitai pamafam teef uſzelta jauna fehta un atdalifchânâs ir notizis ſakts“. (Reiſeſkizzen aus dem Oberlande, 634.)

Ra pee tam lihds pat 18. g. ſ. palika nedalitas meſcha ſemes, par to leezina ſahds Zehſu brihwſemneekta Unſcha Jnkana luhgumrakſtis „Winas Gaiſchibai, Leelkundſei un Kreewijas patwaldigai Reiſareenei Unnai Joanownai“ no 1734. g., kurſch ſkan tâ:

„Wiſſſchehligâ Reiſareene un Kundſei!

Lai gan pehz mana brahla Jürjena Jnkana nahwes man tifa peeſchirtis wefels puſarklis ſemes, bet wina atraitnei Lihſei $\frac{1}{4}$ arkla un reiſe ar to ſtarp mums pareiſi tifa iſdalitas ehlas, lauki un dahrsis, pee ſam ſatram eerahdita wina peenahzigâ dala, tad tomehr wiſas meſcha ſemes palika nedalitas un teef no manis un manas nelaiſa brahla ſewas kopigi iſmantotas. Bet es ari ſche labpraht wehletos redſet nodalitu ſawu $\frac{1}{2}$ arkla ſemes. Tâ kâ man ar Lubertu Ranzenu un Zehſim ir kopiga robeſcha, pee kuras peeder ari manas ſwaines meſcha ſemes, wiſas beſ iſnehmuma no mums eeſtrahdatas, tad jabaidas, kâ nahlotnê war zeltees dauds kildu un neweenprahtibu ſtarp mums un muhſu pehznahzeem. Samdehl es paſemigi luhdsu Juhſu Reiſariſko Majeſtati parahdit man Juhſu leelo ſchehlaſtibu un uſdot kara komiſaram Kwista ſgam pee gadijuma eerastees ſche un, eewehrojot to, kâ muhſu pahreja ſeme ir jau iſſchirta, atdalit manu puſarklu no manas ſwaines $\frac{1}{4}$ arkla ari meſcha ſemes un nowillt pareiſu robeschu, lai nezeltos ſtrihdi kâ ſtarp muhſu ſaimineem, tâ muhſu paſchu ſtarpâ. So paſemigi luhds wiſpadewigais kalps

Unſis Jnkans,
Zehſu brihwſemneeks.“

(WBA., IV., B. 10. Freibauern.)

Bandaſ. Blakus ſaimes kopsemei mehſ deesgan agri eeraugam ihpaſchus nodalitus ſemes gabalinus, kuru eenahkumi neetek wiſ topejâ ſaimes ſondâ, bet paleet katra gabalina turetaja perſonigâ rihzibâ. Gauza winus par bandâm, kaſ noſihmê til dauds kâ eeſchogojums, eeſchogota ſeme—no wahzu wahrda beunde, wezaugſchwahzu bi-want—ſchogs. Wahzijâ ar beunde ſaprot plaſchakâ noſihmê katra nodalitu lihdimu zeema waj pagasta kopseme (Allmende). Beundi no ahrpuſes rakſturo taſ, kâ wina paſtahwigi ir norobeschota ar fehtu, ſchogu waj

grahwi. (Joh. Hoopes. Reallexikon d. Germ. Altertumskunde, B. I., S. 269. Straßburg, 1912.).

Saktumâ banda (Knechtsaat) bij kalpa atalgojums graudâ, t. i. algas weetâ fainneeks isfehja winam faines kopsenê sinamu mehru labibas — puspuhru waj seeku linu, meeschu.

Es puischeem bandu dewu
Ar seekeem mehridama. 31108, 10450.

Jajautâ, tur tika kalpam eerahdits wina bandas gabals — tihrumâ waj lihdumâ? — Ja winsch tiftu eerahdits tihrumâ, tad nebuhtu nefahda eemesla to eeshogot, peetiftu ar eschu un wagu. Bet fâ mehš sinam no Wahztjas wehstures, tad banda bij plehsfums zeema brithwsemê — tihreli, filâ, ganibâs un tamdeht winu wa ja d se ja eeshogot no lopeem. (H. Fischer l. c., 29). Uri latweeschu lihdumi tika un wehl tagad teef aplaisti ar sklandu sehtu (Holzbauten, 157). Sâ tad japeelaisch, fa kalpam banda tika eerahdita kautfur meschmalê un winam pascham ta bij janolihsch pa deenwideem un fwehtdeenam. Tamdeht dainas runâ par bandineeka lihdumu — 16766.

Mani personige nowehrojumi ari leezina to paschu. Veel=Straupe pee Itkuldâs esera ir tâ fauktâ „Schnores muischa“ — tagad pusmuischa, bet agraf Itwaldes kopzeems (Indrika tr., XXV. 3) no lahdeem 10 fainneekem. Blakus schai augligai pusmuischai atrodas diwas semneeku mahjas, wahrda „Puspuhrs“ un „Puhrits“, ifrunats „Puhrija“. Wehdejo wahrdu es turu par deminutiwu no „puhrs“, jo straupeeschi fajauz -a un -ja zelmu deminutiwus, un „puhrinsch“ weetâ fâta „puhrits“. Abas mahjas es turu par Schnores kopzeema bandam; abas atrodas bijuschâs Itwaldes semes ganibâs, un abâs seme flittata fâ Schnorês. Kalpu banda reti kad bij leelaka par puspuhru sehklas. Bet tâ fâ Puhrizâs seme pastahw tikai no smilschu paugureem un ir reises diwas flittata nekâ Puspuhros, tad japeelaisch, fa sawam „Puhrizas kalpam“ Itwaldes schnoreneeschi eerahdija diwreis leelaku bandu — puhru, nekâ „puspuhru kalpam“.

... Eschu tauteescha
Tihrumu raudsit,
Waj sehchu puhriau,
Waj puspuhriti. —
Ras dos kalpam
Puhriina teesu:
Puspuhre, dwahlektis*),
Sa kalpa teesa. 25774³.

Bandu fainneeziha bij naudas fainneezihas un lihdſ ar to privatihpaschuma preeschteziš. Jo bandu lineem — 28406¹, rudseem — 27947 un meescheem — 20008 tikai tad wareja buht fehda nosihme preesch kalpa, kursch dſihwoja kopejâ faines maisê, kad schee rudſi bij „naudas rudſi“ — 27946 un „lini wehrteja naudinâ“ — 28305, ar weenu wahrdu, kad par bandu wareja dabut „bandas nau du“ — 21636, 12761, 7875². Par bandas fakaru ar naudas fainneezihu un

*) dwahlektis = 1/8 puhra.

jaunlaikēem norahda ari tas, ka bandas nauda teef mineta kopā ar tahdeem ziwilifazijas produkteem, kā tabaka un degwihns — 9753, 19976.

Bandas bij tās kapitalistiskās rauga sehnites, kuras reis eekwuschas ſaimes eejawā ſahka to ſadalit un ſaſkaldit winas pirmelementos. Jo bandas ſahk prasit ne tikai kalpi, bet ari tehwa dehli un mahtes meitas, un ne wairs lihdamā, bet labakā tihra kopsemē.

(Mahſai) brahlits bandas ſehja
Mahlotā kalnā. 16588.

Sehj, bahlin, kam ſehdams,
Man leelaku gabalinu. 28312.

Dauds manai mahſinai
Liniau ſemes;
Waj ſehſchu puhriau,
Waj puſpuhriti. 28326.

Bahlin, tawa linu druwa
No gabalu gabaleem. 28310.

Tehwa lini, mahtes lini,
Rur, bahlinai, mani lini? 3573.

Tā tad linu druwa bij pirmā, kur ſahkās ſemes indiuidualifazijas prozeſs un kur kopihpaſchuma un kopdarba weetā radās priwatihpaſchums un atorda darbs. Tas ſawufahrt radija indiuidualifaziju pirmā ihpaſchuma kategorijā, — apgehrbā.

Sawelfot kopā augſchā ſazito, waram teift, ka wiſur tur, kur wal-dija kopdarbs un kopſaimneeziiba, tur bij ari kopihpaſchums (dſihwoflis, uſturs, nowads), bet kur ſaimes kopdarba weetā ſahkās wirsdarbs pa ſwehtdeenām un deenwideem, tur ſchi darba produkts nenokluwa kopigā ſaimes leetoschanā, bet palika par daritaja un wina gimenes perſonigo ihpaſchumu (wela, drehbes).

3. Pahrwalde.

Upſkatijuschi, kā ſenlatweeſchu ſaimē notika raſchoſchana un kā tika iſdalitas ſaraſchotās mantas, wareſim ſaprast, kā bij organifeta wara un pahrwalde.

Ratram kopdarbam ir wajadsigs ſaws waditajs. Pat talkai, kur laudis teef ſaluhgti uſ noteiktu darbu, kur wiſeem ir weena wehleſchanās parahdit ſawa ſpehta un weifmes pilneſtibu, pat tur ir ſaws rihkotajsbarmedis. Saprotams, ka neweena paſtahwiga kopdarba ſaimneeziiba tad ari newar ſelt beſ ſawa preeſchneeka. Jo wezs latweeſchu ſaſamwahrds mahza: „ſaimneeka a3s waitak dara nekā abas rokas“. (Treiland, Materiali, 26). Schahdi ſaimes preeſchneeki bijuschi wiſur, kur paſtahwejuſi ſaime. Pee ſerbeem wiſch ſauzās „domaſchin“, pee leelkreeweem „boſſchaf“, pee latweeſcheem — ſaimneeks. Rahds ir bijis wina uſdewums? — „Par ſaimes waditaju ir waj nu wezaſais gados, waj ari tas, furu weenbalfigi iſwehl ſchim uſdewumam“, rakſta no Sewſtas aprinka. „Wezaſais ſaimē wiſu wada. Pehz wina nahwes wadiba pahreet wezaſam gados, ja tas naw ſlittas uſweſchanās. . . Wina ſeewa teef

tureta par wezako stary žitām ſaimēs ſeewetēm. . . un iſrihto ſeeweeſchu darbuſ,“ laſam no Dmitrowas apriņķa. — „Saimē wiſi klauſa ſaimēs galwai — tehvam ſaimneekam un wina ſeewai — mahte ſaimneezei“, teeſ ſinots no Samaras gubernas. (M. Rowalewſky. Rodowoj byt, 32—35). „Nama tehvam jagahdā, lai iſtā laiķā tiktu iſpilditi ſem-ſopibaſ darbi, eerahdot kaſtram wina deenas dalu arſchanā, ezeſchanā, ſehſchanā, kuſſchanā un t. t.“

Saimneekš. Uri ſenlatweeſchu ſaimē ſaimneekš ir pirmām ſahrtām ſopdarbu waditaiſ. Winam blaſuſ darbojaſ ſaimneeze tahdā pat lomā kā ſerbu domatſhina un leelkreewu bolſhucha.

Au man kungi wihru ſauza,
Saimē ſauza ſaimneeku. 22681.

Puiķaſ, mani puiſenini,
Eſ puiķām ſaimneekš. 31106-5.

Neder mahſa ſaimneezei,
Veeder ſawa lihgawina. 23823.

Lihgawina, maſmutite,
Nahz ar mani parunat:
Eſ tew teiſſchu deenas darbuſ,
Kaſ ſaimēi jaſiſhw. 22633.

Puiſi, mani puiſenini,
Eſ puiſham ſaimneeze. 31108-9.

Saimneeze behdajaſ,
Naw rihtā malejinaſ. 31120.

Nebz kur koſhi mahſa klauſa
Wezā brahļa lihgawina. 23851.

Labi mani deeweriſhi,
Neweens manis newainoja:
Wiſi ſauza: muhſ' mahſhina,
Wezā brahļa lihgawina! 23801.

Wezā brahļa lihgawina
Kā leelā lahſiſcha mahte:
Ilgahſch durwu ſtenderiti
Ar manim baħrdamaſ. 23897.

Bet wezā brahļa lihgawina daſchreiſ, leekāſ, bijuſi ne tikai ſaimneeze ween, bet ari reiſē preekſchſtrahdneeze, ſewiſhki kamehr wehl bij dſiſhwa wihra mahte.

Wezātā eetalina,
Kur ugunt naminā:
Tu redſeji dſiſhwodama,
Kā kur' dehļa mahmulina. 23901.

Wezā brahļa lihgawina,
Ej pa preekſchu druwinā. 23896.

Vi wezaiſ baſlelin,
Ej pa preekſchu druwinā:
Tew ſeewina, tew beħrnini,
Tew maiſiteſ daubj wajaga. 27913.

Ahriģa zeeniģa ſaimneekam teeſ parahdita ar to, ka wiſi eeneem iſtabaſ dibenu un ſehſch galda galā — 791, 19713, bet ſaimneeze neſtā

aif jostas atflehgas tã fawas waras simbolu — 16348, 17559, 19772, (Sal. ar wahzu Schlüsselgewalt).

Laudis mani neezinaja,
Ra es biju faimineeze;
Situ plauktu pee wehdera,
Lai fkan manas atflehdinas. 31098.

Saimneekam bij jaispilda ne tikai faimneeziffas funtzijas ween —
wifsch gahdaja ari, lai faimê buhtu faskana un meers; wifsch par faimi
atbildeja walstis un funga preefschã, tã ari maffaja teem nodoklus.
Tadehl pee wina greeschas fungš tã pee juridiffas personas.

Tã, brahliſchi, dſihwojam,
Tã rajhani peedereja:
Peezi, feſchi druwã gahja,
Weens fungam teesu dewa. 3459.
War.: Weens fungam atbildeja.

Neleekat, jauni brahli,
Wezu brahli nowahrtã:
Nems kundſinis grahmatinu,
Saufš wezaju bahlelinu. 3413.

Wiſi lungi mani ſina,
Ra es laba tehwa dehlš. 22868.

Saimneeka wahrđš ir eewesš wafu grahmatãš, wina paſihſt fungi
un rehſinajas tikai ar wina, ne ar faimi. Ropã ar faimneeku preefsch-
ſtahweem (Rechtsfinder) fungi ſpreesſch ari teesu.

Tahdu teesu fungi ſpreeda,
Tahdu mani bahlelini. 3755, 7863.

Kundſinſch manu bahlelinu
Teesſas ſpreesſt aizinaja. 31320.

Ro war lungi man darit,
Ro wezais bahlelinſch? 3411.

Mehš wiſzaur te leetojam wahrdu „faimneekš“. Lai gan ſchis
wahrđš, beſ ſchaubãm, ir loti wezš latweeſchu wahrđš, tad tomehr
dainãš wifsch paraſti teef minets tikai ſakarã ar jaunlaiku faimi,
t. i. ſawrupgimenes kalpotajeem. Ta ir lihgta faimi, ſweſchineeku
faimi, kuru faimneekš iſmanto ſawãm perſonigãm wajaſibãm.

Warbuht, ta wahrđš „faimneekš“ tifa leetots ſenaſ ari leel-
gimenes preeſchneeka noſihmê, bet tad ne no paſcheem faimes laudin,
bet no ahrineekeem, kuri ſtatijãš uſ faimneeku tã uſ faimes pilnwaroto
preeſchſtahwi wiſãš ahrleetãš. Tã ſchis wahrđš teef leetots ari no
deewa — 19713.

Runga wihrš. Rã lehna fungš, ordens waj biſſapš, ſauza
ſawu lehna turetaju kalpu (waſali) par „Mann“, tã ari pehdejais
faimneeku ſauza par ſawu „wihru“, un „funga wihrš“ leekas buht
tikai freewu „ſnjãſchij muſch“, un wahzu „Mann“ latwinajumš. Pehz
ſemes un flauſchu leeluma wini dalijãš „pilnos wihrøš“, ſas
dſihwoja uſ weſela arla, un puſeneekoš“. (St. 50 lp.)

Nu man fungi wihru ſauza,
Saine ſauza ſaimeneeku. 22681, 1894.

Runga wihrī, bahlelini,
Smalka frekla walfatajt. 7036.

Mahte ſauza: „Manš dehlinſch!“
Runga wihrš, ne mahminas;
Rungam teeſas dewejinſch,
Ne mahminas ſchehlotajš. 1901.

Šchelo, deewš, wihra galwu,
Eš par ſawu nebehdaju:
Eš tupeju iſtabā,
Wihrš fungam atbildeja. 26789.

Rungam waka wihru raht,
Wihram ſawu lihgawinu. 23792.

Pilna wihra ſewa biju,
Pilnu dſchru bikeriti;
Ja kaš kaħda puſchelneeze,
Lai uſ puſi puſchojš. 19774.

Tehwa dehls. Latweeſchu ſakamoš wahrdoš terminš „kunga wihrš“ ſaſtopamš ſchahdā teikumā: „tehwa dehls, kunga wihrš“ (Treiland, l. c. 30). Šā tad ta pati perſona, kaš atteezibā pret fungu bij wina „wihrš“, „kunga teeſas dewejinſch“, atteezibā pret ſaimi bij „tehwa dehls“, t. i. tehwa nowada lihdsmantineekš. Jo „kam tehws, tam mahja“, ſaka otrs ſakamais wahrdoš (Treiland, 31). Tikai tā iſſkaidrojšas taš dſkilaiš ſozjalaiš ſaturš, kaš ſlehpjaš wahrdā „tehwa dehls“. Tehws bij taš, kaš ſkaitijaš par ſaimēš kopnowada turetaju un tamdeht nowadš teef ſauktš par „tehwa nowadu“ jeb ſemi.

Apaiſch tehwa nowadinſch
Rā weenš waſka ritentiaiš. 3770-71-69.

Pehz tehwa nahweš nowadš teef nodotš wezakā braħla (dehla) tureſchanā, un uſ winu pahreet wiſaš tehwa teeſibaš („tehwa dotš padomš“), kaš bij ſaiſititaš ar ſemeš tureſchanu.

Wezakaiš bahlelin,
Tew bij manam tehwa buht. 17646, 3402,
3403-4-5-6-7.

Tew bij raht, tew ſchehlota,
Tew peedot padomina. 3408.

Wezajam bahlinam
Tehwa dotš padominſch. 3414.

Wezakā braħla klaufu,
Wezakāš wedeklinas. 3419.

Li wezaiš bahlelin,
Tew manam tehwa buht;
Tew manim ſirgu pirkt,
Tew atweſt lihgawinu. 13796¹.

Ne tikai tehws un wina wezakaiš dehls wareja eenemt ſaimneeka amatu. Uri ziti tehwa dehli, t. i. ſaimneeka braħli (dehli) wareja zeret deenāš tiſt par ſaimēš preekſchneekem, kaš pēenahza winu likumigā

fahrtu. Taphez tautas dseesmās „tehwa dehli“ ir tikai šaimneeka sinonims. Peem.:

Pulkeem auga kalpa puischi,
Reti ween tehwa dehli. 14247¹.

Pulkeem auga kalpa sehni,
Pa weenam šaimineeki. 14247¹.

Mahtes meita. Beidsot, par šaimes preefšneezi wareja tift pat seeweete — „mahtes meita“, tad dehli wehl bij masi waj ari bij dsehrai un newareja noturet šaimes kopsemes šawās rokās, jo „tikai protoscham, mahkofscham turet tehwa semi“ — 3815.

Masi mani bahleliai,
Pati waldu tehwa semi. 14053.

Kauna, kauna bahlinam —
Mahja walda tehwa semi! 3810², 3811.

Kalpos, kalpos, tu puisiti,
Newaldisi tehwa zeema:
Es atrabu staka durwis
Walareju wehruminu. 3809-14-18-19-20.

Sahda pat fahrtiba nowada waldischana bij pee serbeem — ari te šaimneeka lomā redsam ne tikai tehwu un wezako brāhli, bet ari zitu spēhjigu dehlu un pat seeweeti, ja sadrugā nebij peeauguschu wihreefchu. (Gruschewsky. Istorija Ukraini-Rusi, I², 314).

Tehwa tehwu jeb wezo tehwu tā šaimes preefšneeku neesam dainās šastapufchi. Kad dehlu dehli un dehlu meitas jau bij peeaugufchi un šakta dainot, tad wezais tehws jau bij šaimneezibu nodewis tehvam. Winau peemin tik tā šaimes bagatibas nodibinataju un pir-mās dsimts „laipas meteju“.

Tehwu tehwa laipas meitas,
Behrnu behrni laipotaji;
Tā behrni laipojat,
Ra peetika muhschinam. 3086, 3085.

Lihds šchim mehš apstatijām šaimes preefšneeka peenahsumus pret kopeju šaimneezibu un ahrineešem, ihpafchi kungeem. Tagad istirsafim šaimneeka teefibas un waru. — Schai jautajumā ir isteiktas pawifam pretejas domas un walda galeji usfati, tamdehl mehginafim eenest winos sinamu fahrtibu un sistemu. Tā tā šaime pašahw no wairakām gimenēm, tad jautajums šadalaš trijās dalās: 1) atteezibās starp diwām šaimes šawrupgimenēm — starp deewereem un mahrscham, eetalām un mahsizam un tml.; 2) atteezibās starp šawrupgimeni un šaimes ofzialeem preefšstahweem — šaimneeku un šaimneezi; 3) atteezibās starp šawrupgimenes lozelleem — wihru, feewu, behrneem šawā starpā.

Starpgimenu atteezibas. Wisweeglat mums atbildet uf šcho pirmo jautajumu, proti: neweenai šaimes dehlugimenei nebij nekahdu teefibu pahr otru. Ja šaime pašahweja no peežām gimenēm,

tad tšhetras dehlugimenes bij pilnteesiġas beedres darbâ un atpuhtâ.
Gewiſchki ſpilgti taš pateiſts kaġdâ dainâ:

Rungam wala wiġru raġt,
Wiġram ſawu liġgawinu;
Taš wakinaš ween nebija,
Deeweram mahriſchu raġt. 23792.
War.: Smeekla leeta, kauna leeta,
Deewerš mahriſchu raudinaja.

Deewerš jeb wiġra brahliš un mahriſcha jeb brahla ſeewa nebij
atkarigi weenš no otra: mahriſchu wareja raġt winaš wiġrš, deeweru
wareja raġt otrš deewerš — wezaſaiš brahliš, bet nefad deewerš
mahriſchu. Taš patš iſteikš nahkoſchâ peemehra:

Nerajjeet wiſi tautāš,
Lai raġi weenš tautu dehliš. 23828.

„Wiſi tautāš“ te noſihmē wiſu ſaimi, katru wināš lozeſki; tautu
dehliš — eeprejetāš mahſinaš wiġru.

Eš neraugu wiſu tautu,
Raġd man labš tautu dehliš. 22913.

Bet teeſibaš jau preeſch tam paſtaġw, lai wināš pahraſhtu.
Samdehlt beeſchi mehš redſam, ka deewerš raudina mahriſchu — 13743,
23684, un mahriſcha zet neſlawu ſawam deeweram — 23810, 23812.

Mahriſchin, brahla liġgawina,
Nemin mani kaġjinām:
Sa mahmina man' aukleja,
Kaš i tawu arajinu. 23811.

Uri eetalāš ſawâ ſarpâ gan dſiġwo ſatizigi — 23685 un „weenu
reeſtinu dala uſ puſēm“ — 23818, gan „rejaš ka kunaš“ — 23865.
Nekahdu ſtingru teeſibu normu te ſaſkatit newar.

Saimes preeſchneeku teeſibaš. Kaš atteezaš uſ ſaimneeka
un ſaimneezeš ſtaġwofli pret ſaimes ġimenēm, tad mums janem
wehra, ka ſaimneekš bij reiſē ari meeſiġs tehwš waj wezaſaiš brahliš
ſcheem ſaimes laudim. Samdehlt ſchaj nodaliġumâ mums jaapſkata
ſaimneeka riġziba tikai tiktahl, ziſ tai peemiht ſabeedriſkš rakſturš.
Taš ir, jaapſkata wiſi tee ġadiġumi, kur tehwš uſſtaġjaš pret ſaweem
dehleeem — waj wezaſaiš brahliš pret jaunaſeem — neka tehwš un
neka brahliš, bet ka kopſaimneeziſbaš wadiſajš pret ſchiš ſaimneeziſbaš
ſtrahdneekseem.

Wiſu deenu ſaſehbeju,
Giſla preedeš ġalinâ;
Nedriġkſteju ġalu ziriſi
Beſ wezaġa baġlelina. 30425.

Eš buġt ſawu kumeliſu
Daldereem apkaustiġiſi!
Uſi kundſina nedriġkſteju,
Uſi weza baġlelina. 29706.

Wezaš brahliš, meſchu loſchua,
Noġehrt ſaju oſoliſu;
Jaunaiš brahliš ka kundſinaš
Seġd kumela mugurâ. 3415.

Se redsam, ka jaunakais brahlis nedrihkt deht drawas bes we-
zafā sinas un pamahzibas, jo isdeht labu dori bij gruhsta mahksta;
tapat jaunakam naw teesibas isdot nopelnito naudu (valderus) sawam
personigam wajasibam, bet ta jaatdod faines kasei.

Par fainneezes stahwofli pret faini mums ari ir wairafi israksti:

Man mahmina peesazija
Saimē bargi nedsihwot. 17747.

Jauna gahju tautinās,
Droisju firdi turedama,
Mahfu pati gan dsihwot,
Ir faimiti redsinat. 22073.

Lehnu kauschu seewu nehmu,
Lai faimiti neneezina. 22317.

Pa vortim, pa vortim,
Vacoko vadakleņa;
Es jaunoka, es gudroka,
Es saimeitis vodotoja. 23833^a.

Deeweritis kalpos gahja,
Mani bargu dehwedams.
Noeet kalps, atnahk kalps,
Mani bargu sche atrod. 23704^a, 23703.

Raksturiga beidsamā tautas dseefma, kura mums tehlo „faines
waditaju“ tif bargu „redsinataju“, ka deeweri labak atstahj tehwa
mahjas un eet sweschumā par kalpeem. No otras puses, fainneezes
stahwofliis weenmehr nemas nebij tif sposchs un faine beeschi winu ap-
fahdseja pee fainneeka, kuram schis kuhdsibas bij janem wehrā.

Saines deht es nokuhlu
Sawu jaunu lihgawinu. 27211.

Es nefultu faines deht
Sawu jaunu lihgawinu. 27118.

No tu raudi, kas tew kait,
Mana jauna lihgawina?
Waj faimite tewi rahja,
Waj rahj mana mahmutite? —
Ja faimite tewi rahja,
Es faimiti paschu rahschu;
Ja rahj mana mahmutite,
Es newaru to darit. 26865.

Schi daschadiba isskaidrojama weenigi ar to, ka fainneeka un fain-
neezes stahwofliis faimē bij loti daschads, attaribā no nowada, laikmeta un
faines preekschneeka rakstura. Ja fainneeks bij zeetas dabas zilweks,
faine bij speesta padotees wina gribai; ja winsch bij „lehnu kauschu wihrs“,
faine waj atfewischi winas lozekli darija pehz fawa prahta. Ari te ne-
lahdas zeeschas un wispahrigas teesibu normas newar nowilft: weenā
faimē fainneeka autoritate bij tahda, otrā zita, weenā apgabalā eera-
dums un wina likums bij fainneeka puse, otrā — faines. Jo senat
ne tikai eeradumu, bet ari grahmatu teesibas „skaldijās neween
pehz nowadeem, kahrtām un grupām, bet pat pehz atfewischtām famili-
jām“. (Cand. jur. R. Duzmanis. Is Baltijas prowintschu teesibām, 27.
Rigā, 1913.). So sawz par teesibu partikularismu. Schis partikularais

raibums bij fewiſchki leels Baltijas priwatteeſibās, kur peem. Baufkā wezafam dehlam zitadaš mantofſchanas teeſibās, nekā Dobelē, bet leezi-
neeku ſkaitš pee teſtamenteem ir daſchads Jelgawā un Piltenē. Geweh-
rojoť ſcho teeſibu raibumu ween jau, mehš newaram peekriſt N. Cha-
ruſinam, kurſch ſaka, ka ſchahdas leelgimenes lozekli wiš 3 a u r bijuſchi
beſteeſigi ſaimneka=boľſchaka preeſchā. (Dſcherki perwobhynawo prawa,
1. 24. Moſkwa, 1898.). Un pilnigi no gaiſa grahbta ir M. Wo-
krowſka fantaſija par freewu leelgimenes nama tehwa milſigo patwaku.
— „Nama tehws bij patwaldneeks ſchi wahrda plaſchakā noſihmē.
Wiſch rihojās ar ſaimes lozekleem kā ar ſawu ihpaſchumu. Wiſch
war noſiſt waj pahrdot dehlu waj meitu, kā pahrdod zuhfu waj kaſu.
Samdehl pirmatnejā ſaimē naw eeſpehjamš nowillt robefchu ſtarp
ſaimes lozekleem un wergeem. Jo ſeno romeefchu familia . . . patee-
ſibā noſihmeja „weena kunga wergus“. (Ruſſkaja Iſtorija, I. 56).
Ur beidsamo teikumu Pokrowſkis nodod patš ſewi: taš, ko wiſch ſaka
par leekreewu ſaimi, ir aiſguhtš no romeefchu familia, un freewu boľ-
ſchakam peedomata ta waraš pilneſtiba, taš bij romeefchu pater fami-
lias. Bet freewu ſeno teeſibu un dſimtiš ſatwersmes paſinejš Maſſimš
Rowalewſkis muhš beedina peelihdſinat freewu leelgimeni romeefchu
familijai. Wiſch rakſta: „Buhtu rupja kluhda ſtatitees uš freewu ſai-
mes wezako kā uš perſonu, kaš eenem tahdu pat ſtahwolli kā pater
familias. Nama wezafam nebij ne taš waraš, ne neattaribaš, kaħda bij
Romā tehwan par ſaimes ihpaſchumu. Freewu nama tehws, lihdsigi
ferbu domatſchinam, bij tikai pirmais ſtarp lihdsigeem. Wiſi komunaš
peeauguſchee lozekli faſtahdija ſaimes padomi, kuras domaš bij jaiſ-
praſa wiſoš ſwarigooš gadijumoš. Domatſchinam naw teeſibaš rihootees
ar ſaimes nowadu beš wiſu to perſonu peekriſchanaš, kuru wahrdā
wiſch rihojaš. Szidamaš „wiſu“ eš domaju tikai pilngadigoš lozek-
luš, kā wihreeſchuš, kā ſeeweetes. Ur ſeeweefchu domam un wehle-
ſchanoš, lai gan maſakā mehrā, tomehr ir jarehkināš, jo wināš atſtahj
eeſpaidu uš ſaweem wihreem.“ (Rodowoj byt, 38—39.)

Nahkoſchā nodalā, mekledami atbildi uš muhfu treſcho jautajumu,
redſeſim, ka ari ſenlatweefchu ſaime newar tiť ſalihdſinata ne ar ro-
meefchu, ne germanu familiju.

III. Seeweetes ſtahwolliš gimene un ſaimē.

Seeweetes ſtahwolli gimene un ſaimē wiſpahrigooš wiłzeenoš
noſaka familijaš teeſibaš, kurāš iſſchir ſchahdas noſares: 1) perſonigaš
un mantāš atteezibaš ſtarp wihru un ſeewu no weenaš puſeš un
wezakeem un behrneem no otraš puſeš; 2) aiſbildnibu un kuratoriju.

Baltijaš prowintſchu familijaš teeſibāš ir eepluhduſchi elementi no
baſnizaš, wahzu, ſweedru un romeefchu teeſibām. Wiſemē un Igau-
niā wiſwairat no wahzu, maſak no romeefchu un ſweedru teeſibām.

Kursemê wiswairaf no romeeschu teesibàm, kas nahfuschas zaur poleem; masaf no wahzu un mas no sweedru teesibàm, jo par Kursemi Sweedrija nefad naw waldujufi. Bet tas, kas nahza lihds ar wahzu teesibàm, nebij wahzu juridisks kapitals ween, bet maifijums no wahzu un romeeschu, tà ari basnizas teesibàm. (Cand. jur. R. Duzmanis. *Is Baltijas prowintfchu teesibàm*, 145. Riga, 1913.).

Prof. Petraschizka skolneekam R. Duzmanim peeđer gods buht pirmsam, kas pee latweescheem nahza ar jaunu weedofli teesibu pasaulē. Sewischki radoschs schis jaunais usfkats ir familijas teesibās, kur „bes ofizialām walsts un basnizas teesibàm milsu lomu spehlē ne ofizialās teesibas, morale un estetika. Ar teesibàm ir parasts šaprast tikai tahdas teesibu normas, kas ir isdotas no walsts waj wismas no winas atfistas un apstiprinatas. Tās ir ofizialās laulibu teesibas. Bet ja ar teesibàm šaprotam zilweka dwehseles pahrdsihwojumus, tam imperatiws, pawehlofchs spehks, tad laulibu atteezibās us katra fola, wisfihkafos gadījumos, darbofas teesibas, tikai maigafas un smalkafas nekà tās, kas noteiktas likumos. Pretim possitiwām teesibàm, kas balstas us ahrejām normām, schis teesibas ir intuitiwas jeb swabadi apsinatas, kas patstahwigi skubina us tahdu un ne zitadu rihzibu un neatfauzas pee tam ne us tahdu ahreju waru, peem., us ziwillikumeem, basnizas noteikumeem, bibeles isfeizeeneem, mahzitaja wahrdeem un tml. Laba teefa laulibas dsihwē buhs ari eeraduma teesibu. Tās ir tahdas teesibas, kas atfauzas us to, ka „wisi tà dara“, „tà ir peenemts“, „tà tehwu tehwu darijuschi“, „tà arween ir bijis“. Tam blakus ne masu lomu spehlē eeradumu estetika, kura grosas ap wifu to, kas ir un kas naw peeklahjigi, skaissti, eleganti, smalki un tml. Us schis estetiskās motiwazijas pamateem starp wihru un feewu, wezakeem un behrneem daschreis noteef weseles tragedijas. Beidsot, šawu lomu spehlē ari morale. Wisi šche teesibu, morales un estetikas elementi rada ihpatneju etikas un estetikas pasauli; familijas teesibas pehz šawas maigās, intimās dabas ir mas peeejamas possitiwazijai un wehl jo masaf ofizialai possitiwazijai likumu weidā. Ar to ari isskaidrojas ka, walsts wara famehrā mas eejauzas gimenes atteezibās un pee tam galweno wehribu peegreeschmantas teesibu noteifchanai. Jau dauds masaf ir likumu par perfonigām atteezibām, fewischki wihra un wezafu waras teesibàm, jo taisni šche ir ihstais laufs wijigām, elastigām intuitiwām teesibàm, moralei un estetikai. Un leelakā dala zilweku ari nodsihwo wifu muhschu laulibā, ne reises nefaufuschi talkā likumu un walsts waru, gandrihs weenigi tikai neofizialo teesibu, morales un estetikas afsardsibā. (R. Duzmanis, l. c. 141—142).

No schi stahwofla raugotees ari latweeschu gimenes atteezibās šwarigu weetu eenehma šawa ihpatneja etika un estetika, gan swabadi intuitiwa, gan tautas parafchās pamatota. Nemot wehrā semneeku šahrtas besteeftigo stahwofli Baltijā no weenas pufes, un senlatweeschu un senlatweetes pilnigi weenado stahwofli raschofchanas prozefā no otras pufes, mehš ar pilnu teesibu waram teift, ka pehz neofizialām teesibàm, jeb de facto, latweeschu feeweete gimene un šaimē bij dauds

patstahwigata un brihwata nekà de jure pehz ofizialàm Baltijas fami-
liju teesibàm, kas noteiktas ziwil-, semneeku un basnizas likumos. Un
otradi — gimenes tehwa wara bij dauds masata de iacto, pehz neofi-
zialàm familijas teesibàm dsihwè, nekà de jure to noteiza likums.
Wispahrigà kopejà besteesiba un kopejais darbs salhdstinaja wihru un
seewu ari gimenes dsihwè un fabeedribà.

Sinams, schim usstatam ir dauds pretineeku, jo parasti us indo-
eiropeschu faini un gimeni statas kà us patriarchalu, t. i. tahdu, fur
tehwam (patriarcham) peeder neaprobeshota wara (patria potestas) par
seewu, behrneem un kalpeem. Teesa, apmehram tahdas bij atteezibas
feno romeeschu un germanu teesibàs. Pasihstamais indogermanists
Otto Schraders grib scho tihri weetejo parahdibu wispahrinat un attee-
zinat us wiseem indoeiropescheem, bet bes tahda pamata. Wiasch
raksta: „Wihrs bij gimenes galwa un pretim seewai tika apshmetis
par kungu („pats“). Wiasch seewu ir pirzis, tamdeht ta ir wina ihpa-
schums. Wihrs war few peepirkt klahot otro un trescho seewu, war
isdsiht to no mahjam, war atwehlet saweem draugeem. . . Pee maliites
seewa ehda atsewischki no wihreem un dabuja to, kas atlika pahri. . .
Rad meita bij peeaugusi, tad to apprezinaja tehws, neprafidams winas
gribas.“ (Realexikon, 215—216).

Nekà tamlihdfiga mehš neredsam senàs slawu eerashàs. — „Gal-
wenà starpiba starp sentreewu teesibàm un romeeschu-germanu bij ta,
ka pirmàs nepasihst seewas teesibu aprobeschojumu pretim wihram.
Mehš neredsam tàs aibildnibas par seewu, kahdu pasina senee romeeschi
un germani, turedami seeweeti wifu muhschu par nepilnteesigu behrnu. . .
Seewai ir saws atsewischks ihpashums, ar kuru ta war darit, ko grib —
lihgawas puhrs, lini, kanepaji un paschas darinatà wela. . . Kopigi
ar wihru waj weena pati wina parahdas weesos un fabeedribà. Nekahdu
leezibu par seeweetes teesibu eerobeshochanu mums naw. . .“ (M. Gru-
schewsky. Istorija Ukraini-Rusi, III², 376—383. U Lwowi, 1905.).

Kahdas tad nu bij seewas un wihra atteezibas senlatweeschos?
— Jau eepreesh mehš waram teikt, ka latweeschu resp. latgalu seeweetes
stahwollis wairak tuwojàs slaweem nekà germaneem, jo muhsu sozialà
kultura 13 g. f. bij daudsà sinà kreewu kulturās wariantis, kas isslai-
drojas ar to, ka latgalu ziltis atradàs wasalà atkaribà no Polozkas un
Plistawas kunigeem.

Atsahksim ar atraitnes stahwokli, jo atraitnes teesibas ir labakais
peerahdijums par labu seeweetes teesibàm wispahri.

Atraitnes teesibas. Daschados dsimts wehstures laikmetos at-
raitnes stahwollis ir bijis daschads. Rad dsimts organizazija wehl
pahrdsihwoja sawus seedu laikus un us seeweeti staitijas kà us dsimts
un faines ihpashumu, tad wihram mirstot seewai wajadseja winam se-
tot lihds us winu sawli kopà ar nelaika sirgeem, eerotscheem un zitu
ihpashumu. Ar to saktan slawu seewu eeradums pakahrtees waj no-
schnaugtees pehz wihra nahwes, par ko leezina kronisti Maurizijs
(6. g. f.), Bonifazijs (8. g. f.), Masudi (9. g. f.), un Sitmars (10. g. f.).
Uri par leiteetem mehš sinam to paschu no Indrika kronikas (IX. 5):

1205. g. kahdâ leifchu zeemâ usfahràs 50 feewas, tizedamas, fa winâ faulê tâs fatiftees ar faweem karâ kauteem wihreem.

Somehr 13. g. f. fchi parascha bij jau pahrať archaifka, lai winu uffkatitu par normu. Utraitnes teefiskais stahwoellis bij mainijees uf labu. Jo lihdsteku ar dsimts fatwerfmes pakahpenifko fabrukſchanu norifinajàs otrs prozefs — personibas emanzipazija un ihpatna teefibu fferas paplafſchinaschanàs, pee kam ne tikai atteezibâ uf wihreeſcheem, bet ari uf feeweetem. „Uf atraitni — nepeeauguſchu behrnu mahti — ja ne juridifki, tad fattifki pahrgahja daschas agratâ dsimts wezatâ teeſibas un peenahfumi; wina wareja fluht fawu behrnu un winu mantas pahrwaldneeze un aifbildne.“ (U. Kotlarowſky. Drownosti juriditſcheffawo byta, 151).

Scho wiſpahriigo flehdſeenu attaiſno ſeno flawu teeſibu wehſture. — Pehz „Kreewu teeſas“ noteifumeem, atraitne pehz wihra nahwes pilnigi eenem wina weetu. Ja ari behrni negribetu winai padotees, likums noſtahjas atraitnes puſê un ſaka: „wiſeem japadodas winas gribai, un behrneem nebuhs dot walu!“ — Pehz ſenam Baltijas pro-wintſchu teeſibâm, neſkatotees uf winu leelo raibumu fahrtnu un nowadu ſinâ, war tomehr ſpreest, fa wara par nepilngadigeem behrneem ſen-latweeſchu gimene peedereja kopigi abeem wezakeem (Fr. von Bunge. Das liv- und eſthlândiſche Privatrecht, II. § 308: Reval, 1848.), un fa pehz wihra nahwes atraitnei peeſriht wiſa aifbildniba par behrneem waj nu weenai paſchai, waj kopâ ar radeem.

Utteezibâ uf atraitnes mantofchanas teeſibâm bij no leela ſwara, waj atraitne (niſ) palika beſ behrneem waj ar teem, un ziť ilgi wina dſihwoja atraitnes fahrta. Bungeſ atraitais Widſemes, Kurfemes un Semgales ſemneeku teeſibu krahjums no 14. g. f. mantas dalifchanu noſaka ſchahdi:

„Ja kahds wihrs nem feewu, tad winſch war tai peeſchfirt wiſu fawu mantu, fawus laufus, plawas un (biſch) fokus. Dehleem jaiſprezina mahſas. Ja nepaleek neweena dehla, tad wiſa manta peeſriht mahtei kopâ ar meitam tif ilgi, kamehr wina neiſekt pee wihra. Schis mantojums winai jatur kopâ ar meitam.“ (§ 27.) (Bunge. Geſchichte der livlândiſchen Rechtsquellen, 88.)

Pehz otras redakzijas atraitnes teeſibas teef rakſturotas tâ:

„Utraitne tif ilgi, kamehr wina paleek par atraitni, tura mantojumu kopâ ar meitam. Ja wina prezas no jauna, tad dala meitas ſcho mantojumu lihdfsti ar mahti.“ (§ 11).

Pehz wehlafeem Widſemes ſemes likumeem, atraitnes (na) mantofchanas teeſibas ahrfahrtigâ mehrâ faſchaurinas waj paplafſchinas atfaribâ no ta, waj lauliba ir bijuſe ar waj beſ behrneem. Pee kam ſenat Widſeme un wehl tagad Igauniâ par beſbehrnu laulibâm ſkai-tija weenigi tâs, fur behrni nemas naw dsimufchi un it nebuht nekrita ſwarâ, waj wihra mirſchanas deenâ behrni wehl bij dſihwi waj ne. (Bunge, § 269). Paulato draugu apweenotâ gimenes manta friht at-pakal fawâs faſtahwdalâs ne tuhlin pehz weena laulatâ nahwes. Ja lauliba bij beſ behrneem, tad atraitnei ir teeſibas waldit un

isleetot wiſu mantojumu, ari nekuſtamp, weſelu gadu un deemu, t. i. gadu un weſchās nedelaſ (jar unde dach, dat ys sös weken unde ein jar). Echo laiku ſauza par ſehru jeb atraitneſ gadu. Pehz tam atraitnei ir teeſiba dabut atpaſal no wihra mantineekeem ſawu eenesto puhru (Igauniĵā dubultotu) un puſi no nelaiķa kuſtamā ihpaſchuma. Ja laulibā bij behrni, tad mantas ſaſchkeſchanās war tiſt aiſturezza uſ ilgatu laiku: pataſpalizejam ir teeſiba pahrwaldit nelaiķa mantu lihds behrnu pilngadibai, kad tee war praſit mantas dalīſchanu. Bet behrneem uſ to ir teeſibas ari agrak, ja tehws waj mahte eedodaſ otrreiſ laulibā. Tad atraitne dabū beſ ſawas puhra mantas ar behrneem lihdsigu daſu, kuru pehz winas nahweſ manto ſchee behrni.

Behru dainās teeſ mineti: atraitneſ tihrumſ — 27885, 27881, 27869, 30397, 27866, atraitneſ ſehſta — 27883², namſ — 27825, 27836, 27883, iſtaba — 27884², druwa — 27889, kumelſch — 27829, arlſ — 27849 un egſu ezeſchās — 27834.

Ar weenu wahrdu, wiſa wihra ſaimneeziha pahreet atraitneſ pahriņā. Par to, ka atraitne ir pilnteeſiga apweenotā laulibas ihpaſchuma pahrwaldneeze, ſtahw patſ deewſ, — augſtaķā ſantziĵa, ſahda ſenak bij domajama.

Lehni, lehni „deewinſch“ gahja

Par atraitneſ tihruminā,

Redſ atraitneſ tihruminā

Atmatā palikuſchu. 27866.

Kur tu eeſt, miħſch deewini,

Ar ſudraba ſehtuwiti?

Seħſch' atraitneſ druwinā,

Tai neweena ſehjeina. 28028.

Sinamſ, winai nebuħſ pa ſpeħſam weſt taħlak wihra ſaimneezihu, ja behrni wehl maſi: daſchſ labſ atraitneſ tihrumſ palikſ atmatā — 27886, un winai paſchāi buħſ jaluhdſaſ maife no ſaimineem — 27831, 27839; atraitneſ namā kurſeeſ ne wihra zirſtā malķa, bet dadſchi — 27840 un welenas — 27884. Somehr namſ palikſ par atraitneſ namu, un atmata buħſ winas atmata. Bet ar weenu noteikumu: ka mehr atraitne paleek par atraitni. Lihds to wina prezas no jauna. winas ſtahwokliſ kraſi mainas, ka to redſejam no augſchā peeweſteem mantofchanas likumeem.

Somehr prezetees wina ir ſpeeſta. Jo Hupelſ rakſta: „Rad ſaimneekſ mirſt un atſtaħj atraitni ar nepecauguſcheem behrneem, tad aiſ bailēm, ka kungſ winu neiſleek no mahjaſ, ta meklē ſew weſeligu puiffi — ka lpu par wiħru.“ (Topogr. Nachr. II. 238).

Arī 17. g. ſ. kataſtri runā to paſchu walodu. Tā par Juſſanu pagasta Schaunu Mahrina atraitni teiktſ: „Lihds ſchim wiſſ kaħrtigi: tiſai nomira ſaimneekſ un nepalika neweena wiħreeſcha wiſā zee-matā; meiteneſ 6; ſtahwokliſ ſliktſ.“ Tā paſcha pagasta Semjahnu Ehrmana atraitnei 3 deħli un 1 meita, wezaka par 15 gadeem. Neſſkatotees uſ to „pagahjuſchā gadā ta bij ſpeeſta atſtaħt zeematu aiſ neſpeħjihaſ.“ (WBl., 259-a ſ., 229 l.). Par ſahdu zitu teiktſ, ka wina palikuſi kungam paradā nodewaſ un ſirgu. (225 l.) Bet par Dizanu

Andreja atraitni peesihmets, fa wina 10 gadu laikā nefa naw maffa-
justi un klausijusi, un tikai no fungu sčehlastibas naw ismesta no mah-
jam. (259-a f., 202 l.) Tā šaimnezibas. ustureschana agrakā stah-
wokli speeda latweeschu atraitnes dotees otrreis laulibā, un winas gree-
schas waj nu pee dsimts patrona-deewa, waj pee šawas deeweetes
Laimas ar luhgumu dot jaunu araju.

Gauschi raud atraitnīte
Pee Laiminas nama durwu,
No Laiminas luhgdamās,
Jaunas laimes gribedama. 27851, 22168.

Ar deewinu, wezi radi,
Mans wezais arajinsch!
Deews dos man jaunus radus,
Deews dos jaunu arajinu. 27830, 22186.

Saimneezei atraitnei bij japreze kalps tamdehl, fa neweens
„tehwa dehls“ nebij ar meeru eet par eegahnti sweschās mahjās:
eegahntis nebij atraitnes pirmā wihra nowada mantotajs, bet tikai
strahdneeks. Kad pabehrni tika pilngadigi, tad patehwam bij jaatstahj
mahjas kopā ar atraitni un jaapmeerinas ar winas meitas puhru un
to, kas tai peekrita nelaiķa mantu dalot. Jau agrak zitetee sweedru
noteikumi no 1671. g. nofaka tā: „Ja klauschu semneeks preze swe-
schā nowadā atraitni, tad winsch paleef tur tik ilgi par šaimneeku, fa-
mehr wina fungs to nefauz atpakaļ. Kad fungs to atfauz, tad winam
ir teesibas nemt few lihds no sweschā nowada mahjam šawu feewu,
behrnis, kas winam tur peedsimuschī un no mantām to, ko winsch
pats un feewa mahjās eenefuschī. Wijs pahrejais paleef pirmā wihra
behrneem un tam dsimtskungam, as tura semes schi manta eeguhta.“
(Cap. VI. § 8.)

Uf scho neapšlauschamo eegahntu stahwokli atteezas ari fefoschā
šobgaligā daina:

Gita, puischī, eegahtnos,
Eegahtnam laba dsihwe:
Kalnā wahrti eejot,
Lejā wahrti ijejot. 3831.

„Lejas jeb zuhtu wahrti“ tee ir tee wahrti, pa kureem wajadsjeja
aifeet eegahntim, tad pirmā wihra dehli tika pilngadigi. Sapeh3 ari
tehwa nahwe neatstahj uf behrneem leela eespaida:

Schws nomira — pusbahrina,
Mahte mira — wijs bahriusch. 4096. 4094.

Ar to behrnu ekonomiskais un sozialais stahwoklis mainas loti
maj, jo tehwa weetā stahjas pilnteesiga mahte. „Sweschais tehws“, ko
wina ir speesta prezet, newar behrneem atraut wina teesu no tehwa
nowada.

Sweschis tehwiusch linus sehja,
Mahte losa puhriatā. 4900.

Gewehrojot Baltijas teesibu raibo partikularismu, gruhti ir taisit
šahdus kategoriskus šlehdseemus par atraitnes stahwokli. Rā mahtei un

fà tehwa weetneezei atraitnei peedereja sinama personala wara par behrneem, kas isbeidsàs dehleem fasnedsot pilngadibu un meitàm ap-prezotees. Lihds tam ari behrneem nebij teesibàs prasit sawu dalu no tehwa waj gimenes mantas, kuras pilnteesiga pahrwaldneeze bij atraitne kopà ar aibildneem.

Bet schis ofizialo teesibu normas leelà mehrà paplaschinajàs ar neofizialàm parashàm un intuitiwàm teesibàm, waj ari fashaurinajàs un tifa pawisam atzeltas no fungu patwalas, furi par weenigo lifumu atteezibà us klausibneeku familljas teesibàm usskatija ekonomiskàs leetderibas un fainneeziskàs eenesibas prinzipu, pahrnodami waj eekihladami wewelus pagastus un zeemus, schirdami behrnus no wezakeem un ap-mainidami tos pret faininu kunga sirgeem, funeem un pihpja galwinàm (B. Russow. Chronika d. Prowinz Pufflandt, 18-b; Hupel, Topogr. Nachrichten, II. 127), pahrnodami, mainidami un dahwadami semneeku pehz sawas patikas (Hupel, l. c. II. 237. WBZ., 259-a f., 272-3, 581 sp.), eelidami un islidami fainneekus no mahjam. Ro lihdsjeja latgalu un semgalu lihgumi ar biskapeem un ordeni, kahda no-fihme bij Baltijas semneeku teesibàm, ja tàs neweens nepildija, ja tàs palika us papira.

Seewas manta. Baltijas prowintschu teesibu noteikumi par laulato mantas atteezibàm ir loti raibi un daschadi. Pa leelakai dalai ir apweenotàs mantas sistema (единение имущества, Gütereinheit) — tahda, fur pa wisu laulibas laifu wihra un seewas manta ir apweenota newis kopmantas masà, bet weenà fainneeziski-juridiskà weenibà laulibas kopdsihwes wajadsibàm, pee kam schis apweenotàs mantas pahrwaldneeks un leetotajs ir wihrs. Apweenotàs mantas kopigà eesihme ir ta, ka wina laulibai beidsotees war tift sadalita atpakal sawas kahdreisejàs fastahwdalàs, kas newar notift ar kopmantu. Seewas manta, kas atrodas wihra pahrwaldibà, techniski teek falkta par „eenesto mantu“ (внесенное, eingebrachtes Gut), un dsihwè mehš wimu parasti dehwejam par „puhru“. Neatkarigi no apweenotàs mantas, kas tagad atrodas wihra pahrwaldibà, seewai war buht sawa atsewischka manta (Sondergut). Pee tàs lifums peeskaita: wisu to, ko seewa pati atstahjust sawa paschas pahrwaldibà un leetoschanà waj ko dabujusi no ziteem us teem pascheem noteikumeem; wisu, to, ko seewa eeguwusi par sawu naudu waj ar sawu darbu; wisu, ko ta ir dabujusi no wihra saweem fihkeem isdewumeem („adatu nauda“); eetaupitus eenahkumus no atsewischkàs mantas un personigi dotos dahwinajumus. Ur scho sawu atsewischko mantu seewa war rikotees patstahwigi bes wihra aibildnibas, isnemot nekustamàs atsewischkàs mantas atfawinatschanu, fur wajaga wihra padoma un parafsta.

Pahrejot us atsewischkeem teesibu nowadeem redsam, ka pehz Rursemes semneeku lifumeem laulato manta Rursemè naw kopiga, ja pirms laulibàm pee teefas naw noslehgts pretejais. Scho paschu lifumu 128. p. sata, ka puhrs pehz wihra nahwes paleel seewai un tàs lifumigeem mantineekeem tà atsewischks ihpaschums. Senats pastaidro, ka Rursemes semneeka seewa neatbild par wihra parahdeem ar sawu mantu.

Semneeku feewas juridiskà darba spehja testamenta norakstischanà ir schahda: ja feewai ir behrni, ta wihram dsihwojot newar bes wina peekrischanas testamentà nefa nowehlet, isnemot feeweefchu gresnuma leetas un drehbes, un Kursemè bes tam wehl puhru. Schis ihpafchi minejàs leetas ta war nowehlet fawem behrneem fà grib. Bet ja wihrs ir miris, tad feewa pehz Widsemes un Kursemes semneeku likumeem ar fawu puhru war rihkotees pehz patikas.

Stizejuschi pehz R. Duzmana (Ji Baltijas prowintfchu teesibàm, 173—184) tagadejòs noteikumus par feewas mantas teesibàm, pahreesim pee dainu materialeem. Rà redsejàm, feeweete palika par mantas turetaju ne tikai pehz fawa wihra nahwes. Uri winam dsihwojot feewai bij fawò ihpafchums, neatkarigi no faimes kopihpafchuma un gimenes apweenotàs mantas. Tas isskaidrojas ar to, ta feewa teef eeprezeta no sweschas faimes waj dsimts, no „tautàm“, kopà ar fawu „eenesto mantu“, (внесенное, eingebrachtes Gut), kura Baltijas semes likumi atschkir diwas galwenàs fastahwdalas ar daschadu juridisku dabu: 1) puhrs plaschakà nosihmè, приданое, Aussteuer, kas pastahw no fahsu isdewumeem, kustamas mantas, welas, drehbèm, rotàm un mahjas eefahrtas wispah — ar weenu wahrdu wisz tas, kas nepeezeefchams preefch gimenes dsihwes usfahfchanas; 2) puhrs schaurakà nosihmè, вьно, Mitgabe oder Brautschatz, kurfch fastahw no nekustamàm mantàm un naudas kapitaleem. Brunneezibas teesibas usleef katram nuifchneekam par peenahfumu apghdat isprezinamàs meitas ar abeem scheem puhreem, kas usstatami par feeweetes mantofchanas teesibu furogateem. Schee wezaku peenahfumi atfrita, kad 16. g. f. beigàs ari meitas palika par wezaku atstahtà ihpafchuma likumigàm mantineezèm (Bunge, II. § 265 un § 367).

Widsemes semneeku likumos puhrs tà neteef eedaltis, bet wisz kopà dehwetis par „приданое“, lai gan pehz fawa fatura winsch pee-lichstnamis drihsaf вьно jedseenam. Mehginastim ffizet puhra mantas atihstibu wehsturiski, peeturedamees pee zitu indoeiropeeschu tautu lihdsibàm. Jo ari puhram ir fawa wehsture.

a) P u h r s. Dsimts fatwersmè ihpafchums nemas nebij „manta“ un newareja tikt mantotis no tehwa, kurfch bij tikai kopihpafchuma turetajs, ne ihpafchneeks. Dsimtim fairstot faimès, ihpafchuma waldofchà forma ir faimes kopihpafchums, kura likumigee mantineeki ir tikai brahfi un dehli. Meitam teef dois weenigi puhrs, un tas patz ne fà likumiga teefa, bet fà dahwana. Treschà wehstures stadijà likums nofaka feeweetes puhra leelumu un usleef par peenahfumu to ismaksat. Dahwata puhra weetà stahjas likumigais meitas puhrs. (Котлярофскій. Древности юридического быта, 145).

Par 19. g. f. puhra leelumu un fastahwu waram spreesst no Ruldigas apr., Ranku pagasta, Lufschu meschfarga Anscha Sidera meitas Annas puhra 1858. g.

A. Puhrs.

Puhrs glabajās puhra labē, waj ari ūkapi. Pēc wina peedereja ūchahdi gabali:

1. Preewiūchu, pods; preewites garums 2 olektis.
2. Rinduku 18 gab., wadmalaš, ūtrihpaimu.
3. Palagu, linu, 40 gab.
4. Galda drahnu, linu 20 gab.
5. Deku, ruhtaimu (ūpundaimu), 30 gab.
6. Sagschu (baltu wilnainu ar puūūkeem), 2 gab.
7. Upūegu drahnu, mihna, ūltakā laikā ko apnemt, ejot baūnižā, uū ūapeem, zeemā, 4 gab.
8. Seku, 12 pahru ūbūseku, 15 pahru garūseku.
9. Kuūchu: a) 2 leelaš pehleš; b) 4 maū ūpilweni.
10. Kreūlu, linu, 20 gab.
11. Baūu: maiū baūiš, 5 ūeenaš, katrā 15 olektis; palagu baūiš, ūmalku paūulu, 5 ūeenaš; kreūlu baūiš, ūmalku linu 6 ūeenaš; wadmalaš, mehlaš b., 4 ūeenaš; paūulu b., 4 ūeenaš; dweeliūchu b., paūulu, puūūkeem mutes ūlauzit, 4 ūeenaš; ūahrūūwju b., paūulu, 1 ūeena; puūwadmalaš b., 3 ūeenaš.
12. ūube, roūainā, 6—8 rubtu wehrtibā.
13. Wainags, ūpahru, 4 rbl.

B. Manta.

12 gowju; 1 ūirgš; 10 aitu; 2 wepri; 8 ūoūiš; 1 puhra labde; 2 ūkapi; 1 galbš; 1 ūiūiš, milteem; 1 tihna, milteem; 2 uhdena ūpains, ūoka, dūelū ūtrihpām; 10 peena ūpainschu; 4 ūlauktuweš, dūelū ūtrihpām; 1 ūangaš (ūtelles) ar 30 audeūlu ūūkeeteem, diwejām weenfahrschu nihtēm un trejām triniūchu; 1 ūūkeetiūsch preeweetu auūūanai; 2 ūahrūūstaweš; 1 ratinūsch, 1 ūaramš luūturiš, dūelū, 6 piūpām; 2 miūina luūturi; 1 ūanna, ūoka, dūerūanai, uū galda leekama; 10 ūaroūchu, ūoka, un 2 pawahrnes; 6 mahla blodaš; 6 mahla ūūūihwi, 3 ūoka ūūūihwi; 1 dūeefmu grahmata. (R. L. B. Sin. Rom. Raūūu kraūjums Nr. 16, 160 l. p.)

Kad iūprežetā meita aiū ūchahda waj tahda eemeūla atgreūūaš atpaūaū ūawu baūlinu dūinti, tad ari winas „meitas puhrs“ teef weūū atpaūaū. Taš norahda, ūa ūeeweetes perūonigā manta neiūjuū ūaines ūopiūpaūumā, bet winai teef weūū iūpaūūū rehūiū. Sinams, ūūūirūūanāš gadijumā ari baūlineem ir jaatlihdūina tautām wiūi ūaudejumi, taš zehluūhees no prežibām: kreena nauda un kaūū iūdewumi.

Runaūim, baūleini,
Atpiūūim ūaw' mahūmu,
Nobeūūim tautām galdu
Ar baūteem daldereem. 26284, 26254, 26252,
26224, 26205.

Atpaūaū, mans puhriūsch
Ar wiūim telitēm!
Eš atraūchu tautu deūlu
Ar mahūmu barotees. 29313-14-16-15-17-18-20.

Ne wifas puhra fastahwdalas bij weenada wezuma. Par wis-
jaunako jaatsihst lopi. Jo indoeuropeeschu fenatnê loptopiba bij pil-
nigi wihreeschu darbs un lopus mantoja tikai wihreeschi, ne seeweetes,
fâ tas wehl tagad ir pee serbeem. (S. Hirt. Indogermanen, II. 442).
Uri dainâs beeschi teef daudsinatas „brahla gowis“ — 28973-74-75-79,
29001-003-004-020¹-468-469, nemaš jau nerunajot par sirgeem.

Bet ari stary puhra lopeem mehš waram atšchirt dascha-
das kategorijas. Wisretaki dainas peemin puhra kumelus, kurus
meitai dod tehws. Tomehr schahda tehwa rihziba fazel weselu faines
wehtru.

Tehws man dewa behru sirgu,
Brahli leedsa, newehleja;
Spehru tahju stakka durwis,
Nehmu tehwa wehlejumu. 16480.

Rahjâm spehru stakka durwis,
Nehmu tehwa kumelinu,
Par bahlinu nebehdaju,
Sinos tehwa klausijusi. 16440-41.

So es biju pelnijuš,
Tehwam tahjas noaudama. 16418-17.

Rahjâm spehru stakka durwis,
Nehmu brahla kumelinu:
Tas, bahlin, man peeder
Par kundšina klausijumu. 16439.

Ro, mahšîn, tu dariš,
Rahjineeka dabujuš?
Luhdsees tehwa, bahlelina,
Lai dod lihdsi kumelinu. 16446.

Tehwam biju peeguŋeeze,
Mahtei gowju ganitaja;
Tehws man dewa firmu sirgu,
Mahte gowi raibalinu. 16479-78.

Wišs, kas ir minets schais dainâs, norahda us nešenu pagahtni.
Tahda fahrtiba, tad tehws wareja dot meitai lopus par perfontgeem
pakalpojumeem (tahju noauschanu) nebij domajama faines pastahwe-
schanas laikâ. Tehws newareja rihkotees ar faines kopihpaschumu
pehz sawas eegribas un schteest to pret zitu faines lozeflu kopgribu.
Un ja tad fanahktu naidâ abas waras (tehws man dewa, brahli lee-
dsa), tad mahšîna nedrihstetu wiš „par bahlinu nebehdat“, bet winai
buhtu japeefahpjâs. Jo lihdsi to tehws (faimneeks) schktu darit
pretim „tehwa dehleem“ (faimei), tee weenkahrschi šasauktu dsimts ša-
pulzi no wiseem bahlineem (7822) un tur nospreestu teesu un taišnibu.

Tehwam dewu kaunus wahrbus
Par to slittu nowadinu. 3821.

Tu, tehwinî, knahburiti,
Nam ijdewi tehwa semt? 3822.

Uri wisa mahšinas motiwazija un atšaukschanâs us pakalpihu
tehnam bij nedširdeta leeta faines pastahweschanas laikâ: tad — fâ re-
dšejim wehlat — meitâs atradâs newis faimneeka, bet faimneezes tee-

ſchâ rihzibâ, un par puhru ruhpejâs mahte, ne tehws. Ja meita ſawu nafti gahja peegulâ — 16479, tad praſit par to no tehwa ſirgu bij tif pat dauds, kâ tagad kahds dſelſſzelneeks, pahreedams dſihwot uſ ahrſemem, praſitu ſew to lokomotiwi, kuru wiſch wadijis daſchus gadus. Tahdas perſonalas atteezibas war paſtahwet tikai priwatâ uſnehmumâ, kur weifala ihpaſchneeks dara ar ſawu mantu to grib. Schahds priwats uſnehmums ir tagadejâ gimene, kur tehws war norakſti ſawu mantu kuram katram. Bet ſaime tatſchu bij kopſaimneezi, un winaſ ihpaſchums kopihpaſchums. Ja no ſchi kopihpaſchuma gribeja to atſawinat, tad to wareja darit tikai ar wiſu ihpaſchneeku — bahſkau ſinu un atlauju. Mahſinâm wajaſeja luhgtees „tehwu, bahleiinu“ — 16446 un newis nemi ar waru „tehwa wehlejumu“.

Tapeh3 mehſ domajam, ka ſirgi meitas puhrà ſakta parahditees tikai reiſe ar ſaimju ſairſchanu gimeneſ. Bet pat tad wehl „tehwa dehloſ“ bij dſihwa wezâ ſaimes teeſibu apſina, un wini weenmeh3 proteſteja pret tehwa patwaligo rihzibu.

Râ bij ar gowim? — Jadomâ, ka jau labi ſen gowkopiba no wihreeſchu rokam pahrgahja ſeweeſchu ſinâ. Redſam, ka mahte ir ſawas paſchas gowis, kuras wina dabujuſti puhrà. No ſcho gowju telèm wina dod ſawu teeſu meitâm, kad tâs iſeet pee wihra.

Chbat, manas mahtes gowis,
Es meitina ganitaja. 29005. 28957.

Gowis ganu ahbolâ,
Ne tâs man peedereja;
Gows peeder mahminai.
Man dos lihdsi tautinâs. 29020³.

Jau mahmina meitu dewa
Ar wiſâm telitèm. 16488.

Utdob, mahte, manu teeſu,
Ja tew manis newajaga:
Utdob pahri raibu gowju,
Pahri raibu willainiſchu. 16400-402-399.

Dob, mahmina, maniu teeſu,
Es negribu wairumina:
Diw' goſninas, trihs aittinas,
Peezas baltas willainites. 16403, 16414.

Mahte nemſchu diw' telites. 16427-28-31.

Slauzamo gowi nemſchu. 16428.

Mahte kâ lopu deweja teef mineta wehl ſekofchâs dainâs:
16419-20-21-22-23-24-25-26-27-30-33-34-35-36-37-45-50-51-52-53-54-55
56-57-64-65-68etc.

Bet ari ſcho puhra ſaſtahwdaku newajaga uſſkatit par loti ſenu. Jo, pirmkahrt, daſchas indoeiropeeſchu tautas, kâ ſerbi un ſenee germani, nedewa lopus puhrà; otrkahrt, leellopu ſenaf Baltijâ bij ſamehrâ loti maſ: pa 1¹/₂ galwai uſ darba ſpeh3igu zilweku (S. Hagemeiſter. Sinaſ par Drufu draudſi, 44 lp. 1838); treſchkahrt ſtarp leellopeem ſamehrâ dauds bij wehrſchu, kuri 18 g. ſ. maſſaja tif pat dauds, zil

firgi: no 4—10 rublu, famehr puiſcha alga bij 9 rubli. (Supel, II. 249—51). Samdehl naw domajans, ka tif dahrgs inwentars ka leel-
lopi buhtu ſaimes ſeedu laifos atdots ſaimneezes privatâ rihzibâ.
Eas jau runatu pretim tai ehdeena, nama, tihrumu un plawu kopibat,
kahda pastahweja ſaimê. Jo pat pehz wehline widus laiku teefibam,
kurâs uſwar ſeeweefchu mantofchanas prinzipis, Wahzija meitas manto
tikai ſihfos lopus (S. Fiſcher, l. c. 83).

Par meitas puhra pirmo un iſto elementu tomehr jauſſkata tikai
tas, kaſ ſiſſki eetilpa „puhrâ“. Pehdejais bij no krijas ſchuhts, ap-
ſtihpots zilindraweidigs drehbju tihniſ ar aiſflehdſamu wahku. Un
„puhru peedarit“ noſihmeja winu peelozit pilnu ar welas, drehbju, un
rotu gabaleem. Meitai, kurai ſchi ſenlatweefchu kriju puhra nebij, nebij
ari mahtes mantas dalas, un wina pati nebij „mahtes meita“. Schahdâ
noſihmê meitas puhru ſaprot ari zitas indoeiropeefchu tautas un
muſſu dainas.

Ro, mahmina, mehſ dalam?
Sehws ar dehlu ſemi dala.
Ej, mahmina, klehtnâ,
Dali baltas willainites. 16407.

Man wehleja mahmulina
Pilnu puhru, garu zetu. 16409.

Brahtam mana puhra ſchehl,
Waj lihdeja darinat? 16582.

Wezakais bahlelin,
Gulstees puhra dibenâ,
Ka nedewi mahſnai
Baltu linu tezinat. 16599⁴, 16597⁵.

Es paliku beſ puhrina,
Brahta darbus daridama. 16381, 16383-84,
16458.

Bahrenite darbos gahja,
Rad puhriu peedarija? 4925, 4945.

Wairat buhtu zimdu, ſeku,
Watrat buhtu willainiſchu. 4952.

Peeteef pahrfchirſtit Latwju Dainu treſchâ ſehjuma otro daku, lai
pahrllezinatos, ka puhra pirmjehdſeenâ it nebuht neetilpa lopi, bet tikai
krekli, zimdi, ſekes, dweeli un it ſewiſchi willaines; ta tad apgehrba
gabali. Eas pilnigi ſaſkan ari ar ſaimes ſahrtibu, jo tikai drehbes atradâs
ſaimes lozeklu privatâ leetofchanâ. Ja puhra jehdſeenâ eetilptu ari
lopi, tad ſcho lopu ſkaitam katrâ atſewiſchâ gadijumâ wajadſetu buht
daſchadam, atfaribâ no ta, ka un zif dauds mahſina bij ſtrahdajuſi preefſch
bahlineem. Bet no dainam mehſ redſam pawifam pretejo: mahſa paleef
beſ puhra tamdehl, ka wina p a h r a t d a u d s ir ſtrahdajuſi ſaimes labâ.
War buht pat tahds gadijums, ka meita dabu no bahlineem waj ſaim-
neeka wiſus neisſtrahdatos materialus: linus un wilnu, un tomehr iſeet
pee wihra beſ puhra.

Puhrâ liku raubabama
Baltas wilnas kodalinu;
Bij aittina, bij wilnina,
Naw mahminas, kas darija. 4928.

Bajarina meitinam
Lini seed puhriņa;
Es nabaga sehrdeenite,
Man seed linu paladstni. 4883-73.

Meita ifeet bes puhra tamdehl, ka winai waj nu naw bijis laika,
waj ari wina neprot un negrib wilnu pahrstrahdat willainēs un
linus — wela.

Dainas mums freeds ari swarigu aifrahbijumu, kapehz faines
komunā wareja eeweetees priwatihpaschums us drehbem. — Sapehz ka
tās tika pagatawotas ahrpus faines darba laika: deendusās, sweht-
deenās un nakti. Tas bij wirsdarbs, us kura produkteem fimei nebij
teesibu. Bet wifos tais gadijumos, tad kahds apgehrba gabals teef
pagatawots kopdarbā, wiasch paleef ari daritaju kopihpaschums. Tas
sewischi sakams par jaunawu wainageem, kuri tika pirkti no kopejā
faines fonda un palika fimei. Kad wezafās mahsinas kashu zeremo-
nija gahja us beigām un winai lika galwā seewas mizi, tad wainags
tika suhtits us seewas mahjam jaunatām mahsinām.

Ei eetafa, eetalina,
Usham kopu willainiti;
Abas diwas segimees,
Sehrst eedamas bahlinos. 23660.

Kas to manu wainadstinu
Bahri nesa sehtinā?
Jaunakais bahseliasch
Sobenina galinā. 24575-74-73-72-76.

Masajai mahsinai
Manu sibtu waiuadstinu. 24563-583.

Leezeet manu wainadstinu
Jaunās mahsas galwinā. 24594-596-605-
608.

Smagu weschu wesumiau,
Ne bahlina semit weschu:
Swehtdeeninas darbu weschu,
Darba deenas deendusiau. 16607.

Bahrenite man' mahsina,
Met meedstinu malinā:
Bij tew nakti, ne deeniau
Sew puhriņu darinat. 4862-63.

Bahrenite puhru schuwa,
Mehnesi raufidama. 4865-66.
Aedras flalu aifdegufi. 4867.

Guli, guli, bahrenite,
Kas puhriņu darinās?
Lai guleja mahtes meita,
Tai mahmina darinaja. 4888-89, 5174.

Bet ar swehtdeenās un darbdeenās deendusiu uszibtibu ween
nepeetika. Wajadseja ari prast wifas tās fareschgītās tehniskās mani-

pulazijaš, kuras pahrwehrtā neisstrahdato aitas wilnu par krahfotu waj balinatu un ornamenteem israkstītu willaini. Samdehl starp „puhru“ un „puhru“ bij leela starpiba.

Sehrdeenite ta mašina,
Paladšīnu puhru' loka;
Zai newaid mahmulites,
Willainišču dewejinas. 4938.

Jhīts puhrs, flawens puhrs bij newis „paladšīnu“, bet willainu puhrs, un tahds bij tikai mahtes meitām, t. i. tahdām meitām, kurām mahte bij dšihwa puhra darinašchanas laikā. Samdehl willainu puhrs beeschi teef fauktis par mahtes puhru, jo tikai mahte prata šchos apgehrba gabalus pagatawot kā nahkas. Un dainu eemihlotam teizeenam „mahtes austas willaines“ — 16578, 16565, 16790, 16993, 17021, 17039, 17063, 17069, 20665, 21518, 21599, 21590, 23073, 23848, 27413, 27586, 27587, 27629, 7410, 7411—12—13—14—15 — bij tahda pat tehniskās gatawibas nosihme, tahda ir fabrikas markām uš tagadejam prezēm. Šhis mahtes austas willaines ar dauds ko atšchihras no „lonā dotām“ — 4471, „gruhti ispelnitām bahrenu“ — 4483, 4484, 4485, 4486, 4487, 4488 un kalponu — 24866 willainēm. Pehdejās bij no slīktaš pakahju wilnas — 12179, 4666, dauds ihfakas — 24866, nebalinatas — 4487, ar dšihpareem neisrakstītas — 4487² un faktis weetā tifa šaturetas kopā ar luhžīnu waj auflu — 17026, 17049. Ramehr „mahtes meitām“ willaines bij gan baltas, gan mehlas (silas) un raibas („raibes“), šapraustas selta — 18167, šudraba — 20399 faktim, bet willainu stuhri un malas peefalti wezeem šudrabeem un dahlbereem — 16996. Ratra faktis maksaja gada kalpa algu, jeb kas bij tas patš, „leelo wehršī“ waj sirgu — 13266¹, un „weens šagšchas stuhrits weselu dahlberi“.

„Mahtes meita“ dabuja puhra lihds wairakas willaines: diwas — 18839, peežas — 17055—56—64, šefšas, pat dewinas — 17057—58—59. Dainas šaka, ka kumelam weeglat nest kara wihru ar brunām, nekā meitu ar smagajām willainēm — 18393, 18306. No šchi apraksta war redset, ka mahtes puhrs ar šawām willainēm ween bij wesels kapitāls.

Un peebildīsim: priwats kapitalš, kurfš atradās mahtes rihžibā. Samdehl ari šenās šaimju laiku dainas pašihst tikai mahti (un bahlinus) kā meitas puhra deweju, bet ne tehwu. Un bahrenēm, kurām naw mahtes, naw ari willainu puhra, nekātotees uš to, waj tehws ir dšihws waj naw.

Es neturu tehwa šemes
Ne kalnā, ne lejā;
Es tur mahtes willainites,
Waj rakstītas, nerakstītas. 3744.

Tehws dehlam muišču wehl,
Ro, mahminā, man wehlešī?
— Es, meitā, tew wehleju
Šawas baltas willainites. 3759-61-62.

Pirmai meitai mahtes puhrs,
Pastaram tehwa seme. 3738-40.

Man mahminas willainites,
Man leelās, man masās. 3739.

Šhe, brahliit, mahtes puhrs,
Dod man tehwa nowadiuu. 16583-564.

Bij manā puhriņā
Trihs mahminu darijums:
Tehwa mahtes, mahtes mahtes,
Manas paščas ihstās mahtes. 16677.

Šhim teesina, tam teesina,
Kur mahmina, man teesina?
Man teesina aigahjusi
Lihds ar manu mahmuliti. 4934.

Ras puhriuu man darija,
Bes mahminas dšihwojot. 4926-24-4891.

Rā naw kauna tew, tauteeti,
Man puhriņa waizajot? —
Man majai mahte mira —
Ras puhriņu darinaja? 4892.

Tas ir loti švarigš fakts, kuru mums isdewās konstatet us dainu materialu pamata: meitu ekonomiskā atkarība no šawas mahtes. Ja tā, tad seewa kustamas mantas finā bij deesgan patstahwiga. To eewehrosim. Pat D. Schraderam jaatsihst, „ka seewas pirmais ihpaščums un mantosčanas teesibas attihstijās no mahtes dotām rotām un puhra.“ (Realexikon, 188).

b) Nowadš. Bet peekahpdamees šchai finā, patriarchālisma peefriteji ar jo leelaku usswaru paštrihpo, ka nekustamo ihpaščumu pahrwaldiščanā un mantosčanā seeweetes bijuščas pilnigi atstuntas pee malas. Un tas peerahdot seeweeschu besteefigo stahwofli. Teesa, ari šenās latweeschu teesibas pašihst šcho labi isplatito noteikumuu, ka nowadu manto weenigi dehli, ne meitas.

Meita semes netureja.
Tik tureja meita semes
Sem puhriņa, sem krešlina,
Sem šawām šahjinām. 3774². 3733.

Es tezinus ween tezeju
Tehwa semes gribedama;
Bahlinam tehwa seme
J lehnam staigajot. 3745. 12781.

Rundšinsč pili patureja,
Dehlinšč tehwa nowadiuu. 3748.

Rahdi kungi bahlelini,
Tehwa semt turedami? 3746.

Bet šhim likumam bij loti daudz isnehmumu, kà to jau redsejām agrā (59. lp.). Bes tur peewesteem gadijumeem (brahlu masgadiba un palaidniba) wehl jaatsihmē pats švarigakais: meita walda nowadu, kad gimenē naw neweena dehla.

Tahdu teefu fungi spreeda,
Tahdu mani bahlelini:
Tai mahsai tehwa seme,
Kam neweena bahlelina. 3755.

Weena biju weena pati
Es jawai mahminai;
Weenai man mahtes puhrs,
Weenai tehwa nowadinah. 3766.

Teefibu partikularisms schai jautajumâ ir loti leels. Pee germaneem daschu zilfchu teefas peeschlihra semi meitâm, ja nebij dehlu, bet daschas, fâ peem. franku, ne. Tomehr us widus laiku beigâm jau abi dsimumi bij peelihdsinati teefibâs. Pehz Waldemara-Grika un fenâm Widsemes brunneezibas lehnau teefibâm lehni wareja mantot „ne seewa, meita, mahsa un mahte, bet weenigi dehli“; ja to nebij, lehniš frita atpakal karalim waj bislapam. (Bunge, II. § 358). Semneeku noteikumos, kas apstiprinati Stofholmâ 1671. g., teiktš (Cap. VI. § 13): „Ja klauschu semneekam paleef pakal tikai meitas, furas apprezè sweschs semneeks, tad winâm ir gan teefibas us sawu wezafu apgehrbu un naudu, bet nelaiķa labiba, lopi, sirgi un mahjas leetas paleef dsimtskungam.“ (Livl. Landes Ordnungen, 24 lp. Riga, 1707.). Lihdsigi noteikumi bij „Kreewu teefâ“ par ņaimneeku ņahrtas (smirdu) meitâm. Tikai kreewu labeeschu (bajaru) un winu kara draugu mantojums nekrita atpakal kunga rokâs — ja nebij dehlu, mantoja meitas.

M. Gruschewskis pee schi kreewu likuma peebilst: „Tâ fâ kungeem peenahzâs mantojums besdehlibas gadijumâ, tad te redsama kungu peefahpschanâs pret labeeschu intresem, furi ar apswainoschanos zentâs noturet ņawas ņahrtas rokâs to beedru ihpaschumus, fureem nebij dehlu.“ (Исторія Украйны-Руси, III², 373). Tai gan mums droschu peerahdijumu naw, tad tomehr pehz analogijas japeelaisch, ka ari latweeschos tikai labeeschu meitâm bij dota teefiba mantot tehwa nowadu. Us to leekas norahdam dainas isteizeens: „tahdu teefu fungi spreeda“, t. i. fungi atņazijâs no ņawâm teefibâm par labu labeescheem. Bet ka kungeem bij pilnas teefibas peefawinatees ņaimneeku-smirdu nowadu, tad nebij likumigo mantineeku — dehlu, to war wehrot ari no daschâm dainâm.

Allasch, brahkt, bņihwojam,
Lai palika, kam palika;
Waj palika kundsinam,
Waj wezajam bahlinam. 3448.

Kalnâ ņahpu raudsitees,
Kas ar manu tehwa semi;
Waj ar kungi, waj ņahraņti,
Waj irbite purinaja?
Puņ ar kungi, puņ bahlini,
Irbe eschu purinaja. 3807°.

Tâ fâ wariantos „kungu“ weetâ ņahw „bajars“, tad waram spreest, ka sche eet runa par smirdu ihpaschumu. Sinams, praņņe kungi gahja wehl tahlal un eewilka few ņaimneeku ihpaschumus pat tad,

kad nelaiķis atstahja dehluš, bet tikai nepilngadigus. Par to jau 14. g. f. beigās kuhdsas Rusows šavā kronikā (18-b lp.).

Ja, bet kāpēc meitas parasti nemantoja tehwa semes pehz weenadām teesibām ar dehleem? — Mehš domajam, ka te weenigi pareisa war buht tikai šefošča atbilde: meita netura nowada tamdehl, ka wina nepaleef tehwa mahjās us dšihwi, bet isdalas no šawas šaimes un dšimts. Šaimes nowads tā kopihpašchums nemas nebij mantošchanas objekts, nebij manta. Tamdehl dainas parasti runā tikai par nowada tureschanu un waldischanu. Pilnwarotais nowada turestais (bet ne ihpašchneeks) bij wezakais šaimē: tehws waj kahds no bahlineem. Kam no behrneem nepatika wairs ilgā dšihwot kopejā radu šaimē, tas wareja eet. Kad winsch šchihrās ar naidu, dabuja no tehwa tikai lihđumneeka zirwi, kusch dehlam tika usfeets us muguras ar šalmeem. Ja winsch lihšdams pa durwim, prata to isnest laukā, tad zirwi dabuja lihds; ja zirwis nokrita semē, pasaudeja teesibas pat us to, t. i. teesibas lihst lihđumu dšimts nowadā. Tahds eeradums bij igauneem. (Monumenta Livoniae Antiquae, I. 44.) Ari latweeschu šaimes wihreeschi, aš šahdeem waj tahdeem eemešleem atstahdami kopejo nowadu un šaimnezibu, waj nu aiseet faili un pliki („kalpos eet“), waj ari šanem šawu ispelnito teesu tāpat tā mahfas. Bet nekahdā šinā ne nowadu un ne nowada datu.

Deewerits kalpos (war. prom) gahja,
Mani bargu dehwedams.
Noet kalps, atmah kalps,
Mani bargu šche atrod 23704²-703.
Atdod, tehws, manu datu,
Es pee tewis nedšihwoschu:
Simtu rubku šelta naudas,
Danzotaju šumelian. 3730¹-31¹.

Tā tad neweeens, kas atstahj šaimi, newar šew prasit gabalu no tehwa nowada, neaktaribā no ta, waj igahješ ir dehlš waj meita. Un isleetot šcho faktu tā argumentu par labu šeweetes besteesigam stahwoklim, nosihmē pilnigi nesaprast dšimts šatwersmes ekonomisto usbuhwi un juridisko weidojumu.

Ja meitas neka nemantoja no šawa tehwa un bahliu nowada, tad toteef winas šawa wihra šaimē paleef pilnteesigas nowada lihđsturetajas. Tam par eemešlu ir tas weenfahrschais fakts, ka šewa kluwusi par wihra šaimes komunas lozekli un beedri.

Dot man dewa šaw' mahmina,
Wairak dewa šwescha mahte:
Dewa leelus tihruminus,
Šaw' dehliau arajinu. 23141¹, 23372.
Šabal eimu tautām kraut
Ne šaweem bahlineem:
Šantu krauts lihđuminsch
Man pašai peedereja. 28233.
Šrahtu lihsts lihđuminsch
Peeder tautu šnaudulei. 28233. Pees.

Tà tad no mantoschanas teefibàm waram fleght, ka meitàm de facto' bij tahdas pat teefibas fà dehleem uf kopejo faines ihpafchumu. Ja winas tomehr de jure newalda nowadu, tad weenigi tamdeht, ka ir speestas ifdalitees no faines, un nowada weetà dabu wi=na ekwiwalentu — „meitas teefu“, fas pastahw no puhra welas un rotàm. Sewifchki pehdejàs bij loti dahrgas un tifa pirkas uf faines waj dsimts rehkina.

Brahki manu Ironi kala. 5806-7-8.

Leelu radu brahtu mahfa
Rigà Ironi kaldinaja. 5977; 6049.

Peezu brahtu mahfa biju,
Sintu mahrfu wainaga. 6057.

Peezu brahtu mahfa biju,
Peezu mahrfu wainadinsch. 6053-4-5.

Ed bij galwa, fas war nest
Peezu brahtu fudrabianu. 6042-43.

Pilnas kruhtis fudrabina,
Pilni pirkiti gredsentianu. 6342, 16998³, 18458.

Es pahrdewu kumelianu,
Sew pirkdams fudrabianu. 15579.

Man aptala bahleini
Sihfajà fudrabà. 17000-002-126; 14089.

Sila melna tantu meita
Leelajà fudrabà. 21632. 21616.

Aprehkinat fcho rotu wehrtibu naw eespehjamš, jo katrà atse-wifchka gadijumà ta bij fawa. Bet jehdseenu par to dabuſim, ja eewehroſim, ka „weens patš wainaga wiſulíš maſſaja ſelta gabalu“ (24338), ka fcho wiſuku bij peezi, feſchi, „faš bagata, tai dewini“ (26386) un tauteeſcha kumelſch naw wehrtis mahſinas wainaga (24323). Uri Manzelíš meitas puhru (ſagſchas un ſaktíš) leef blafus lopu wehrtibai. — „Rad to ſirgu iſmaina, gowi, katlu, faktu, ſaf=ſchu iſtehrè . . .“ (I. 84.). Un: „Deews newaizà tew, zif puhruš la=bibaš, zif ſirguš, wehrſchuš, lopuš, zif wezuš dahlderuš, zif ſintu mahrfas naudaš, zif fudraba ſaktíš, zif willaines tu eſi tawam behr=nam atſahjíš.“ (I. 130.) No Indriſa (XIX, 3.) un Rihmju Ironikam (P. 3072) redſam, ka agraf ſaktíš leetotas naudaš weetà; winas ſweh=ruſchas pušmahrzinaš. Un ja Ruſowš ſafa par 15. un 16. g. f. ridſineeſſchu uſwalku: „ja kaſdam buhtu wiſš taš ſeltš un fudrabaš, fo paraſtaš pilſonu ſeewaš un meitaš nehſaja kaſhàš, tad winſch waretu uſſahft labu tirgoſchanoš un uſturet ſeewu un behrnus“ (Scriptores Rerum Livonicarum), II. 45), tad taš jaatteezina ari uſ latweeſchu mahtes meitàm:

Virzin pirka man ſemite,

Virzin ſemeš arajinſch:

Ur puhriinu ſemi pirku,
Ur wainagu arajianu. 24465, 10049.

Wiſas meitas wihra grib,

Wiſas grib tehwa dehla.

Es buhſch eet ij pee kalpa,

Pirkt par naudu tehwa ſemi. 10956.

Dewu Deewa palihdsianu,
Linu druwu daeedama:
Ta bij mana tehwa seme,
To eeliku puhriņa. 28329.

Tà tad meitas puhra wela un rotas bij tik leels kapitāls, ka ar wīnu wareja eeguht few jaunū nowadu un nowada apstrahdataju. Un schis kapitāls ar maj isnehmumeem paleef meitas priwatā leetoschanā lai pehz kashām. Ta ir ta mahtes manta, kuru behrni dala pehz wīnas nahwes.

Es sawai mahminai
Trihs deeninas behres dshru;
Wehl dserim otras trihs,
Wīnas mantu dalidami. 27813-19.

Mahtes wara. Ja nu seeweetei bij deesgan leela ekonomiska patstahwiba senlatweeschu gimenē, tad it dabigi domat, ka ari teesibu sferā seewa nebij tikai wihra dshwais inwentars, kà to apgalwo Schraders par indoeiropeescheem wispschr. Deemschehl ari schai jautajumā paschu latweeschu pehtneeku starpā pastahw prinzipielas domu starpibas. R. Klauštinsch kafa, ka „nama un šaimes komuna balstijās uf patriarchalas waras“. „Jau ordena laikā, dšmits šatwersmei un kopihpaschumam šairstot, arween wairaf nahf pee waras gimenes galwa jeb Pater familias, karam peedereja noteizoschais wahrds wisās gimenes darišchanās un teesafchanā. Familijas tehwa warā stahw dalit mantojumu un nowadu, pirkt seewas, pahrdot waj apmainit mahfas, pahrmahzit un aissargat gimenes lozeflus, ispirkt tos no werdsibas, usstahtees wīnu weetā semeš kungu un warbuht pat teesas preefšā. Turpretim brahki, kà wezakee, kà jaunakee, tehwa un pat mahtes brahki teiza sawu wahrdu gimenes leetās tikai kà tehwa waras weetneeki.“ (Baltische Monatschr. 1910., 438 S.)

Schis R. Klauština usfkats pilnigi šakriht ar D. Schradera domām, ka weenigi tehvam peederejusi teesiba lemt par sawas peeaugušchās meitas likteni. Pawisam pretejos usfkatos ir J. Plahkis, kursch saweem flehdseneem atrod pamatus muhsu tautas dseefmās. Ari mums ir japeeweenojas J. Plahkin, ka latweeschu dainās, fewišchi wezakās „gandrihs pawisam neteef minets tehws“. (Burtu. puhrs, I. 112). Bet maj pamatoti ir wina tahlakee flehdseni: „Nekur naw šastopams, ka tehws ar mahti dod meitīnu tautās, bet weenigi bahlini — mahsinu. . . Paretam ismanama ari mahtes loma mahsinu likteni, daschakrt kopeji ar bahlineem, — wiswairaf jaunlaiku dseefmās“. (Turpat, 113).

Jautajums par to, kà bij noorganiseta administratiwā wara senlatweeschu šaimē, pahraf šareschgits, lai wīnu atrišnātu tik weenfahrschi. Ja gribam eewehrot dainu materialus, tad mums jaatšihst, ka daschados laikos un daschados apgabalos schi wara bij noorganiseta daschadi.

Birmahrt, mums ir daschi peemehri, kur skaidri teiktis, ka „tehws tautam wehletajs“.

Pati mahte kihsti leeza,
Pati kahra schuhpultii;
Rad ifaugu bischa meita,
Tehws tautam wehletajs. 2007, 3367, 15339.

Tehwa, tehwa es meitina
No masam beeninam;
Rad ifaugu, tad eedewa
Tautescham neezinat. 3107-6-5-4-3.

Jaatsihstas, ka ari mehš nesinam wairaf dainu, kur skaidri buhtu teiktis, ka tehws isdod meitu pee wihra — ta tad pateesiba diwas, trihs dainas ar varianteem. No weenas redsam, ka meita sauz fewi par mahtes meitu, no otras — par tehwa meitu. Birmais isteizeens jausffata par senafu, jo winam bij dsilsch sozials faturs: „mahtes meita“ bij fainneefmeitas, smirdeetes sinonims un tifa staita pretim kalponei.

Ram tu nahzi, mahtes meita,
Kalponischi pulzina. 4058¹.

Kas tur tahda daita nahza
Mahtes meitu pulzina?
Sehrdeenite darba ruhte,
Ne mah minas audsinata. 4564.

Labaf nehmu mahtes meitu,
Neta tahdu kalponiti. 10112².

Kas fraukkam medu dewa,
Kas kalpam mahtes meitu? 15144-42*).

Augstaf redsejam, ka mahtes meita ka mahtes audsinata fanehma ari mahtes puhru. Te mehš waram peewest wehl trescho elementu meitas un mahtes atteezibas — tas ir waras jautajums. Meitas klaufija ne tehwa, bet mahtei.

Klaufi tehwa, bahleln,
Es klaufischi mahmulinas. 3747.

Tehwam dehli, tehwam dehli,
Tehwamirmi kumelini;
Mahtei meitas, mahtei meitas,
Mahtei baltas willainites. 3374.

Tamdehl ka dehli klaufija tifa tehwa un dabuja mantojumu no wina, bet ne no mahtes, tad tee teef faukti par „tehwa dehleem“, pee tam beidsamam nosaufumam ir tahds pats schkiru raksturs ka wahrdam „mahtes meita“, t. i. „tehwa dehli“ ir pretstats kalpu puischeem, kureem nebij ne tehwa, ne tehwa jemes (21161, 10956). Bet ja nu „mahtes meita“ resp. smirdeete klaufija tifa mahtei un fanehma no winas sawu mantas teefu, tad buhtu pilnigi netizami, ka tehws buhtu „tautam wehletajs“. Tamdehl mums schteet, ka augschā peewestas dainas (2007, 3367) mehš nedrihftam eeraudsit kahdu teesibu normu, kas walidija

*) St.: 3308, 3321, 5220, 4512², 4513, 4522, 4543, 4581, 4630, 4653⁷, 4699, 4731, 4744¹, 4732¹, 4876, 5219, 5220, 6961; 27012-13-14-15-16; 21633 etc.

faimes pastahwefchanas laikos, bet gan otradi: tur notehlota fenaf pastahwofchu mahtes teefibu eerobeschofchana no tehwa jaunakâ laikâ, faimi fairstot fawrupgimenēs.

Pee tâs paščas reifes teifsim daschus wahrduš par dainu terminu „tehwa meita“. Ra schis wahrds ir jauninajums, to redsam jau no tam, ka winsch neteef leetots taiš dainâš, kurâš nahf preefšchâ bahlini, un galwenais, winam naw ne masakâ sozialâ fatura, kahds ir fchkiras terminam „mahtes meita“. Wahrds „tehwa meita“ apfihmē tikai finamaš indiwiuelâš atteezibas starp tehwu un meitu: pehdeja leelas waj nu ar to, ka wina mantojuš tehwa fifikas un garigas ihpaſchibas (bargumu 21725, lustigumu 21854, gudribu 22835 etc.), waj ari, ka wina ir tehwa mihlule un par to tehws winai pehrf rotas (3075, 3067.).

Tâ janahf pee flehdseena, ka wara katrâ fawrupgimenē bij isdalita pušlihds weenadi starp tehwu un mahti: pirmais gahdaja par dehleem, kamehr mahte bij pilnteeſiga lehmeja par ſawâm „mahtes meitâm“. Un ja Schraders, apgalwodams, ka weenigi tehws ir bijis gimenes galwa, mihl atſauktees uš to, ka winu beeschi ſaufuſchi par „paš“, kaš noſihmejojot fungu, tad newajaga aiſmirſt, ka leiſchoš un latweeſchoš „paſcham“ ſtahw blafuš „pati“, kundſe.

Pati mahte lihſti leeza,
Pati kakra ſchuhpuliti. 2007. 11689. Peeſ.
Mahmulina meitu raud,
Pati meitu dewejina. 18349.

Tâš redſams ari no tam, ka mahte newiš paretâm, bet paraſti iſbod meitu pee wihra un wed ſawam dehlam lihgawu.

Kapehž mani mahmulina
Prom nedewa tautinâš?
— Sew taupija malejnu,
Brahlam rijas kuhlejnu. 10028.
Ne man tihl, ne eš eeſchu
Ne ar mani mahte dewa. 10054.
Schodeen mahte pawehleja
Draweneeka dehlnam. 15313.
Ai mahmina, ai mahmina,
Waj eš tewi nemihleju!
Ram tu mani pawehleji
Tahdam frogâ bſhrajam. 15315.
Waka mahtes, ſaw' behrninu
Waj dewuſi, nedewuſi. 15729.

Naw ne masakâš eeſpehjaš turpinat ſchoš iſrakſtuš, kur mahte waj nu pawehl meitai iſeet pee wihra, waj ari patur ſew mahjâš kâ maleju. Mehš mehginajâm ſaſkaitit, žif reifes mahte teef mineta kâ tautâm wehletaja, un reſultati ſekoſſchee: no nr. 10000 lihds 26000 pehž pawirſcha ſkaita mahte ſchaj lomâ nahf preefšchâ wairaf kâ 350 reifes*).

*) St.: 17262-293-302-304-305-306-307-309-312-313-321-348-349-356-357-875¹⁶-896-906-909-911-914-916-926; 18102-105-109-108-116-117-118-119-124-362-363-364-370-369-368-380; 20031-081; 21011-696-891 etc.

Œhi mahtes pilnteesiba ſaprotama tifai tad, ja neaiſmirstam ta, ko agraf teizâm par winas mantas ſtahwofli.

Trefſchfahrt, deefgan leels ir ari to dſeefmu ſkaiſ, fur par meitas noteizejeem teef mineti waj nu mahte ar bahlineem kopâ, waj ari weenâ wariantâ mahte, bet otrâ bahlini.

Santas ſata, lai es deru;
Nedereſchu, nedereſchu!
Nedereſchu beſ mahminas,
Beſ wezâ bahlelina. 15464.
Uif ko mani mahte leedſa,
Uif ko leedſa bahlelini? 15093.

Peemehri, kad mahte ſawâ lomâ mainas ar bahlineem, atrodami fekoſcho dainu wariantos: 10042, 10061, 10313, 10637, 11387, 11689, 14706, 14866, 15405 etc.

Bet mahtes (un tehwa) wara bij likumiga tifai tad, ja wina netifa pahrfuhdſeta augſtakâ eestahdê. Ta bij dſimts padome („bahlini“), kuzas lehmumi bij obligatorifki kâ preeſch atſewiſcheem ihpatneem, tâ preeſch gimenem un ſaimem. No dainam redſam, ka mahſina ſchad tad greeſchas pee augſtakâ waras, lai proteſtetu pret mahtes patwaku.

U baltee bahlelini,
Mahtes watas newehleet:
Mahminai lehts prahtinſch,
Drihſ tautâm atwehlês. 14839.

Nedodat, bahlelini,
Kur mahmina mani dewa;
Kad mahmina ſagſchu ſedſa,
Noſedſati bahlelini. 14968.

Suratees, bahlelini,
Jau mahmina dewejina;
Ja mahmina ſagſchu ſedſa,
Norannati wainadſinu. 15077.

Sehws, mahmina gan wehleja,
Bahlelini newehleja. 15061, 15067¹⁰.

Somehr ſchahdi gadijumi, kad mahtes waj tehwa perſonigâ griba ſanahza ſadurſmê ar dſimts kopgribu newareja buht wiſai beeschi, jo kad wehl dſimts ſatwerſme bij pilnâ ſpehâ, tad dſimts ſapulze bij pirmâ lehmeja. Seefſham, ahrlahrtigi leels ir t. dſeefmu ſkaiſ, fur bahlini teef apdſeedati kâ mahſinas liktena lungi:

Bij mahſina gahjeſina,
Ja bahlini dewejini. 14044.

Mahza tautas, atgreeſas,
Waj aiſleedſa bahlelini? 14155.

Wiſi maſi bahlelini
Tautinâm wehletaji. 15347.

Bij man weenas meitas deht
Luhgtees wiſus bahlelinus. 14706.

Kuras tautas mani grib,
Lai bildina bahlelinus. 14941.

Domajeet, bahlelaini,
No ar manim darijeet. 14017.

Kad dsimtis šahka drupt šaimēs, tad par meitas likteni waj nu
lehma mahte weena pati, waj kopā ar tehwu un šaimēs preešcheefu
— wezafo bahliuu. Uri šahdas waras kombinaziju pašihst dainas.

Safās tautas šurpu jahti,
Safās mani šadinat.
Sadin manu tehwu, mahti,
Wezafaju brahleinuu. 15000, 15061, 13265.

Es nebiju putna behrns,
No farina noraujams;
Wehl man bija tehws, mahmina,
Wezafais bahlelinšch. 14904⁷, 14940, 15120.

Bet šamehrā beeschi ween par weenigo lehmeju teef minets tifai
wezais bahlinšch un tad šaime dabū patriarchalu nokrafsu.

Es neeschu tautinās
Bes wezaja bahlelina:
Manš wezais bahlelinšch
Kā pehrkons duhjinaja. 18001.

Seiz man laudis, es netizu,
Ka mahšina šadereta.
Drihtstej' mahša to darit,
Man padoma neprasi'š,
Man padoma neprasi'š,
Wezajami brahliim? 15475.

Apšehdos raudadama
Vee wezaja bahlelina,
Padomina waizadama,
Waj buhs eeti tautinās. 14014 *).

Un beidsot, jau pawišam uš jauneem laifeem jaatteezina tās dainas,
kur tikai tehws un mahte lemj par meitu — tad jau šaimēs bij šairušas
gimenēs un wezašā bahlina amata wairš nebij. Tas issuhd lihds ar
šaimi — leelgimeni.

Tehws, mahmina, treschš tauteetis,
No runaja flehtinā?
Tehws wehleja, mahte leedša,
Tauteetis' luhdsā raudadams. 15067 **).

No augščeja redšan, ka naw taišnibas Šraderam, itfā tehws
buhtu meitas iždewejs pee wihra — tahda ir waj nu mahte weena
pati, waj kopā ar wišu šaimi (wezo bahliuu), waj wišu bahliuu dsimti,
waj beidsot jaunos laikos kopigi ar tehwu.

Bet ja nu mahte bij patstahwiga mantas šinā; ja wina bij „pati“
(kundse) un tamdehl noteiza šawas meitas likteni; ja winaš lehmmuus
wareja grofit tikai wišš dsimts kolektiwš, tad naw tizams, ka buhs

*) Št.: 3402-03-04-05-06-07; 11228-29; 14014, 14581, 15704, 17732, 17734,
19118, 26727 etc.

**) Št.: 15004, 15035, 15034, 15048, 15053, 15062, 15119, 15211, 15215, 15220³,
15681, 15711, 21212, 16606, 16610, 17352, 17353, 18197 etc.

pareisa ari Schradera treschà tese, proti: „pee maltites feewas ehda atfewischki no wihreem un dabuja to, kas atlika pirmeeem pahri.“

Welè baltu fo welè,
Mahtes kreflu iswelè;
Mahte weesu meelotaja,
Pee galbina sehdetaja. 3260.

U behrnini, nebahseet,
Mahmulinaas pasolè.
Nahl weestini nahkamo,
Waižà juhu mahmulinaas. 3057.

Schodeen weesus, wafar weesus
Meelo mana mahmulina;
Meelodama ismeeloja
Saw' meitiuu malejinu. 14683-84-80-79-78.

Meitu mahte sehsh aif galba,
Alus kanna rozina. 15540, 14656.

Tà tad mahte meelo weesus un ehd ar wineem pee weena galba. Tas jau isreet it dabigi no mahtes swarigàs lomas meitas isdošchanà „tautàs“: mahte newareja aistrakšnè sehdet, kad lihga ar prezineeekem par meitas puhru un beigàs dsehra faderibas. Beeshi mehš redsam mahti ne tikai pee galda sehsham, bet taifni paschà zeenigakà weeta — galda galà. Un tur weenmehr sehsh jaunà feewa sawà kashu deenà*).

Seewas teefibas. Mehginasim peerahdit, ka ari Schradera zeturtà tese newar tikt atteezinata us latweescheem: „Wihrs feewu ir pirzis, tamdehl ta ir wina ihpashums. Winsch war peepirkt klast otro un trescho feewu; war isdšht to no mahjam; war atwehlet saweem draugeem...“

Nepareisa ir pati pirmà Schradera premisa (peelaidums), itkà pirščhana buhtu weenigais indoeuropeeschu laulibu weids. Bet par to mehš runasim tahlak sakarà ar dsinti. Ra wihram buhtu blafus feewas, ta mehš neredsam no dainam. Par daudšfeewibu runà senpruhschu kronisti, bet schis paradums wareja atteehtes tikai us kungeem un labeescheem, bet nekahdi us plasham tautas masam. Daudšfeewiba bij priwilegija, un kà tahda peedereja tikai priwilegeteem.

Bet ari tad wehl newar skaidri sinat, waj pruhšchu pirštàs blafus feewas bij teesham feewas, waj weentahrschi mihtakàs, kuru behrneem nebij teefibu ne us tehwa wahrdu, ne mantu. Par labu pehdejai war-buhtibai runà ta weeta no Hartknocha, kur winsch saka, ka „blafus feewas turetas kà kalpones, un tam nebijis teefibu sehstees ar sawu wihru (?) pee weena galba, bet wajadsejis pat swescheem masgat kahjas.“

E. Bielensteins bes kahda pamata grib scho kronista sinu par senpruhscheem atteezinat ari us senlatweescheem, pee kam passaidro, ka par pirmo feewu buhs turetas meitas nolaupitas tuwejai latweeschu ziltij, kamehr par blafus feewam bijuschas karà saguhstittàs igauneetes un leiteetes. (Magazin d. Litt. Litt. Ges., 19 B., 4. F. 95 lp.).

*) Cf.: 16304, 17021, 18870, 18871, 21510, 21590, 21592, 22300, 22899, 22905, 23104, 24805, 26368, 26380 etc.

Seefa, no t. dseefmàm war redset, fa latweefchi nehmuſchi few feewas ari no kaimineem: igauneetes (626, 13288, 13371), leiteetes (3844, 3843, 12138, 12139, 11228), freeweetes (11231, 22462, 8118), prufeetes (13249, 12243, 13292), un kurfetes (13242, 13248¹). No otras pufes, ari latweetes tika isprezetas freewos (3844, 3847), leifchos (815, 269⁶, 3841), kurfchos (251⁶) un igaunos (9515). Bet nefur mehš neefam fastapufchi winus blafus feewu lomà. Un wispah, naw wehl peerahdits, fa feneem latweefcheem tahdas mas bijufhas. Seefa, mehš finam, fa pirms kashàm waldijust deefgan brihwa dšimumu kopdšihwe. Bet pirmfahrt, tahds bij tautas eeradums tikai lihds kashàm, un otrfahrt, ta notika tikai starp pašcheem latweefcheem — un ne ar zittateefcheem, fà to apgalwo C. Bielensteins. Luht fo Hupels raksta par šchim atteezibàm: „Seemu guł wifš weenà istabà, wafaru uš staku augšhas. Utraft meitu puifchu rokàs gulot naw pee wineem nekahds fauns. Bet meita, kura gulejufi ar wahzeeti waj kreewu, teef nizinata.“ (Topograph. Nachr., II. 136—138).

Gulet man pee meitàm,
Ramehr mahte feewu nem. 12661².

Ne tadehš negodà,
Ra pee puifcheem nakti guł. 12610.

Waj tadehš tawa buhšchu,
Rad nashninu pahrguleju? 12635³.

Puifš's šaka uš meitau:
„Guli, mana lihgawina!“
Es pee dascha gulejufi,
Waj tadehš lihgawina. 12634.

Gul, puifšiti, pee meitàm,
Lihds pahrwedi lihgawinu. 12509.

Es meitina fà pukite,
Puifšchi manis nemihleja;
Waj es biju peegulej'š
Pee dišhà olendera? (holandeescha). 12519.

No otras pufes, mums ir materiali, kuri rahda, fa šhš atteezibas mainas tuhlin pehž kashàm: isprezetas lihgawas dšimtš (bahlini) atgahdina „tauteetim“ atstah wifš šawas wežas draugas, ja winsch negrib just bahlinu šobenu waj pahtagu uš šawas muguras.

An atstahj tu, šwainiti,
Wišas wežas draudšenites,
Mihto weenu man' mahšnu
Par Laimites šifuminu. 26079.

Šaunais šwainis gubeni
Ur wežam draugasam.
Rad tew tahdas draugasinas,
Ram tu nemi muhš mahšnu? 22973².

Pats pirmais prezenees,
Šargi šawu mugurinu:
Šifs mahšna raudinata,
Šifs mugura odereta. 26072.

Au, swainiti, mahsa mana
Paleef tawa lihgawina.
Ja tu labi nedsihwofi,
Nahls mahsina raudadama:
Tawi mati, mani nagi,
Krogus galba galina. 26080.

Sà tad bahlinu dsimts pawehl swainim atstah wezàs mihlakàs
un nedarit pahri jaunai lihgawai. Pretejã gadijumã wisa bahlinu
dsimts war nahft ar karu pret tautãm, jo mahsinas apwainojums ir
reisẽ apwainojums wisai dsimtij. Sas dod mums teefibas apgalwot,
ta dsimts fatwerfmes laikos seeweetes stahwoflis newareja buht pahraf
sliks un seeweete nebij wihra werdsene.

Kas kait mahsai nedsihwoft,
Bahlinisch tautu rahjejinisch. 13723.

Sit, tauteeti, ja tu drihfti,
Es sazischu bahlinam. 13748.

Wafa, wafa tew, tauteet,
Ne wisai tawa wafa:
Wafa tew malti zelt,
Nawa wafas neezinat. 13762.

Lai jargas tãs tautinas,
Kas mahsinu neezinaja!
Weenu roku mahsu dewu,
Otru jaku jobentianu. 13729-702.

Behds, tauteeti, pasolẽ,
Au nahf mani bahlelini;
Labaf tewi blusas toda,
Ne bahlina jobentianisch. 13697-696.

Tauteets, mani prezedams,
Wara pihzku kaldinaja.
Tu, tauteeti, man kaldini,
Tew kaldina bahlelini. 13756.

Tew, brahlit, leela wara,
Redji mani tautinãs! 13759.

Lai pahrleezinatos, waj mahsa neteef flepeni apspeesta ar leeleem
darbeem waj zitadi lã tureta nowahrtã, bahlini schad tad brauz ifluskot
un negaidot pahrfkatit winas dsihwi tautãs. Schahdas rewistjas fefas
war buht loti behdigas preefsch warmahzigã wihra.

Es isdsirdu no laudim,
Sautas mahsu neezinot.
Apfegloju kumelian,
Jahju wimu apraudsit. . .

— Nahz ahra, swaina schelmi,
Ram mahsinu ruhdinaji;
Mana rofa, tawa galwa,
Mans tehrauda jobentianisch. 13712, 13714.

Pihds pusiti ween pawilka
Bahlinisch jawu jobeninu,
Sã jabira sweschi laudis,
Rã schirbuti kanepes. 13730¹⁴.

Es atradu jaw' mahsinu
Swehtu rihtu maldinam.
Nesinaju ar dusmām,
Kur peeseet kumelīnu.
Sehtā duhru sobenīan,
Tur peesehju kumelīnu.
Puscham schēhlu leepas milnu,
Erim gabaleem dsirnawīnas. . .
Weenu roku mahsu nehmu,
Otru sawu kumelīnu ;
Rahp, mahīna, kumefāi ;
Es tezešchu tahīnām. 13709¹⁰, 13710, 13711.

Slitta apeeshanās ar seewu bij jau peeteekofchs eemefšs laulibu
schkiršhanai. Un ja mahsai ari bij jaklausā brahli bahlinos, tad
totees wini ari prata to pastahwigi aistahwēt pret wišam pahre-
stibām tautās. Slittafā stahwokli atradās tās seewas, kurām bahlini
waj nu dsihwoja pahraf tahlu (13750), waj ari to nebij nemas.

Bej bahlinu ta mahīna,
Ea bij labi ruhīnat. 13749.

No ta waram ari spreesf, ka dsintim sabruhtot šaimēs, suda mah-
sinām bahlinu atbalstis un winas atradās wairaf wihra patwalā kā agraf.
Bet ari tad mehš nekur nedširdam apdseedot seewu kā wihra werdseni.

Kadeht mani wihrišch pehra,
Waj es darba nedariju ?
Var godīnu es sawehrpū
Erihs mahrzīnas pakulīnu. 6912².

Kauschu mehles klausidams,
Kulu sawu lihgawīnu. 8383.

Kas kul sawu kumelīnu,
Eas kul sawu lihgawīnu. 9785.

Kam dseltenī matu gali,
Eas kul sawu lihgawīnu. 9748, 9830, 9831.

Ganos gahju, kanzi ehdu,
Etaista augu netifū ;
Kursch puišitīs mani nehma,
Eai wij ašu pahradšīnu. 9914, 9679, 10089.

Es jau biju eeraduā
Rahrumāi, laiškumāi. 10090-91, 10429, 10672.

Ja ari wihrs kul seewu, tad tas waj nu seewas šlinkuma, ne-
tifiklibas, bardšibas un špihtibas dehl, waj ari wihrs ir kauslis peh3
šawa rakstura un wina ahtrā daba ir eedšimufi lihds ar „dselteneem
mateem, šahrteem waigeem un rudām azim.“ Saprotams, tas jauta-
juma teesfko puš nemaina: faktis paleef tas, ka wihrs wareja pahr-
mahzit seewu, lihds ko beidsās dsintīs aishildniba pahr winu.

Tauteets, mani prezedams,
Wara pižku kalbinaja.
Tu, tauteeti, man kalbini,
Eew kal mani bahleliini. 10777.

Bet ari pati latweefchu feeweete prata sewi aifstahwet no wihra
ufmahzibas un apfinajās, fa wina naw wis werdsene, bet fawa
„muhscha drauga“ beedre.

Trim lahtām pihzku wiju,
Eifu puhra dibenā,
Ro pihzkat tautu dehlu,
Rad dšhwot nemahzeja. 21829-30-31-28.

Audšē, beews, kanepajuš,
Wihšchu pihzku trim starām,
Ar to fawu wihra bungu
It rihtina futinašchu. 21921-22-32; 23419-20-21.

Wata man, leela wata, —
Ro ar wafu nedarit!
Wata man wihru raht,
Raht wihram mahmulinu. 21835.

Sauteets faka weenu wahrdu,
Eš dewini atšaziju. 21836.

Ismahziju tautas dehlu
Pa fawam prahtinam. 21833.

Eifām rahju tautu dehlu,
Eihš eš winu ušwareju. 21827.

Sas bij mans šihwuminich:
Nemehl sewis nizinat. 21823.

Ne tauteescha kalpotaja,
Buhschu wina walditaja 21811, 21783.

Tautu dehls preezajās:
Etur mana rahjamā!
Purwā anga greiſa egle,
Ea buhs tawa rahjamā. 21822.

Tautu dehls leelijās
Man waltau nedodot.
Ras waliu man nedewa,
Drihštoshami, mahkosham? 21816.

Pliki šichu tauteescham
Pirmajā wafarā. 21791-90-84-81-80-79.

Ja ari wihram bij teefibas un wala par feewu, tad to-
mehr deendeenigā dšhwē waja dšeja ari praft teefibas aifstahwet
un isleetot. Bet preefch tam bij wajadšigs spehšs, usnehmiba un
drofme, jo „tikai drihštosham un mahkosham peeder wala“ (brihwiba).
Tapehž gimenes dšhwē juridiftām normām tikai tad ir nofihme, kad
aif winām stahw personigs spehšs un autoritate, tāpat fā fabeedribā
teefibas un taifniba ir tikai waldoſcho ſchkiru fattiftā spehka famehra
iſteifme un fantzija. Bet ne weenmehr fiſiftais un moraliftais spehšs
bij wihra puſē. Latweefchu feeweete, daridama toš paſchus darbus, fo
wihreeschi, nebij meefās wahjaka par teem, un dainas mums apdseed
feewas, fas „eeseen wihru palagā un nofer ar pahtagu“ (21786), „purina
fā ſpalainu linu fawu“ (21742), waj ari tautu dehls brihſch sem
nageem fā ahbeſkofa biferis (21731). Un wehl beefchafi ſchai fiſiftai

eefpehjai wihru pahrmahzit peeweenojàs moraliffas teefibas: wihrs ir waj nu dsehrajš (21772, 21820), waj flinkis un netiklis (21784, 21833).

Ras atteezas us Schradera peefihmi, ka seewam bijis jaauj wihrreem kahjas, tad mehš neredsam senlatweefchu fadsihwè tahda likuma.

Tautu dehls, duhnu wehsis,

Gaida kahju noaujot.

Es tehvam nenoahwu,

Ras majai maiji dewa. 21813, 26819, 26881.

Ja schad tad teefcham seewa noauj wihram kahjas, tad ta ir weenfahrscha laipniba un pakalpiba wifos tais gadijumos, kad wihrs waj nu peekufis no gruhda darba (26881), waj ari peedsehrees un nespehji few kahju noaut (26942, 26954). Bet ka schi pakalpiba tifa darita ne weenmehr un ne wifur, par to ari mums ir dainu leezibas (26995).

Beidsot, Schraders faka, ka wihrs katrà laikà warejis sawu seewu aisdihit un nopirkt few jaunu. Wajaga til drufzin eedfihwotees dsimts eefahrtas garà, lai šaprastu, ka tahdu apwainojumu nezeestu neweena dsimts, bet eetu ar karu pahrmahzit „tautas“.

Zita leeta wehlaš, kad jau laudis dšihwoja sawrupgimenēs. Tad seewa aiffardsibas no dsimts wairs newareja gaidit. Bet dsimts weeta tad stahjās walstis un basniza, jo ari pati laulibu flehgšana nu bij winu, ne dsimts leeta. Un basniza peelaištu seewas padfihšchanu tikai tad, ja ta buhtu noseegufēs pret basnizas noteikumeem.

Seesa, Baltasars Rufows raksta, ka 16. g. f. „leelais eedfimo bars neta nesinaja no laulibas, bet kad seewa palika weza, nehma few jaunu, jo tahds efot fens Widsemes paradums“. (Scriptores Rerum Livonicarum, II. 40.). Ja fenee latweefchi (un wispahr Ciropas tautas) lihds pat 16. g. f. nepastina basnizas laulibu, tad tas it nemas nenofihme, ka wineem nebij nekahda kahju un laulibu zeremoniala, un ka wihrs wareja apeetees ar sawu seewu ka ar mihlako. Ja latweefchu seewas stahwolliš buhtu bijis til behdigs, tad par to wjadsetu buht kahdam finam t. dseefmās, turas tatschu galwenā kahrtā ir šazeretas no seeweetēm. Bet tahdu sinu mums naw. Samdehl ari us Rufowa apgalwojumu mums jaskatas tikai ka us isdomajumu waj labakā gadijumā, ka us pawirfchu wispahrinajumu. Mums leetas, ka isflaidrojums meklejams zita Rufowa kronikas dalā, kur lasam: „Kad bistapa mihlakā (konkubine) bij palikufi weza, waj winam apnikufi, tad tas to isdewa kahdam brihwsemneekam par seewu kopā ar gabalu semes“. (Turpat, 39). Tā tad tās eeraschas, kas pastahweja augstakā garidsneezibā un to bes-teefigo stahwolli, kahdā atradās basnizas kungu mihlakās, Rufows ir atteezinajis us wifam Baltijas lauschu kahrtām un winu seewām. Bet ari tad redsam, ka padfihtai mihlakai teef dota seme atlihdsibai. Ja mehš gribetu scho paschu kahrtibu peelahgot senlatweefchu faimju eefahrtai, tad tas nosihmetu, ka katrs faimes wihrreetis, pastahwigi mainidams seewas, prasitu no faimes lopejās kafes lihdsklus, ko ismaksat padse-namām mihlakām un winu behrneem, un tahdā kahrtā ihfā laikā ispu-tetu neweena faimes ween un winu faimneezibas. Jo ušturet weselu

mihlako galmu un apgahdat wifus sawus ahrlaulibas behrnus ar ustu-
ras lihdsfleem wareja basnizas, rahtes, runas, pils un ziti fungi, bet
ne nabadfiga latweeschu komuna-saime. Schee israksti rahda, ka mehš
newaram peenemt par drošču pateesibu wifu, ko rakstijuschi wahzu ga-
ridšneeki par senlatweescheem. Daudsi no teem tautas dšihwi pasina
pahraf pawiršchi un no nostahsteem ween un newareja spreest par tif
šaresčgitam leetam, kahdas bij dšimts un gimenes atteezibas.

Bet ari ziti indoeiropeeschu senwehstures pehtneeki apstribda
D. Schradera weenpufigos usštatus un aisspreedumus par seeweetes
werdšifko atkaribu no wihra. Hermans Hirts raksta: „Seewas stahwoklis
bij atkarigs ari no šaimneezifkeem apstahkleem. Tā tā semkopiba atra-
dās galwenam kahrtam seewas rokās, tad pehdejās stahwoklis palika jo
labafs, jo šwarigaku lomu šahla semkopiba spehlet šaimneezibā. . .
Mahjā seewa bij pilniga kundse, it ihpašchi tad wina šaimē
eeguwa šaimneezes lomu, un starpiba starp likumigu seewu un
werdšeni bij tikpat leela, tā starpiba starp dehlu un
wergu.“ (Die Indogermanen, II. 446).

Joh. Hoops: „Wihra neaprobeshotā wāra pahr seewu jau aif-
wehsturifkā laikā tika eerobeshota no eeraduma un likuma. . .
Wehsturifkā laikā (germanu) seewa bij ne tikai wihra apafšneeze,
bet ari wina beedrene, dalidamās ar wihru zilts un kahrtas teesibās.
Pretim mahjā turetām leekām seewām un kalponēm, wina ir pat daschā
šinā wihra nama teesibu lihdsdalibneeze, wada wina nanturibu un
israhda tās robeschās sawu waru, kuras simbols ir jau Edās apdsee-
datās namamahtes atšlehgas.“ (Realexikon, I. 500—501, § 4 un 6.)

Ja jau tahds bij germanu seeweetes stahwoklis, us kuru stipru
eespaidu ir atstahjusi romeeschu šamilijas patriarchalā eekahrtā, tad
wšpahrejā latweeschu besteesibā muhšu „mahtes meitas“ listens ne-
wareja buht launafs par „tehwa dehlu“ klausibneeku muhšču. No
Rigas patrimonialapgabala landsogta rehšinu grahmatas 16. g. š. (1576.—
1578. g.) redšam, ka šodi par seeweetes waj šawas seewas peekauschanu
bij tikpat leeli, tā par wihreescheem. Tā pagasta wezakais Schmidts
šamafsā par otra šemneeka peekauschanu 6 mahrtas šoda, un tikpat
maksā Pawils Kreewš (de Ruše) par šawas seewas šišchanu. (Rigas
rahtes eekš. arkiws, 28. š., 46.—47. lp.). 21. aprili 1577. g. šamafsaja
kahds newahzu štroders par seeweetes šišchanu 8 mahrtas (43. lp.),
14. oktobri kahds Ruitels par seeweetes peekauschanu laiwā — 15 m.,
un 7. junijā 1578. g. šemneeks par šawas seewas šišchanu atkal 4 mahrtas
(44. lp.). Schee nedaudfee peemehri leezina, ka wišmaf kriminal-
leetās teefu prafše netaišija išščiribas starp seeweeti un wihreeti, war-
buht pat otradi: šodi par pirmās apwainošchanu bij augštaki.

Seeweete religijā. Patriarchališma peekriteji šrudina, ka ari
religifkā šinā seeweete bijušt tikai šemafs radijums, jo wina stahjusēs
šakaros ar augštakām buhtnēm weenigi ar wihra starpneezibu. Tā D. Schra-
ders: „Pee upureem seewa ir tikai wihra kalpone un palihgs, bet
daudšreis seedojot winai pat bij štingri aisleeģts klaht buht, tā Indijā

un Italiã. (Realexikon, 216). Mehš negribam apstribdet, ka teefcham daudsãš religijãš un pee daudsãm tautãm feeweete religistã finã teef usfkaitã par nepeeaugufchu behrnu, kam newar ustizet wišas dšimts misterijãš un winu simboliku. Bet to nedrihft teift par wišem indo-eiropescheem, un par baltu ziltim jau nu nepawifam. Rã faimẽ administratiwãš funkzijãš bij isdalitas puškhdš weenadi stary tehwu un mahti, tã fenlatweefchu religijã Deewš un Laima isdalijufchi fawã starpã eefpaidu fferãš: Deewš ruhpejãš par wihreescheem, Laima par feeweetẽm, bet fwarigoš jautajumus apspreesch kopigã padomẽ. Deewš, tãpat kã faimes tehwš, dod firgus un tihrumus, Laima — gowis un willaines.

Deewinš dewa behrus firgus,
Mahra raibas raibelites. 4979.

Rur tezeji, mihiã Mahra,
Pilna jauja dšihparianu?

— Behrdeenite fadereta,
Aerakšitas willainites. 5015, 5050.

Deewinš tehws, Laimẽ mahte,
Deewa dehli Bahlelini. 5055, 5045, 5022.

Mums Laimina fagšças auda,
Baltu wilnu lafdama. 5040.

Deewam deena aifgahjuš

Ar Laimiti runajot:

Deewš folija lehtu muhšchu,

Saule ilgu dšihwošchanu. 1212, 9183.

Deewš ar Laimi manis dehli

Stahw leelã eenaidã:

Deewš man dewa maifšes sem,

Laimẽ leedja arajinu. 9459, 9242, 10042.

Deewam deenina palifa,

Ar Laimiti runajot,

Kam buhš mirt, kam dšihwot,

Kam turet tehwa sem. 3734.

Tã tad ari fche redsam to pašchu dualizmu, fo teefibu fferã: ne Deewš weens patš patwaligi noteiz feeweefchu listeni, bet pastahwigi apspreesčas ar feeweefchu preefšstahwi Laimu un pat fanahf naidã ar to. Tas naw patriarchalais monarkizms, bet gan pirmatneja komunizma parlamentarizms.

Naw fche ihstã weeta notehlot wišas fareschgitãš atteezibas, fahdãš stahjas feeweete ar fawu Laimu; aifrahdišchu tif uš to, ka wina nes upurus fawai deeweetei teefchi beš fahdas wihra starpneeziabas. Tã nedelneežes dšeed:

Laima mana weefchna nahja;

Kahdu tai krehflu zeku?

Baltas wilnas groju zehlu,

Lai muhšchinu weeglu lita. 1197.

Dofchu, dofchu Laiminai,

Ko eš biju folijuš:

Kadibãm wistu kauschu,

Kristibãm fivenianu. 1139.

Es jawai Paiminai
Leelzefutu wistu kahwu. 1140-41.

Hsedama Mahrai dewu
Dihparotu preewitinu. 1138.

Pirtinâ eeedama
Selta sweedu gredsentiau:
Nem, Latmina, selta seebu,
Nenem manu dwehselitti. 1096.

Utskats. Mehš tif ilgi uskawejamees pee seeweetes stahwokla gimenê un faimê tamdehl, ka D. Schradera skola un ziti patriarchalisma peekriteji par warêm grib peerahdit, ka tehws un wihrs indoeuropeeschu leelgimenê bijuschi gandrihs waj neaprobeshoti monarchi un patwaldneeki, un wineem pretim seewas un behrni bijuschi tifai pawalstneeki un wergi. Mehš negribam apstrijdet, ka pee daschâm tautâm apstahlki ir bijuschi apmehram tahdi, bet mehš sakam, ka schahdas iszilus parahdibas nedrihst wispahrinat un no winâm iswest soziologijas likumus. Un ziktahl eet runa par seno latweeschu faimi un gimeni, mehš wehsturiskoš laikos nekur neredsam schahda absolutisma un monarkisma, bet gan diwaldibu tehwa un mahtes personâs un daudswaldibu jeb padomi no dsimts bahlineem. Tamdehl us jautajumu: waj latweeschu faime ir bijusi patriarchala, mehš waram atbildet tif ar ne. Lihds ar to suhd katra eespehja skatitees us senlatweeschu seeweeti kâ us wihra werdseni un kalponi. Wina kalpo ne wihram, bet dsimtij un faimei. Kalpo tam kolektiwam, kura kalpoja wisi ziti. Un ja ari us ahreeni wihrs pa dakai de jure aissedsa seewas teesibu lauku, usstahdamees windš weetâ prahwâs gan kâ suhdsetajs, gan kâ apwainotais, tad tomehr jau 16. g. f., un warbuht pat agrak, seeweete pakahpeniski eeguhst sawu juridisko darbaspehju un weenâ otrâ sinâ nostahjas wihram blakus ari de jure kâ beedrene. Wehl pilnteesigaka bij seeweete de facto, pehz neofizialâm gimenes teesibâm un paraschâm, jo weenads wihra un seewas stahwoklis raschoschanas prozefâ, dsihwê lihdsinaja pehz likuma nelihdsigos un juridiski neweenados ihpatnus. Pretwaru faimes un gimenes galwas neatbildigai aissildna warai pahr pahrejeem gimenes un faimes lozekkeem — kâ wihreescheem, tâ seeweetêm — radija ta stiprâ bahlinu dsimts aissardsiba, kura — kaut gan likumos neparedseta — bij peeteekoschi stipra un aktiwa, lai familijas tehwa aissildnibai nostahditu pretim dsimts wirs aissildnibu („Obervormundschaft“ J. Hoops. Reallexikon, II. 11 sp. § 4.)

Das Journal
1812
1813
1814
1815
1816
1817
1818
1819
1820
1821
1822
1823
1824
1825
1826
1827
1828
1829
1830
1831
1832
1833
1834
1835
1836
1837
1838
1839
1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

Die Geschichte der Stadt
von
1812
1813
1814
1815
1816
1817
1818
1819
1820
1821
1822
1823
1824
1825
1826
1827
1828
1829
1830
1831
1832
1833
1834
1835
1836
1837
1838
1839
1840
1841
1842
1843
1844
1845
1846
1847
1848
1849
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

B. Dsims.

B. Olimia

I. Bahlini un tautas.

Indoeuropeeschu faimes jeb leelgimenes bij sawukahrt apweeno-
tas plaschafâs organisazijâs, kuras mehs fauffim par dsintim. Peerah-
dijusch, ka fenee latweesch, pasinusch faimes, mums wehl japeerahda,
ka wini dsihwojusch ari dsintssatwerfmê. Bet wispirms mums jateef
skaidribâ ar diweem dainu termineem: bahlini un tautas. Lai gan
tautas dseefmas naw pergaments, kas ruhpiגי teef glabats klostera
istabinâ waj arkiwâ, bet tikai dsejneeka-dseefmineeka azumirkliga impro-
wisazija, kuru desmit firdis pahrdsejo un pahrsrafê no jauna pirms
daina eekluhst kahdâ rakstîtâ krahjumâ, tad tomehr, nekatotees us scho
tautas dseefmu mainigo dabu, taisni dainu waloda ir usglabajusi mums
ahrkahrtigi dauds wezu, aismirstu wahrdu un fastinguschu formu. Pee
schahdeem „walodas' pahrafmenojumeem“ japeeskaita ari augschejee diwi
wahr dini, us kureem J. Plahkis pirmais greefa lasitaju usmanibu ar
sawu interesanto rakstu „Burtneeka puhra“ I. Pareisi kaprast schoš
wahrduš nosihmê päreisi kaprast ari latweeschu dsintss wehsturi. Un
otradi: no tam, kahdu tulkojumu mehs došim scheem diweem termi-
neem, atkarajas ari muhsu tahlakee flehdseeni un usflati par latweeschu
fabeedrisfo kulturu daschus gadu simtenus atpakaļ.

Tautas. Wisweeglaſ atminams wahrds „tautas“, leifchu tautâ,
senpruhſchu tauto, gotu thiuda, iru tuath, umbru tota, pirmslawu* tjudj,
kreewu чудь. Daschadâs walodâs schim wahrdam ir tomehr daschada
nosihme. Sâ senpruhſcheem winsch apsihmeja semi resp. pruhſchu semi,
leifcheim — spezieli Wahzsemi, goteem — tautu-naziju, fenireem —
zilti, dsinti, kreeweem — ſweſchu zilti, ſweſchineefus, чудь блгоглазю.
Ari fenee latweesch, wahrdu „tautas“ kaprata tikai schai pehdejâ no-
sihmê. Pehz Stendera (1789. g.) „tautas wihrs“, tauteetis ir tas patš
kas ahrsemneeks (Ausländer), tautifšs — ausländisch (ahrsemju). Sâpat
scho wahrdu tulko J. Langes wahrdniza (1777. g.). Sâ tad gadus
130 atpakaļ schim wahrdam latweeschu profas walodâ bij diametrali
preteja nosihme kâ tagad. Bet ari dainas scho wahrdu kaprot tik pat
atſchgarni.

„Tautu mahte“ 619⁵, 2912 bij ſweſcha mahte; tautu meita 687,
896 — ſweſcha meita; tautu seme 12756³ — tahla zitureene; tautu
ſeha 13256, 13603 — ſweſchas mahjas; tautu ištaba 13245⁷, 13389,
tautu dsirnâs, t. dubli, t. peesch — wišs atteezas us ſweſchineefeem.

Bes schis adjektiwâs nosihmes („ſweſchš“) wahrdam „tautas“ bij
ari sawš substantiwš faturs: winsch apsihmeja plaschafâ nosihmê kuru
katru dsihwneeku ſugu un kahrtu, bet ſchaurakâ — tikai zilweku ſugas
ašnsradneeziškâs apweenibas. Rapars Elwers sawâ wahrdniza (Liber
Mem. Lett. 1748.) leeto „tautu“ abâs nosihmês: Art — tauta, von
feiner guten Art — no nelabas tautas (52. l.) un Geschlecht — tauta,
flaka, ziltš (165. l.). 29 g. wehlaſ Lange runâ par labas tautas ſir-
geem un labas tautas wištâm (77. l.); bet wehl pehz 12 gadeem

Stenders peemin labas tautas (t. i. fugas) fehwi un „wisadu siwju tautu“ (II. 313).

Tapat scho wahrdu saprot pirmee garigee raffineeki — Manzeliš, Glückš, Fijcherš.

Tà Glück a bibeles tulkojumā (1685. g.) sastopam: „Laid ta seme isdod dšihwas leetas pehz sawas tautas (Art) un tahrpus un semeš swehrus pehz sawas tautas“ — 1. Moš. gr. 1, 24. „Laid ta seme iswed salumu un sahli. . . un augligus kofus, kas auglus neš pehz sawas tautas“ — 1. Moš. 1, 11. „Laid jumš nešchihšts ir tas fermuls, ta pele, ta kirjaka pehz sawas tautas“. — 3. Mošus gr., 11, 29. Bet Glückam ir ari weetas, tur „tauta“ atteezinata uš zilweku fugām, it ihpašchi uš zilšchu nodalijumeem: „Schis ir Noas behrnu ziltis pehz saweem radeem sawas tautas, un no scheem (t. i. Sema, Rama un Jaweta radeem) ir isdalitas tās tautas wirš semeš.“ — 1. Mošus 10, 32. „No scheem ir isplatitas to paganu salas sawas semeš teesās. . . pehz sawas ziltis starp sawām tautām.“ — 1. Mošus gr. 10, 5.

Ari no Manzeta raksteem lihdsigus peemehrus ir šakrahjis B. Schmidts. — „Pehz redseja tur arriđsan weenu jaunū Putnu Tautu“. „Un raddija abbuš, it katru py sawas Tautas.“ „Weena Tauta (wahzu Geschlecht) gir, katra sawu Tāhwu lahd, und nhe swehti sawu Maht.“ (R. L. B. Sin. Rom. Rakstu fr. 14, l. 91.). Manzela Spreidita grahmatā (1699. g.) nahš preeškā: „Mošus tawu radu un tautu nolahdejis!“ (sal. freewu: твой родъ и народъ) — I. 295. „Marija no Dawida ziltis un no Judu tautas“ — I. 345.

Tà tad garigo raffineeku un pirmo lefikografu darbos latweešchu wahrds „tauta“ leetots lihdsigi wahzu Art un Geschlecht, freewu родъ, порода un народъ.

Bet schis jehdseens tika norobeschots wehl schauraki, un beeschi par „tautām“ sauza newis wišas ziltis radu grupas, bet tikai tās, kas bij no swešča dšimuma. Samdehl pee Manzela „tautu laiki“ nosihmē to pašču, ko kara laiki: II., 195 — „Laupitaji ir tee, kuri Tautu Laikos pašchi širo jeb šireneekus uš sawu kaiminu usrahda; II., 189 — zeekadš ir no Tauteems šwilinats kā wepris; II., 37. — Mana meitina Tautu Laika isklhda; I., 169. — Mehš leelu waidu esam peedsihwojuschi schinis kara un tauto laikos u. t. t.

Rā redsam, jehdseens par sweščām naidigām „tautām“ bij wehl dšihws wezos šrotaju karos, kahdi tika westi mestru laikos. Schoš šrotaju karus, kā mums mahza wezās kronikas, neweda ne leelwalstis pret leelwalstim, retaf ari ziltis pret ziltim, bet gan daudš šihakās laušču weenibas: peerobeschu nowadi un winu fungi ar sawām kara draudšēm. Tā no wiseem Widsemes latgaleescheem taiņi Sateklas (netahl no Zehsim) nowada preešchneekš Rufins, „droschakais starp latwojem“ (Judrika fr. XII. 6) ir tas wihrs, kursch wisbeeschaki isširo kaiminus — igaimus, kamehr wiša Tahlawa nem dalibu, kā leekas, tikai tad, kad winai tas ir jadara pehz okupazijas lihguma ar wahzeem. Bes tam kronikas runā tikai par teem šrojumeem, kuruš šariško waj nu wahzu mestri, waj wišmas „wahzbrahli“ nem winos dalibu. No Manzela raksteem war nojaust, ka gadus 200—300 atpakaš široščana bij deesgan iddeeniga parahdiba, bet winai tikai truhka ta organizeta rakstura, kahds ir kareem, ko wed leelakas weenibas. — „Al Deems, zif daudš laupitaju schinis laikos top atrasti. Tahdi laupitaji ir

furi tautu laikos pašči firo jeb fireneekus us ſawu fainiau uſrahda“ II., 195. „Taš elles fireneekš un ſlepſawa, taš welnš“ — II., 338. „Rad fireneeki ſwehtdeen firo“ — II., 302. „Wiſch bij no fireneekem iſpoſtiš“ — I., 416.

Uri dainas ſaprot ſcho wahrdu tapat.

Ekur ſtalti kara wihri
Mani balti bahleniai:
Iſſirušchi tautu ſemi,
Utwed tautu ſeltenites. 18628-30.

Utbrauz mana mahmulina
Ramaninas gaſſidama:
Iſſiruſi ſweſchu ſemi,
Utwed jannu malejiau. 18624-33.

Sireneeki medineeki
Mani balti bahlelini. 18708.

Čj karā, bahlelini,
Nem karā lihgawiau:
Kara meitas ſmalti mala,
Balti drehbes balnaja. 31962.

Tā tad „bahlini“ firo uſ „tautām“ pehž „tautu meitām“, kuras ſauz ari par kara meitām, un bahlineem ſirojamā (iſlaupamā) tautu ſeme neatrodas aiſ dewineem, eſereem, bet tepat pahrnowadus 17762—757, 18077—78 etc. Ja ſirotaja bij Žehſmale (ruſineeſchi jeb ſatekleeſchi), tad pahrnowads bij Ugaunmale, bet daſchreiſ ari Leiſchmale, Kreewmale (12409°, 33155). Sirotajš nepahrſtaigā leelafu teritoriju, bet iſlaupa tiſai blafus nowada malas. Bet ja nu ſchahdus ſawſtarpejuš nowadu karuš un karu laikus ſauza par tautu laikem (tā leelos Jahna Breeſnigā karuš par krewu laikem), tad taš noſihmē, ka karotaji reſp. ſirotaji bij „tautas“. Tā tā ſiroja ne nazijaš (walſtiš) un ziltiš, bet tiſai winu lokalāš grupas jeb nowadi, tad japeelaiſch, ka dainu „tautas“ bij ari tiſai ſchahdaš lokalāš grupas, kaš zehluſchāš no weena ſentſcha, apdſihwoja weenu zeemu waj wairafuš zeematus un waldija ne par walſti, bet par zeema nowadu. Šchiš domas apſtiyrina ari taš, ka ſchur tur kataſtroš un muifchu attiš ir uſglabajuſchāš ſinaš par dainu ſautteem „tautu zeemeem“ — 13250°, 13389°. Šchahdš tautzeemš (Df. Daugehm. Arch. d. Def. Verw. 1688. g. Koop) bij tagadejaš Lauzenu mahjaš Leel-ſtraupē un diwu Salaspilš leimau dſimtišzeemš Tožendorf (1335. g.), kaš pehž Dr. A. Bucholža uſſtatamš par wahrda „tautzeemš“ (Tožen, ſal. ar ſtraupes „Lauzen“) nepareifſu iſrunu in rakſtibu. (Sitž. Berichte, 1899. S. 121).

Ja nu „tautas“ apdſihwoja weſelu zeemu, tad — tā redſeſim wehlat — mums ir eemeſš ſinamā laikmetā ſchahdu tautzeema kolektiwu peelihdſinat dſimtiš, reſp. ſweſchaj dſimtiš. Tā ſcho wahrdu ſaprot ari J. Krodsneekš, ſajidamš: „par tautām ſauza iſteni ſweſchāš dſimtiš“. (Iſ Baltijaš wehſtured, I., 24). Mums ſcheet, ka minetā wehſtirneeka deſinizija ir pilnigi pareiſa, un no winas iſjeot

jaussahļ tahlatā pehtišhana. Uri Pļahķis jehdseenu par tautām wed fatarā ar „kopfahdschas laudim“ (Burtneeka Puhrs, I. 121).

Drusku zitadi ftatas ņhai leetā R. KlauštinsĶ. — Teefa, ka augstaf mineto Salaspils Sautzeemu ari winsĶ nosauz par ziltseemu (Stamm-dorf) un aīswēhturīskū dšimtskōmōnu (vorhistorische Sippen-kommune, Balt. Monatschr., 1910. g., 351. l.), bet runajot par wēhturīskēm ordēna laīkēm, winsĶ usfwer, ka dainu wahrdā „tautas“ ņenatāis un pirmwēhturīskāis jehdseens par aīnsradīneeku dšimti bij jau palizis neftaidrs un aptwēhra newis wāirs dšimts ņatwerfmi, — no kuras bij palizis pahri tikai gindenis —, bet gan jaunu ņatwerfmes formu — leel- un ņawrupgimēnu apweenibu draudsēs un pagastos, dibīnātu ne us radneezibās, bet us ņabeedriņkuma pamateem (l. c., 439.). Tā kā mehš pee ņĶi R. Klauština eerosīnatā un loti interesantā jautajuma par dšimts ņatwerfmes ņairņĶhanu un „tautu“ jehdseēna wēhturīsko pahrwēidosĶhanos atgreesīftēmes ihpāņĶā nodalā, tad pagaidam aprobeņĶojamees ar ņĶo ihso peesihmi.

Bahlini. 17. g. ņ. ņĶo wahrdu reti leetoja ņarunas walodā, tamdehl ari pee Manzela tas ņastopams tikai weenu reisi: „Bahlin mihlais, mahsna mihlā!“ — III. 125. Tī pat rets wahrds winsĶ pāņatās. (Lercha-Puschl. I. 106). Jau beesĶaf nahļ preeņĶā „Bah-linsĶ“ un „Bahlens“ kā mahjas wahrds 17. g. ņ. un wēhlatos katastros: Rokneņē (WBL., 259-a, 573), Madleenā (WBL., 274 ņ., 337), Peebalgā (WBL., 262-a, 504-b), Trikatē (WBL., 263, 13-b), RopasĶos (WBL., 259, 506), Dolē (WBL., 253, 292) un zitur. Somehr tas wīs ir loti maļ.

a) Wahrds. Tāpeh3 naw brīhnumš, ka 18. un 19. g. ņ. wahr-nizas tulko ņĶo wahrdu pilnigi patwalīgi, proti: bahlinsĶ esot mas-wahrdinsĶ (deminutiws) no „brahlis“. Tā Chr. Harders ņawā Stendera wahrdnizas papīdinajumā raksta, ka „wahrdos bahlinsĶ, bahlulinsĶ, bahlulits ir ņtana „r“ īmesta tikai maļu behrnu dehl un tamdehl ņĶee wahrdi rakstu walodā nēmaļ nebuhtu usnemami“. (Arn. Wellig. Beiträge zur Lett. Sprachkunde, 1828. 15. lp.). Uri muhņu gramatīki Bielensteins un Endselins ftatas us ņĶo wahrdu tikai kā us „brahla“ nosĶanojumu un eerauga wīnā weēnfahrņĶu dissimilazijas paraugu. (Tuwat par to pee J. PļahĶa „Burtn. Puhrā“, I. 90—91). Tāpat wēhturneēkēm J. Krodsneekam un mahžitajam Ķ. Bielensteinam leekās, ka wahrds bahlinsĶ ir tas patš, kas brahlis, un us ņĶis hipotesēs pamata pirmāis runā par poligamiņki-poliandriņkū ņenlatweesĶu ņabee-dribu (J. Baltijas wēhtures, I. 24), bet otrš atrod, ka ari latweesĶi pāsinuņĶi Bachofēna un Morgana usstatitās grupu laulības un dšīwojuņĶi kōmunalā gimenē, kur meesīgi brahli un mahņas wed dšimuma kopdšīwi. (Magazin d. Lett. Litt. Ges., B. 19, — S. 83). Teefa, wīni atņauzās us Latwju Dainu tresĶā ņĶjuma pirmo daļu, kur pāņĶā ņĶ-kumā eewēetotas aņonas t. dseefmas sem aīsdōmiga wirsraņta „Apņee-wosĶhanās gimenēs lozĶku, brahli un mahņu... starpā“. (Nr. 13234—41). Pirmā weetā eespeesta ņekosĶā daina:

Wai Deewin, ko dariſchu?
Grib brahlitiſ mani nemt!
... Labak upes raudawite,
Ne brahlitſcha lihgwina. 13234.

Schai dainai pawifam 89 warianti, no fureem tilai dewinos atrodam formas „brahlitiſ, brahlitſ“, bet 62 ſtahw brahla weeta „bahliſch“ un peezoſ — forma „brahliſch“, kaſ radita no preeſſchpehdejâſ analogijaſ zelâ. Tâ tab pret dewinâm „brahla“ formâm ſtahw pretim 67 „bahlina“ formas. Samdehl Barona tehws darijiſ deefgan nepareifi, liſdams par wiſu 89 wariantu galwu augſchâ peewefto dainu ar formu „brahlitiſ“, jo ne wina, bet taiſni otradi, forma „bahliſch“ rakſturo ſchoſ tautu dſeefmu deſmituſ. Pee ta ari palikâm: ne brahliſ, bet bahliſch prez mahſianu. Un pirms mehſ lihſ ar Rr. Baronu ſakam, ka te noteef apſeewoſchariâſ gimeneſ lozeklu ſtarpâ, wajaga peerahdit, ka bahlini bij gimeneſ lozekli. Mehſ zentiſimeeſ peerahdit taiſni pretejo, t. i., ka bahlineem ar ſawrupgimeni naw nefa kopeja un ka tapeh3 pahragri ſpreeſt par laulibâm ſtarp meeſigeem brahleeem un mahſâm.

See ir J. Plaſka leelee nopelni, ka wiſch ſchium wahrdam dewa pilnigi jaunu walodneeziſku apgairmojumu, peerahdidams, ka formas „brahlitſ“ un „bahlitſ“ zehluſchâſ no daſchadeem indoeiropeeſchu zelmeem. Latweeſchu „brahlitſ“ eerindojaſ weenâ grupâ ar leiſchu brôliſ, ſenpruhſchu brati, ſenſlawu bratr, ſenindu bhratar, latinu frater u. t. t. Surpretim forma „bahlitſ“ (281⁷, 3549¹, 3422 w., 9407³, 21256, 22059, 21381, 22726⁴ u. 3.) pilnigi ſakſan ar ſanſkritu. wahrdu bâlâh, bâla, kaſ noſihmè maſu behrnu, puiſenu, meiteni. Pee tâſ paſchâſ grupâſ japeeſkaita ari freewu баловать, lutinat un баловень, lutekliſ (B. Puhrſ, l., 103), fur wahrda pirmnoſihme wehl labi iſmanama. Wahrda etimologija atrod ſawu atbaſtu ari ſemiſiologiâ (ſaturâ), zitahl tâſ ir atwedinaſ un iſpehtamſ no dainu tekſteem. Luht, kâ mahte dſeed kahdâ dſeefminâ:

Eſ to ſawu bahlelinu
Trihſ gadini klehpi neſu;
Schodeen dſima kumeliſch,
Zuhlin tel kahjinâm. 3020.

Daina runâ par ſeno paraſchu ſihdit behrnuſ lihſ otram un treſcham dſihwiwaſ gadam. — No kriſtamâm dſeefmâm nemta ſekoſchâ:

Schuhpo, eglite, wahweres behrniu,
Eſ pati ſchuhpoju ſaw' bahlelinu. 2079.

Bet peh3 nelaimigâm dſemdibâm ſuhdſaſ mahte par ſawu liſteni:

Deewſ man dewa, deewſ atnehma
Miſlamaju bahlelinu;
Ram, deewini, dotin dewi,
Scheluminu padariſi. 1135³
Ro eſ biju ſareebuſ
Scheligajam deewinam?
Roſeem auga atwaſiteſ,
Man neauga bahlelini! 27436²

Zitos dainu wariantos bahlina weetâ stahw „lolojums“ un deewa weetâ Laima un Mahra. Tâ kâ lolojums war buht tifai mahtei, un Laima (wehlaſ Mahra) bij dſemdetaju ſardſe un patrone, tad newar buht ſchaubu, ka ſchis dainas ir dainotas no mahtem, un wahrds bahlinſch ſche noſihmê to paſchu ko ſenindu bāla, proti: maſu behrnu. Bet jau katolu laikos bahlina weetâ lihds ar ziteem kſtigas tizibas barbariſmeem eeweſchas wahrds „pahdite“, kaſ ir ſabojats wahzu Pate, un tas ſawufahrt zehlees no latinu compater (hurtiſki: lihdsſtehws).

Jr labs ſkaiſt t. dſeefmu, kur bahlinſch wehl teef leetots un nojauſts behrna noſihmê, bet nê katreij war peerahdit, kaſ bij dſeedataja — mahte waj mahſa.

Rur eedama, tezedama
Baſchuhpoſchu bahlelinu. 1702.

Schuhpojees, ſchuhpulſt,
Audjê leelu bahlelinu. 1899.

Eſ preezina newareju,
Atraduſi bahlinam
Jaunu fahrtu ſchuhpulſiti. 1264.

Guli, guli, bahlin, maigo meedſinu,
Eſ tew adiſchu raibos zimbiaus. 2061.*)

Bes ſchis indoeuropeeſchu pirmnoſihmes, wahrds bahlinſch ir latweeſchos dabujis jaunu ſaturu un noſihmê ari „jaunu puiſi“. Tahdu pat jehdſeena attihſtibu ir pahrlaidis wahrds „behrns“, kureſch pee leiſcheem (bêrnas) noſihmê lihgawaini un puiſi. Lai atſchirtu bahlinu-behrnu no bahlina-puiſcha pirmâ gadijumâ peeweenoja epitetu „maſais“, bet otrâ — epitetu „baltis“, kaſ jawed ſafarâ ar ſanſkritu balin, ſpehzigſ, watens, gotu baltha, widuſaugſchwahzu balt — droſchſ. (Burtu. Puhrs, 104). Ari pee leiſcheem baltis wehl neſen noſihmejis zilwefa rakſtura ihpaſchibas, kâ: uſtizams, labprahtigs, balti žmones — godigi laudis.

Rad eſ gahju tautinâs
Man bij maſi bahlelini,
Sehdâs galda galinâ
Râ gailiſchi laſtinâ. 17460—75.**)

Cekuhlâs tautu meita
Baltajos bahlinos. 22240.
Ekur ſtalti kara wihrt
Mani balti bahlelini. 31970.***)

Ubi epiteti ir loti iſplatiti dainâs. Formu „maſais bahlinſch“ eſam ſaſtapuſchi kahdâs 90 dſeefmâs, bet „baltis bahlinſch“ wairaf kâ ſimts reiſes, pee kam ſchee ſkaiſtki atteezas tifai uſ daſcheem dainu tuhſtoſcheem.

*) Et. 1861, 1871, 1879, 1880, 1881 1882, 1886, 1885, 1893, 1894, 1898, 1910, 1269, 1270, 1371 etc.

**) Maſee b. 14100, 15347, 15193, 15673, 15997, 16635, 16967¹, 17491-493-497-516-517-518-521-570-641-652-690-811, 18061-98-166-346-378 etc.

**) Baltee b. 18579-628-629-630-655-657-727-855-985-19030-19123, 20026, 20467-652-693-917 21635-22240-421-551-649 etc.

b. **Skaitis.** Pirms spreescham par bahlinu atteezibām pret mee-
figeem brahleem, apskatīsim kahds ir scho bahlinu skaitis. Loti reti
teef minets weens bahlinšch (26649, 27676), maš ari diwi (16670,
26680-81, 26551¹, 26321, 26541²), jau beeschaki trihs (16024, 16624-25-26
etc.); wehl wairaf wīnu skaitu daudšina peezi (14346, 14997 etc.
kahdas 30 reišes), bet eemihlotais bahlinu skaitis ir dewini (kahdas 60
reišes).

Sinams, ari meefigo brahlu skaitis war buht tīf leels, bet mums
wajaga nēmt wehrā, fa dainu walodas 9 it nebuht naw
matematīfas 9: ta bij tīfai robescha, fur beidsas
matematīfā apšina un aīš furas šahfās „besgalīgi
leelee“ skaitli — diwdewini, trijdewini (bahlini 18036 w., 18251³,
18727, 26046), šimts (bahlinu 16109, 16108, 18035⁵, 18043²⁰, 18048),
peezi, šeschi šinti (bahlinu 3400), waj ari trijdewini šinti (24382).
Wišos šchais gadījumos neet wairs runa par matematiskeem leelu-
meem un skaitleem, bet tās ir tīfai poetīfšas metaforas, furas norahda,
fa skaitamo preefšmetu ir tīf daudš, fa dšeedataja nemah wīnus ša-
skaitit. Šad dainotaja leeto metaforu „dewini“: dewinos gabalos teef
šafīšis tautu galds (19175, 20965); dewineem gabaleem šaplīšt pudele
(20035, 22302) un puhra wahšs (16828); pahr dewineem esereem
(18095-941), duhnu purweem (15905¹⁴) un nowadeem (14221-277) teef
aīšwesta mahšina; ar dewinām eelejām lihgo rudšu laufs (28037-128²),
no dewineem šchagareem burwīš fur šawu uguni (18173) un t. t.

Žīstahl pratuschi skaitit un fā skaitījuschi šenee latweefšchi, to redšam
no šefošcheem peemehreem:

Dēšineet gaišchu guni,
Lai es skaitu bahlelaus:
Weeni peezi, otri peezi,
Kur dewini, trijdewini? 18036 w.

Šwešchi laudis mani teiza,
Beš neweena bahlelina.
Šhe šehd peezi, tur šehd peezi,
Wehl dewini laufā bij. 18049, 18053 w.

Šimšā, wafarā
Škaitu šawus bahlelaus:
Šhe ir peezi, otri peezi
Pastarīšcha ween newaid. 30894⁹.

Rā redšam, skaita pamats bij peezi, t. i. weenas rofas pīrfsti;
diwas rofas bij „otri peezi“, bet kas bij pahri wehl par to, tos šafskaitit
nemahzeja un wīnu apšīhmeschanai leetoja šopwahrduš „dewini“, „diw-
dewini“ (18053 w.), „trijdewini“ (18036 w.), waj nošauza par „pulfu“.

Leela pulka bahlelinu
Ro tee man labu dara? 24329, 6301.

Pulka mani bahlelini,
Mihli mani audšinaja. 24001, 24000.

Kalabad šwehtu rihtu
Pulkeem jahja bahlelini? 1353, 26723.

Bet ari lauschu pulka leelumu war apmehram aprehkinat waj nu ar nodalijumu simtos, waj laufumu mehreem — seekeem, puhweetam. Ubus panehmeenus redsam t. dseefmâs, apdseedot bahlinu skaitu.

Seeka weetu, puhra weetu
Manu baltu bahlelinu.
Kur, tauteete, tawi rabi?
Naw neweena pašjana. 18047.

Bij dascham brishnetees,
Rad es gahju tautinâs:
Simtinsch manu bahlelinu
Ar leeleeem, ar maseem. 18035, 18333.

Simteem preeschu, simteem egju,
Simteem manu bahlelinu. 18048, 2149.

Peezi simti, jeschi simti,
Simtinsch manu bahlelinu. 3400.

Beeschi bahlinu skaitis nepadodas pat schahdam aprehkinam un par wineem runa tikai metaforas: winu ir tik dauds, ta swaigschuu (3513), ta fihlee behrsa jari (3395), ta grodi tiltâ (18054-55-56), ta tofi greestos (18883), waj weenfahrschi par wineem fata: dauds (10814-13, 13752 w.).

Schis bahlinu leelais skaitis norahda, ta te newar eet runa ne par meesigeem brahseem, ne par gimeni, jo gimene, kura tikai wihreeschu galwu ween ir wairak, nekâ winus war pee pirksteem saskaitit (9!), un kuru skaitischanaï jaleeto laufumu mehri — puhra un seeka weetas waj ari tilpuma mehri — laiwas (10330), naw wairs gimene, bet dauds leelata un plashata lauschu weeniba.

c) Jehdseens. Ras tad nu ir schi radineeku kopiba, to dainas parasti fauz dauds skaitli par bahlineem? — Par to, deemschehl, ne pee Plahka, ne pee Barona skaidras un noteiktas atbildes nedabujam.

Pehdejais raksta ta: „Bahlini ir kopwahrds, ar kuru apsihmeja tuwakos radineekus, sewischki wifus weena zeemata jeb tuwakas aplahrtnes wihreeschus, kas sawa starpa mehdsa buht rada.“ (Latwju Dainas, I. 492). Bet J. Plahkis daschadas weetas dod daschadu atbildi: „Wifus tuwakos radus fauz par bahlineem“ (107. lp.). „Bahlini naw weenas gimenes wihreeschu lozekli ween, bet wifa zeema jaunekli“ (109. lp.). „Ar wahrdu bahlini buhs saktumâ apsimeti... asinsradineeku apweenojuma... wihreeschu kahrtas jaunekli, kas ta weenas faines lozekli kopâ usauguschî un fasisiti weenadam eerascham un tradizijam“ (118. lp.).

Ziktahl R. Barona un J. Plahka definizijas saskan, wini naw peerahdijuschî, ta ar bahlineem tila saprasti tikai tuwafee radi, jo dainas teef mineti ari „nosares bahlelini“ (25754, 25619, 18000, 18057, 26689, 19613 etc.) un „tahlejee bahlelini“ (26651-52-53).

Dedi, skalini, nomaliti,
Tahi nosares bahlelini!
Waj nomals ne skalinsch,
Waj nosars ne bahlinsch. 18000.

Newaram peefrist Blahkim ari tai weetâ, fur winsch faka, ka bahlini bijufchi wifî zeema ja unekli, jo dainâs pastahwigi eet runa ari par wezeem bahlineem, kuru rotâs atradâs wifa administratiwâ wara. Un beidsot, ne Blahkis, ne Barons naw peerahdijufchi, ka bahlini bijufchi weenas faimes un weena zeemata lozekli. Jo pirmfahrt, mehş nesinam dainu, fur bahlineem blafus tiktu mineti faimneekş waj tehwa dehş, un otrfahrt, faimju un zeematu widejais laufchu ftaits şwahrtaş şarp 15—25 zilwefeem, famehr bahlinu ftaits ir daudi leelafş. Pee tam kriht şwarâ, ka dainâs „tautâm“ pastahwigi teef pretim ştatiti bahlini.

Es ufangu bahlinos
Râ şarfana bruhlenite;
Şautinâş nobahleju
Râ şfeltena behřfa lapa. 23932.

Es şawos bahlinos
Pati weefu meelotaja;
Râd aifgabju şautinâş,
Şad ştahweju aifdurwê. 23947.

Şahdu preřtatijumu ir fimteem, tamdehl katra ştatistika te leeka. Uřrahdam tikai uf to, ka Kr. Baronam ir weřela dşeeřmu iřlafa ar řahdu wirřrafřtu: „Dřihwe tautâş, řalihđřinot ar dřihwi bahlinos“ (III, 3; 375. lp.). Bet augřtat iřřřadami „tautu“ jehđřeenu, mehş nahzâm pee řlehđřeena, ka par tautâm tifa řauktâş řweřřaş đřimtis. Ja nu bahlini bij preřřtatş tautâm, tad it dabigi řlehgt, ka par bahlineem ari řauktâş đřimtis, tikai ne řweřřaş, bet řawas, t. i. ta đřimtis, řuras lozeklis bij đřeedatajš. Ur řcho řlehđřeenu pilnigi řařkan ari taş, řo mehş řinam par zitu indoeiropesřu đřimtim. Râ pee deenwidřlaweem řhis đřimtis řauzâş par „brahli-bâm“ (bratřtwo) un winu lozekli par brahľneeķeem (bratřwentřki), tâ pee řeneem greeķeem winâm bij wahrđş řratrijaş (no wahrđa řrater, brahľis) un ari řenâş germanu teiřaş tehlo reetrungermanuş řa řriju brahľu řraternitati (D. Schrader. Realexikon, 772). Bet pee auřtrumřlaweem řahdu řraternitati jau weřais řabelinş uřřřatija řa řadřihweş pamatu. „Şlaweem naw ne Noafa, ne Abrama, ne řřafa, ne zita řlawena pirmtehwa. Şawas teiřaş par řadřihweş pirmeem darinatajeem řlawi řahř ne ar pirmtehwu, ne ar weenu perřonu, bet ar trim brahľeem. řa nebij đřimtis ar pirmtehwu řa đřimtis galwu galâ, bet đřimtis ar trim brahľeem preeřřřgalâ, tâ tad bahlinu đřimtis“. (Исторія русской жизни, I. 580-81. М. 1908). řamdehl řraderş domâ, řa řenatně pastahwejš kopwahrđş đřimtis apřihmeřřanai, atwařřinatş no indoeiropesřu wahrđa „brahľis“. (Realexikon, 778).

II. Đřimtis jehđřeens, řastahwş un leelumş.

Đřimtis, gints, radş. řatweeřřu rakřřneeķibâ wifî řķee řrihş termini teef leetoti weens par otřu, un tamdehl nenoteiřřtiba jehđřeenoş ir loti leela. Mehginâřim wiřmař řķi apřřkata robesřâş eeturēt řřinamu weenibu.

Ras ir dšimts? — Lange (1777. g.) ſcho wahrdu tulko ar Geburt, Stand, Geschlecht. Stenders (1789.) burtiski tāpat un, tā leekas, atguwis to no Langes. Ulmana wahrdnizā wahrds eewetots ar peefihmi „maš dširdets“. — Leiſchu walodā atrodam atteezigu formu „gintis“, kas noſihmē „поль“, daš natūrlisches Geschlecht“, tā tad „dšimuni“, „fahrtn“, „paudſi“ un jawed ſafarā ar leiſchu wahrdu gimdyti — dšendet. Ari pirmos garigos rakstos ſastopam gan dšimti, gan paraſtako formu „dšimuns“. Peem. Glūcka bibelē: „ſchee ir tee ſtahsti no Noas dehlu dšimtām — Semš, Rameš un Jawets.“ 1. Moſ. 10, 1. Rama dšimts ſawufahrt dalaš ſaimēs: „ſchee ir Rama behrni pehz ſawām ſaimēm.“ 1. Moſ. 10, 20. „Jehkabs un wina dehli un wina dehlu dehli un wina meitas un wina dehlu meitas un wišš wina dšimuns.“ 1. Moſ., 46. n. — Daināš ſchos wahrduš neefam ſaſaſtapuſchi.

Tā tā J. Krodſneekš wina eewediš wehſturiskā literatūrā, tad mehš ari peepatureſim ſcho terminu, ſapraſdami ar wina to paſchu, ko kreewi ar родъ, wahzi ar Sippe un angli ar clan. Lai gan pee paſcha Krodſneeka naw ſkaidribaš ſchai ſinā, jo wiſchſ kahdā weetā ſaka, ka „Baltijaš tautinaš bijuſchāš ſcheltāš dšimtiš un radoš“ (I. 42), itkā dšimts un radoš (fr. родъ) nebuhtu weens un taš patš.

Un taš ir gintš jeb gente? — Taš ir indoeiropēſchu kopwahrds: greeku genos, latinu gens, leiſchu gentis un noſihmē to paſchu, ko latweeſchu dšimts. Peem. „Taš man genčiu“ — taš man rada; „mūdu esawa genčiu“ — mehš eſam rada; „gentuotis“ — ſaradoteeš.

Stenders gintu tulko ar „Familie“ un tāpat ari Ulmaniš: „winam leela ginta“ — leela gimene. Bet no t. paſakām redſam, ka gintš (gente) bij daudš leelaka, tā gimene: „welna gente“ ſaſtahweja no tehwu tehwu tehwa, weztehwa, tehwa un dehleem, tā tad no ſchetrām paaudſem. (L. Puſchaitiš, I. 147). Tā tā ſaimē bij 2—3 paaudſeš, tad gintš jauffkata par wehl plaſchaku apweenibu nekā ſaime un pilnigi ja-peelihdſina dšimtij (родъ, Sippe, clan). Ari ſchiš wahrds daināš nemaš nenahſ preekſhā.

Ras bij radoš? Schiš terminš wišbeeſchāſ teeſ leetots tā gara mantāš, tā no pirmeem rakſneeekeem un tautāš. Wiſch waj nu aiſguhtš, waj wišmaš wedamaš ſafarā ar kreewu родъ, на-родъ (tauta), у-родъ (iſdšimniš), родиться (raditeeš, peedſimti), родитель (raditajš-tehwaš). Kreewu родъ teeſ peeminetš paſchāš pirmāš kroniſāš un ir bijš par zehloni beſgaligeem ſtrihdeem. Taš iſſkaidrojamaš ar to neno-teiſibu, ar kahdu ſchiš wahrds leetots no kroniſta. Se wiſch noſihmē weſelu tautu: „Мы отъ рода Русскаго.“ (Ипат., 19); te atkal paaudſi un dinaſtiju: „По сей братьѣ начаша держати родъ ихъ княженше въ Поляхъ.“ (Ипат., 6.) un wehš zitur tikaš ſaimi: „Кый съ родомъ своимъ“ (Ипат., 6.) Beſ tam jaſin, ka pirmāš kreewu kroniſāš redakzija bij uſrainiſka un tā tad родъ leetoja tahdā noſihmē, kahdā wina wehl tagad ſaprot uſraini: bet uſr. рід ir taš patš, kaš ſaime. (M. Грушевский. Исторія Украйны-Руси, I.² 313).

Schi pati nenoteittiba redsama latweefchos. Pee Manzela atrodan fchahdus isteizeenus: „Radu wihrs“ III. 12, 60; II. 299, 79. „Rads no rada isflihda“ (II. 189). „Neweens neir tawâ radâ, kam tahds wahrds“ II. 41. „Marija eet pee sawu radu Elisabet“ II. 84, 89, 92. „Un Elisabet, tawa rada, ir aridsan gruhda“ I. 343. „Betleme bij no Dawida rada un zilts“ I. 48. „Seem nebuhs godigâ amatâ nahft ir desmitâ radâ jeb zilts“ I. 143. „Daschs rada zilweks no sawas zilts isflihdis“ I. 169. „Jesuz ir Dawida zilts“ I. 350. „Marija bij Dawida rada“ I. 351. — Sche rads gan ir peelihdsinatls ziltij, gan skaitits tikal par pehdejâs dalu. Tâ kâ Jesu atdalija no Dawida 28 paaudses, tad fapratifim, ka Dawida zilts bij ahrfahrtigi leela apweeniba, kas pastahweja wairaf kâ tuhstots gadu un winas lozeklu skaitls sneedjâs tuhstofchos. Bet paaudschu skaitls zilts wareja buht ari masaks. Tâ Manzelim ir frase „desmitâ radâ jeb zilts“, kas norahda, ka ari 10 paaudses bij jau zilts. Ja nu mehls peenemfim scho hipotetifko skaitli (10) par zilts paaudschu minimumu, un no otras puses par faines paaudschu maksimumu skaitifim 3, tad par „radu“ warefim fauft tahda tipa apweenibu, fura ir leelaka par faimi (> 3) un masaka par zilts (< 10). Ziteem wahrdeem, rads bij tikal zilts dala, kas sawufahrt fastahweja no wairakâm faimem; tâ tad wezu wezais flawu wahrds tam pafcham jehdseenam, fo mehls latwifli fauzam par dsimti un leitifki par ginti. Winsch latweefchos, bes fchaubâm, eewee sees tad pat, tad tahdi flawu wahrdi, kâ bajars, fmirds un kalps isfkanda latweefchu „labeeti“ un zitus. Peewedifim daschus peemehrus, furi leezina, ka t. dfeefmu „rads“ un freewu „родъ“ ir weens un tas patls wahrds.

Muhs mahina leela rada,
Schuburainu kroni nes. 18895.

Vasim Juriti
Wilksatfchu rada. War.: fugas, behrnu. 19392.

Es tewim atwedifchu
Sawa rada lihgawinu. 23707.

Un blafus „faines wihram“ (семьянинъ) pee Langes mehls fasto-
pam ari „rada wihru“ (родственникъ) un „rada feewu“ (13241—39),
kas apfihmeja pee dsimts peederigos wihrus un feewas.

Bet kas tad nu ir dsimts? Rahdas winas pasihmes?

Jehdseens. Saines tipifkafâ pasihme bij „nama kopiba“ (Haus-
gemeinschaft), no furas isrita ari „ehdeena kopiba“ pee lopejâ
faines galda. Bet nama platiba noteiz faines robeschas. Rad dabigâs
wairofchanâs zelâ bij fasnuegta fchi norma, un leelâ istabâ waj namâ
wairs nebij telpu, tad weenai faines dalai wajadseja isdalitees no
nama un zelt few blafus waj faiminos jaunû namu un „fehtu“.

Es dariju sawu namu
Sehwa nama galinâ. 3093.

Waka dara sawu namu
Brahia nama pakafâ. 3728.

Rur sehtina pee sehtinas,
Tur aug mans arajinsch. 10077.

Nedob, deewis, manu namu
Brahsta nama galina. 23825.

Tautu dehlis sabuhwejis
Buhdu buhdas galina. 25568.

Lihds fo faine peeaugusi tik tahl, fa winai ja-
dsihwo wairakos namos, tad war rastees dsimtis jeb
faimju apweeniba us kopeja nowada, kopsaimneezibas,
pahrwaldes, islofnes un tizibas pamata. Ja faines
weztehws war tift peerahdits genealogiski, t. i. wina afins
radneezikfas atteezibas ar faines laudim ir wiseem labi
sinamas, tad to newar wairs teift par dsimtisfenzi: ta
wairs naw reala, bet tikai mitiska persona, kuru
apdseed un flawde dsimtissteikas (miti) un kurdam
tiz dsimtis laudis, lai gan beeschi ween neweens no
wineem naw redsejis dsimtis pirmehwa ar fawam
azim. Tapehz: ja faine „radu raktis“ ir tas, fas
weeno laudis sem weena jumba, tad dsimti schis
afins radneezibas weeta beeschi stahjas tiziba us
eedomatu radneezibu, kopejs wahrds waj
simbols, un daschreis pat schis faites ir tihri
teritorialas ween: wisi zeema waj nowada
apdsihwotaji skaita fewi par weenas dsimtis
laudim. (Ch. Burne. The Handbook of Folklore, 296).

Wispar, usfkatos par dsimtis buhtibu ir notizis
lufsums. Ja fenee pehtneeki usfwehra, fa dsimtis
bij tihra afinsradneeku apweeniba, tad jaunakee
teoretiki peerahda, fa to it nebuht newar teift
par wisam dsimtim. Schai sina intrefanti ir
salihdsinat ukrainu wehsturneeka Gruschewska
darbus originala un freewu tulkojuma. Ramehr
pirmteksta Gruschewskis sem Schradera
eespaida runa loti drofchu un kategorisku
walodu par dsimtis fatwerfmes wadoscheem
prinzipeem, tulkojuma originals ir stipri
mihfstinats, labots un eerobeschots no wina
skolneeku peesihmem. Sa originala Gruschewskis
faka, fa „dsimtis bij apweenotas ar radneezibu
pehz tehwa (Исторія України-Руси², l. 312),
bet tulkojuma stahw: „dsimtis bij apweenotas
ar radneezibas tradizijam un wehl wairak
ar kopejam sakralam un religiskam faitem.“
(Rr. tulk. 435. lp.). Bes tam tulkotaji
peesprauduschi loti raksturigu peesihmi:
Jaunata soziologija stingri usfwer, fa dsimtis
organisazijas schuhninas ne katreis bij
faitas radu faitem, bet schis faites daschreis
radas tikai wehlat dsimtis lozeklu eedomam.

Sa tad dsimtis, pretim tihri politiskam un
teritorialam apweenibam, kahdas bij ziltis,
un pretim tihram afinsradneeku faimem
eenem widus stahwolli: ar faimi dsimti
weeno tas, fa ari dsimtis lozekli tiz un
juht fewi fa kopeja sentfcha pehzuahzejus,
lai gan newar to peerahdit; ar zilti
dsimtij ir kopejs tas, fa nowadneeziba
un politiska kopdarbiba fahf spehlet
galweno lomu, un fisisko faischu weeta
stahjas pirmam weeta pschikfas:
kopeja waloda, eeraschas, teesibas,
tiziba u. t. t. Radneezibas weeta
beedrisfumus (fahbriba).

Sinams, nowillt stingru robeschu stary faimi un dsimti ne katreif ir eespehjamš, jo abam weenibam ir loti daudš kopeju pasihmu. Un ja mehš lihds šchim attehlojam dsimti kà faimes šasarojuma un peeauguma rezultatu, tad walda ari preteji usfkati, pehz kureem wiša dsimts izelšchanas gaita jaeesahš pawisam no otra gala — no ziltš. Bet tas naw muhsu noluhšš apstatiš šhos daschados nowirseenus, jo tee newar atstahst leela eespaida us muhsu wehsturiskà darba šlehdseneem. Mehš palikšim pee šawas „darba hipoteses“, ka dsimts rodas tad, kad faine wairš neetilpst weena nama kopiba un isdalas pa atšewišcheem nameem, nesaudejot ne nowada, ne šaimneezibas, ne pahrwaldes, ne teesibu kopibas. Šchi kopiba nesuhd, bet isweidojas tahlak un peenem ihpatnejas formas.

Sastahws. Ra dsimts pehz šenlatweeschu eeskateem bij tikai paleelinata, šasarojusi faine, to mums rahda „bahlinu“ tuwakà anališe. — Raksturigi tas, ka šenee latweeschi, lihdsigi zitam tautam, statija šew dsimti preeskha kà šarainu fokū. Ras isgahja no dsimts, tas „nokrita kà no šara“, lihds atkalpeeanga šwešchumà behrni un „šasaroja dsihwe“.

Štahwi, šahwi, tautu meita,
Kà no šara nokritusi,
Rad naw ihsta bahlelina,
Ras eeweda istabà. 1881-12.

Weena pati eelihgoju
Šautu dehla šehinà;
Dšihwodama šasaroju
Kà ahbele dahrinà. 11891.

Man nebija leepas šehel,
Kà man leepas šaru šehel;
Man nebija mahšas šehel,
Kà man mahšas behrnu šehel. 17868.

Šhis šarotais radu fokš tad ari dereja par „dsimts rahditaju“ (Almana wahrd.), ar kura palihdsibu wiša bahlinu dsimts tika šchkirta diwàs dalàs: ihstos bahlianos un nosareešhos, šlahtejos rados („Blutsfreunde“ pehz Langeš) un tahlejos. Šes tam atkaribà no šasarojuma kupluma un beesuma iššklihra wehl „beesus radus“ (Almanis) un „leelus radus“.

Nem, bahlini, radu šewu,
Šai eet radi beesumà. 13241-39-37.

Brauzat projam,
Šahleji radi;
Mehš tee šlahteji
Juhs išwadistim. 26108-111-126-143.

Desh, škalin, nomalsti,
Šahj nosares bahlelini!
Waj nomals ni škalinš,
Waj nosars ni bahlinš. 18000.

Ši bahlin, nosariti,
Runaj gudru walodiu. 18057, 19613.

Waj tabehi bes bahlina,
Ra newaid ihstenaiss?
Nemsh' tos paschus nosarischus,
Buhš kà ihsti bahlelini. 18076.

Ne tee wisi ihsteneeki,
Kas bahlina wedibàs. 16267.

Uahz, bahlini (mahina) nosariti,
Kad es tewi aizinaju. 15889, 16108.

Ihtu brahlu man nebija,
Bet man daii nosareeshi;
Nosareeshi wahrdu šafa,
Malina šahwedami. 13721.

Nosareeshi (nomaleeshi) istabà
Łozit loka walodiuu. 14626.

Nomalishchi tee šautiai,
Nuri mani šadinaja. 15030.

Wisupirms nosareeshi
Bildin manus brahleinus. 15088-89.

Šimtu zehlu šihda krehlu,
Šimteem gaidu panahšneekus;
Ulii manu leelu kaunu,
Weens atjahja nosaritiš. 19081, 16274.

Kas ihstee bahlini,
Pa diwi dahlderu;
Kas nosarè (w. pusbahlini)
Pa dahlderam. 25619.

Mehš israfstijàm gandrihš wifu dseesmu krahjumu par ihsteem bahlineem un nosareeshcem, lai us šchi materiala pamata taišitu daschus flehdseenus. Ramehr šawrup- un leelgimene (šatime) ispleščas tikai weenà wertikalà linijà no tehweem us dehleem un dehlu dehleem, tikmehr đšimts ispleščas ari us horizontalàm blafus linijàm un winu šafarojumeem: us brahkeem, tehwa brahkeem, mahtes brahkeem, brahleneem, pusbrahkeem un t. t. Pee tam đšimti rakšturo taš, ka ne wišcem radeem (šareem) ščaj horizontalà laukumà ir weenadas teefibàs un peenahkumi, bet taišni otradi, walda prinzišs, ka tuwee radi jeb ihsteneeki, kas šahw đšimts koka šerdè, bauda wišadas preešchrozibas pretim tahleem pa-radeem (3851²) jeb nosareeshcem, kas atrodas đšimts koka šaroš. Šà tad teefibu un peenahkumu šinà đšimts war tikt šadalita diwoš konzentriškos gredšenos — ihstos bahlinos un nosares bahlinos. Uri šeemelneeku (norwegu un šweedru) teefibàs mehš redšam đšimti škalditu gan diwoš, gan tšchetros gredšenos. (M. Ковалевский. Родовой бытъ, 72-73. Е. Щепкинъ. Порядокъ престолонаслѣдія. Сборникъ В. О. Ключевскому, 166). Birmà gredšena lozekli („ihstee b.“) maššà diwas reišes wairaf, kà otra gredšena jeb nosares bahlini (25619). Bet totees wini ari wairaf zeeniti un godati, nekà nosareeshi, no kureem beeschi pat kaunas ihsteneeki (1908). Nosareeshi bauda ihsteneeku teefibàs tikai tad, kad pehdejee waj

nu mirusch, wäj to neras naw bijis (13721). Tamdehl ka nosareesch, teef faukti par nomaleescheem (14626) un runä zitadu islofni („loka walodu“), waram sprees, ka wini buhs dsihwojuschi ne dsimts nowada widu, bet fauktur nomale. Ramehr ihsteneesem bij jaetur siingra effogamija, t. i. tee nedrihssteja sawä starpä prezetees, nosareesch jeb nomaleesch tifa skaititi par paradeem un wineem atlahwa nemt seewas bahlinos (15030, 15088-89); tä tad dsihwot endogamija.

Ja mums nebuhtu wairaf nekahdu peerahdijumu, tä tika tas par bahlinu dalischanos ihsteneesos un nosareeschos, tad ar to ween jau peetiftu apgalwojumam, ka senec latweesch, kahdreif dsihwojuschi dsimts fatwerfmê. Jo saime nepasihst tuwus un tahlus radus, bet gan tika „tehwa dehlu“ un kalpus. Pirmee ir teesibäs wisi lihdsigi, un tika wezakais starp wineem dabu saimes waditaja amatu — dabu newis tamdehl, ka winsch buhtu tuwaks asinsrads nekä ziti „tehwa dehli“, bet gan tapehz, ka winsch ir wezaks gados, wairaf peedsihwojis un eefrahjis dsihwes „padoma“ nekä jaunafee brahli. Surpretim dsimti zilweta teesibas noteiz wina stahwoflis dsimtsrahditaja fokä.

Kas tad nu bij tä faukte ihsteneeki (27430)? Jeb bahlini schaurä nosihmê pretim nosareescheem? Par to t. dseefmas dod tuwaks passaidrojumus, no kureem redsam, ka jaunakä laikä bahlini bijusch trejadi: tehwa, mahtes un pascha meesige brahli. Tä tä schis jautajums zeesch faistits ar matriarchatu, tad mehse pee wina pagaidam neufkawesimees un peewedifim tika weenu dainu paragän.

Es neeschu tautinäs
 Bes trejadi bahlelinu:
 Tehwa brahli, mahtes brahli,
 Mana ihstä bahlelina. 18037-38-39.

Bet dsimts pastahweja ne tika no bahlineem ween: winä bij ari mahsinas, kuru listens nesaraujami faistits ar bahlineem.

Kas bij senlatweeschu mahsa? — Interessanti jau tas, ka schim baltu wahrdam ir sawada nosihme katra no trim baltu walodam: senpruhschu moasa nosihmê frustmahti, mahtes mahsu; leischu mösa — wihra mahsu un latweescheem — ihstu mahsu, no sanskritu mā, mahte. Jau tas ween norahda us pascha jehdseena nenoteiktibu un mainigumu. Schi nenoteiktiba friht azis pat weenas latweeschu dainu walodas robeschäs. Mums ir peemehri, fur wahrds „mahsa“ teef leetos gan mahrschas (1833⁴), gan mahsizas (13237) weeta. Weidsot wifus schos trihs terminus apweeno isteizeens „radu seewa“ (13241), tapat tä tehwa, mahtes un ihstais brahli war list apweenoti ar kopwahrdu „radu wihrs“ jeb bahlinisch. Ka mahsas peeder pee täs paschas dsimts, pee kuras bahlini, redsam no dainu isteizeena „brahli mahsa“*); ka mahsa bij kopwahrds wifam bahlinu dsimts seewee-

*), 7121⁴, 7518, 7541, 7670⁷, 8721, 9045, 9472, 11215, 11608, 11746, 11891, 11905, 11966, 12424, 12057, 12687, 14117, 14133², 14287, 14548, 14718, 14846, 15182, 15693, 16275, 16624⁴, 16758, 17400, 17401¹⁻⁴⁴²⁻⁵⁵⁴, 18126, 18279, 18292, 18459, 18477, 18948, 21118, 22283-84-85-319-481-492-653-697-696-815-229-261-278, 23760^{1-797, 24227, 24253, 25181, 25047-048, 26541, 26640} etc.

tēm, redsam no otrā epiteta: „meitinās mahšinas“ (11316-17-18). Turpretim wišas šweščās dšimts feewectes tika šauktas newis par mahšām, bet par tautetēm, tautu meitām.

Sauteets mani mahšu šauza,

Rumekā sehbedams;

Dauds purwā baltu behršu,

Dauds man tahdu bahlelinu. 10775.

Mehs mahšinas nebijām,

Mehs mahšinas šauzamees. 6520-19-18-17-16-15.

Padseedat nu mahšinas,

Bahlinos dšihwodamas. 171.

Meitinās mahšinas,

Tur lustiga dšihwoščana. 90-91.

Sautu meita, ne mahšina. 11680.

Rahda mahja tautu meita? 11683.

Pleššet škalus, bahlelini,

Nahts mahšinas wakaret. 6958.

Šche nahzeet, jaunas meitas, 6959, zeema m. 6960-61.

Mahšas ween tai zeemā,

Kur es nemšču lihgawinu! 11262.

Wišas meitas nemt wareju,

Mahšas nemt newareju. 11570.

Waj deewini, kur es eešču,

Kur es nemšču lihgawinu?

Wišas zeema šeltenites

Šauza mani bahlelinu. 11015.

Tā tad mahšas bij wišas tās meitas, furas bahlinšč nedrihšsteja prezet. Winas dšihwoja tai pašā dšimti resp. zeemā, furā dšihwoja ari bahlinšč.

Kad no wišām dšimts „mahšām“ gribeja isdalit laukā meešigo mahšu, tad peelika kļahst wahrđinu „ihštā“. Ja wišas mahšas buhtu bijuščas meešigas mahšas, tad šchahda epiteta leetofšana buhtu bijuši nesaprotama.

Bahlinšč šauza tautu meitu:

Širjina, manu dwehšelit!

Es bahlina ihštā mahša,

Sa wahrđina nedširdeju. 11687*).

Ra štarp mahšām wareja buht ari mahtes mahšas, redsam no šefofščās dainas:

Weena pati mahtes mahša,

Sa mahmina, ta mahšina. 16931-17022¹-23.

Neteeschā nošimē par mahšu tika šaukta katra meita pirmš prezibām.

Es mahšina, tu mahšina,

Mums abām bahlelini;

Mitošim bahlelinus,

Buhs abām arajini. 9676.

*) Št. 11680, 12424, 21229, 21365, 16177¹, 20605, 20647, 21068, 21075, 22956, 13355, 13364¹ etc.

Mahja, mahja tautu meita, (w. zeema meita),
Ramehr maji bahlelini;
Rad usanga bahlelini:
Mahrschin, brahta lihgawin! 12034.

Ja pirmâ gadifumâ (9676) teefcham eetu runa par meefigâm mahfâm, tad „mitofchana ar bahlineem“ buhtu pilnigi nefaprotama: te bef schaubâm farunajas newis diwas mahfas, bet gan mahrscha un mahfiza, kuras beefchi teef isprezetas „atdoschâm“ (9412-13).

Wahrds „mahja“ bija tahds patš kopwahrds fâ „bahlini“ un tika leetots dsimts feeweefchu apfihmeschanai, nefkatotees us to, waj winas bij „ihstas mahfas“, waj tikai kopejâ zeema beedrenes un kopaudses.

Leelumš. Tâ fâ „bahlinu“ un „mahsinu“ dsimts fastahweja ne tikai no tuweem radeem jeb ihsteneefem ween, bet ari no paradeem jeb nosareefcheem, tad winai wajadseja buht dauds leelakai nekâ fâime. Serbu bahlinu dsimts („bratstvo“) wihreefchu skaitš fwahrstijâš starp 30—800, kas kopâ ar behrneem un feewâm sneedsâš tuhftoschos. (Schrader. Realler., 771. Грyшевский² I. 317). Uri latweefchu dsimts dwehfelu skaitam wajadseja grofitees ap simtu un beefchi ween aiffneegt wairaf simtus, jo zihnas fpehjigu wihreefchu ween bij „weeni peezi, otri peezi un wehl dewini (18036-49-53), taš ir ap 20—30; simts (1609-108, 18035-43²⁰-48-333, 19137, 22303), patšpeezi, fefchi simti (3400).

Dsimts²leelais lauschu skaitš parahdijâš wišâ pilnibâ kashu zere=monijâš, tad fajahja fâ ihsteneeki, tâ nosareefchi. Bet kashu dseefmas mums tehlo schis zeremonijas fâ fereschgitas strategiskas operazijas, kur no abâm pušem nem dalibu weselas kara draudses (18307, 25236⁴) un pulfi (18308-09), kas usbruka un atgainajâš sem ihpaschu wirfneeku (20295⁵) un wezako (19039) wadibas, dsimts farogam plihwot (21134, 18514-68, 18571) un kara taurēm ffanot (18532-27-18980-82-91).

Ereju lungu seme rihs,
Kur jahj mani bahlelini. 18999-988.

Wisaplahri kara pulfi,
Widû mans bahlelinisch. 21135.

Ujbrauz brahki no tantâm,
Râ no kara ichwadjedami. 26310.

Zeefchi, zeefchi, droschi, droschi,
Mana draudje, taisatees. 20995³.

Pamahfneeki, wilku draudje,
Kur scho natti gulejat? 20996.

Sinamš, wišâš dsimtis nebij weenada leeluma. Samdehl dainas isfchir „leelus radus“ no „maseem“ (12130-31-24067). Pirmos fauz ari par „augsteem radeem“ (24221), bet otros par fhfeem (22242).

Es atnahzu leelu radu,
Erihsdeimit bahlelinu. 19162.

Es nabags nosanehmu
Leelu radu lihgawiau;
Upitahj mani snotti, radi
Râ putniuu sarinâ. 22250.

Ram, bahlini, tu apnehmi
Dischu radu lihgawiau?
Nu stahweja tawi radi
Râ baloschi pulzinâ. 22266.

Leela rada brahtu mahsa
Ralpa wihra lihgawia. 22284.

Get bewiau brahtu mahsa
Vee nabaga kalpa wihra. 22283.

Râ redsam, radu dischums jeb leelums bij attarigs no dsimts wihreeschu — bahlinu skaita. Bet dsimts, kurâ bij daudj zihnas speh-jigu wihreeschu, wareja ar eerotfcheem guht pahrswaru par zitâm zilts dsimtim, sagrahbt sawâs rokâs leelafos nowadus un wadony amatus. Sâ leeli jeb dischi radi*), apsihmedami sahuma tikai weenas dsimts skaitlisko pahrswaru par zitâm dsimtim, pamasâm dabu sozialu faturu: leeli radi kluhst par bajaran jeb labeeschu sinonimu, bet sikh jeb mast radi apsihme to paschu, fo slikti un mast laudis. Sapehz ta mahsa bij jo leelafâ godâ, kurai bij jo wairaf bahliuu.

Dischi radi bajarani
Stuhma mani lestaâ. 3867.

Dischu radu, labu kauschu,
Celuhlos sikhurlafos. 22234.

Mahs bajaran leeli radi,
Mas manâ rozinâ. 22226.

Nosajehmu lihgawiau
No maseem lautineem. 22297-98.

Leelu kauschu (w. radu) seewu nehmu,
Lai renihfa dsihwojchana. 22313-19.

Nem, brahliti, fur es teizu,
Masu kauschu (radu 12130) lihgawiau;
Sa tew ees, fur suhtama,
Klausis tawu mahmuliti. 12131.

Sa flawena mahtes meita,
Ram ir daudj bahleliuu. 3396.

III. Dsimts nometnes.

Sinatne naw wehl skaidribâ, fâ dsihwojuschi senec latweeschu — isflaidus pa weensehtâm, waj kopus zeemos. Daschadi wehsturneeki us to atbild daschadi.

*) 3871, 5022, 6563, 5977, 76707, 8283, 9448, 9698, 9925, 11253, 11215, 11746, 11891, 12122, 12134, 13723, 14880, 15890, 11966, 12127, 12137, 14119, 14515, 14758, 14719, 15693, 16447, 17001, 17082, 17471, 18307, 18607, 18690, 18895, 18948, 19853, 19362, 19939, 19162, 20628, 20958, 21118, 22226, 22234, 22241¹-242-250-259-260-261-268-270-273-280-284-285-313-315-491-492, 23340-705, 24067-221-238, 25048-208-314¹⁰-452, 26725², 27204-226, 28241, 29907 etc.

Uftafs von Transehe-Rosenecks isteiz fawas domas noteiktâ formulâ: „Prinzipiellâ starpiba starp fomu un latweeschu zilſchu nometnêm bij ta, ka pirmâs dſihwoja zeemos, bet otrâs — weensehtâs.“ (Balt. Monatsſchr., B. 43, 1896, 302. Ip.). — U. Vielenſteins uſſwer, ka latweeschi dſihwojuſchi jau no ſeneem laikeem gan weensehtâs, gan zeemos, pee kam paraſcha apmeſtees weensehtâs bijuſi wezaka, jo daudsoſ gadijumoſ zeemi iſzehluſchees wehlaſ no zeemateem. (Holzbauten, 140-141). — J. Krodsneeks rakſta: „Sen ſe no ſ laikoſ latweeschi wehl nedſihwoja tâ kâ tagad atſewiſchkâs mahjâs, bet turejâs kopâ ſehſta pee ſehſtaſ. Zeemeem bij jarodaſ, tiklihdſ dſimts ſahka ſkalditees ſaimês; katrai ſaimei nu bij jawed ſawa ſchirta, patſtahwiga ſaimneeziſiba un tamdehl jazel ſewiſchkâs ehlaſ...“. „Sekluwuſchi Baltijâ, latweeschi ſahdu laiku turpinaja dſihwot zeemos, bet tad, jau ſe no ſ laikoſ, pirmtſ riſmju kroniſta, bij iſkaiſiſchees pa weenmahjâm.“ (Latwijâs wehſture, I. 42 un 44). Beidsot, J. Roſinſch eet wehl tahlaſ un ſafa: „Mums ir teeſchi wehſturiſti peerahdijumi, ka latweeschi — maſakais praſhwa dala no teem — wehl 16., 17. un pat 18. g. ſ. dſihwojuſchi zeemos.“ (Latw. ſemneeks², 13. Rigâ, 1906). Par ſchahdeem wehſturiſkeem peerahdijumeem J. Krodsneeks un J. Roſinſch uſdod weetu noſautumus, kaſ beidsas uſ =zeems jeb =fil.

Sâ tâ jautajums par nometnêm ir loti ſwarigſ, tad apſkatiſim pehz ſahrtas wiſas wehſtureſ leezibas, ſadalot tâs pa zilſchu nowadeem un laiſmeteem.

Bet ſekodami muhſu ſalihdſinoſchai metodei, wiſpirms daſcheem wahrdeem ſkiſeſim nometnu tipus pee muhſu ſaimineem — wahzeem un freeweem.

Jau Lazits ſawâ Germania XVI rakſta, ka germani dſihwojuſchi tâ zeemos, tâ weensehtâs; to peerahda ari iſrafumi lihds 5. g. ſ. pehz Kr. Scho nometnu diwejadiba iſſſaidrojama ar ſemeſ daſchadibâm: plaſchi lihdsenumi jau toreiſ buhſ apdſihwoti zeemeem (dôrſlich), kamehr wiſa Wahzijas Sengales (Tieſland) purwainâ ſeemelu reetumu dala un Seemelu juhraſ kraſti bij pahrlahti weensehtâm. — Paikmetâ no 5—8 g. ſ. Widus un Deenwidus Wahzijas nolihſtâs meſcha ſemeſ koloniſeſchana notika pa maſzeemeem (weiler, vilare), kûri pehz tam wehlaſ daudſkahrtigi iſauga par ſahdſchâm un zeemeem. (J. Hoopſ. Reallerikon, I. 433-5).

Par ſlawu nometnêm ukrainu wehſturneeks Gruſchewſkiſ domâ, ka leelaſ zeekſas ſahdſchaſ, ſahdas redſam tagad, ir wehlaſu laiku darinajums. Paraſcha nomeſtees weſelâm ſaimnêm ſawa ſemeſ gabala widû ir wezſ ſlawu eeradums. Tahdas ir kalnu ſahdſchaſ Karpatoſ, ſur atſewiſchkâs mahjas ſtahw ſawu gruntſgabalu widû, tâ ka zeemos ir iſkaiſiſts pa wairak deſmit kw. werſtim.“ (Actopia Укpaiн-Ручн, I², 318).

So paſchu par S. Kreewiju un Lectawu ſafa T. Leontowiſchſ: „Paſ koloniſeſchanâs weids ſpeeda dſihwot atſewiſchkâm mihtnêm, jo ne leelajoſ meſchoſ, ne purwoſ newareja apmeſtees weenſopu wairaf

šimts lauschu — tee bij speesti palikt ifklaidu, atšewištām šaimēm.“
(Ж. М. Н. Пр., Апрель, 1896, 203-11).

Pahrejot pee latweešchu no metnēm. mums jāišķir: 1) pati „šehta“, t. i. ar šehtu eeshogotais ehku gruntsgabals un 2) pee „šehtas“ peedaltais „nowads“. Ja šeha bij tikai weena waj diwas, tad muhsu preekšā ir zeemats; ja šehtu škaitš uš weena šopigā nowada bij 3 un leelaks, tad mehš runajam par zeemu.

1. Šeha.

Saimneeta nams ar žitām ehtām un dahršu bij eeshogots ar šehtu, šandehl pašču eeshogojumu ari šahla šaukt par šehtu. Nweeen Widšemē, bet ari Kuršemē „šehta“ bij tehniskš terminš tam, šo wahži apšhmeja ar Gefinde. Šā šhis wahršs leetots Muishazeema draudšes grahmatās 17. g. š. beigās. Šeha, ne mahjas. (Sh. Lamberg. Zur Familien-, Kirchen- und Culturgeschichte Kurlands in herzoglicher Zeit, 18). Šā šho wahrdu dširdejis leetojam Kuršemē wehl F. Kofinšch: „Jahna šeha Ušputes apgabala“ nošihnē Jahna mahjas, un pašihstamā rotalā neprafa wiš: „Kurās mahjās šurpneekš?“ bet: „kurā šehā šurpneekš?“ (Latw. šemneekš, 2, 17).

Kur šehtina pee šehtinas,
Šur aug mans arajinšch. 10077.

Es dšeedaju druwinā,
Wina brahla šehtinā. 253, 619¹.

Šeh mana nawa,
Ne ši šehā, ne nowadā. 815.

Kahjās dšeedaju negoda dšeesmas;
Pahreeshu šehā, turešchu godu.
War.: Pahreeshu mahjās etc. 950².

Šhis dainās leezina: 1) ša šeha un mahjas jaunakos laikos bij weens un tas pats (950³); 2) ša ahrpuš šehtas atradās drumas (253) un wišs pahrejais šaimes nowads (815). Bet ahrpušē atradās ari pirts:

Trihs deentnas wihrinšch tel
Apfahrt pirti raubadamš;
Ej šehā, bruhwē alu,
Šaiš manu muhscha namu. 1137.

Ja šehā dšihwoja leela šaime, tad dainās dšeed par „leelu šehtu“ — 13250⁴⁶ un šķēr brahla šehtu — 4083, 4089 no šauteešča šehtas — 6290. Šehtas zehlg „ušžihlā weetinā“ — 3677 jeb šalnā — 3681-82-85-87-88-97-99 etc. Šehā war eekluht pa weeneem waj wairafeem wahrteem, pee šam iškķir šalnā jeb goda wahrtus no lejas jeb žuhtu wahrteem.

Altwer wahrtus, talkas mahte,
Šai eetes šehtinā. 636.

Šegahnam laba dšihwe:
Šalnā wahrtri eejot,
Šejā wahrtri išejot. 3831.

Bahlinam peetlahjas
Trei wahrtri sehtinā. 13368, 1284.

Wahrtru wehreja — 2012, 2499 bij feeweete — 11345. Pee wahrteem aug stahditas leepas, ofoli — 3396, wihtoli — 3340, 6208. Rahsās ap wahrteem notika weselas zihnas: fahseneeki apzeetinajas un fagaida panahksneekus pee aiskihleteem wahrteem — 19004, furus wer ne feeweetes rofa, bet bahlinu sobens — 5134, 5139, 5237. Pa wahrteem nokluhst fehtšwidū jeb pagalmā — 1943.

Es newaru basa eet
Ne pa sehtas pagalminu. 1103.

2. Zeemats.

W. v. Gutzeits tura wahrdu zeemats par aiguhthu no sweedru hemman, hemmat, Gut, Bauerngut (Wörterbuch d. deutschen Sprache Livlands), bet to noraidija jau U. Bielensteins, usstatidams zeematu par atwafinajumu no „zeems“ (Holzbauten, 140) un tulkodams to wahziski ar Gefindestelle, kas burtiski buhtu „šaimes (fehdes) weeta“. Kur fahda šaime nometas jeb „nosehdās“ (šal. freewu осѣдлый) us pastahwigu dšihwi un eeshogojās ar šaweem lopeem weenā kopigā „sehtā“, tur mehš runajam par zeematu. Lai gan U. Bielensteins šaka, ka ar šcho wahrdu daschreis (peem. Peebalgā) apšihmeta ne weena sehta ween, bet daschu sehtu kopums, Complex von einigen Bauernhöfen.

Zeemats bij pasihstams tā Widsemē, tā Kursēmē („klein Zehmat“ — Sahtos. Rurl. Güter Chroniken, I. 307.). Jau 1498 g. fahda Plettenberga lehnū grahmata, runajot par postā palikuschām Rungu mahjām Nitares draudšē, peemin wahrdu semathen (G. U., 668). Bet 17 g. š. katastroš šcho wahrdu leeto wišā Widsemē gan atšewiški stahwoščas weensehtas, gan zeema sehtas apšihmeschanai. Tā 1690 g. Mahlpils dr. Ruzenu zeemā bij diwas tufšas mahjas — Blackupp zehmat un Skutten zehmat. (WBL., 259-a, 88) un diwi mescheneeki — Rewesch zeemat un Mickelit zeemat (l. c. 89). Ehrghu dr. Jelgawas zeemā — Wihtina zeemats, Bišnanu zeemā — Emminu zeemats (259-a, 793-4). Pee Sinoles jeb Malamuiščas peederošā Purwazeemā Tiršas draudšē šenat bij šahdi zeemati: Raulišch, Drihsuls, Krihwans, Sifnans, Lahzis un Wisles Hermans ar Juri (Im Purwezehmschen Dorffe sint folgende Zehmaten. G. v. Mengdena Ausfürliches Handbuch. 1657 g. 8 l. p.). Šikai weenreis ešam atraduschī zeematu leetotu zeema nosihmē — tas ir Madleenas dr. Lagsdenū pagastā „Muischzeemath“, kas pastahw no 8 sehtām. (259-a, 393.).

Katastri šchir zeematu plaščakā nosihmē jeb nowadu no paščas sehtas jeb „Zeematsstelle“. Runajot par zeematu tā šinamu nowadu teef peeminetas „ar meschu ašauguščas plawas un lauti“ (Mahlpils, 259-a, 88; Uškraufle, 259-a, 497), waj ari teifts, ka zeemats ir „masš

un flitts" (Nitaure, 148), tikko nodibinats meshâ (Slihe, 179), ar fehtu un laukeem (Salaspils, 259, 376), waj ari wairaf gadus jau tiktahl noplizinats, ka atlaisis atmata (Rehtschi. 259-a, 145); ka faimneeks bijis speests aibehgt (Bukkes m., 89) un atstahht fehtu tuffchu jeb postâ. Wisbeeschaf tad katastri ari registre schahdas postâ pamestas fehtas (wüste Zeemathstelle), furu lauki pamasam aifaug ar meshu: Burtneekos (WBZ, 260, 211), Trikatê (453), Walmeeras muischâ (569), Mujahnos (671), Dsehrbenê (261 f., 277), Ahdaschos (259 f., 200), Intschufalnâ (270), Jumprawmuischâ (259-a f., 462). Rofnesê (591) un t. t.

Ufkawejamees pee schi jantajuma tif ilgi, tamdehl ka ar scho wahrdu wehl naw nodibinasees noteikts jehdseens, bet fatrs wehstures raffneeks to leeto, fâ eekriht prahtâ.

Dainâs wahrdu „zeemats“ atradâm tikai 2—3 weetâs: Reseknes Borkos (21850¹), Rigas apr. Saurupê (12656) un Walkas Krona Lejâs (3491). Bet tai weetâ dainâs beeschi leeto isteizeenus „zeeminsch“ jeb „faiminsch“ (fal. pruhfchu „kaimas“ — zeems), kas pehz A. Bielensteina bij technists termins zeemu un zeematu eedsihwotaju apfihmeschanai.

Rur, bahlini, tu panehmi

Sif lustigu lihgawiau?

— No leelaja zeemati na

Wiju taušchu ispaltau. 21850¹.

3. Seju pat zeeminos (w. faiminos)

Wiju taušchu wainojumu. 21850.

Sche aug mana lihgawina

Tuwejai zeemina (w. faiminos). 22423¹. Peej. 26547.

Raiminam zuhka juda. 27144.

Zeeminam zuhka juda. 27144¹.

Muhf zeemina bajaram (w. faimiau)

Sirmi firgi, kalli rati. 15172.

Puscheneeku bajaram

Schetri logi istaba. 15172¹.

No schi dainu materiala waram ari flehgt, ka otra zeemata eedsihwotajs jeb zeeminsch dsihwo tif tuwos faiminos tamdehl, ka winsch ir pufeneeks, t. i. bijuschâs faimes kopsemes lihdsfaimneeks. Bes puschelneekeem jeb pušmahju turetajeem bij wehl sikhafas semes weenibas: $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ un pat $\frac{1}{16}$ arfla leelumâ. Schahduš zeematus Lubanâ fauza par asmitem no leifchu ašmas — astotais. Bet asmitu jeb astodala arfla faimnezibas 17 g. f. beigâs un wiszaur 18 g. f. top par waldoscham un tipiskam preefch loti daudseem Widsemes apgabaleem, fâ to leezina katastri un Hupels. Pehdejais raksta: „Igauni, kureem ari latwi schluschi sekot, ir likufchees uf fawu semju dalischanu; lihds to parahdas nefatiziba seewu starpâ, ta beidsas ar semju dalischanu. Tahduš fauz par puschelneekeem — pateesiba wineem peeder tikai $\frac{1}{8}$ arfla.“ (Topogr. Nachr., II. 241. IV. 295.) Tâ tad semes sadalischana bij faimes fairschanas fefas un

šahufēs wispirms pee igauneem. Latweešči lihds pat beidsamam laisam bij zentufchees usturet šaimes kopsemes weenibu un laušču pahrafumu „nowadijušči“ us jaunu „nowadu“, kur tee atkal „nosehdufchees“ jaunās „šehtās“ un dibinajušči zeematus. — Tahdā pat zelā ari no weena zeema wareja rastees wairafi jauni zeemati, kad zeemus likwidejot zeemini negribeja isliht pahraf tahlu, bet palika til tuwoš „šaiminos“, ka weenās mahjās dsirdeja otras welejotees, kulot un bartees, bet gehwelu gali bij redsami pa stigu.

3. Zeems.

a) **Wahrds.** Zeems ir baltu kopwahrds: leišču „kiemas“, pruhšču „kaimas“, gotu „haims“, wezaugschwahzu „heim“ ar atwedinatām formām „zeeminsch“, „šaiminsch“. Ari „weešis“ un „weefotees“, leišču „viesnē“, „vieseti“ wedami šakarā ar sanskritu „viç“, awestu „vis“, gotu „veihš“, tru „fik“, šenslawu „visi“, latinu „vicus“ — zeems. Beidsamo wahrdu Jids stahda blakam otram latinu wahrdam „villa“, kuršč mums ir loti no šwara, jo ar winu teef nosauktās Baltijas noimetnes tā Jndrika kronikā, tā wehlatoš šenrakstos.

Rahda ari buhtu wahrda „villa“ pirmnosihme, leeta nemainas, jo widus laiku dokumentos šchim wahrdam nebij stingri noteikta jehdseena, bet to leetoja tā zeema, tā weenšehtas apšihmeschanai. (Vielenstein. Holzbauten, 143). Samdehl ari Litwonijas mestru laiku šenraksti weeni par sewi newar buht par pilnigi neapschaubameem weštures materialem un us winu pamata newar taišit pilnigi droščus flehdseemis par šenlatweešču šenajām noimetnem.

Pateizigaka ir weenigi Latw. Jndrika kronika, kura wišmaf atteezibā us latgaleem iščkir villa (zeems) no villula. Pehdejaš ir pamasinamais wahrds no villa un latwišti tulkojams ar mašzeems jeb zeemats.

b) **Geografija.** Pehz Jndrika kronikas zeemos dsihwojušči Jmeras (XI. 7, XX. 8), Burtneeku (XIX., XV. 1), Straupes (XV. 2) un ziti Seemelu Latwijas latgali, bet zeematos — starp Daugawu un Gauju (XIII. 4, XVII. 2). To redsam no leišču eebrukuma apraksta: „Leišči eebruhl latwjos pahr Daugawu, laupidami zeematus (villulae), bet wehlat, wirsidamees us seemešeeem, pahreet Gauju un pee Jmeras upes šahf postit latgalu zeemus (villae)“.

Paschi leišči (XII. 2), tā ari lihbjī (IX. 13, X. 14), igauni (XII. 6, XIII. 5) un sengali (XXIII. 8) dsihwoja zeemos. Šapat Rihmju kronika peemin sengalu zeemus (P. 7435), bet par latgaleem iščkas daudšreis zitetā pantā:

dā nāch liet ein ander lant,
die sind Letten genant.
Die heidenschaft hāt spehe site,
sie wonet nōte einander mite,
sie būwen besunder im manchen walt.

ka „tee nedsihwo weens otram blafus, bet eebuhwejas atsewischki meschâ.“

Kurfchi. Bungeš isdotoš fenraštos (UB.) fastopam zeemus jau 13. g. f. Tâ 1229. g. kurfchu karalim Lamekinam peedereja Eser-tuweš (Esestua) nowads stary Wentu un Leepajas eseru, kas aptwehra 14 kilegundas jeb zeemu apweenibas ar daudš ziteem zeemeem winpus Wentas. (UB. I. Nr. 103). 1230. g. Bandawas (Wentawas?) un Wahnenez nowados teef peemineti 12 kurfchu zeemi (villae) ar daudš ziteem (et pluribus aliis. UB. I. Nr. 104). 1290. g. Dundagas un Tahrgales nowados — 17 zeemi. (UB. I. 534). Bet 1253. g. dokumentâ par Kurfemes šadalischanu eet runa pat par „zeema wezakeem“ (eilsten der dorpe. UB. I. P. 330). Tas mums dod teefibas teift, ka 13. g. f. kurfchi dsihwojuſchi zeemos. Sinams, paleef atklatš jautajums: 1) pee kahdas tautibas peedereja pašchi kurfchi; 2) waj parascha dsihwot zeemos bij winu rahsas ihpatniba, jeb aisuhta no kahdeem semes pirmeemihneekem waj kaimineem; 3) waj zeems bij weenigais un galwenais nometnes weids.

Semgali. Par semgali zeemeem 13. g. f. mums ſcho droſcho leezibu naw. Teefa, 1260. g. dokumentâ teiftš, ka ordens dabu 150 arklus semes Dobenes pils nowadâ ar 5 „loca“ un „villae“ (mihtnem un zeemeem. UB. I. 344). Bet jau 1272. g., kad teef usſfaititas wiſas Dobenes un Spahrnenez semes, zeemu weeta eet runa weenigi par „provinciae“, to waretu tultot ar „nowads“, bet kas mums nedod nekahduš aifrahdijumus par pašcham nometnem. (UB. I. 432).

Sehli. Uri ſinas par sehleem ir loti truhzigas. Šikai 1254. g. teef noſauktas 5 sehlu pilis ar peederofcheem zeemeem (eorum villas. UB. I. 269).

Pat latgaleem runa bij jau augstaf: Seemelu Latwijâ wini dsihwoja zeemos, bet deenwidoš stary Gauju un Daugawu — weenſehtâš.

c) **Staits.** Noteiftu jehdseenu par apdsihwoto weetu raksturu waram dabut tikai pehž tam, kad muhsu preeſchâ ir statistiſkas ſinas par daſchadeem nometnu tipeem. Šchai ſinâ wiſbehdigaf ſtahw ar Kurfemi.

Prof. P. Poffars ſawâ grahmata „Statistik und Geographie des Gouv. Kurland“, 1843. g. iſſafas wiſpahrigi, ka „latweeſchu ehkas ir zeltas leelako teef weenſehtâš un tikai retums apweenotas zeemos, kuru Kurfemê naw daudš.“ (222).

Kurfemes statistiſkâš komitejas ſekretars bar. A. Henkings pehtijumâ „Statistische Studien“ (Mitau, 1862) nahziš pee ſlehdsena, ka „weenſehtu ſistema atrodama wiſzaur, kur lauku eedsihwotaji ir tihri latweeſchi; tâ tad wina walda par Kurfemes leelako daku. Kur dsihwo leiſchi waj jaukti eedsihwotaji, tur zeemi ir pahſwarâ par zeemateem. Tâ ſluſties aprinki no 3899 ſemneeku mahjam tikai 9% ir weenſehtas, kamehr pahrejâš mahjâš ſehtas apweenotas pa 2, 3 un 4 kopâ. Tâpat Balangâ ir 10 zeemi un Seſawas draudſe uſ Leetawas robescham leiſchu

zeemš Butfuhni; 8 „kurfchu fehniau“ zeemi Kuldigas dr. un swejneefu zeemi gar wifu Kurfemes juhmalu. Bes tam wifā pahrejā Kurfemē, kur walda weenfēhtu sistema, deefgan beeschi fastopamas zeematu grupas no 2—3 fehtām. Bet ar 19. g. f. 40-teem gadeem, fahfotees naudas fainneezibai, ari fchis zeematu kopas isdalas weenfēhtās (8.—9. lp.).

Par Widse mi materialī ir bagataki. Muifchu fenrafstos (Güterurkunden) lihds 1500. g. pa 694 dokumenteem faskaitijām ap 250 zeemu latweefchu dalā, starp kureem wairums friht uš fchahdām draudfēm:

Straupē	35	Diktos	8
Umurgā	32	Refeknē	5
Wadleenā	22	Lugaschos	4
Krimuldā	20	Suntaschos	3
Leepupē	15	Siguldā	3
Kubenē	13	Salazā	3
Limbaschos	11	Rujenē	3
Lehdurgā	11	Zeswainē	3
Ulojā	9	Chrgemē	3

Ja fchos skaitlus atfihmejam uš Senlatwijas kartes, tad redfam, ka 90% no wifēem zeemeem friht waj nu uš fenām lihbjū teritorijām, waj uš latgaku robeschām ar lihbjēem, igauneem un freeweem.

Jr. Rosinsch mehginajis fawu flehdseenu par latwju zeemeem 16.—18. g. f. pamatot uš pirmā sweedru katastra no 1599.—1601. g. Winsch tur faskaitijis 26 zeemus. „Dala no fcheem zeemeem friht igaunu dalā, bet loti dauds bes fchaubām ir latweefchu zeemi.“ (Latw. semneefš, 14). Schis flehdseens japahrlabo tahdā sind, ka minetā katastri peefaukti pawifam 28 zeemi, no kureem wefeli 20 friht igaunu dalā un latweefchu tikai 8. Bet ari fchee 8 wifā atrodas uš fenās lihbeefchu semes — Salazā, Limbaschos un Rujenē. Tā tad 1599. gada semes rewifijas aktis nelahdus peerahdijumus par labu fihri latwifkeem zeemeem nefneefš.

Cesim weenu zeturdalu gadu simteni tahlaf. 1624. g. sweedru waldbiba isdarija otru dauds pilnigaku semes katastrefchanu (nowehrtefchanu) pa draudfēm un pagasteem, usrahdot ik reifes, waj pagasts (waka) fastahw no zeemeem waj zeemateem. Behz muhfu aprehkina 1624. g. nowehrtetās draudfēs zeemu fkaits bij fchahds (WBA., 253 s.):

Rujenē	59
Limbaschos	58
Salazā	37
Chrgemē	29
Krimuldā	28
Turaidā	27
Siguldā	17
Ulojā	17
Wainaschos	16
Straupē	14
Lugaschos	9
Allaschos	9
Nabē	8
Burtneefos	4

Kopā 332 zeemi.

Rā tas redsams no draudšchu nošaufumeem, wiši ņhee zeemi atrodaš waj nu uš ņenāš lihbjū ņemeš, waj uš igauru robesčām. Pee ņam daščas draudšes ņastahw weenigi no zeemeem (Rujene, Lĩmbašči, Turaida, Krimulda etc.), ņamehr žitāš zeemi jaukti ar weenņehtām (Burtneeki, Sigulda, Salaza, Straupe, Nabe). Raš atteezas uš tahdeem ņeneem un ihsteem latweeščhu apgabaleem, ņā: Walmeera (WBu., 253 s., 78-a), Rauna (l. c. 256 s., 7. l.), Vĩtaure (l. c. 253, 327-b), Wahlpĩls (l. c. 253, 314-b), Mujahni (253, 101-b), Chwele (253, 68-b), Trĩfate (260, 393), Žehšĩs (260, 706), Uraschi (260, 830), Smĩltene (261, 334), Dņehrbene (261, 293), Skujene (261, 608), Peebalga, Leeņere (261, 680), Chrgli (261, 761), Rašnawa (261, 837) un žiti, tad 17. g. ņ. katastroš, waj nu noteikti ušņwehrts*), ņa wišos ņčaiš nowadoš n a w ņeņahdu z e e m u, waj ari tas neteeščhi redsams no pagastu ņarasteeem. Bet jau dņĩlat Maleenā, uš Latgales robesčām un paščā Latgalē, zeemu sistema top waldoščā. Wehl 1863. g. V. Bielensteĩns, apzelođams deenwidaustrumu Wĩdņemi, atrada daščhu labu zeemu un maščzeemu Laudonā, Lubanā, Gulbenē un Aluņšnē. Tāpat bijuščhi zeemi pee Dgres un Vlaineš. (Holzb., 142).

Tā tad wišas wehštures leezibas ņastan tai ņinā, ņa latgalu resp. latwju paradums bij dņĩhwot weenņehtāš. Samdehl latweeščhu iņzelotaji 19. g. ņ. ari Kreewijā apmetāš dņĩhwot atņewiščām ņehtām pretim Wahžijas ņchwabeem, ņuri ari Ukrainē palĩka pee ņawa dņĩntenes tĩfuma — zeema. Bet ņčĩš latweeščhu no metnu nazionalais tĩps iņjuka zeemu sistēmā wiņur tur, ņur latwji nedņĩhwoja paščhi ween, bet maščhuš ar žittauteeščheem — igauneem Seemehu Latwijā, kreeweem — Latgalē un Maleenā, leiščheem — Augščhursēmē. Žĩ leelu eeņpaidu war ņweščhi kolonĩsti atņaht uš tautas no metnu weideem, redsam no paščhu latweeščhu iņzelotaju dņĩhweš Witebņkas gub., ņur latwju weenņehtu ņahrtiba ņahka drihš ween iņplatiteeš starp kreeweem ne tĩlat ņčai, bet ari ņaimnu gubernā. (Holzb., 151).

Beidsot, ņingra zeemu eeņahrtā walđija wišas taiš Latwijas daļās, ņuras agrat bij apdņĩhwotas no lihbjeeem. Gadu ņĩntenu maināš lihbeeščhi eemahžijāš runat latwiņki un aiņmirņa runat ņawu tehwu walodu, bet wehl ilgi pehž tam, ņkaitĩdameeš par latweeščheem, palĩka pee ņawām lihbeeščhu no metnēm un žiteem ņomu-ugru paradumeem un tradĩzijām, ņuras naw weegli tagad atščhĩrt no paščhu latweeščhu eeraščām.

d) **Peelumš.** Daināš zeemus min loti beeščhi, pee ņam iņščhĩr „leeluš zeemus“**) no „maščheem zeemeem“***).

*) Alle vorgeschriebenen Wäcken im Gebieth NN haben keine gewisse Dörffern, sondern Gesindstellen, bey welchen ein ihlicher Baur sein eigenes Landt hat.

**) 5898-99, 6308, 8816, 11111¹⁶-17, 11244, 11966-67, 12496⁴, 12756, 12702, 13867-98, 13250-389⁸, 13646, 13973, 16217, 19048, 22373, 23567⁴, 29713, 21850², 30830, 34290 etc.

***) 11179, 11236, 11467, 11469, 11438, 12404, 12476, 13613, 13920, 13250²⁷, 15704, 15858, 19416, 19652, 21844, 22835, 26235, 26407⁴, 27884 etc.

Kur zeeminsch pee zeemina,
Tur bij daudj seltensichu. 11969.

Wezà maht, wezà maht,
Nestahw ilgi schai zeemà;
Vin wihsites, aun schjinas
Ej zità zeemina. 2029.

Es augu daißsch puißis
Dishajà zeemà. 11117.

Mani weda zaur zeemian,
Paschà zeema galinà;
Dishs zeeminsch, daudj lautian,
Wißi tek statitees. 16478, 7200, 7378.

Klusu laudis alu dshera
Masajà zeemina. 773 w. 670².

Lustigai man dshwot
Leela zeema draudsitè. 83.

Garàm gahju schim zeemam
Lihds winam zeeminam. 13968.

Teizamais tehwa dehs
Tahi no zeema zeemina. 8951. 9025

Dainas, kas apdseed leelus zeemus, usraßtittas: Kursemè — Dundagà, Kabilè, Grobinos, Talsos, Uhgale, Chdolè; Widsemè — Leelwardè, Niskrauklè, Chrglos, Rujenè, Gaujenè, Suntaschos, Osolu m. Lubanà, Opè, Litenè, Nitaurè un zitur; Latgalè — Daugpils, Reseknes un Ludses aprinkos. Somehr dibinat zeemu geografiju us dainàm newar, jo jasin, ka dainu teksti wariantos zeloja no weena pagasta us otu.

Noteittas sinas par Augschkursemes zeemu leelumu sneeds mums
N. Heykings (Statist. Studien, 8):

Zeemu no	5	mahjàm	bij	53
"	"	6	"	39
"	"	7	"	19
"	"	8	"	20
"	"	9	"	4
"	"	10	"	11
"	"	11	"	2
"	"	12	"	3
"	"	14	"	3
"	"	15	"	1
"	"	21	"	1

Tà tad pahrswarà bij „masee zeemi“ na 2—8 sehtàm.

Par Seemelu Latwijas zeemu leelumu deesgan droschas statisti-
ffas sinas dabujamas no kafastreem. Paragam nemsim Limbaschu
draudsi.

Zeemu leelumš*).		16. g. f.	1624 g.	1690 g.	1750 g.
2—3	šehtas leelu zeemu bij	10	29	20	17
4—5	" " " "	8	9	6	8
6—7	" " " "	8	—	7	8
8—9	" " " "	8	3	4	2
10—11	" " " "	5	—	3	2
13—15	" " " "	3	—	1	1
24	" " " "	1	—	—	—
Kopā		43	41	41	38

Redsamš, ka relatīvā wairakumā ir zeemi no 2—3 šehtām, bet absolūtā — zeemi no 2—7 mahjām. Sinamš, bij zeemi arī masaki un leelaki par augšcejā tabelē mineteem tipeem. Tā 1624. g. peh3 leeleem fareem weseļoš 17 Limbaschu zeemoš apdšihwoto šehtu fkaits bij fama-finaješ lihds weenam. No otras pušes Seemelu Latwija pašina arī leelus zeemuš.

Tahdi bij — Rujenē 16. g. f. Badnišchu "zeems" no 18 šehtām, Pestfiles zeems — 21, Pantenu zeems — 26, Wirkenu zeems — 32, Jitwenu zeems — 36 (WBL., 253). — 1690. g. Osolu muišchā pee Dgres: Wezdibenu zeems no 18 šehtām un Jelgawaš zeems — 19 (WBL., 259-a, 781—4). Uitaure — Wikanu zeems no 37 un Schagatu zeems no 40 šehtām (WBL., 259-a, 127—130).

Bet winau fkaits bij loti neezigs. Un A. Wielensteins, kurfch daudš fchahdu zeemu redsejis fawām azim, raksta: „Mehš nedrihkstam fchos zeemuš eedomatees pahraf leelus un fadalitus eelās, fā tas ir Leetawā un Wahzijā. See ir loti nekahrtigi mahju fabuhwejumi, daschreis beeschaki weenfopu, daschreis rindās, bet daschreis tikai tuwoš kaiminos“. (Holzbauten, 142.) Safarā ar to arī eedšihwotaju fkaits zeemoš bij loti daschads. Isnemot daschuš leelus zeemuš, fā peem 21 lp. ziteto Leel-Rodes zeemu ar 311 eedšihwotajeem, parastā tipa zeemā dwehfelu fkaits zaurmehrā nebij leelafs par 50—100.

Paraugam, eedšihwotaju fkaits Ullaschu un Straupes draudschu zeemoš 1690. g.

Ullasch o š:

Ullaschu zeemā	79 zilwefi.
Rihwišchu "	55 "
Sila "	73 "
Kardušchu "	37 "
Wangaschu "	66 "
Wainaschu "	58 "
Tanaschu "	46 "
Rifas "	80 "
Bulanu "	39 " (WBL., 259, 578-591).

*) Sinas par 1624. g. nemtas no WBL., 253 f., 156—179 lp.; par 1690. g. — l. c. 261. f., 33—123; par 1750. g. — l. c. 275. f., 10—184.

Straupê:

Tautzeemâ	43	jilweki.
Suhrmanu zeemâ	49	"
Dauglainu	92	"
Skwaldes	88	"
Kaulenu	61	"
Krauschenu	21	" (Arch. d. Decon. Verwalt.)

e) **Nofaufumi.** Aftahjot weetu wahrdu pehtifchanu walodnee-feem, apstahimees pee zeemu nofaufumeem tikai tik dauds, zif tas ne-peezeefchams muhsu darbam.

Seemelu Latwijâ dauds zeemu nofaufumu beidsas uf =kül, cul, cule, fas lihbiſki noſihmê zeemu — küla. Tâ Salazas „lihbeefchu pagastâ“ bij 1624. g. zeemi: Kulkill, Lembsküll, Perkill, bet tas pašchas draudses „latweefchu pagastâ“ (Lettische Wacke) — Melne z e h m s, Nohr- z e h m s, Jehzen z e h m s, Muifetz e m un ziti. (WBÄ., 253 s., 340-9). Lihbjeem pahrlatwojotees beefchi zeetâ =kil weetâ stahjas mihsstais =gul. Peem., 1750. g. Limbaschu dr. blafus „Wiküll“ atrodam ari „Namgüll“, 'waj Nabê — Wagull, Gangull un tml. Beidsot, tautas etimologijas zelâ rodas jau tihri latwiſtâ galotne — gal(s). Klafiſks peemehrs tam ir Uhrzeema muifchas zeemi: Eſergals, Gailegals, Mallegals, Schultegals, Druggegals, Riese z e e m. (WBÄ., 253, 175-6). Sche galotne =gals ir walodneeziſki, ir teritoriali apſihmê wehl zeemu. Bet tâ kâ pagastu dalifchana „galos“ bij ſtipri iſplatita ari zitur Latwijâ, tad japeelaiſch, fa tas notizis waj nu teefchi fendâ lihju semês, waj ari ſchî paraſcha, fas balstas uf zeemu ſatwerfmi, pahrnemta latweefchos no lihbjeem. Starp zeemu nofaufumeem loti dauds ari tahdu, fas beidsas uf patronimiſkâ m galotnem — êni, âni. Tas no-rahda, fa zeems nofaufus dsimts tehwa un pirmâ zeemata ſaimneeka wahrda: Klahwani (Lubanâ) — Klahwa jeb Nikolaja behrni; Anzani (Saufâ) — Antſcha behrni; Ahdminani — Ahdmina behrni pee Jehſabmeesta; Leifchani — Leifcha behrni Sunakſtâ; Jehzeni — Jehſcha behrni Dobeles aprinki. (A. Vielenſtein. Holzbauten, 149). Beſ Vielenſteina peewesteem peemehreem kataſtri ſneeds deefgan bagatigi ſchahdu zeemu nofaufumus:

K u j e n ê — Kreewenu, Pleckenu, Palenenu, Ratfenu, Nauſchenu, Kyrranu, Metzenu, Lejenu, Szykenu, Wirſenu, Staranu, Pantenu, Jtwenu, Wirkenu, Kirbenu un Silenu zeemi (WBÄ., 253 s., 1—20 l.); M a d l e e n â — Sauritenu, Gahſchenu, Laſdupenu, Maditanu, Laſg-denu zeemi (WBÄ., 259-a s., 314—384); S t r a u p ê — Suhrmanu, Mikelenu, Krauſchenu, Kaulenu, Kuikenu zeemi (WBÄ., 253 s., 361 l.; 258-aa, lit. a.); S i g u l d â — Grawanu, Painenu, Lahzenu 3. (WBÄ., 259, 658—662); C h r g e m ê — Pedelenu, Arbelenu, Boſenu, Dehlenu, Buhlenu, Rihranu, Jullanu, Zelpanu zeemi (WBÄ., 253, 40—49); L i m b a ſ c h o s — Rehfenu, Upenu, Wilkenu, Pipenu, Bahdenu, Lejenu, Ripenu, Laurenu zeemi (WBÄ., 261, 37—106) un tml.

Beſ patronimiſteem nofaufumeem laba dala zeemu ſawu wahrdu dabujufchi tahdâ ſahrtâ, fa weena zeemata nofaufums tika pahrneſts uf wiſu zeemu. Tâ Limbaschu dr. Jgafchu zeems nofaufus pehz Jgafstu

mahjâm, Kafaschu zeems pehz Kafastu mahjâm, Wikiles zeems pehz Wikiles mahjâm un tml. (WBu., 275 f.).

1) **Zizelfchanâs.** Mehš jau teizâm, ka fainte, neeetilpdama wairš weena nama kopibâ, isdalas laukâ un rada faimju apweenibu jeb dsimti, kas fatuwahrt rada namu apweenibu jeb zeemu.

Es dariju sawu namu
Zehwa nama galnâ. 3093.

Tapehz pirmâ laikâ dsimts un zeems ir sinonimi, un bahliau, mahšiu jehdseens no tihri radneezifsa kluhst par teritorialu: wiš, kas apdšihwo weenu zeemu, tura un hauz šewi par bahlineem un mahšinâm, t. i. ašins radeem. Daschreis šchahds zeems war fastahwet teescham no weena šentscha pehznahzeem. Šâ U. Bielensteins šawâ zelojumâ 1881. g. atradiš Reseknes aprinkš pee Misaneem zeemu Brikuli, par kuru winam apleezinatš, ka šchi zeema eedšihwotaji zehlušchees no weenas ašins. (Reisekizzen aus dem Oberlande, 738). Bet daschreis zeema laudiš tura šewi par radeem tifai wahrda pehz jeb nominali:

Deewers mani mihli šauza,
Es deewert wehl mihlafi,
Deewers mani mahšu šauza,
Es deewert bahleliu. 23713-15; 26388.

Somehr ja šchahda nominala radneeziba kluhst par tizibas objektu, tad otrâs paaudšes apšinâ wina ne ar šo neatškiras no ihštâs ašinsradneezibas un padota teem pašcheem mantošchanas, ašinsatreebibas un laulibu noslehgschanas likumeem, kâ ihštâ.

Zeema pušchi, bahleliui,
Genemeeti kamanâs. 2168¹.

Zeema pušchi, bahleliui,
Nu man's waira nepeleet. 9055.

Zeema pušchi, bahleliui,
Zelat mani pašr upitt. 9344, 6507, 13231.

Zeema pušchi, bahleliui,
Aizin' mani šaulitê. 10701, 12730⁵.

Zeema pušchi, bahleliui,
Man naudiu ašbodeet. 13651³.

Zeema pušchi, bahleliui,
Šalbu dara alutiau. 19868, 24401²-422.

Mahjas pušchi, bahleliui,
Noems manu wainadšiu. 10616.

Wišas zeema šeltenites
Šauza mani bahleliu. 6370, 11015.

Mahjas ween zeema meitas,
Kur es nemšchu lihgawiu? 11262⁵-573.

Mahjas ween tai zeemâ,
Kur bušs nemi lihgawiu? 13892 Peej.

Zeema meitas, man mahšinas,
Weret wahrtus wafarâ. 14528.

Schee dainu peemehri leezina, fa wisi zeema puischi tika usstatiti (waj tikai faukti) par dsimts lozefkeem jeb bahlineem, famehr zeema meitas peelihdsinatās „mahšam“, kuras bahlini nedrihst prezet.

Uri ferbu brahlneeki apdsihwoja weenu waj wairakus zeemus. (Realler., 771. Грушевский², I. 317). Ja nu mahjas apdsihwoja weena faime, bet zeemu dsimts, tad ari otradi: tur pastahweja zeemi, tur, ja-domā, laudis fahdreif dsihwoja dsimts fatwersmē.

Uf zeemu iszelschanos no weensehtām, weenai faimei peeaugot un safarajot, norahda zeemu fastahws un nosaufumi.

Widsemes muischu fenrakstos teef minett wairaki nazionali zeemi, kuri ja ne weenmeh, tad beeschi usstatami par weenas kolonistu waj fara guhstefna faimes pehznahzejeem. Tahdi zeemi bij: Rreewu zeems 1354. g. Krustpils (GU., Nr. 78), 1457. g. Weetalwas=Odseenas (GU., 367. 383), un 1412. g. Umurgas (GU., 183) draudsēs; Kuršchu zeems, Kursicule 1248. g. Krimuldā (GU., 19); Lihbju zeems, Livekulla 1478. g. Wilandes aprinki (GU., 526); Latwju zeems, Lettecule 1299. g. Terbatas aprinki (GU., 45), Lugaschu dr. (GU., 652, A. 3) un Wilandes apr. (GU., 625); Jgaunu zeems, Estikulla Lugaschu dr. (GU., 652, A. 3).

U. Bielensteins peewed wehl otu argumentu par labu hipotesei, fa zeemi zehluschees no weena zeemata, faimes peeauguma zelā, proti: ja falihdsina Kursemes nowada Zellis (starp Wentu un Klaipehdu) weetu nosaufumus no 13. g. f. ar tagadejeem, tad redsam, fa teem tagad pa leelakai dalai ir patronimiskas galotnes. No tam war slehgt, fa schee semeeschu zeemi ir peeauguschu plaschumā, dehleem un winu pehznahzejeem peebuhwejoj jaunās sehčas blakus tehwu un preekschetschu nameem. (Holzbauten, 149).

Zellu nowada weetu wahrdi.

1253. g. jenrakstā:

Birsine

Dobe

Newarie

Sare

Vieswe

Nedinge

Tagad:

Birzin-en-ai

Dub-en-ai

Newarenai

Zarenai

Wyszwenai

Medingenai

Tā fā latweeschu weetu nosaufumi ir wehl pilnigi neispehtiti, tad mums naw eespehjamš demonstrēt plaschakā apmehrā, fā atfewischkās nometnes un faimes pamasam pahrwehrtās patronimiskos zeemos un dsimtis. Aisrahdisim tikai, fa ari kreewu un wahzu fahdschu nosaufumuu galotnes -ичи un -ingi leezina, fa zeema eedsihwotaji tika usstatiti par weena fentscha pehznahzejeem un asinsradineekeem. Peem.: Karolingi — Karla behrni etc.

Teizām: „tika usstatiti“. Tas wehl nenostimē, fa patronimiska galotne ir jau droshs peerahdijums, fa wisi zeema eemihneeki pateesibā ari bij weenas dsimts „laipas meteja“ pehzneeki. „Laiku mainās preekschstatī par peederibu pee dsimts, tas atrodami zeemu patronimiskās galotnēs, wareja pilnigi isbahlet; galotni fahka leetot weetu nosaufumos

aif walodas paraduma, un winai bij suduši katra reala nofihme.“ (J. Hoops. Realexikon, I. 433).

g) **Iffuščana.** Rā zeemats war ifaugt par zeemu dabigās wairosčanās zekā, tā ari otradi — zeema fehtas war weena peh3 otras isnihkt un aiseet postā karos un fehrgās un no wiša agrakā zeema tad paleef pahri tif zeemats no 1—2 fehtām. Šchahdi tuffchi zeemi (villas vacuas) teef peemineti jau Indrika kronikā (XIV. 10) un 17. g. f. katastri rahda, ka 1624. g. postā palikufcho zeematu (wüste Zemahten) bij wairaf kā apdšihwoto. Ta pati kronika ari usrahda weenu no eemesleem, kas apgabalā starp Daugawu un Gauju 13. g. f. darija latgalu dšihwi leelos zeemos, upju un eseru malās, gandrihs par neeeprehjamu — tee bij pastahwigeē leišču eebrukumi Latgalē, kuru noluhks bij wahjinat scho kreewu pawalsti un lihds ar to ari pašchus Pleškawas un Pulozfas tunigus — leišču niknaš eenaidneekus. Tas deesgan spilgti notchlots no Indrika 1209. g.: „Toreiš leišchi bij dabujufchi tahdu wiršroku par wišam faininu tautām, kristiteem un paganeem, ka reti kahda no tām usdrihstejās dšihwot šawos zeematos, ihpašchi latwji. Tee atstahja šawus namus postā un usmekleja mešču tumščakos beesofščnus. Bet ari tur leišchi dšinās teem pakaf, kawa tos, aifweda guhstā un atnehma teem wišu... Lihbji ar latwjeem bij leišču ehdeens un bariba, un kā aitas wilku rihklēs.“ (XIII. 4). Ari wehlatos gadu simtenos ilgos karos latweešchi beeschi bij spēesti ifkaišitees pa mescheem. Tā Drustu draudšē bij wairaf kā 10 zeemu no 4—5 fehtām katrs. Bet 1773. g. diwpadšmit no teem bijufchi tuffchi („postā“), jo laudis pa leelo kreewu kara laiku bij aifbehgušchi dšihwot us mescheem. (H. Hagemistera Sinas par Drustu draudši, 18. un 43. lp.).

Wahzu fungi scho tihri stichisko prozesu paahtrinaja un eewiršija noteiktas fainneezifkas politikas gultnē. A. Bielensteins par to ifšafas tā: „Muiščneeki, no Westfalijas nahšdami, kur semneeks labpraht dšihwo weenfehtās... atlahwa fainēm labaf eerihktot jaunus lih dumus, nekā palikt kopā un ifaudset zeemu, kur atfewiščks fainneeks newar šawu semes gabalu ismantot kā nahkas. Samdehl Latwijās leelakā dalā newareja atihstitees zeemi, kā tas nōtika Latgalē. Un kur ari tee bij radufšees, tur wini tifa ifdaliti 19. g. f. widā, kad muiščneeki fagatawojās us mahju pahrdofčanu.“ (Holzbauten, 152).

To pašču dabujam sinat jau no agraf zitetās Suntasču mahzitatea Suberta grahmatas, kur starp ziteem junkura peenahkumeem teef eeteiktš „4 reišes gadā pahrraudsit fainneeku fehtas, waj tur us 1/2 arkla nedšihwo wairaf par 7 peršonām. Ja nu muiščkungs kur atrod leelaku faini, tad ta it jaišdala starp zitām mafakām waj janometina us tuffcheem zeemateem.“ (Der getreue Amt Mann, 23. Riga, 1626). 17. g. f. katastri fneeds daudš faktu par zeemu eemihneeku ifdšihščanu no mahjām un pašču zeemu pahrwehščanu par lopu un pušmuiščām. Atminas par scho plaschos apmehros iswesto muiščneeku fainneezifko programu usglabajufchās wehl tagad muišču nošaufumu galotnēs us

=fil, =dorf un =zeems: Napful (Schirstini), Moiseküll (Plahtere), Papendorf (Rubene), Posendorf (Pozeems), Luzeems, Inzeems un tml.

Ras notifa ar muischneeku peesawinata zeema fainneekem? — Teem uslika par peenahkumu eestrahdat jaunus lihdumus un dibinat weensehtas. Zeema kolonisti neisflihda, bet palika ari turpma dsihwot netahl no fawa tehwutehwa zeema un jaunus zeematus zehla zits zitam faininos. Ta iszehlas ar kopejam wehsturißkam tradizijam apweenoti un weena wahrda nosaukti pagasti un winu gali. Winu fars ar zeemu eefahrtu wehl redsam no ta, fa blafus schahdeem pagastu galeem fa patstahwigas weenibas wehl ilgi pastahw zeemi. Ta Jfschile wehl 1690. g. lihdstefu ar Strihdegalu (12 sehtas), Rutfukalnu (5 f.), Sihlesgala zeemu (7 f.) un Dgreescheem (28 f.) bij wehl Tomzeems (21 f.) un Rultzeems (18 f.). (WBu., 259 f., 429—33). Ra pagastis un wina gali bij sinama teritoriala un administratiwa weeniba pat tad, tad winsch fastahweja ne no zeemeem, bet zeemateem, to leezina tas, fa ari schahdeem pagastu galeem teef statitas pretim streijsehtas (Streugesinde). Nule zitetä Jfschiles Strihdegalä schahdu ahrpagastneeku bij 5 sehtas (l. c. 432); Kopaschu Augstzeema wafä — 16 pagasta zeematu un 3 ahrpagastneeku sehtas (l. c. 499). Otrfahrt, par labu pagastu un wina galu faram ar zeemeem runa mafais sehtu skaitis. Ta Almeistereß Serbigala pagastä bij tikai 9 zeemati, Schmirdegala — 7 un Esergala — 5. (261, 452-5.)

Beidsot, par weenu Leel-Straupes pagasta galu mums ir sinams, fa wina zeemati zehluschees no jau 13. g. f. peeminetä Jkwaldes zeema, tad 18. g. f. winä tifa eerihkota pils pusmuischa un pahrdehweta par Schnores muischu, weena hijuschä zeema fainneeka wahrda. Wehl 1688. g. Jkwaldes zeema kopseme bij 313 muzas weetas leela — 207 tihrumos (Reinacker) un 106 lihdumos — ar 13 fainneekem, kuru semes eetwehra pusloka augligo Jkfuldas esera nogahsi. — 1712. g. par zeemeem wairs neet runa, bet 19. g. f. daschi no bij. Jkwaldes zeema sehtu nosaufumeem atrodami jau pawisam otra Leel-Straupes pagasta gala. Tikai Schnores muischas plawu nosaufumos usglabajuschees fenee zeema fainneeku wahrdi (peem. Pihna plawa pee Jkfuldas esera) un wezi laudis stahsta un rahda agrako zeematu krahsmatas.

Nobeidsot scho nodalu, gala flehdseens war buht tikai weens: Senlatwijä nometnu sinä waldija wisleelafä daschadiba. Blafus peerobeschu apgaleem, fur waldoschais nometnes tips bij zeems, redsam jauktus nowadus ar zeemeem un weensehtam, kas fassaneja ar scho apgabalu jaukto lihbißi-latwisko eedsihwotaju fastahwu senatne, kamehr paschä Latwijas wideenä atrodam waj nu tihru zeematu sistemu, waj ari schi sistema ir mistrota ar fahdam weetejam ihpatribam. Schi architektoniska daschadiba bij sawufahrt tikai ahreja isteißme teem eefschejäs pahrweidoschanas prozeseem, kuri no etniski daschadam dsintim un ziltim radija latweeschu tautu winas tagadejäs nazionaläs robeschäs, un teem sweescheem weidotaju fpehkeem, kureem schi tautas masa bij padota teefißi un politißi gadu simtenus no weetas. Wehl wairaf. Padota ari wiseem

winu fainneeziſſeem eſſperimenteem, furu noluhſis bij ſpridſinat zeemu kopſemi un fatwerſmi un winu weetâ nodibinat indiuiduelas fainneeziſbas uſ priwatteeſibu pamateem.

4. Nowads.

Wahrds. Jehdſeens par nowadu wehl deesgan nenoffaidrots. Stenderam nowads un reeſcha ir weens un tas patſ (Lett. Lex. I. 182 un 221) — „no muſſchas tihromeem noreeſtis gabals, kas ſemneekam darbineekam, kunga gaitâs ejot, muſſchâ apſtrahdajams. Nowadneeks jeb reeſchineeks ir patſ ſchis darbineeks.“ Widſemê ſchahdas reeſchas tagad ſauz par walafâm. Olainê wehl pirms kara labibu muſſchâ wajadſejis „plaut nowadeem“ jeb gabaleem no 2—2^{1/2} puhreweetâm. Teiufſchi: „atplahwees gan tos muſſchas nowadus!“

Reeſchas un nowadus eemehrija ne tikai muſſchas tihrumos, bet ari plawâs. „Nowada plawu“ (Nowadde Plawe) eſmu ſaſtapis jau 1697. g. ſahdâ Ofſeles muſſchas (Kurfemê) robeschu kildâ (E. v. Firſſ. Neue Kurl. Gût. Chron., P. 312), bet „ſeena reeſchu“ (Heu Reeſche) 1745. g. Lamini muſſchâ (l. c. 35): „Pilnam wiſſram (Ganzhâcker) ja iſſehj ſawâ reeſchâ 6 puhri, puſeneekam 4 p. rudſu un tahdâ pat ſamehrâ waſaraja, kura wineem ari janoplauj un jaſawed kopâ. Tâ kâ winu reeſcha ir tuwu pee muſſchas, wineem ta jaewed ari rijsâ. Turpretim ſeena reeſcha pilnam wiſſram un puſeneekam ir weenada.“

Dauds tuwat nowada pirmnoſihmei peeet J. Lange (1777.), tulſtodams to ar „ein abgeteiltes Stück Land“. Scho jehdſeenu U. Bielenſteins paplaſchjina wehl tahlak un formulê tâ: „Nowads ir ſemes gabals, kas ſahdam ir eerahdits leetoſchanai un furu tas war uſſtatit par ſawu peederumu.“ (Grenzen, 295). Tas iſſkaidro Stendera iſteizeenu: „uſ ſweſchu nowadu lauſtees“ — noſeedſigi eebrukt otra ihpaſchumâ.

Etimologiſki wahrdu „nowads“ U. Bielenſteins atwedina no werba „nowest“ reſp. nowest jeb noſpraust robeschas noreestam ſemes gabalam. Tas ir loti ſwarigs moments muſſu preeſſſtatâ par nowadu — robescha jeb weentahrschi eſcha. Robeſchu wiſſſchana bij loti ſwarigs teeſiſtis aktis, furu apſtiſprinaja leezineeki ar parakſteem un ſihmogeem; tas nowada turetajam dewa atwairiſchanas teeſiſbas (were, Abwehr) pret wiſeem ziteem ſweſcha nowada tihlotajeem un robeschu pahrtahpejeem. Tikai tur war buht runa par nowadu, fur ir ſahda robescha. To ſawâ laiſkâ jau uſſwehriſ M. Silinſch, rakſtidams: „Nowads nebuht naw tas, ko tagad ar ſcho wahrdu ſaprotam — pagaiſtis jeb walſtis; nê, tas muſſu t. dſeesmâs ir ta pati fainneeziſbas ſakopiba, ko ſaprot ar wahrdeem ſehſta, zeemats — tikai nowads nereti dauds plaſchaks un pee tam zeeſchi eerobeschts.

Smuidra, gara es iſangu
Uſ nowada robeschâm. 5360.

Œtâki dſeedu, ſtâki kledſu
Uſ nowada robeschâm. 515¹.

Ro pee tehwa es darischi?
Tehwam masis nowadinisch:
Es aplaidu swehtu rihtu
Wisapfahrt ganidama. 3702.

No tam tad nosaufums „nowads“, t. i. atfewischki schkirts semes ihpafchuma nowadijums. Nowads ir plafschaks semes gabals; sehta turpretim apsihme tikai eedfihwes weetu, tas atrodas eeshogojuma.“ (Rigas Uwise, 1902. g., Nr. 12.)

J. Krodsneeks (Ji Baltijas wehstures I. 33) un Fr. Kofinsch (Latw. semn., 24—5) ir mehginajufchi nowadu saistit ar koloniseschanas prozeseem un „nowadu sistemai“ statijufchi pretim kopdsihwi zeemos. — „Siklids ta zeema lauschu bij ta peeaufsis, ta sahka truhft lauku un ganibu, te kopdsihwei weena zeema bij beigas, un dsimts bij speesta daschus raidit laufa no zeema, no west winus uf zitu weetu, nowada. No nowada ar laifu wareja isplestees jaunš zeems... waj ari nowadneeki nenometas kopā, bet palika dsihwot atschkirtas mahjas.“ Mums schteet, ta schahds nowada tulkojums ir leeks un nepeerahdams. Nowads naw zeema pretstats (J. Krodsneeks), ne ari no „zeema mahjam atdalits uu swescham ihpafschekam atdots semes gabals“ (Fr. Kofinsch), bet gan zeemam peederoscha un pee zeema peedalita teritorija.

Eai leelas bahlestini,
Ram peeder tehwa zeems. 3736. (war.: tehwa nowads).

Krotineeki mas nowadis,
Bet rascheni turejas. 3707¹.

Vaipeneeki mas zeeminsch,
Bet rascheni turejas. Pesf.

M. Silinsch zentees nowadu noschikt no zeemata pehz scho semes gabalu daschada teesika stahwofla. Winsch raksta: „Sehtas wiss schainneezibas safopojums dod jehdseenu „zeemats“; ta turetajs sauzas par araju.

Muhfu t. dsieefmu „nowadam“ turpretim ir feoda ihpafchiba, un tas winsch ari pateesi ir — feods jeb wasalam ar lehnu teesibam un peenahkumeem dots semes ihpafchums. Nowada turetajs, nowadneeks ir wasala latwiskais nosaufums, tas turpmat iswehrtas par muischneefu (gude mann Gutmann). Nowadneeks uf funga, t. i. semes waldneeka sauzeena sehshas kumela un jahj uf leisheem ta funga kara wihrs. Zitadi bij fungam maksajami mesli — teesfa. So peenahzas darit (ne nowadneekam — latweeschu wasalim), bet sehtas turetajami, arajami, kuru tamdehl nefad nedfirdam kara ejam.“ (R. Uw. 1902. g., Nr. 12). Zit schi teorija naw ari interesanta, tad tomehr wina pilnigi janoraida, tamehr M. Silinsch nesneegs tahdus peerahdijumus, ta nowadneeks teescham bijis wasalis un lehnu semes turetajs. Mehš sinam tikai to, ta pehdejee faukti par leimaneem (lejaswahzu leyman, 1350. g.; leiman, 1357. g. GU., No 73 un 82) un wiinu brihwseme „leman
g*

land“ tifa statita pretim klaufchu semei jeb „lude ackker“ (klaufchu tih-rums. G. Nr. 482 no 1472. g.). Un ja M. Silinsch domà, ka nowads nebijis araja klaufchu seme un „teefas“ weetà lehnu fungam dewis tikai kara wihrus, tad scho nepamatoto flehdseenu apgahsch seko-schà daina:

Tehwam dewu kaurus wahrbus
Par to sliktu nowadinu:
Rungi praja leelu teesu,
Needres auga laufmalà. 3821.

Tà tad nowads ne tikai fà fungam dewa teesu, t. i. labibas nowads, bet pat „leelu teesu“, neskatotees us to, ka laufmalà auga needras. Pihds ar to kriht M. Silina tese, ka nowads bijis seods jeb lehna ihpaschums.

Beidsot, R. Klaustinsch nahf wehl ar weenu teoriju, proti: nowads bijis alods. Winsch raksta: „Latwju un lihbjū fainneezištà dsihwe ordena laikos usrahda diwus pamatjehdseenus: tehwu semi un tehwa semi jeb nowadu, Allod, Erbstück. Tee ir diwi jehdseeni, kas zehluschees daschados laikos un pastahwigi atrodas pretstatà. „Tehwu seme“ ir dsimts komunas kopihpaschums (Gemeinbeitz der gentilen Kommune). Bet jau ordena laikos atkewischko dsimtschu un fainju preekschneeki bij scho tehwu semi pahrwehrtuschki par fainestehwa semi (aus dem Land der Väter ein Land des Familienvaters machten). Terminus technicus preeksch tehwa dsimtsihpaschuma jeb aloda bij „tehwa seme“, nowadinsch.“ (Balt. Monatschr., 1910., 431-2 S.).

Uri schi teorija mums janoraiba aif wairafeem eeme fleem. — Birm-fahrt, neeefpehjams prafit no dainam, lai winas 600 gadu laikà buhtu usglabajuschas un fiskejuschas starypibu stary kop- un priwatihpaschumu weenà peederuma genetiwa: tehwu un tehwa seme. Pehz muhfu dsila-fas pahrleezibas abam galotnem dainu wariantos ir tikai gadijuma raksturs, atkariba no dseefmas teizeja walodneeziskas apsinas un usrat-stitaja dsirdes. Otrfahrt, dainas pasihst ne tikai tehwa (u) nowadu, bet ari bahlinu, tautu un fungu nowadus. Drefschfahrt, newar nowadu faukt par alodu, kamehr naw noskaidrota schi wahrda nosihme (pehz Klaustina „Erbstück“) widus laiku latinu waloda. Jau 1877. gadà Fr. v. Bunge us plaschu pirmawotu falihsinajuma pamata ihpaschà rakstà (Das Allodium in d. Pvl. Urkunden des 13. und 14. Jh.) nahza pee flehdseena, ka alods nebij pretstats feodam jeb lehnim, „bet sawas teešibàs un peenahkumos pilnigi peelihdsinatàs lehnu muisham.“ Pareisaki, par alodu fauja weenigi tàs semkopibas eerihzibas, kuru tuwa-kais mehrkis bij radit lehnu muishas fainneeziibas zentru. Alods fà muishas zentrs fastahweja no fainneeziibas un dsihwojamam ehtam, dahrsa un warbuht ari dascheem tihruma gabalineem. Winsch usstatams par pascha lehnu turetaja apfainneekotu semes gabalu pretim semneeku klaufchu semei (im eigenen Betriebe des Vasallen stehende Oconomie, gegenüber den zinspflichtigen Landstücken der Bauern). Allodum, allodium pretim stahweja unci, arflos fadalità semneeku seme. Samdehl

alodu tulko wahzifki ari Hof (muischas fehta) un Vorwerk (funga folwerkis, lopu muischa). Mlodi, tapat ka feodi (wisa muischas lehnu seme) tika isdoti lehnos no biskapeem un ordena un sawa laikā frita atpafal winu rokās. Saukt weenus par dsimtsihpaschumu un otrus par lehnu ihpaschumu naw nekahda pamata. (Fr. Bunge. Das Herzogthum Estland, 366. Gotha, 1877. C. Schilling. Die Lehn- und Erbrechtl. Satzungen, 96—97). Tamdehl ari lehnu grahmatās alods teef eetilpinats wispahrigā lehna dahwaschgnas formulā nekā teefiski zitada semes kategorija, bet weenigi ka feoda dala. Tā 1361. g. Rigas arkibiskaps Promolds, dahwadams B. v. Tisenhusenam feodalās muischas (bona feodalia), noraksta tās ar „wisām robeschām, peederumeem, alodeem, semes gabaleem, flehtim, plawām, ganibām, laukeem“ un t. t. (Cum omnibus possessionibus, allodiis, prediis, horreis, pratis, prascuis etc., GU., I. 89). Wispah, katru mehginajumu west nowadu sakarā ar feodalisma terminologiju, mehš usskatam par newajadsigu un nepamatotu.

Ziktahl kneedsas muhsu pehtijumi, „nowads“ ir atrodams tikai tais t. dseefmās, kuras ir sazeretas Kursēmē. Tā tad Widseme schi wahrda nepafina. Kur Kursemes wariantos stahw „nowads“, tur Widsemē scho paschu jehdseenu apraksta ar isteizeeneem „seme“ (3810), „tih-rums“ (3770²), pagasts (12727¹¹⁻¹⁰), teefa (12442) un walsts (26551¹). Scho isteizeenu leelā daschadiba ween jau speesch peenemt, ka wahrds „nowads“ aptwehra daschada leelumā teritorijas.

Tehwa nowads. Wismasafais bij tehwa nowads. Tā tika faukta wisa saines kopseme ar tihromeem, khdumeem, birsēm un plawām, un winas pahrwalditajs bij tehws waj saimneeks.

Upaksch tehwa nowadinisch,
Ka weens waska ritentinis. 3770-71-69.

Majs bij tehwa nowadinisch,
Bet discheni turejās:
Wisi mafi kadikishi
Seed sudraba seedineem. 3707.

Ko pee tehwa es darischu?
Tehwa masis nowadinisch:
Es aplaidu swehtu rihtu
Wisapfahrt ganidama. 3702.

Sche „tehwa nowads“ ir tikpat leels, zil tagadejās semneeku mahjas; tamdehl ari wina weetā widsemneeki saka „tehwa seme“ un „tehwa tihrumi“.

Bahlina nowads. Pehz tehwa nahwes nowads paleef par brahlu kopihpaschumu un tikai formeli skaitas par wezafā „brahla nowadu“ (3768).

Ko, brahlischi, juhs raudat,
Swahrkos slawat asarinas?
Waj es juhsu tehwa semi
Lihdi wedu tautinās? 16594-93.

Ur godinu man afftaht
Sawa tehwa nowadinu:
Nespehji wairš tehwa behri,
Neflanš jauni bahlelini. 3797.

Es jawam bahlinam
Pušzeemata turetaja. 3491, 15049.

Bet brahtu jeb bahlinu nowadš nepaleef tahdš, šahdš winsch bij tehwa laifā: nowadš teef pirkš (5331), palaišš atmata (3805, 3801), nodšertš (3809, 3814, 3815, 3818, 3820) un nokluhšt šwešchineefu (3803), fungu (3807¹) un bajaran rofāš (3807² Peef.). No otras pušes, tehwa nowadš war uffelt un eeguht leelafu platibu: tad no tehwa šaimes izjelas bahlinu dšimš, no „tehwa mahjam“ ifaug „tehwa zeemš“ waj ari „bahlinu zeemats“.

Lai leelas bahlelini,
Ram peeder tehwa zeemš. 3736.

War.: Raš tur tehwa nowadinu.

Kalpoš, kalpoš tu, pušiti,
Nawalbiš tehwa zeema. 3809.

Lai tee mani neluhloja
Pašchu fungu nowadā. 10827¹.

War.: Mušju pašchu zeeminos.

Mašte mani apšoltja
Maštejam zeeminam.
Es noešchu wehl tahtafu,
Par dewini nowadini. 26551¹¹.

Šhee peemehri rahda, ša bahlinu nowadš ir taš patš, šaš bahlinu zeemš, tā tad weenaš dšimš teritorija; tāpat ša tehwa nowadš un tehwa mahjaš bij weenaš šaimes teritorija. Šahda nowada wihreešči, teefšam, wareja fauft fewi par bahlineem, bet šeweetes par mahjinam:

Nowadneeki bahlelini,
Pirkšim weenu laštigalu. 13219.

Puišči auga šaiminos;
Šee aug mant bahlelini. 10331. Peef.

Tautāš eešchu, nepališču
Sawas šemes bahlinos. 9590².

Nowadneeze man mahšna,
Nojuhđš manu šumelinu. 28072.

Au aišwedš man' tauteetiš
Nowadina radinos. 26420.

Tautu nowadš. Daināš teef minetiš² ari „tautu nowadš“; tā ša mehš par tautam šauzam šweščaš dšimš, tad ari tautu nowadš bij taš patš, šaš dšimš teritorija.

Gaišma, gaišma, bahlelini,
Šedlo šawu šumelinu,
Šu šolji beš gaišminas
Apjaht tautu nowadinu.
Es apgahju šahjinam,
Šehdinam mehridama. 25773¹-72-74-76.

Zini ween, zehrpi ween
Sautu dehla nowadâ. 25957-908.

Ja bahlinu zeema eemihneeku — zeeminu jeb faimimu fauza ari
par nowadneeku, tad tautu zeems atradâs pahrnôwadu, t. i. aif
wairafeem bahlinu nowadeem.

Stati dfeedu, nokleedsos,
Lai dšird manis arajinsch;
Lai tas bija pahrnôwadu,
Lai pašchâ nowadâ. 424.

Virmo reis es isgahju
Pahr nowadu padseedat. 509.

Šchi nowada es meitina,
Ne šcho pušchu lihgawina,
Par nowadu mans prahtinsch,
Par nowadu arajinsch. 10144².

Runga nowads.*) Sahkumâ ar šcho wahrdu buhs apšihmejušchi
fikai muišchâs semi ween — meščuš, plawas un tihrunus.

Rundšinsch pili (w. muišchu) patureja,
Dehlnsch tehwa nowadinu. 3748.

Wagarites meita biju,
Mešcha farga lihgawina,
Wišus tafus es šinaju,
Wišus funga nowadinus. 22331.

Luhgichus luhdsu brahlitim:
Rahjâs seewas neluhto;
Luhlo funga nowadâ, (w.: f. tihrumâ)
Rudju bara galinâ. 12120⁷.

Šmuka zauna eetezeja
Leela funga meščinâ (w.: nowadâ). 30479¹⁻².

Bet tad klauschu laikos leelfungs tika usstatits ari par wišas
semneeku semes pilnteesigo faimneeku, tad „funga nowada“ jehdseens
paplašchinajâs un šakta nosihmet wiša pagasta semi. Beidsot, šcho wahrdu
metaforiski pahrneša us wehl leelakâm weenibâm — draudsem, walstim,
teesâm, aprinkeem.

Es usangu ar tauteti
Weena funga teesinâ (war.: pagastâ, nowadâ). 22418.

Mahte mani tahtu dewa
Par dewini nowadini (war, 1: fungu walstis;
8: pagastini). 26551.

Nepaliskhu, nepaliskhu
Rendineeku nowadâ,
Češču promi dfeedadama
Žita funga nowadâ.
Češču promi dfeedadama
Ušmineeku nowadâ. 10456.

*) Runga nowads: 10456, 10630, 10797, 10970, 10827, 11287, 12120⁷, 12308
12442, 13198, 12727, 13389⁷, 18078, 18108, 18941², 20695, 20779, 22331, 22418
30476 etc.

Weena pati kupla leepa
Strundeneeku nowadâ,
Lai pašhai jari lihka
Zita funga nowadâ. 12442

2. rinda, war. 2: Lutrineeku nowadâ.
" " " 5: Popes funga nowadâ.
" " " 7: Dundags funga nowadâ.
" " " 11: Puhneeku nowadâ.
" " " 12: Dsheweneeku nowadâ.
" " " 8: Witaureeschu teesiâ. (Anneneeschu, Roseneeschu t.)
Deef.: Witaureeschu pagasta (Grausdeneeku, Chrgleneeschu p.)

Šhee israfsti rahda deefgan škaidri, ka funga nowads ir ta pati teritorija, kuru fungs wada un walda („nowads“), kuru wiňsch teesâ („teesâ“) un no kuras fanem nodoklus („pagastu“). U. Bielensteins pat domâ, ka Kursemê „nowads“ wehlat šahzis apšihmet ne tifai teritoriju, bet nodoklu eezirkni un pašchu nodokli grandâ, kas semneekem bijis janober pehz „nowada grahmatas“ (Stender I. 182), lihdsigi tam kâ Widsemê klausčas tika ispilditas pehz „wafu jeb pagasta grahmatam“.

„Kunga nowada“ laudis šhad tad godinaja weens otru par „bahlineem“, bet eeraudsit šhe ihstas dšimts šaites un ašinsradneezibu naw ne masakâ eemešla. Tas bij tahds pat titulejums, kâ „krusttehws“ un „krustdehls“: pirmats bij goda wahrdš, ar to usrunâ semneeku behrns katru, kas wezaks par winu; otrs — bij katrs, kas jaunaks par mani.“ (Chr. Hârder. Berichtigungen u. Ergänzungen zu Stenders Lett. Lex., 60.)

Kas wezaks: „tehws, mahmina!“ —

Kas jaunaki: „brahki, mahsas!“ 26388³.

Kad man buhtu pilns galbiňsch

Sihku baltu bikerišču —

Lai buht' poki, lai buht' leišči,

Wiš buhtu bahlešini. 19677.

Wišas zeema šeltenites

Sauza mani al's bahliu. 20089; 19517-18-19-20-21 etc.

Kujeneeschi bahlini,

Aišdodeet eemaŭtiiaus. 12769³.

Peebaldšeni, teka pušči,

Meeschus šehja pawardâ;

Drušeneeki, bahlešini,

Ar peesheem išpahrdija. 12880. (Gatartâ, Dshrbenê.)

Es eemetu šelta naidu

Greewalteeschu pagastâ,

Lai špihdeja, lai mirdšaja

Greewalteeschi bahlešini. 12727¹¹.

Rahdus wišpahrigus šlehdsenus waram taišit no augšhejâš anališes? — Mums šhkeet šekošchos: dšimts teritorija ša=frita ar zeema teritoriju; atšewišchos gadijumos ta wareja buht ari lihdsiga pagasta teritorijai. Bet pagasta laudis, wišpah, par

radeem teef faukti tikai metaforiskā nosihmē, pehz tradizijas. Pagastā un lūngu nowadā jau galweno lomu spēhlē ne radneežibas ſaites, bet teritorialais tuwums, nahburdsiba, kas laudis peelihdsinaja ne ar kopeju izšelfchanos, bet ar kopejo islofni, apgehrbu, paraschām, nodokleem. Pagasts nebij wairs dsimts, bet ſabeedriba.

IV. Zeemu ſatwerfme.

Senakās (§ 61—67) un widejās (§ 89—95) Widsemes bruancežibas teefibās atrodam ihpaſchus noſazijumus par zeemu eefahrtu, tā ſauktās zeemu teefas, Dorrecht. Pirms pahrejam uš wīnu iſtirſaſchānu un nowehrteſchānu, peewediſim tās ſhe wiſā pilnibā. Pee kam jaaiſrahda, ka ſcho likumu tulkoſchana latwiſti ir loti gruhta: pirmfahrt tamdehl, ka mums naw nekahdas bruancežibas teefibu terminologijas; otrfahrt, paſchi ſchee likumu panti lejaſwahzu originalos teef daſchadi tulſoti un iſſkaidroti no juristeem. Tam par zehloni taš, ka „wiſi lihds ſchim paſiſtamee tekſti ir augſtakā mehrā ſabojati, kamdehl wīnu ſaturš ne tikai beeſchi ir ſchaubigs, bet weetām pat pilnigi tumſchš. Uš ſcheem eemesleem daſchadee iſſkaidrotaji ſchoš noteikumus ir tulkojuſchi daudſās weetās tikai pehz ſawas nojautas“. (Fr. Bunge. Geſchichte deš Gerichtšweſenš und Gerichtšverfahrenš, P. 134. Peeſ. 629. Reval, 1874.)

Zeemu likumi. Pantiš 61*.)

§ 1. Zeema nowada (marke) robeſchās naw brihw neweenam (ahrnowadneefam) ihpaſchumu eeguht pehrſot (egendom betalen**). Pehz zitaš redakzijas: „ihpaſchumu peerahdit“ (beholden).

§ 2. Bet ja kahdam (ahrnowadneefam) ir lauki waj plawas zita nowada robeſchās, tad tam japeerahda ſawas kihlu teefibas (wedde ſchat***) uš ſcheem laukeem waj plawām ar ſeptīnu kreetnu wihru ſwehraſteem, pehz kam taš war praſit ſawas kihlas iſpirſchānu ar weenu mahrtu walſiš naudā (mark lant gudēš) par katru lauku waj plawu, ja wīnu wehrtiba ir til leela, waj leelafa.

§ 3. Bet ja tee ir ſliktaki, tad par ſcheem (laukeem un plawām) nedrihft wairak maſſat nekā wīni wehrtš, kaš janofaka diweem biſtapa ſuhtteem doma wihrēem (Stiftsmänner).

§ 4. Bet ja kahds praſa pehz iſlihguma naudās (manbote****) par atteiſchānos no ſawām leetoſchanaš teefibām uš ſcheem laukeem waj plawām, kuru ir tikdaudš waj wehl wairak wehrtš (kā ſchi iſlihguma nauda), tad wīnam ſawas teefibas ir japeerahda ar diwpaſmit kreetnu wihru ſwehraſteem.

* F. v. Bunge. Allivlands Rechtsbücher. Leipzig, 1879. P. 91—94. Monumenta Livoniae Antiquae B. III. 1842. P. 174—8. Sammlung der Geſetze, welche d. heutige livländiſche Landrecht enthalten. B. I. P. 121—130. Mitau 1802.

** „Eigentum bezahlen“, ta ir weena no tekſta tumſchām weetām, kuru S. v. Bruiningš leef preeſchā tulſot ar „käuſlich erwerben“ — eeguht pehrſot.

*** Wedde, gotu vadi, widuša giſchwahzu Wette—rofaš nauda, kihla. Leiſchu vaduoti — iſpirft kihlu. R. Weigand. Deutſches Wörterbuch, 5. Aufl., 1909.

**** Mannbuſſe — ſahumā ſođš par wihra noſauſchānu. Sche pehz S. v. Bruiningta — Abfindungsgeld, iſlihguma nauda, par kuru kahds atſataš no ſawām teefibām.

Pants 62.

§ 1. Zeema nowadneekem*) ir teefibas schoš swehrastus noraidit, peeprot (karitas) djeļšs nešchanu: ja nešejš apdedšinas, tad maksā sodu pehz wezas teesās (na lantrechte), t. i. tšhetrdesmit mahrkas walšis nauda, weenu datu zeema kungam, diwas ņaweem pretineekem; waj ari (soda) naudas weekā atstahj lauku waj plawas, kamehr wiņš toš war ispirkt.

§ 2. Ja (nešejš) išeet šweikā, tad nowadneeki pašaudē semi un nauđu.

Pants 63.

§ 1. Ja kašdeem (ahrnowadneekem**) ir lauki waj plawas ahrpus ņawa nowada un tomehr neweena zita zeema nowadā, tikai starp diwu waj wairaku zeemu robešchām, par kureem (laukeem waj plawām) wint praša kšlu maksu waj islihguma nauđu, tad tam zeemam ir preekšchteefibas uš ispirkšchanu, kura robešchas atrodas wištawal (scheem laukeem waj plawām). Tomehr wajabšibas gabijumā semes turetajeem ar swehrastu jaapleezina, ka šchim zeemam ir leelakas teefibas uš ispirkšchanu, nekā zitam.

§ 2. Bet ja šhee laudis (ahrnowadneeki) uštur mantojuma waj dšimts-ihpašchuma teefibas (uš scheem laukeem waj plawām) un war tās peerahdit ar diwpašmit freetnu wihru swehrasteem, tad wineem ir wairak teefibu šchis semes paturet nekā ziteem. Bet tās atteezas tikai uš tām semēm, kas neatrodas neweena zita nowada robešchās.

Pants 64.

§ 1. Ja diwi zeemi kšldojas dehl ņawām robešchām un wiau kungi tās newar ispreest, tad bišlaps suhta uš wiau rehkina trihs no ņaweem laudim turp, kureem ar scho kšldu naw nekā kopeja***). Teem jaištaujā tuwafee kaimini, kureš no prahwineekem ir pirmais scho semi turejis, beš patešām eerunām, waj nu no senatnes, waj wišmas weenu gadu un šešchas nedelas. Tās wineem jaapleezina ar ņaweem patešekem wahrdeem un swehrastu, zitadi tee paliks parahdā deewam un ņaweem kungeem.

§ 2. Kam tad šhee trihs peedalis kšldigo gabalu, un zik tahl wini to peedalis, tikahl wiņš war buht šchi zeema kungs, ņawas robešchas paturet un teefibas atwairit (šine were beholden) ar teem pašcheem septineem swehrasteem.

§ 3. Bet ja tee trihs, kuruš bišlaps turp suhtijis, newar weenotees, tad to tee diwi lemj, tam pabodas treschais.

§ 4. Bet ja abeem zeemeem ir weenadas teefibas uš scho semi, tad wineem janeš (karita) djeļšs no abām pušēm. Kam tad deews dod, tam paleef. Bet ja abas pušes waj nu paleef šweikā, waj apdedšinas, tad lai kšldigo gabalu dala uš pušēm.

Pants 65.

§ 1. Katrs war ņawas robešchas peerahdit ar diwu biškapa wihru ap- swehretām leezibām, kuri pee robešchu nowillšchanas ir klast bišuschi.

§ 2. Ja diweem waj wairak zeemeem ir kopums (gemeinheit) uš laukeem, plawām, ganibām, mešchu un šweju, tad scho kopumu (menheit) war leetot katrs zeema eedšiwotajs pehz ņaweem špehkem. Bet ar šwešchu kauschu pašlihdšibu newar neweens scho kopumu ismantot.

Pants 66.

§ 1. Ja kašdam ir ihpašchums kopuma robešchās (egendom binnen der meinheit), tad tur wiņš war darit ko grib, un reiše leetot zeema kopumu lihbsigi ziteem.

§ 2. Bet uš kopsemes newar neweens zelt ehkas beš zitu ašlaujas.

*) Pehz F. Bunges „Markgenossen“.

**) „Ausmärker“ — Geschichte des Gerichtswesens, 135.

***) Pehz zitas redakzijas: „kuri naw ašnsrabi ar prahwineekem“.

Pants 67.

§ 1. Ja kahds strihdas, ka winam peekrihtot ihpashums kopuma robešās, un to nolēdš tee, kas pee zeema peeder, tad pehbejeem ir wairaf teešibu paturet sawu kopumu ar septiņu wihru apšwehretām leezibām, nekā pirmam sawu ihpashumu.

§ 2. Bet ja wiņsch grib šchis leezibas atšpehtot ar karstas dšels neschanu, tad wiņsch to war darit (un ismehginat sawu roku).

§ 3. Ja wiņsch winnē, tad šchee septiņi dod sawam fungam 1 mahrfu judraba, bet ja saudē, tad tāpat maksā sawam fungam 1 mahrfu *).

Brunneezibas teešibu wehsture. Mehš newaram fertees pee šcho septiņu likumu pantu nowehrteschanas, kamehr neefam noskaidrojuschī pašcha galwenā: tā, tur un tad radās Widsemes brunneezibas teešibas, zif plaschs bij šcho teešibu nowads un kahds bij winu likumigais spēhš. Leeta ta, ka „widus laikos walsis warai rofas wehl bij par ihšām, lai waditu, pahraudsitu un pahredsetu wišu fadsihwi, tā tas noteek tagad; likumdoshana un tās tehnika bij loti neattihstita; šchini zelā walsis nespehja apkalpot teešibu wajadsibas. Atfemischkas walsis dalas un eedšiwotaju grupas leelā mehra bij speestas pašchas uš sawu roku apmeerinat teešibu badu. Sewehrojot augšmineto walsis darbibas neattihstibu widus laikos, teešibu positiwazijai nahza talkā priwata usnehmiba. Grahmātās, rakstos un teešibās weikli zilweki daschahrt sawahza kopā teem sinamās teešibu normas, it fewischki no eeradumeem, bet ari gan no zītās semēs usrakstītām teešibām, šafopoja tās, un tā radās daudsi priwati rakstītu teešibu krahjumi. Tee bij peemehroti ikreisejām weetejām wajadsibām un drihs ween eeguwa wispahreju atšihšchanu. Wisbeeschaf šchahdi teešibu krahjeji bij kautkahdi amatu wihri, peem. teesu preekschschdetaji waj sekretari. Walsis warai parasti pret to nebij neka ko eebilst; ta wareja tikai preezatees. Šā šchahdi priwati krahjumi beeschi eeguwa faktiski likuma spēhku, tā ka wehlat wehsturneeki pat newareja išskirt, waj sinams teešibu krahjums ir ofšiali, formeli išdots, waj priwati radees.“ (R. Duzmanis. Iš Baltijas prowintšchu teešibām, 21—2).

Priwatā zelā ir ari fastahdītas no nesinameem autoreem Senakās un Widejās Widsemes brunneezibas teešibas. Sawukahrt abi šchee teešibu awoti wedami zeeščā šafarā ar pirmo weetejo teešibu krahjumu, tā šautām „Waldemara Erika lehnū teešibām,“ kuras danu karalīs Erišs VI. Mendwedš 1315. g. apštirinaja Igauntijas lehnū muišchu turetajeem (wafaleem). Par šcho šafaru leelāšā Baltijas weetejo teešibu autoritate J. v. Bunge išfatas šchahdi: „Loti drihs pehž tam, kad Waldemara Erika lehnū teešibas bij usrakstītas, kehrās pee winu pahrštrahdashanas ari preeksch pahrejās Widsemes, un wispirms preeksch biskapu semju wajadsibām; šchā darbā tif zeešči turejās pee Waldemara Erika teešibu parauga, ka tās pa leelafai dalai wahrdu pa wahrdam norakstīja, un eeneša tikai tahdus pahrlabojumus, kuruš dikteja preekschā wee-

*) 1 mahrfu sudraba = 1/2 mahrzinas waj gandrihs 8 Alberta dahlberi.

tejee apstahkli un wina eefahrtas šawadibas; bes tam tika peefabinati klast dasthi wairaf waj mafaf jauni noteikumi, kas balstijas uf eedsimto eeradumu teesibam." (Altivlands Rechtsbücher, 3 lp.).

Wezafas sinas par šahdu Waldemara Grika teesibu pahrstrahdajumu ar nosaukumu „Senafas Widsemes brunneezibas teesibas“ atrodam Igaunijas brunneezibas sekretara Moriza Branda kronikas peektā grahmatā (Monumenta Liv. Antiquae, III. 118). Pats pahrstrahdajums ir atrasts wairafas redakzijas, no kurām wezafā ir pabeigta stary 1315—1322. g. Sahmsalas biskapibas wajadsibam. Bet ne Waldemara Grika, ne Sahmsalas lehnu teesibas naw nekahdu noteikumu par zeemeem.

Otra un jaunata „Seno Widsemes brunneezibas lehnu teesibu“ redakzija ir isdarita ari 14. g. š. un peeweenota pee M. Branda kronikas tā peelikums. Wina ir papildinata ne tikai ar teem Waldemara Grika teesibu panteem, kas bij islaisiti pirmā jeb Sahmsalas redakzija, bet ari paplaschinata ar pawisam jauneem noteikumeem. Pee pehdejeem peeder ari trahjuma heidsamee septini panti (§ 61—67) par zeemu teesam. Par weenfahrschu mehānisku peefabinajumu tos tura J. v. Bunge, šazidams: „Schos septimus pantus, šķeet, newar wispahf usstatit par brunneezibas teesibu organiskām šastahwdalām; tā tad tee šaktumā newareja pee winām peederet un tos jauskta drihsaf par patstahwigeem, wehlf peefabinateem gabaleem — par ihpashām zeemu jeb semneku teesam.“ (Einleitung in die Liv., Est- und Curl. Rechtsgeschichte, 104. Reval, 1849.) Ari R. v. Helmersens jau 13 g. pirms Jr. Bunges isteiza tās pašas domas. § 61—67 atteezas ne uf biskapa wafaleem jeb muischneezibu, bet uf weetejeem eedsimteem tā wafalu pawalsneeeem. Tamdehl šhee panti par nowadu teesam, kopseni un robešchu strihdeem usklatami par wehlfaku laiku peelikumeem, kam naw nekahda eefšeja šakara ar šenafām brunneezibas teesibām. (Geschichte d. Livl. Adelsrechts, 77. Peef. Dorpat, 1836.)

No „Senato Widsemes brunneezibas lehnu teesibu“ jaunafas jeb Branda redakzijas wisi septini panti par zeemu noteikumeem eekluwufchi „Widejās Widsemes brunneezibas teesibas“ (§ 89—95), kuras šazeretas 15 g. š. šaktumā stary 1418—24. g., preefš Rigas arkibistapibas semem un kurās wispahf Branda redakzija eetilpinata pilnos apmehros kopā ar wehl žitām wezafām teesibu grahmatām.

Lai gan Widejās brunneezibas teesibas bij domatas Rigas arkibistapa semem, tomehr drihs ween tās isplatijas ari uf pahrejeem nowadeem, bet reisē ar to tika pahrstrahdatas wehl reis ar nosaukumu „Pahrstrahdatās brunneezibas teesibas“. Sauz tās ari par „Sistemiskām brunneezibas teesibām“, jo pahrstrahdataju noluhšs bijis eenest šinamu sistemu un šahrtibu Widejo br. teesibu patwaligi šawehtos pantos. Pahrstrahdatās br. teesibas gandrihs pilnigi šakkan ar Widejām, tikai winās aif nesinameem eemefleem — ir ismesti laufā trihs pirmee panti (§ 89—91) par zeemu teesam. „Pahrstrahdatās br. teesibas“ ša-

zeretas ne wehlaſ par 1422. g. tuhlin peh3 Widejo br. teefibu iſnahtſchands.

Safarâ ar to, mums jaatrifina 3 ſwarigi jautajumi: 1) no kurenes ir nemti ſchee ſeptini panti par zeemu teefâm, ja wînu naw ne Waldemara Erika, ne Sahmfalas teefibu grahmatâs un ja teem wiſpahr naw nekahda organifka ſakara ar brunneezibas teefibâm; 2) waj ſcheem zeemu noteikumeem bij likumigs ſpehks un kahdos teefibu nowados; 3) aif kahdeem eemesleem trihs no ſcheem panteem naw uſnemti „Pahrſtrahdatâs brunneezibas teefibâs“.

Uſ pirmo jautajumu R. v. Helmerſens (l. c., 77) un Fr. v. Bunge dod ſchahdu atbildi: „No kahdeem awoteem „Senako Widſemes brunneezibas teefibu“ ſazeretajs ſmehlis ſawus papildinajumus, naw droſchi iſſinams, bet beidsameem ſeptineem panteem jeb zeemu teefâm, ſcheet, bij par pamatu daschi pahweſta ſuhtna, Modenas Wilhelma lehmumi.“ (Einleitung in die Rechtsgeſchichte, 105). Sche ir domats Modenas Wilhelma lehmums no 15. marta 1226. g. par ſchlihrejteefas nodibinaſchanu no trim ſwehriateem pilſoneem ſemes ſtrihdu iſſpreeſchanai. (UB., I. No 78). Ur ſcheem noteikumeem teefcham ſaſtan Senako Widſemes brunneezibas teefibu 64 pants par robefchu ſtrihdu iſſchliſchchanu diwu zeemu ſtarpâ. Waj ari pahrejee panti pamatojas uſ kahdeem, mums neſinameem Modenas Wilhelma preeſſchrafsteem, jeb warbuht tee ir atwedinati no Baltijas eedſimto eeraduma teefibâm, ſchis jautajums newar tikt iſſchliſts un winam ir tikai teoretifka noſihme. Bet gan no leela kulturwehſturifka ſwara ir tas, zif un zif ilgi ſchee zeemu noteikumi bij Latwijâ praktifki wajadſigi un kahdos nowados wineem bij likuma ſpehks. Ta buhtu droſchalâ leeziba, ka ari latweeſchi ſinamos apgabalos un ſinamâ laifmetâ dſihwojuſchi zeemu ſatwerſmê.

Scho jautajumu apſpreeſchot, mums jaatſahl ar neapſtrihdamu ſaktu: wiſas trihs Widſemes brunneezibas teefibas (ſenatâs, widejâs, pahrſtrahdatâs) kâ privati darbi nebij likumu krahjumi (Geſezbûcher), bet tikai teefibu grahmatas (Rechtsbûcher), lihdsigas Kreewu Teefai. Schahdi privati krahjumi war palikt par likumu grahmatâm tikai tad, ja wini teef legalifeti no walſts waras. Bet jau ilgi pirms ſchahda legalifazijas akta privatee krahjumi war tik tahl eeſpeeſtees teefu praſfê, ka wini de facto eeguht likumu ſpehku. Ta tas bij ar Widejam brunneezibas teefibâm, kuras jau 16. g. ſ. bij tâ iſplatijufchâs, ka tâs wjadſeja 1537. g. laiſt drukâ, lai gan wînu legalifazija notika ſimts gadus wehlaſ ar karaliſko rezoluziju no 17. aug. 1648. g. Ja nu Widejâs brunneezibas teefibas tomehr ſawâ laifâ dabuja likumu ſpehku, tad ſcheet, ka ari ſcho teefibu atteezige panti par zeemeem — kâ ſchi krahjuma ſaſtahwdala, — bij apſtiprinati par likumeem, lai apmeerinatu ſadſihwes praktifkâs wajadſibas. Bet jautajums naw tik wientahrfchs. Veeta ta, ka privata krahjuma legalifazijas gadâ daudſi no ſchi krahjuma panteem wareja buht daudſejadâ ſinâ tiktahl nowozojufchi, ka teefu praſfê wini wairs nebij leetojami, kamehr no otras puſes krahjumâ truhſa daudſ ka no tâm jaunlaifu atteezibu raditâm eeradumu teefibâm,

kurās jau bij eespeedušās dšihwē. (H. v. Bruiningf. Zur Geschichte des Umgearbeiteten Livl. Ritterrechts, 9). Šis arguments pilnā mehrā ir wehršchams tā pret Widejām brunneezibas teesibām wišā wišumā, tā pret wīnu septīneem panteem par zeemeem. Ulteezibā uš pehdejeem U. v. Richters īssaka metodologiški pilnīgi dibinātās schaubas, waj scheem zeemu noteikumeem jeb kahdreif — un zif ilgi — bij Latwijā kahds praktiškš swars un likumigš spehš, jo „wīni paredš tahdu zeemu fatweršmi un agrarās atteezibas, kurām drihs ween wajadsēja īssust sem dšimtbuhschanas peeaugošā speedeena“. (Geschichte der deutschen Ostseeprovinzen, T. I., B. II., S. 120). Ka 1648. g. (Widejo brun. teesibu legalisazijās gadā) teescham dauds kas no zeemu teesām Latwijā bij jau praktiški neleetojams, to peerahda šefošchais: §§ 62, 64 un 67 paredš robeschstrijdu īschkiršchanu „deewa teesās“ zelā ar karštas dšelsš nešchanu. Bet pehdejā jau bij 1428. g. uš wištingrafo noleegta no Rigas pro-wintšchu konzila peenemteem un arkibiskapa Enina (Henning) apstipri-nateem bašnizās statuteem. (UB., VII. No 690 § 44). Tā tad wišmas Rigas arkibiskapa semēs šhee zeemu teesu panti, ziftahl wīni runā par dšelsš pahrbaidijumu (Eisenprobe), bij jau nowezojušchi 220 gaduš pirms wīnu legaliseshanas. Lai ari par pahrejo zeemu noteikumu kulturwehšturisko nosihmi waretu dabut sinat šo noteiktu, jaet diwi zeli: uš atšewiškhu teesās špreedumu pamata jamehgina īšfetot Widejo brunneezibas teesibu zeemu noteikumu praktiškai nosihmei un likumigam spehšam pā atšewiškšhem gadu dešmiteem un Liwonijas semju nowadeem; waj ari jameklē pehž zitas teesibu grahmatas, kura nebuhtu tīf tahl atrauta no šadšihwes praktiškām wajadsibām, tā tas bij ar Widejām brunneezibas teesibām, un kurā atrastos ari kahdi noteikumi par zeemeem.

Nelaimē ta, ka šchahdu teesās lehmumu no 15. g. f. šahkuma, kad tika šazeretas un wareja tīf īšleetotas prakšē Widejās Widšemes brunneezibas teesibas, ir šamehrā loti maš — kahdi 400, kas kopā ar ziteem šenrakšteem atdrukati R. v. Tolla grahmatā „Est- und Livländische Brieflade“. Šhee lehmumi nemti no šlawenās Harijas Wirijas rahtes teesās protokolu grahmatas (1492—1548 g.) un atteezas tīfai uš Igaunijas nowadeem, kur teesaja pehž Waldemara Erika teesibām. Turpretīn Widejo Widšemes brunneezibas teesibu nowads bij ne Harija un Wirija, bet gan Rigas arkibiskapa semēs, uš kurām atteezas tīfai trihs no augšhejeem 400 teesās špreedumeem. (H. v. Bruiningf. Zur Geschichte d. Umgearbeiteten Livl. Ritterrechte, 6).

Nestatotees uš šcho šcheetamo pretrumu, R. v. Tolla „Brieflade“ šneedš neapšchabamūs peerahdijumus, ka wehl 16. g. f. Igaunijā zeemu likumi bij newis nedšihws likuma burtš, bet dšihwas teesibu normas, kurās beeshi zītē — pat burtiški — šchihrejteesa šawōš lehmumos (Briefl. I. Nr. 386., 650 no 1505. g. etc.) Tas īššaidrojams ar to, ka Widšemes brun. teesibas, lai gan šazeretas preekš Widšemes eespeedās ari Igaunijas nowados.

Zif wehrtigas mantas, kahda Igaunijai ir Harijas Wirijas teefas fpreedumu grahmata no 15—16. g. f., Widfemei naw. Sche tikai fahkot no 16. g. f. fahf bagatigaf peepluhst materiali par widus laifu teefu leetam un prahwas gaitu. (GU., V. XI). Bet tad ka praktisku likumu grahmata leetoja ne tikdauds Widejās, zif Pahrstrahdatās brunneezibas teefibas, kuras jau 1422. g. Limbaschu mantagā (wasaku fapulzē) tika no Rigas arkibiskapa Habundi atsihtas par biskapa semju likumeem (gesetten). Pirmais to peerahdija H. v. Bruiningks us kahda 1492. g. fenraksta pamata, kas 19. g. f. beigās tika useets Pahles muischas aktis. (Zur Geschichte etc., 24).

Sagad meklesim atbilde us muhsu trescho jautajumu: kamdehl praktiskam wajadsibam pahrstrahdatās Widfemes brunneezibas teefibas, kuram bij likumigs spehks wifa Rigas arkibiskapiba, naw usnemti trihs pirnee panti (§ 89—91) par zeemu teefam. Ra tas buhtu notizis aif pawirshibas, bes nodoma, waj ari aif kahdeem tihri teoretiskeem motiweem, Widejo brunneezibas teefibu pantus fahrtojot un grupejot, maf tizams.

Drihsaf japeekriht H. v. Bruiningka domam, ka 89—91 pantos mineete noteikumi par zeemu nowadeem (Dorfesmarken) kopā ar dascheem ziteem Widejo brunneezibas teefibu nolikumeem atnesti no Pahrstrahdato teefibu fastahditajeem tamdehl, ka wineem schee panti islikuschees par praktiski neleetojameem (l. c. 28). Ja nu ta, tad logisfi jaflehds, ka pahreje ischetri (92—95) Widejo brunneezibas teefibu panti par zeemu agraro un teefisko fatwersmi usnemti Pahrstrahdatās br. teefibas (36 un 37 nod.) aif teem eemesleem, ka 1422. g. un wehlat teem bij wehl praktiska nosihme daschadu robeschu fareschgiumu un semes leetu isshkirshanā starp diweem waj wairaf zeemeem.

Lihbeeschu un latweeschu gals. Sinams, ari Pahrstrahdato br. teefibu zeemu likumu kulturwehsturisko nosihmi mehš warefim apwert wifa winu wifumā tikai tad, kad muhsu juristi buhs pastrahdajuschi tos nepeezeeschamos preeschdarbus, kas peeder winu kompetenzei: isfekot pa muischu un draudschu ziwilaktim un teefu protokoleem un drofchi pateift, kahdos teefibu nowados un kuros gados zeemu likumi teescham bij fenlatweeschu fadsihwes normetaji, bet ne teoretisks likuma burts. Pahrstrahdatās br. teefibas bij galwenofahrt domatas Rigas arkibiskapa semem. Bet peeteef usmest azis us R. von Löwis of Menara fastahdito Liwonijas karti widus laikos (Reval, 1895.), lai pahrlleezinatos, ka arkibiskapa semes nebij weena nepahrtraukta teritorija, bet fastahweja no diweem galeem, kuros fahkthra ordenu semju kihlis no Walmeeras lihds Rigai gar Gaujas kreiso krastu. Ta pati karte rahda, ka Rigas arkibiskapibas rectumu gals aptwehra 13. g. f. Idumeju un Metsepoli, ta tad wezu wezās lihbeeschu semes. Turpretim austrumu galā eetilpa leelafā dala no fenās Patgales, un tas bij tihri latwifks. So apstiprina ari arkibiskapa semju teefnescha (Mannrichter) amata sihmogš, kuru H. v. Bruiningks bij atradis peespeestu pee trim Stufmanu nowada fenraksteem no. 1518 un 1545. g. (Sitzungsberichte

d. Gef. für Geschichte, 1895, 103 lp.). Sihmoga ufraksts ſchahds: „Si (gel) × des × manrichters × up × der × letsc × (hen) × ſid (en) ×. Teefneſcha ſeegele latweeſchu galā.“ Schis ſihmogš peerahda, ka Rigas arkibiſkapiba bij ſadalita dimoš teefneſchu eezirknoš, no kureem weenš ſaužās par „latweeſchu galu“. Tas bij auſtrumu gals. Bet kā tika dehvēts otrš jeb reetumu gals pee Rigas juhmalaš? — Par lihbeeſchu galu, „up der liviſchen Side“, kā to leezina ſenraksti no 1484., 1505. un 1509. g. (l. c. 104). Jajautā, waj 16. g. ſ. ſahkumā arkibiſkapibaš reetumu gals teeſchām bij wehl apdſihwotš no lihbeeſcheem un waj tamdehl noſaukumi „latweeſchu un lihbeeſchu gals“ wareja tiſt attaiſnoti? Jeb warbuht ſchee termini uſſkatami tiſ par wezu tradiziju, kura 16. g. ſ. wairš neſaſkaneja ar ſcho nowadu eedſihwotaju nažidnalo ſaſtahwu. — Scho jautajumu galigā weidā warēš iſſchlirt tiſai walodneeki kopā ar wehſturneekeem pehz weetu wahrdu ſiſtematiſkaš iſpehtiſchanaš, bet pagaidām mums japeeweenojaš H. v. Bruiningſam, ka „lihbeeſchu gala“ pahrlatwoſchanaš 15. g. ſ. wehl nebij notifuſi. Bet ja zeemu teritorija (ſf. 121—2 lp.) ſawufahrt ſedſāš ar arkibiſkapibaš „lihbeeſchu galu“, kamehr „latweeſchu galā“ zeemu waj nu nebij nemaš, waj tiſai uſ robeschām ar igauņeem un křeeweem, tad deeſgan dibinātš eemeſlš ſchaubiteeš par Jr. Roſina flehdſeenu pareiſibu, ka „patš zeema likuma paſtahweſchanaš ſaſtš war noderet par ſtipru leezibu, ka ari latweeſchi, kur ween dabifke apſtahlki to peelahwa, dſihwojuſchi flehgtoš zeemoš.“ (Latw. ſemneekš, 13.) Un ja Jr. Roſinam ir loti dibinati eemeſli (?) peenemt, ka ſchee likuma panti bij tiſai uſ papira atſihmetaš „e e r a ſ c h a š, pee kurām eedſimtee turejāš kopſch gadu ſimteneem“, tad mums ir tiſpat dibinati eemeſli teiſt, ka r a ſ t i t e e zeema noteikumi un ſemneek likumi Senlatwijā tika germaniſeti reiſē ar winu kodiſtzeſchānu (Sizberichte, 1895., 26 l. c. Schilling. Die Satzungen d. Woldemar Erik. Rechts, 108). Kaš atteezaš uſ eeraſchām, tad kaħdaš te domataš — waj tāš, kaš walbija arkibiſkapibaš lihbeeſchu galā un, japeelaiſch, bij lihbeeſchu eeraſchaš, waj ari tāš, pehz kurām latwji iſſpreeda „ſemeš kihwinuš“ ſawā latweeſchu galā? Jeb, warbuht, jau 15. g. ſ. ne lihbeeſchu, ne latweeſchu galā wairš neſpreeda pehz ſawām „wežām teeſām“ (i. i. paraſchām — L. D. 19135, 18969), bet wiſaš kildāš iſſchēhra ar wahzu teefneſchu ſaſtahdito Widſemeš brunneeziſbaš teeſibu atteezigeem panteem, kuri jau 15. gadu ſimtēna beigāš bij paſiſtami ari „latweeſchu galā“, ko peerahda kaħdš intereſantš ſenrakſiš, iſdotš no arkibiſkaba Miſela Hildebranda Raunā 1498. Tas apleezina Behrſoneš dr. Sotrawaš pagāſta dalifchānu uſ puſēm un atdoſchānu muhſcha leetoſchānā H. v. Tieſenhausena atraitnei Dahrtai. Pee kam beigāš teiſtš: „Ja iželtōš wehl kaħdi ſtrihdi ſtarp ſemneekeem ſchi puſpagāſta dehl, uſ ko wehl nebuhtu greeſta wehriſa ſchāi muhſu iſdotā graħmatā, taš wiſš ir jaiſſchkir pehz labi paſiſtamām un wiſpahrigām ſemeš teeſibām, kā taš ir paraſiš Rigas biſkapibaš „latweeſchu galā“ (dat allet ſall ſtan und gaen na geloepigen und gemenen lantkuendigem rechte, alls up der Lettſchen ſide des Rigischen ſtichttes gewonet is. GU., I. P. 632.

Sal. I. c. Nr. 562). Ra schis labi pasihstamàs un wispahp peenemtàs semes teesibàs, kuras wisbeeschafi sauza weentfahrtschi par biskapibas teesibàm (stichttisches rechtt. GU., P. 576, 693; II. P. 9.), bij Widsemes brunneezibas teesibàs, newar buht schaubu. Bet nenoskaidrots paleef jautajums, zil ilgi un zil leelà mehrà blatus schim grahmatu teesibàm pastahweja un ar winàm konfureja nerakstitàs zeemu „wezàs teefas“ (olde wonheit. GU., P. 196. Rechte edder wonheit der lande, I. c., P. 578). Rahds feraksts no Limbascheem 1497. g. atkauj Sotrawas pag. (Behrsonas dr.?) semneekem pascheem isschirt sawus semes kihwinaus (lantkiff) „pehz sawàm paschu teesibàm“ (mogen sick de bure myt eres sulvest rechthe bothen. GU., P. 619). Au ja preefsch biskapa fogtu jeb fogu teefas spreedumeem bij lejaswahzu walodà ihpaschs juridists termins „aflsprake“, Absprache, tad ar scho paschu wahrdu „buren aflspracke“ (semneeku noruna) ordena mestrs W. von Pletenbergs apsihmè Kopaschu semneeku lehmumus un uskata winus kà likumigus, nemdams tos wehrà pee sawu lehu semju dahwaschanas (GU., II. 350. Manuskriptà).

Pehz schim peesihmèm pahreesim pee paschu zeema likumu istirsaschanas un pagaidam atteezinasim winus tikai us drofschi peerahdito zeemu teritoriju — Igauniju un Seemelu Reetumu Latwiju resp. Rigas artikliskapibas lihbeeschu galu. Pee tam runasim weenigi par ordena laikeem.

Marka. Weens no zeema likumu pamatjehdseeneem ir jehdseens par marku (mark — § 61 un 63) un winsch zeeschi faistits ar jehdseenu par kopumu (meinheit — § 66 un 67). Pee scho jehdseenu istulkschanas jaapstahjas drufku ilgat, ja gribam teescham isprast zeemu likumu wehsturisko garu.

Un te mums schkeet, ka pirmas latweeschu wehsturneeks, Jr. Rosinsch, kas greefis wehribu us zeemu likumeem, ir scho jehdseenu pahpratis, tulkodams wahrdu Mark ar „pagasts“ un Markgenossenschaft ar „pagasta fabeedriba“. (Latw. semneeks, 12). Tà daridams, Jr. Rosinsch sawauz diwus daschadus terminus — wahzu Mark un Gau.

No wahzu=latweeschu wahrduzàm wispareisat wahrdu Gau tulko R. Almanis ar „aprinkis, apgabals, pagasts“. (Lett. Wörb., II. 317). Germanu Gau, gotu gawi, anglu=faschu go bij administratiwa un puswalstiska paschwaldibas weeniba, atfewischks pagasts walsts robeschàs, jeb kà winu sawu wahzu teesibu wehsturneeks Rich. Schröders — „innerstaatlischer Bezirk“ (Lehrbuch d. Deutschen Rechtsgeschichte, 20. Leipzig, 1902.). Romeeschu rakstneeki, sakot ar Zesaru, rakstidami par germanu ziltschu satwersmi, schis walsts eekschesàs weenibas (Gau), pehz winu lihdsibas ar tahdam pat Gallijas paschwaldibàm, apsihmeja ar latinu wahrdu pagus. Romà par pagus sawuza: 1) zeemu un 2) apzeemu, t. i. tuwà aplaimè dsihwojoschus fainneekus — zeeminus (eine nächst aneinander wohnende Baurtschaft. Stender. Lett. Lex., I. 365).

Bet apzeems*) un pagasts bij weens un tas patš (l. c. II. 107. št. Bauršchaft). Tamdehl waram teikt, ka latīnu pagus, wahzu Gau faskan ar latweeschu pagastu, kursch — fa to redseim wehla — wismas Seemehu Latwija bij walsts weeniba no weena waj wairakeem zeemeem. Polu semes rewisijas protokolos ar pagus parasti šaprot pagastu jeb waku, bet daschreis ari zeemu. (GU., I. Nr. 546). Abas nosihmēs šchis wahrds leetots ari Widsemes muischu fenrakstu latīnu tekstos.

Peem.: 1) Pagus — pagasts: 1432. g. Rigas arkibisaps Enišch isdod semi par lehni Volkersheimam „in districtu Pebalgensi ad Beyne pagum“. (GU., Nr. 265-b. Sal. I. c. 490 un 681).

2) Pagus — zeems: 1428. g. tas patš bistaps isdod lehni Leepas-mescha zeemā Straupes pagastā (pagum Lepesmetzen dictum, situm in pagasta Rosendorpensi. GU., Nr. 237. Sal. I. c. Nr. 546 un 348).

Tā tad wahzu Gau, latīnu pagus latwiski tulkojams ar „pagasts“.

Bet marka? — R. Ulmanis wīnu tulko ar wahrdeem „robescha un aprobešots gabals“, bet J. Drawneeks — „robescha un nowads“, Markordnung — robeschu nolikumi, Markgerechtigkeit — nowadu teesbas. Tas faskan ar pašcha wahrda diwejado nosihmi wahzu walodā, kur par marku šauz gan Grenze, gan Land resp. „Gesamteigentum einer Gemeinde an Grund und Boden“ (komunas kopihpašchums us semi). Pehdejā nosihmē Mark šakriht ar otru Widsemes brunnezibas un germanu teesibu terminu — meinheit, Gemeinheit — kopums, kas ir pretstats ihpašchumam (no „ihpašchs“, atsewischs). Ja šchis kopihpašchumis bij meschs, tad pašchu kopnowadu šauza par Holzmark (mescha marka); ja tas bij tihrums — Feldmark un tml. Ari Wahzija kopteesibas us druwu issuda wisagraf, un tamdehl ar wahrdu „marka“ šahka apšihmet tikai to zeeminu kopnowadu, kur wiseem bij teesbas kopigi ismantot komunas meschus, ganibas, purwus, kalnajs. (J. Grimm. Deutsches Wörterbuch, B. 6., P. 1634). Schahdus kopnowada dalibneekus šauza par nowadneekem, Märker, bet šweschos ahri-neekus, kureem zeema kopnowadā bij tikai kahds ahrs (št. 44. sp.) — plawa waj lihbums — par pahrnowadneekem, Ausmäcker. Nowada kungs, Markherr bij tas lehna kungs, kuram nowads bij atdots par lehni no bistapa waj ordena un kura teesai (jurisdikzija) nowadneeki bij padoti. Rahda tad bij starpiba starp nowadu, Mark, un pagastu, Gau, jeb nowadneezibu, Markgenossenschaft, un pagasta šabedribu, Gaugemeinde?

Birmfahrt, ne walsts, ne pagasta robeschas nesakriht ar atsewischku nowadu robescham, us šo jau aisrahdija, leelakais špezialists šchaj jautajumā U. Meizens (Siedelung und Agrarwesen der West- und Ost-

*) Pehz R. Dsiklejas wahrdeem, šchahds „apzeems“ Atmischu pagastā pašahw wehl tagad no 7. mahjam.

germanen, I. 128—129. Berlin, 1895). Tas jau ween peerahda, ka nowadu un pagastu pamati ir daschadi, un Meizens domā, ka nowadneeziba ir wezafa par pagastu šabeedribām (130).

Otrkahrt, zeema nowadneekēem bij jaweiz tihri šaimneezifki ušdewumi, kas isreet no kopsemes tureschanas un leetoschanas. Ja ižehlās strihdi dehl nowadu robeschām, tad toš parasti išschihra pašču nowadneeku teefa. Augstafais pahrwaldes organs bij nowadneeku pilna šapulze (Märkerding), kura išlehma wišas nowadneeku leetas un išwehleja amata wihrus. (R. Schröder, l. c. 426). Tamdehl nowadneeki, weenalga waj wini aptwehra weena waj wairafu zeemu šaimneekuš, bij tika šaimneezibas komuna (Wirtschaftsgemeinde). Un zeemu šatweršme ar to atšchiras no pagastu šatweršmes, ka pirmi nebij nekahda politiska ušdewuma; ka wina nebij atšewišchis pants walsis organišmā. Pagasta šatweršme turpretim bij tika dala no walsis šatweršmes un walsistku funtziju pahrweetoschana uš weetejām pašchwal dibām. (J. Hoops. Realexikon, I. 482—3 lp. un 48 lp. § 24).

Treščahrt, pee nowadneekēem peedereja newis wiši pagasta šabeedribas lozekli, šemneeki un bešemneeki, bet tika šaimneeki. Jo nowada laufus šadalija šchnorēs newis pehž nowada dwešelu škaita, bet pehž šaimneezibām. Dehli, kuri wehl dšihwoja tehwa šehtā, netika nemti wehrā, pat tad, ja tee jau šen škaitiās tara špehā tā pilnteešigi lozekli. Pee nowadneezibas wini peedereja tika no ta brišča, tad tee tika pee šawas šehtas. (R. Schröder. Lehrbuch d. Deutschen Rechtsgeschichte, 58 un 426 lp.).

Baltijas šenraštis nowads nahl preeščā gan tā wahžu mark, gan tā widušlatinu marchia. Pehdejais wahrds šastopams jau 13. g. š. wešela igauņu apgabala apšihmeschanai. (U. B., I. 67, 68; II. 818). 14. g. š. to leeto Rigas pilšeha nowada nošihmē („marchia civitatis, unses stades marke“. Libri Redituum der Stadt Riga, § 379. Leipzig, 1881); bet 15. g. š. kahdā dokumentā no 1402. g., kas atteežas uš Oberpahlī, peeminets „zeema nowads“ (marchia villae. G. U., Nr. 156).

Pejaswahžu formu mark deesgan beešči atrodam Widšemes muišču šenraštis. Pee tam ari Rigas arkibiškapibā. Tā Umurgas dr. Ratwarē (G. U., 82), Lehburgas dr. Igatē (G. U., 372) un beidsot Mujahnos (G. U., II. 16) minets „muiščas nowads“ (hoves marke); bes tam turpat šastopam Langes zeema un Šipenē Šaureņu „zeema nowadu“ (dorp marcke. G. U., Nr. 481 no 1472. g.). Pehdejais šenraštis mums loti no šwara tamdehl, ka ušškaita wišas nowada šastahwdalas. Atteezīgā weeta štan tā: „Eš, Diderikis Rehše, esmu pahrdewis Indrikim von Ungeram Šaureņu zeemu ar wišu wina nowadu un peederumeem uš uhdens un šemes — plawas, tihrumus, apštrahdatus un

neapstrahdatuš, meščuš, medibaš, drawaš, ganibaš, fruhmuš, dumbra-
juš, swejaš, putnuš, tehrzeš, upeš, eferuš, isnemot diwuš, — tahdâ
weidâ kâ šchiš augščâ peeminetaiš zeemš atrodaš šawâ nowadâ, ro-
beščâš un stigâš (an syner marke, grensen unde schedynge) ar
semi un laudim un wišem laučhu paradeem, brihwibâm, teefâm,
teefibâm un wišâm nodewâm“.

Urķibiskapibaš lihbeefchu galâ, beš Umurgas, zeema marķu fasto-
pam wehl Straupes lihbeefchu pagastâ (GU., Nr. 106 no 1378. g.),
Igatê (GU., Nr. 677) un Ulojâ (GU., 335 — dorff zu Allendorf
mit seiner alten margke). Latweefchu galâ wairakfahrt nahf preeščâ
zeema marka Madleenas draudšê (GU., Nr. 335, 482). Beš jau aug-
stat peewesteem zeema, muifchaš un pilsehtaš nowadeem jamin wehl
„wihra, t. i. wafala nowadš“ (mannes marcke), šo atrodam Walde-
mara Grika teefibâš (Nr. 5). Bet ar to naw isfmeltaš wišâš nowada
kategorijaš. SewiŃki leela nowadu daščadiba un bagatiba wehrojâm
R. v. Solla dokumentu krahjumâ „Briefflade“, ias deemŃehl šawâ
wišumâ atteezaš weenigi uš Igauniju. Šche nahf klast: „pils nowadš“
(slottes marcke), kurfch eetwer Ńewi zeemuš un muifchaš (Brieffl.,
Nr. 197. Uri Rujenê, GU. II, 19); „lauku nowadi“ (Feldmarken),
iaš pastahw no eestrahdateem un neestrahdateem tihromeem (Brfl.,
204, 205); „meŃhu nowadš“ (Holzmark), kurfch ir kopejš wišem
nowadneefem (Brfl., 59, 215, 257) un kura šawufahrt war atrasteš
pahrnnowadneefu plawaš (Brfl., 324); beidsot, wišwarigakâ nowadu
kategorija — „kopnowadš“ jeb samende mark (Brfl., 294, 950).
Teefibaš uš kopnowadu bij zeeminu teefibaš ganit šawuš lopuš kopi-
gâš nowada ganibâš („samende mark in der Viehtrift“. Brieffl.,
294), plaut Ńeenu kopplawâ („auf der Gemeinwiese Heu zu mâhen“,
Brieffl., 19.), pee kam waj nu Ńeenu dala uš lihdfigâm dašâm (Brfl.,
571), waj ari fatrš zeemš pehž kahrtâš plauj weenu un to paŃhu
plawu (Brfl., 114). Bet it ŃewiŃki teefibaš uš kopnowadu iŃpaudaš
teefibâš leetot kopigi nowada meŃčuš — samende Hand bei Holz-
marken (Brfl., 134, 365), kuruš tamdehl Ńauza ari par „brihwme-
Ńheem“ (freie Holzmark. Brfl., 93), waj wišbeefŃafti par „meŃhu
kopnowadu“ (samende Holzmark. Brfl., 393). Taš, Ńnamš, at-
teezâš tikai uš kofeem, bet ne uš meŃŃa plawâm un lihduweem. — Rahdš
dokumentš no 1444. g. peemin pat „pagasta nowadu“ (pagasten mit
allen iren margken. GU., P. 293).

Kopums. Beš kopnowada un „koprolaš“ (samende Hand),
Widjemeš brunneezibaš teefibaš un muifchu ŃenrakŃti paŃiŃt wehl weenu
terminu zeenu kopteeŃibu apŃiŃmeŃŃanai — meinheit, Gemeinheit,
Sammtheit, šo latwiŃki war tultot par „kopumu“ pretŃatâ ihpaŃhu-
mam. Rahdâ latinu teŃŃtâ no 1326. g. taš apŃiŃmeŃš ar wahrdu
communitas (UB., III. 727-a), t. i. komuna.

Igaunijâ kopums bij paraŃta parahdiba wišzaur ordena laiŃeem,
par šo neapŃhaubamaš leezibaš Ńneedš Briefflade. Seme, ganibaš un

sweja peedereja kopigi (Gemeingut) diweem (Brfl., 57, 129) waj trim brahleem (115). Zif tahl schis faines komunisms sneedsas, war redset no Wirijas muischneeka Anscha Lodes testamenta no 1413. g., fur teifts: „Lai wini (brahli) kopigi leeto 13 arflus semes Rukris zeema nowada ar wifseem peederumeem: tihromeem, igauuu flauscham un nodewam, ganibam, plawam, kopmeschu, birsem, gahrsham, strauteem, awoteem, dihkeem, dambjeem, uhdeneem, ar teesibam kert putnus un siwis, ar wifseem ihpashumeem uhdenos, meschos un tihrumos, nefā neatnemot, derigs waj nederigs, kustams waj nekustams.“ Tapat nedalita kopuma dshwo tehws ar behlu, fa-mehr weens no teem mirst. (Brfl., 412 no 1493. g.). Bet kopums bij ari wehl plashaks un atteezas us weenu waj wairaf zeemeem. Ta Narwas semes foga semneekem bij kopteesibas „liht lihdimus, zirf kofus un eerihkot plawas Uwenfallas zeema nowada“. (Brfl., 1311 no 1547. g.). Bet par Sempes un Lechtenzelles zeemineem teifts, fa abeem scheem zeemeem peeder un japatur ari us preeschu kopums wifā nowada (Gesamtheit in der ganzen Mark), lejup un aug-schup abeem zeemeem, leelaja mescha laufus un plawas eerihkot un paturet... Tapat wini war kopigi leetot un swejot pehz fawas patikas Masā un Leela Rantesera, nepeelaischot tur nekahdus sweeschineekus“. (Brfl., 1081 no 1536. g.) Weidsot, paschu Widsemes br. teesibu terminu meinheit esam fastapufchi diwos senrastos no 1406. g. un 1455. g. Weena apleezinats, fa „Roimullas zeemam paleef ari us preeschu kopigas ganibas un plawas“ (Serbatas apr., Gl., Nr. 166), bet otra eet ruina par falazeeschu kopteesibam us drawam un bishkokeem pah-nowadu meschos (Gl., 368).

Tahdu pat leezibu par zeemu un pagastu kopteesibam us sinamu semes gabalu Rigas arkibiskapiba, un Latwija wispah, ir dauds mafat nekā Jgaunija. — 1226. gada pahwesta suhtnis Modenas Wilhelms, schirdams robeschu stary Rigas pilsehtas un Daugawgrihwas flostera nowadeem, nosaka, fa wisa Rigas pilsehtas marka (marchia civitatis Rigensis) atrodas pilsonu un garidsneeku kopiga leetoschana (ad communes usus), proti: sweja, ganibas, kofu zirschana, mahla bedres, keegelu un kalku dedsinaschana, zepflu un nojumu eerihkotchana scheem noluhkeem; tapat seena plauschanai, doru dehschanai kofos un wisam zitam labumam Rigas marka peeder kopigi, isnemot to, kas jau agraf pastrahdats augshejas markas laufos, plawas, kofos, dsirnawas un siwju tatschos — tas paleef par ihpashumu schi darba daritajam. Surpretim jaunās sudmalas un siwju tatschus newar eerihkot bes kopuma atlaujas“ (sine consensu communi). Daschas deenas wehlat trihs schlihresteesneschi, nosprauschot robeschu stary Rigas un Daugawgrihwas nowadeem, wehl reis apleezina, fa sweja uhdenos wifseem ir fopeja, isnemot tatschus; tapat pilfoneem un muhkeem ir kopteesibas us malkas zirschanu pahrnawadu meschos, isnemot ofolus, furi peeder weenigi muhkeem. (U. B. I. Nr. 78 un 80). Taisni 50 g. wehlat arki-biskaps Jahnis I., paplaschinadams Rigas marku ar jauneem semes

gabaleem, usswer, ka us wineem atteezas wisaš tās paščas pilsonu teesibas kopigi leetot nowadu, kahdas teem ir wezmarkā. (GU., 35.)

1380. g. ordena wizekomsurs U. v. Recke Rigā atjauno Kopašchu lihbeem winau wezo brihwibas grahmatu (na Lieveszchen rechten) eefopt tihrumus, eerihkot plawas, deht bishkofus kopā ar kungeem ihpašchi norobeschotā mescha gabalā, furam wajadseja buht loti leelam, jo winsch sagahja robeschās ar Rigas biskapa, Jschkiles un Siguldas nowadeem. (GU., 109.) Schis Kopašchu semneeku kopteesibas 1521. g. no jauna apstiprinaja W. Pletenbergš, usswehrdams, ka wineem ari us preekschu ir teesibas leetot pehz wezā paraduma (na deme olden) sawas plawas, semi, birses, bishkofus un drawas. (GU., II. 350.)

1440. g. Rigas arkibiskaps Eninsch, isschirdams robeschu strihdu starp Leelwardes pils un Papolta zeema nowadeem, nosaka, ka abu nowadu laudim (luden) paleef wispahrigā un kopigā leetoschanā ihpašchi nodalitā mescha gabalā teesiba ziršt kofus, medit un eerihkot drawas (int gemeine und sementlichen bruken). Ja leelwardescheem buhtu kahdi agrak eefopti lauki un plawas fenatā kopumā, kursch tagad peedalits pee Papolta zeema, tad wini war tos paturet un maksat teesu schi zeema fungam — seeweeschu klostera preekschneezei Rigā. (GU., 302.)

1497. g. v. Tisenhuseni dala Sotrawas pagastu. (Behrsones dr.) us pusem, pee kam ari us preekschu wiseem 36 pagasta zeemateem atstahj kopigi (int samende) Galwenu eseru, Sotrawas meschus, ganibas un malts zirschanu (GU., 659.)

Datu par Kursemi ir wehl masaf. Un tee pašchi tikai no 13. g. f., tad biskaps un ordenis dalija eekaroto Kursemi us trim dalām. 1253. g. dokumentos teiktš, ka biskapam un ordenim (un winau laudim) paleef kopigā leetoschanā Kaneres, Engures un Usmas eseri lihds ar Chdoles plawām. Tapat Leepajas esers un zeems lihds pat juhrai paleef brihwi un kopigi, un tur war eerihkot tatschus swejai tikai ar kopigu atlauju. Durbes esers paleef kopleetoschanā biskapam, ordenim un teem kurscheem, kureem lihds schim us to jau bij teesibas. Bahrtawas upē war swejot kopigi abu fungu laudis. Paleef nedalits ari leels gabals mescha us Nemanas krasteem. (UB., I. 248 un 253). 1291. g. fenraštis apleezina, ka leelais Ortes meschs paleef kopigs (communis) biskapam ar kapitulu un winau laudim preeksch malts zirschanas un medibām. (UB., 540).

Kas atteezas us pilsehtu semem, tad kopuma prinzijs wisspilgtak usswehritš kahdā fenraštā no 1279. g., nosakot, ka Hapsalas pilsehtai peederoschos uhdenos, meschos, plawas un ganibas wiseem ir kopteesibas un „nedihst neweens bes wifu pahrejo atlaujas laut ko no

ſchi kopuma ismantot ſawâ labâ ittâ winam privati un ihpaſchi peederofchu, bet tam wiſam jabuht kopigam, uſ ko katram pehz ſawâm wajadſibâm ir teeſibas“ (ſed ſint omnia communia. UB., 461).

Wiſi ſchee dokumenti runâ tikai par lectoſchanaſ kopteeſibâm, kaſdas paleef ari uſ preeſſchu diweem daſchadeem peerobefchu nowadeem winu ſenafâ kopumâ, pehz tam kad pehdejais waj nu wiſam, waj pa dalai peedalits weena waj otra prahwineeka tihromeem un plawâm. Kad neweenam nepeederofſchâ kopuma (res nullius) weetâ radees peederumſ — nowads, kuru w a d a un t u r a fiſiſka waj juriſiſka perſona.

Nabadſinſch mans tehwinſch,
Pahrdod ſawu nowadiu;
Eſ paliku jo nabagſ,
Nowadiu w a d i d a m ſ. 3822¹.

Ro, nahwte, tu dabuji,
Mani jaunu noſaudama?
Ne tu manu ſemi arſi;
Ne tureſi nowadiu;
Brahti manu ſemi arſ,
T u r e ſ manu nowadiu. 27447.

Bet kaſdas bij ihpaſchuma un kopuma atteezibas ſtarp weena un ta paſſa nowada ſemneefem zeemineem resp. kaimineem, par to ſchee ſenraſti klufê. Sewiſchi taſ ſakamſ par Rigas arkibiſkapibas lihbeefchu gau. Uſ droſchu materialu truhkuma, mums pagaidam jae=tur ſinama atturiba un, iſeſot no komuniſtiſkâs Igaunijas widus laiku lihdsibâm, weenigi japeelaiſch, ka ari Seemelu Latwijas lihbi, buhdami pehz rahſas un kulturâs radneeziġi igauneem, newareja nedſihwot tahdâ pat zeemu ſatwerſmê, kâ pehdejee.

Neteeſchuſ peerahdijunus par zeemu kopſemi ſneedſ dainas un kataſtri. Tâ kaſdâ t. dſeefmâ no Bahrtas (Grobiniu apr.) teiftſ:

Gribej' manis zeeminos,
Brahti manis newehleja;
Kopâ druwa, kopâ plawa
Drihs taptum eenaidâ. 15125.

Ja eefkatamees daſchâs Latwijas „lihbeefchu gala“ waku grahma=tâs, tad redſam, ka daudſos zeemos atſewiſchku zeemini ſeme naw wehl iſmehrita. Taſ noſihmê, ka patſ zeema nowads ir wehl kopnowads, jo ſemes dalifchana nepeezeefchami ſaiſtita ar winas mehrifchana. „Mehrneeku laiki“ ir ſimbols walſtis apmehros iſweſtai ſemes reformai, kuraſ noluhkſ radit kopuma weetâ ihpaſchumu. Kur mehrneekſ naw wehl biġis ar ſawu ſchnori, ſtigas dſihdamſ un kupizas meſdamſ, tur ſemes individualiſazija naw wehl notizis ſaktſ. (St. 47. lp.). Sche daſchi peemehri no Straupes dr. zeemeem:

Wišpahrīgā sēmes rewīcija 17. majā 1688. g.

1. Leel-Štraupes pils pagastā:

a) Šurmanu zee mā.

Sēmes platība pehž 1683. g. mehrišchanas				Urki
Muzu weetās		Seena wefumōš		
Sihrumi	Lihdumi	Plawas		
Unites Bertš	16 ¹ / ₄	16	12	1/2
Unites Wehwers				1/4
Wirtaku Jahnis	14	12	4	1/2
Buklu Klahws	42	25 ³ / ₈	12	1
Šhelenu Anšis				1
Kurmu Jahnis				1
Silainu Jurka	16	21	16	1/2

b) Kraušchenu zee mā.

Dreimannu Pehsters	30	10	20	1/2
Šlawefu Anšis				1/2
Kiršchu Toms				1
Leepas Jahnis				1/2

c) Šwaldes zee mā.

Prahpu Sanders	207	106	66	1/2
Šnores Jahnis				1
Kalna Lihna Toms				1
Šnikeru Behrtulis				1
Šchakstes Jahnis				1/2
Lejas Lihna Jespers				1/2
Leelā Anšcha Anšis				1
Jndrikišchu Matišš				1/2
Štraupneeku Matišš				1
Puhrižu Jurka				1/2
Pušpuhru Jahnis				1
Andriinu Jehstabs				1
Gaitu Toms				1

2. Keesbinu muišchas pagastā:

a) Urguku zee mā.

Gribuku Jndrikis	121	43	42	1/2
Bruhweru Anšis				1/2
Jufuru Jahnis				1/2
Behkas Mahrzis				1/2
Špeltes Behrtulis				1/2
Lejas Anšis				1/2

b) Raiju zee mā.

Mešchazeema Mahrtingsch.	15 ³ / ₄	8 ¹ / ₂	16	1/2
Kaju Lauru Ernestis	75 ¹ / ₂	45 ¹ / ₂	83	1/2
Klahmanu Jahnis				1/2
Šchomafu Laure				1/2
Jehkišchu Pehsters				1/2
Buku Jahnis	23 ¹ / ₂	9 ³ / ₄	30	1/2

Arklis. Laſitajs buhs eewehrojis, ka augſchejâ tabelē ſemeš plati-
tiba mužu weetâš ušdota beeſchi tik par wižu zeemu kopâ, kamehr arflu
ſkaitš — par katra zeemata ſaimneeku aſfewiſchi. Waj taš nerunâ pretim
tam, ka ſchais zeemoš wehl waretu buht nemehrita kopſeme.

Wiſpirmš, jateef ſtaidribâ ar paſchu jehdſeenu. Kaš bij arklš,
wahžu Haken, latinu uncuš? Mehš newaram peecriſt v. Janawam
(Geſchichte, I. 103) un Fr. Roſinam (Latw. ſemneekš, 17), ka ſchiš
wahrdš nahł no ſenwahžu haga, kaš noſihmē ſchogu waj eeſchogotu
„ſehtu“. Newaram tamdehl, ka jau 1252. g. lihgumâ ſtarp biſkapu
Indriki un ordeni par baſnizu zelſchanu Kurſemē teiktš, ka katrai baſ-
nizai teeſibaš dabut „4 arkluš apartaš ſemeš un plawaš preekſch
30 weſumeem ſeena“ (von gehakedeme lande to vijf haken landes.
UB., I. 240 § 7). Tâ tad nearta ſeme nemaš nepecedereja pee „arkla“.
Gadu wehlaſ taš patš biſkapaš, dalidameeš Kurſemē ar ordeni, proto-
kolē, ka Bandawaš nowadâ uš biſkapibaš dalu friht 12 apdſihwotaš
weetaš „ar wiſâm ſemēm un meſcheem, kuruš eekopiš arklš waj iſkaptš“
(dar die hake gehaket hevet. UB., I. 248). ſtaidri, ka te ar
hake jaſaprot wiſpirmš arklš kâ ſinamš aramš rihtš (igauņu adder)
un tikai pehž tam wehl eēſtrahdataš ſemeš weeniba (igauņu
adra ma, arkla weeta), kaš eekopta ar arflu, iſkapti un ezeſchâm. Tee-
ſchâm, 20 gaduš pirmš ſchi lihguma, kurſcheem bij jadod teeſa ſemeš
kungeem ne no ſemeš platibaš, bet no arflu un ezeſchu ſkaita: puš-
birkawa rudſu no katra. Bet ja arflu un ezeſchu apfalpo tikai weenš
ſirgš, tad par abeem darba rihtseem kopâ tikpat. (UB., I. 105 no 1230. g.).
Tâ galu galâ par ſemeš nowehrteſchanaš (kataſtreſchanaš) un nodoklu
aplittſchanaš weenibu palika weenš darba ſirgš un ta ſemeš platiba,
kuru ar winaſ wareja arſtrahdat. Nodewu leelumš bij daſchadš. Beſ
jau agraf minetâš normaš, redſam ari zitaš. Tâ 1252. g. kurſcheem
jadod preeſtereem no katra arkla ſeekš (culmit) rudſu, meeſchu un auſu,
rehtinot 10 ſeekuš puhrâ. Uri ziteem indoeiropēeſcheem par wehrtigaš
ſemeš weenibu, par kataſtra poſteni, bij weena arkla wilkſchanał waja-
dſigaiš dſihwaiš ſpehtš — ſirgš waj juhgš wehrſchu. No ſchejeeneš
romeeſchu jugerum (weenš morgeniš ſemeš), ſchweizeeſchu Juchert,
auſtreeſchu Joch.

Beſ arkla tahdâ pat noſihmē 13. g. ſ., pa pahweſta ſuhtna Mode-
naš Wilhelma uſtureſchanaš laiķu Baltijâ, tika leetota wehl weena
Wafar-Ciropas ſemeš weeniba hūſa, wahžu Huſe, latinu manſuš. Ta
bij 30 morgenu jeb muzaš weetu leela. (UB., I. 114). Dokumentoš to
ſaſtopam maš un kopâ ar arflu. Peem.: Rigaiš biſkapa lehnis Sem-
galē bij 150 arflu (unci) un 40 hūſaš (manſi) leekš. (UB., I. 198).
Pee tam, lihđſigi arkleem, atſchlihra weſelaš hūſaš (integer manſuš.
UB., I. 78) no winaſ puſēm (dimidium manſi. UB., I. 114). Beidſamo
reiſti hūſi eſam atraduſchi kahdâ ſenraſtâ no 1553. g. (GU., P. 485).
Bet jau 15. g. ſ. ſcho wahrdū leeto weenadâ noſihmē ar arflu (huben,
hacken, beſaczt, unbeſaczt, czinſhaftig adir wuſte. UB., IX. 794

no 1441. g.). Scho paraleli stary arflu un hūfi war west loti tahlu, un ta ir no leela swara.

Wahzijas hūfas morgenu (deenās arumu) skaitis bij daschads un tā tad pati hūfa daschada leeluma, skatotees pehz weetas un apstahfkeem. (U. Meizen. Siedelung und Agrarwesen, I. 75). Uri arlis tā semes platibas mehrs bij daschads. 17. g. f. schtumā Baltijā ischkihra kahdas 5—6 arflu kategorijas, pee kam weena kategorija (polu arfli) bij 3—4 reises leelaka par otru (wahzu arfli). Tikai sweedru laikos Karlis XI. eeweda schaf daschadiba weenibu, aprehkinadams semneeku teefas un gaitas naudā un peelihdsinadams 60 dalderus weenam arflam pehz 1687—90 g. semes taffazijas.

Hūfas leelums bij ideali isrehkinata dala no kopuma un tamdehl wifas weena zeema hūfas bij weenadas. Tās war schihdsinat ar kopigā semes fonda paju jeb afziju. Winas leelums nemainjās ari atkaribā no turetaja kahrtas un stahwolka. Labeeschi atschihrās no parasteem schimneekem tikai ar to, ka wineem hūfu skaitis bij leelaks. Bagateem bij 2—5 hūfas weenam pascham, nabageem $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$ hūfas. Sweedrijā hūfu sauza par mantal, Mannsteil, wihra dala. Tamdehl hūfa usstata par semes katastra weenibu. Un reis winu wehrtiba bij weenada, weenadām wajadseja ari buht klauschām, nodewām un publiski teefiskeem peenahkumeem, kas guleja us katru zeema hūfu.

Uri arlis bij katastra weenineeks. Wifsem weena zeema waj pagasta „pilneem wihreem“ (Hakenbauer Baltijā, Huberbauer Wahzija) pehz wafu grahmataš bij jamaksā weenadas nodewas un janef weenadi peenahkumi. Pusarklineekeem (Halbhäcker Baltijā, Halbbauer Wahzija) bij scho klauschu un nastu famehrigi masaf.

Tamdehl hūfa nebij semes weeniba ween, bet seme ar wifsem peederumeem, realeem un idealeem. Pee pehdejeem japeeskaita daschadas teefibas un preekschrozibas, kahdas krita us katru schahdu schimnezibas weenibu. Peem.: swejas, medibu, meschu zirschanas un lihdimu lihshanas teefibas zeema kopumā. Schtumā hūfa bij tik leela, ka winu wareja apstrahdat weens schimneeks ar schimi un weenu arflu. (U. Meizen, I. 74).

Tapat Baltijas arlis bij semes weeniba ar wifam teefibām un peenahkumeem. Tās pastahwigi teef uswehrtis lehnu grahmataš. Tā Didrikis Rehse, pahrdodams 1472. g. sawu datu no Laurenu zeema, Umurgas dr., apleezina, ka winsch atfawina $5\frac{1}{4}$ arla semes mineta zeema nowadā ar „semi un laudim un lauschu parahdeem, brijwibām, teefām, teefibām un wifam nodewām“. (GU., 481).

Weidsot, ismirusē hūfa nahf atpafal kopuma rokās, kursch to war eerahdit jauneem zeema schimneekem. Uri Latwijā tufschee jeb postā aischahjuschee arfli, kuru schimneeki bij nomiruschi waj aischegusch, kriht atpafal pagasta sabeedribai, kura tos isdewa waj sadalija pahrnawadu ahros. (GU., 659).

Ja nu Wahzijas hūfa bij tikai zeema kopsemes idealā dala, isdota leetochanā us sinameem gadeem un noteikumeem (Flurzwang),

tad hūfai lihdsigais arklš patš par ſewi newar buht peerahdijums par labu priwatihpaſchumam uſ ſemi, bet pawiſam otradi, ſinamoſ apſtahl- loſ (kur waldbija ſchnoru ſistema un nometnu tipš bij zeemš) bij tikai weenai ſaimei leetoſchanā atdotāš kopſemeš un kopteeſibu leezineeſš.

Agrarā eefahrta. Reiſ abi zeema liſumu pamata jehdſeeni par zeema nowadu (mark) un kopumu (meinheit, Allmende) wairaf waj maſaf plaſchi ir ſaſtopami Baltijaš ſenrakſtoš, tad japeelaiſch, ka ari zeema liſumoš notehlotā agrarā eefahrta nebij aiſguhta no Wahzi- jaš teeſibu atwoteem, bet wairaf waj maſaf ſaſtahdita pehž Baltijaš weetejeem apſtahkleem. Šchiš eefahrtaš pamatš ir zeema nowadš (dorf mark), kuſſch pa daſai ſadalitiš priwatoš ſemeš gabaloš, pa daſai atrodaš kopejā leetoſchanā (kopums).

Wahzijā kopumu ſauza par Allmende jeb gemeine Mark (wez- augſchwahzu alagimeinida, wehlaſā Gemeinde). Kopums bij pretſtatš ihpaſchumam un aptwehra — ari tur, kur nometnu tipš bij weenſehta — meſchuš, ganibaš, uhdenuš, mahla un grantš bedreš, radſchu un zitu atmenu lauſtuweš. Ja ſchiš kopums nepeedereja neweenam, kaš bij loti reti, tad muhfu preekſchā ir brihwpurwš un brihwmeſchš. Wiſbeeſchaki ari uſ kopumeem pretendeja ſaiminu zeemi un paſaſti, ſamdehl pimat- nejā reſ nulliuš drihſ ween noſluwa wiwu ſaimneeziſkā un teeſiſkā eeſpaيدا ſferā un ſaſtaldijāš zeemu un paſaſtu kopmeſchu nowadoš (ſamende Holzmark). Pehdejee paſiſka par kopumu weenigi paſcheem nowadneekeem. Preekſch ahrnowadneekeem taš jau bij ſweſchš nowadš, uſ kuru nebij teeſibu „lauſteeš“. Somehr beeſchi gadijāš, ka wini bij eekopuſchi laukuš un plawaš kopumā jau pirms wina ſadalitſchanāš pa atſewiſchkeem zeemu nowadeem. Tahduš ahrgabalu jeb ahru turetajuš ſauza par pahrnowadneekeem, jo wiwu lihduš, druwa waj plawa, pehž jaunāš robeſchaš nowillſchanaš, neatradāš wiš wairš gpraſā kopumā, bet zita zeema un kunga peederumā — pahrnowadu. Ta 1503. g. pee Mujahneem peedereja 3 luſtu plawaš, kuraš ſkattijāš aiš teeſā, bet atradāš ahrpuš muſchāš nowada (die tho deſz ſchlachtes gebeede hören, de buhten der märckede belegen. GU., II. 16). Šchahduš pahrnowadneeku ahruš jeb ſtreigabaluš ſewiſchki pawairoja kungu lehnu daſwawſchanaš akti, kuri lehnu muſchāš (lehngut) daſwadami un eedaliđami it nemaſ neſkatiđāš uſ to, waj lehna robeſcha ſakrita waj neſakrita ar agraf paſtahwejuſchām ſemneeku ſaimneeziibu apweenibām — zeemu nowadeem. Bij gadijumi, kur ſinamš ſkaiš zeematu, kaš lihds wahzu eebrufumam bij apweenoti zeemā waj paſaſtā, pahrgahja ari lehnu nowadā kā weſela ſaimneeziſka (zeemš) waj poliitiſka weeniba (paſaſtiš). Bet wehl wairaf bij to gadijumu, kur zeemi un wiwu nowadi tita patwaligi ſadrumſtaloti pa atſewiſchkeem arkleem un wiwu puſem un iſdaliti ſtarp daſchadeem lehnu turetajeem. (C. Schilling. Lehn- und Erbrecht. Sazungen, 94). Tā radāš kunga nowadš, kura eſchāš un ſtiگاš ſazehla weetejoš ſemneekoš un wiwu ihpaſchumoš beeſchi ween tahduš pat pahrſteigumuš, kā Walkaš ſchli- reju teeſāš noſprauiſtā robeſchu linija, kura daſcham labam ſaimneekam

weenu tihrumu atstahja igauu dalâ, bet otru latweefchu galâ. Schahda nowadu famistrofchana nahf preefchâ jau 13. g. f., dalot Dobenes un Spahrnes pils zeemus un zeematus stary ordeni un bistapu. Semes dalifchanas beigâs ifrahdijs, ka abu mineto pils semneeku nowadi (hereditates) bij tif tahl fajaukti (permixtas), ka dobeneefcheem peedereja lauki Spahrnes robefchâs, un otradi. Tamdehl nolshma, ka fcheem semneefcheem jamafsâ nodewas tam fungam, kura nowadâ ir wina fehda, nefkatotees us to, waj tihrumi atrodas tai paschâ nowadâ waj pahrnnowadu. Bet ja wini atteiktos waj newaretu fchos ahrgabalus apstrahdat un ifdotu tos nomâ ziteem, tad pehdejeem jamafsâ mesli tam fungam, kura nowadâ atrodas pats ahrs, bet newis wina ihpafchneefs. (WB., I. 432 no 1272. g.). Wehlafos gadu fimtenos if us fola redsam, ka lehnu fungi un lehnu nehmasi sistematisfti fastalda zeemu un pagastu weenibas un atfewifchfos zeematus pa weenam waj grupâs atdahwâ, ismaina, eefihlâ un ispehrf gan paschu radu, gan fweefchineeku starypâ. Tamdehl puspagasta peedereja weenam fungam, pufe otram; diwas zeema fehda fkatijâs weenâ pagastâ, trihs — otrâ.

Zeemu.: Upenu zeema 3 zeemati bij Limbaschu pils pagastâ, bet pahreje 2 bij peedaliti pee Rustuscheem. (WB., 261 f., 39 un 123 lp.). Zulfanu pagasta 10 mahjas peedereja pee Rastranes, bet pahrejâs 12 pee Râwelhof. (WB., 259-a f., 218 un 232 lp.). Tâpat Duhmuschu un Baltawas pagasti bij fadaliti stary Kotnesi un Osolu muifchu. (l. c. 571 lp.).

Bet bij ari tahdi semes gabali, furi⁹ stahweja ahrpus katra nowada. See bij nolihfti starynowadu fopmeschâ un Wahzijâ winus fauza ari par bandam, Beunde.

Banda fchaurakâ nosihmê bij katrs eefhogots ahrs jeb pagabals (ff. 44 un 53 lp.) zitu nowadâ. Ziteem wahrdeem, ta bij fainneefschana ne us fawas semes. Bet plaschakâ nosihmê banda bij katra fehda, kura tee fiksi stahweja ahrpus zeema waj pagasta nowadneeku litumeem un noteifumeem; kura nebij padota fopuma (Allmende) jurifdikzijai. (J. Hoops. Realexikon, I. 269). Bandas fchai plaschakâ nosihmê fauz par Streugesinde (hurt. „Streijmahjas“). Buhtu aklam tas tulkot par weenfehdam jeb zeemateem, jo streijmahjas pastahweja ne tikai ahrpus zeemeem, bet ari ahrpus un blafus tahdeem pagasteem, furi paschi fastahweja weenigi no weenfehdam. Ja nu pretim pagastâ apweenoteem zeemateem teef nostatiti daschi zeemati ahrpus fchis apweenibas, tad tas ifstaidrojams tikai ar to, ka pehdejee teefiksi atschihras no pirmeeem un needereja zeemu waj pagastu wispahrigâ fawerfsmê. *)

Zeemu bandas: Limbaschu Utefu zeemâ: zeemiu 7, bandineeku (Streugesinde) 2; Schirstiau m. Suzenu zeemâ: zeemiu 7, bandineeku 6. (WB., 1750 g., 275 sehj.). Wibrofas m. Mescha zeemâ: zeemiu 13, bandineeku 7; Bufas m. Kanenu zeemâ: zeemiu 5, bandineeku 11. (WB., 1725. g., 262 sehj.).

*) Tahdâs pat domâs ir Fr. Rosinsch. Winsch rakta: „Bes muifchu semes un pagastu jeb wafu mahjam bij ari streiju mahjas, t. i. tahdâs semneeku fainneezibas, kuras bij dibinatas ahrpus zeemu fabeedribas robefcham.“ (Laiw. femneefs, 95).

Pagastu bandas: 1690 g. rewisija — Iščkiles Strihbegalâ jaimneeku 12, bandineeku 5. (WBZ., 259 j., 432). Renzenu m. Behreses pagastâ jaimneeku 26, bandineeku 2 (WBZ., 260 j., 142); Saules pagastâ jaimneeku 14, bandineeku pee Burtneeku ešera 2 (l. c. 186).

Tâ kâ pahrnowadneeku un bandineeku intreses pastahwigi šaduh-râs ar zeema kopsjemes turetaju intresem, tad zeema likumi galweno fahrt ari ruhpejâs par scho intreschu preteschibu fameerinašchanu un šadurfmju iščkirschanu reis par wišam reisem noteiktâ fahrtibâ. Pee tam no swara atšihmet, ka likums wišpirms nostahjas ne privat-ihpašchneeka, bet zeemiu pušê, kas šawufahrt leezina, ka scho likumu šazereschanas laikâ zeema kopus bij wehl waldošhâ lauku šadsihwes forma un privatihpašchums tikko bij eeradees kâ wežâs komunistiškâs pašaules eekarotajs un gabšejs. Likums winu šchai zihnâ nepabalsta. To mehš redsešim, pahreedami us atšewišku pantu ištirsšchanu.

Likums pareds diwu waj wairaku zeemu nowadneeku (Markgenossen) kopihpašchumu us laukeem, plawâm, ganibâm, mešcheem un sweju. Šchis kopteesibas ir wairakfahrt apstiprinatas no Harijas Wirijas teefas špreedumeem un Baltijas šenraksteem (st. 148—150 lp.). Pee tam kopumu war ismantot tikai ar pašchu zeemiu darba špektu. (P. 65 § 2). Kopuma robeschâs zeeminam war buht ari šaws ihpašchs šaimes nowads (tihrums?), ar kuru wišch war darit ko grib, nesaudedams teesibas zeema kopumâ — zirst malku, plaut šeenu, laust radšes, ganit lopus. Bet nodibinat kopumâ jaunu šaimnezibu („zelt ehkâs“) war tikai ar pahrejo nowadneeku atlauju. (P. 66).

Ahr= jeb pahrnowadneeku (Ausmärker) teesibas šifšetas diwejadâ šinâ: 1) atteezibâ us semes gabaleem, kas eetilpst kahda zeema nowadâ un 2) atteezibâ us semem, kas atrodas ahrpus un starp zeema nowadeem. Uboš gadijumos war buht runa tikai par ahreem un bandâm, bet ne par weselâm šaimnezibâm. Leelako teef, te domatas „ahra plawas“ un „bandineeku lihđumi“. Ja tee atrodas diwu waj wairaku zeemu starpâ un ahrpus wiau nowadeem, tad šchahda pahrnowadu semes gabala turetajs war eeguht winu par dšimtsihpašchumu, šinams, ja wišch šawu teesibu peerahdišchanai war šamellet 11 leezineekus. (P. 63 § 2). Mehš tomehr domajam, ka šchim punktam bij tikai deklaratiwa nošhme, jo zeemiu intreses nebij šchos 11 šwehretajus dot, bet gan isleetot tās preekščrozibas, kuras peefrita zeemam pehz šchi pašcha panta pirmâ punkta noteikumeem. Proti: šamakfat pahrnowadneekam prasito šihlu waj islihguma naudu un eefopto semes gabalu peeweenot zeema nowadam. (P. 63 § 1). Kas attezas us ahrnowadneeka teesibâm rihtoteles ar teem semes gabaleem, kuri šchahdâ waj kahdâ zekâ eekšuwušchi zita nowada robeschâs, tad likums nošaka šingri, ka us scho pahrnowadu semi ahrnowadneeks nekad nedrihšt eeguht ihpašchuma teesibas. (P. 61 § 1. Šal. UB., I. 432). Wina weenigâ teesiba prasit no zeema šabeedribas, lai ta ispehrt wina ahrgabalu un malkâ par atteišchanos ar šawas semes leetoschanas teesibâm. (P. 61 § 2—4). Augstakâ ispiršchanas malka nolikta weena mahra par katru lauku waj plawu. Tâš norahda, ka te teescham eet

runa tifai par streijgabaleem — aif sawas fehtas robescham eefopteem maseem lihdumu un plawu pagabaleem, jo jau 1584. g. weenâ apdsihwota arfla semes wehrtiba bij ap 200 mahrkâm. (Sammlung der Gesetze, welche das heutige Landrecht enthalten. B. I., P. 124. Mitau, 1802).

Zif tahl no zeemata un zif masi bij daschreis pat tee streijgabali, kurus lehnû kungs dewa sawam wasalim, redsam no kahdas Pletenbergâ lehnû grahmataš, kaš isdota Zehsiš 1521. g.—J. Segerots dabû Kopaschu nowadâ pee Gowgell (Juglas?) upes „tif leelu semes gabalu, ka winâ war eefeht feefu fehklas“. Bes tam Nilsa zeematu, kura plawas, seme, birses un biškofki atrodas newis zeemata nowadâ, bet jau no fenatnes (seit alters) pahrnowadu — Kopaschu Aukstzeema pagastâ (in der pagesten tho Autzenn. GU., II. 350, manusk.; fol. WBA., 259 f., 522 lp.).

16. g. f. ir intrefanti nowehrot, ka scho streijgabalu turetaji, kuru semes bij isfaisitas „pa ahreem un ataugâm“ (in stucken und horsten), zenschas tās salasit kopâ (dath landt to hope bringen) weenâ gabalâ un weenâš robeschâš (yn eyn stücke und grencze. GU., II. 73). Bet ja schee lehnû ahri peedereja pee semneeku semes (bauergut. GU., II. 506), tad pehz zeema likumu noteikumeem (P. 61 § 1) neweenam ahrnowadneekam nebij teesibas winus eeguht par sawu ihpaschumu. Samdehl lehnû grahmataš teiktš, ka schahdu streijgabalu turetaji war tift no wineem walâ tifai ar paschu semneeku nowadneeku peefrischanu (meth orem willen), ismainot schoš ahrus us reis waj pa dalâm ar semneekem (dath landt meth buren uth buten) un par to pasinojot sawa nowada semes fogim, lai scho darijumu eerastitu semes grahmataš (dath sal scheen meth wetende unses vagedes und so inth lantbock to schriwen. GU., II. 60 no 1507. g.; II. 73 no 1508. g. Raunâ).

Bes scho semes eefahrtas prinzipu noteifšchanas, zeemu likumi leelu wehribu peegreesch ari wisâm tam warbuhtibâm, kahdas ir eefpehjamâš schoš prinzipus tulkojot un peelahgojot praktiskâ dsihwê, tad fisifštas un juridiskas personas (ahrnowadneekš un zeema sabeedriba) fanahf sadursmê pee robeschu jautajuma un zitu strihdu isšchiršchanas. Kad iszelas prahwa.

Teesifštâ eefahrtâ. Šchihreju teefas instituts Latwijâ ir loti wezs. So nodibinaja 15. martâ 1226. g. pahwesta suhtnis Wilhelms no Modenas, isšchirdams robeschas stary Rigas pilsehtas un Daugawgrihwas klosterâ nowadeem. Teesa fastahw no trim swehrinateem pilsonem, kurus iswehlê bistaps, prahwestš un ordenis. Teefas kompetenzê eetilpst isšpreest: 1) robeschu leetas; 2) waj strihdigais semes gabals ir usstatams par eefoptu waj neefoptu; 3) zif leelas teesibas ir weenam prahwineekam qtwairit (wehren — aifstahwet) otru no eenemâ nowada. Šchihreju teefas lehnimumus isšchir balsu wairakums: ja diweem spreedums šakriht, tad trescham japeeweenojas wineem. Ja

wiseem trim domas šķiras, tad ispreesč lose. Teefas isbewumus sedš abas prahwineeku pušes.

Teefneschus isweheļa 16. martā un teefa šahla darbotees, pec tam abi prahwineeki — Daugawgrihwas klosters un Rigas pilsehta — apnehmās padotees teefas spreedumam, pretejā gadījumā maksadami šoda naidu 10 selta mahrkū leelumā. (UB., I. 78 un 79).

Schee šķihreju teefas statuti gandrihs wišos sikhumos atrodami zeema likumos (P. 64). Tikai ar to starpibu, ka preeschteesibas ispreest semeš kihwinus (lantkiss) peeder zeema kungeem. Un ja tee prahwu newar isščkirt, tad biskaps ņuhta us zeema šabeedribu rehķina trihs no šaweem doma wihreem, kuri naw ašins radi prahwineekeem. Wes tam loses weetā jautajumu galigi isščķir „deewa teefa“: „ja abeem zeemeem ir weenadas teesibas, us šcho semi, tad wineem janef dselšs no abām pušem. Kam tad deews dod, tam paleek.“ (P. 64 § 4).

Biskaps Alberts I. jau 1211. g. isdewa schehlastibas grahmatu, ka Daugawas kaupmani ir atšwabinati no wiseem „deewa teefas“ weideem — diwķaujas un karstas dselšs. (UB., I. 20 § 2). Šis privileģijas apstiprinaja pahwesta suhtnis Wilhelms no Modenas 1225. g. (UB., I. 75) un arkibiskaps Alberts II. 1256. g. Pahwesti noleedša karstas dselšs neščhanu ne tikai pilsehtās, bet ari us lauteem, spreesčot teefu par eedšimteem. (Pahwesta Honorija III. bulla no 1222. g. un Gregora IX. 1232. g. UB., I. 54 un Reg. 143). Neskatotees us to, karstas dselšs pahrbaudijuma nemaldigums bij tā eespeedees pašču semneeku apšinā, ka wini pastahwigi peesolijās pašči nest dselši wišos šwarigakos robesču strihdos. To peerahda Harijas Wirijas teefas lehmumi no 16. g. š. Rahdā spreedumā no 1510. g. pat teiktš, ka „tahds ir semeš paradums“. (Gewohnheit der Lande. Brfl. Nr. 742). To pašču redšam Rigas arkibiskapa semeš, kur karstas dselšs prowe bij us wištingrafo noleegta no 1428. g. konzila. Tomehr pušgadu šimteni wehlaš, 1472. g. kahdā robesču kildā Triķates semneeki peesolās ar „deewa teefas pašihdsibu, ar dselši“ (midt deme iseren, midt alleme Godes rechte) peerahdit šawas teesibas us strihdigeem nowadeem. (GU., I. P. 440).

Prahwas gaita bij šchahda. Waj nu us teefas lehmuma, waj pašču prahwineeku wehleschanos, teefnesču spreedumu par to, kam peeder strihdigā seme, usstatija tikai par pagaidu lehmumu. Jautajuma galigo isščķiršanu atliķa. Tā Harijas Wirijas teefas spreedums no 18. jūnija 1510. g. šķaitijās špehtā tikai lihds „diwām nedelām pehž Behrtulu deenas“. (Brfl., 742). Tad to pahrlehma pats deews — un ta bij „wišaugstafā“ (l. c. 278) un „wišmagafā teefa“ (schuldig sein zum Schwersten, nämlich zum Eisen. Brfl., 950). Lai gan robesču prahwās no katras pušes kungi un semneeki usstahjās kopigi, kungi ar šaweem swehrašteem, semneeki ar šaweem (Bauern mit ihren Eiden, aus jedem Dorfe selbstliebend), no katra zeema septini waj masaf (Brfl., 1005), tad tomehr karstas dselšs neščhanā peedalijās tikai pehdejee. Par wineem šaka protokoli: „weenu semneeku no katras pušes suhtit

pee dsells neschanas" (zum Eisen treiben, stellen. Brfl., 650, 945). Tas nosihmè, ka nokaitetà dsells bij janef kahdu gabalu failàm rokàm. Birms paschas prozeduras semneekam wajadseja nomasgatees un apzirptees (Brfl., 995), lai aiskawetu dsells neseju leetot kahdus mahksligus lihdselkus pret apdedsinaschanos. Fr. Bunge domà, ka tomehr schahdus lihdselkus leetoja, jo zitadi newar isskaidrot tàs drofchàs leezibas, ka dsells nesejs beeschi ween isgahja sweikà. Tà 1511. gadà H. Rothasena semneeks apdedsinajàs, bet J. Bremena semneeks isgahja weselàm rokàm. Lihds ar to leeta bij isschkirta, un barons Rothasens kopà ar saweem semneekem bij prahwu saudejuschi — schini gadijumà 4 zeematus ar wiseem winu nowadeem (mit allen ihren vollen Markten. Brfl., 752). Ja apdedsinajàs waj isgahja sweikà abi deputati, tad strihdigo semi isdalija us pusèm. (Brfl., 650, 742).

Ustkawejamees tik ilgi pee dsells pahrbaudijuma tamdehl, lai peerahditu, ka wehl 16. g. f. zeema noteikumi nebij tufschs likumà burtis, bet dsihwas teesibu normas, kuras ne tikai ka ispildija wahzu teefneschi, bet kuras bij pat tiltahl eegahjuschas Baltijas eedsimto meefàs un afinis, ka palikuschas par „semes eeradumu“. Tahdà pat zelà mums weegli buhtu rahdit ar R. v. Tolla „Briestlade's“ palihdsibu, ka ari pahrejee zeema likumu noteikumi par schkihreju teefàm tika iswesti dsihwè Igaunijà waj nù burtiski tahdà waj drufku zitadà, pahrmaitità un papildinatà weidà. (Fr. Bunge. Geschichte des Gerichtswesens, 136). No swara konstatet tikai to, ka par spihti wiseem truhzi-geem materialeem, kahdi mums par scho jautajumu ir atteezibà us Latwijas biskapa un ordena semèm, ari sche atrodam senrakstu leezibas par schkihreju teefàs darbibu Widsemè. Tà wairakahrt zitetà senrakstà no 1497. g. par Sotrawas pagasta, Behrfones dr., dalischanu teifts: „Ja nahktu preeschà, ka starp semneekem iszeltoš kilda jeb strihdinsch dehl semes, tad tas kopigi jaispreesch teem fungeem, kuru dafà atrodas semneeku kilda. Bet ja gaditos, ka fungi (herschopp) to newaretu isspreest, tad mehš iswehlesim trihs wasalus (gude manne) schis semneeku kildas isschkirschanai. Bet ja ari tee ar scho leetu newar tift galà, tad semneeki war paschi ar sawàm teefàm (de bure' myt eres sulvest rechte) to par labu greest.“ (GU., I. 659). Ari 1516. g. arkibiskaps Jaspers pilnwaro robeschu isschkirt starp Eseriau un Leepupes muischu nowadeem trim biskapa eezelteem wasaleem. (GU., 446. Topog. Gal. I. c., 368).

Selpu truhkuma dehl mums, deemschehl, naw eespehjams istirsat ari zitus wifai interesantos noteikumus par robeschu prozesa gaitu. Aisrahdisim tik us tam gruhtibàm, kahdas zeemu likumi leef zelà pahrnowadneekem un priwatihpaschneekem, lihds to tee pretendè us sawu semes gabalu kopnowadà. Nepeeteef ar pascha prahwineeka swehrastu ween; likums prafa, lai winsch dabù wehl sew sinamu skaitu lihds swehretaju (Eidhelfern), kuri pee sawas lablshjibas winà faulè waretu leezinat, ka prahwineekam teescham war tizet, „jo winsch ir uftizams zilweks (par paschu leetas kodolu wini neswehreja). Schahdu

lihdſſwehretaju ſkaiſ parastā ziwllprozeſā bij tikai 2, leelakais 3. Robeſchu prahwās turpretim tam jabuht daudsreis leelakam — 6 un 11 (P. 61, § 2 un 4). Bet ari tik ſtipru kolektiwu ſwehraſtu zeema ſabeedribai bij teeſibas neatſiht, noraidit un peepraſit lectu nodot iſſchirt deewa teeſai — dſelſs pahrbaidijumam. „Brieſlade“ ſneedſ mums leezibas, ka zeemu nowadneeki teeſchām ari ſchis ſawaſ teeſibas ir iſlectojuſchi (Nr. 1005 no 1530. g.).

Rahda bij pati ſwehraſta formula 15.—16. g. ſ., par to nekaſ droſchſ naw ſinamſ. Tikai weenu gadu ſimteni wehlaſ tahdu eſam atraduſchi, bet ta bij domata ziteem apſtahlkeem (6 lp.). 17. g. ſ. zelo-tajs U. Olcarius par Rigas apfahrtues latweeſchu ſwehraſteem rakſta tā: „Swehrejot wini leel few uſ galwas kuhdras gabalu, baltu ſpeeki nem rofā un ſafa: „Ja ſchis ſwehraſts ir wiltots, tad lai eſ pats, mana ſeewa un manejee nokalſt ka ſchis ſpeekiſ, iſnihkſt un paleel melni ka ſchi ſeme.“ (Vermehrte Neue Beſchreibung der Reyſe, 112. Schleſzwig, 1656.)

Beidsot, zeemu ſabeedribām bij teeſibas teeſat „pehz ſawām ihpaſchām zeemu teeſām“ (na erem ſunderliken dorp rechte) pat ſweſchineekuſ un pahrnnowadneekuſ, ja tee bij noſeeguſcheeſ pret zeema nowadneekuſ nekufſtameem ihpaſchumeem waj parahdu rakſteem. (Sammlung der Geſetze, 286 lp. § 240. Mitau, 1802.).

Robeſchu leetas. Leelakā dala ſemeſ ſtrihdu bij pateſibā ſtrihdi dehl robeſchām. Jo nowads beſ robeſchāſ naw domajamſ. Tamdehl ari katrā lehnū grahmata ir ſihki aprakſtita lehnos atdotā ſemeſ gabala robeſcha. Nepeezeeſchami taſ bij jo wairak tapehz, ka lehnū turetajeem iſdahwata ſeme nebij mehrita un winas platibu neweeneſ neſinaja. Sche daſchi peemehri.

„Mehs, Teodors Nagelſ, prahweſts, Detmars Roepers, defans, Indritiſ Metelhorſts, ſwehto rakſtu dakters un ſw. Petera baſnizas kuungs, Nikolajs Roſſule, Kloſtera uſraugs, Jahnis Stoekers, ſw. Jehkaba baſnizas kuungs, Jahnis Oeſſs, manſſiniſ, un wiſs Rigas ſwehtās baſnizas kapitulſ ar ſcho muhſu apſeegeleto grahmata daram ſinamu, ka mehſ muhſu mihiam uſtizamam Matijam Ramam un wiſeem wina pateeſeem mantineekeem, wihreeſchu dſimuma, par teem haudſtahrtigem paſalpojumeem un uſtizigo deenastu, ko wina wezaki mums ir darijuſchi, un winſch pats un wina mantineeki nahkotnē war wehl darit, bet it ihpaſchi par to, ka wini muhſu preeſchtetſcheem muhſu baſnizas grubtā brihdi bij aiſdewuſchi eewehrojamu ſumu naudas . . . iſdodam lehnos augſchā minetam Matijam pehz wahzu lehnū teeſibām zeltwiwi pahr Gauju pee Euraidas kopā ar frogu, kaſ turpat klahtu, par brihwu, ar ſemēm, laudim, ſwejam un drawām, neka neiſſlehdſot no ta, kaſ atrodas ſawās eeſihmetās robeſchās. Tāpat mehſ winam iſdodam lehnos Riſbeles Riſbeles (Riſbezel, Rimulbā) baſnizas frogu ar wiſeem wina peederumeem, ſemēm, laudim, ſwejam, meſcheem un laukeem, apſtrahdateem un neapſtrahdateem, ka taſ guſ ſawās eeſihmetās robeſchās ſchahdā aprakſtita kahtā. Wiſpirmſ ſahkt ar Riſbeles frogu, kur atrodas kahts akmenſ ar eeſihmetu ſilju, no ſchi akmenſ dotees pa labi lihdſ zitam akmenim plawā, kaſ ari eeſihmetſ ar weenu ſilju, no ſchi ſihmetā akmenſ jaeet atkal lihdſ jaunam, turſch tāpat aprakſtits ar ſilju un atrodas kahtā kalna peekahje, kuru ſauz par Martelemeſiſ, no ſchi kalna gar duhkſtes malu lihdſ behrſam, kaſ eeſihmetſ ar fruſtu un trim robeſchu burtām, un ſchi paſcha behrſa preeſchā ir iſrakta kahtā bedre, pildita ar akmeneem, pagalēm un oglēm,

no ſchi behrſa un bedres jaeet zaur ſahdu plawu lihdſ Diſbeles zelam, ta ſa ſchi plawa lai paleef par robeschu ſtarp muhſu laudim (ſemneefeem) un Diſbeli un Matifu Ramu un wina mantineefeem lihdſ augſchâ minetam frogam. . . (GU., 412 no 1463. g.)

„ . . . Sahlot ar ſtrautu, ſas ſchir muhju baſnizas, M. v. Ungerna un Arndia Aberkaſcha ſemes un kuru ſauz par Mergurgu, atrodam ſahdu ſoku ar ſiſſi un kruſtu (ſtave und cruce) weenâ puſe un ar trim eeſi bmetâm burtâm otrâ puſe, pee ſchi ſoka iſrakta bedre, pildita ar afmeneem un oglêm, no ſchis bedres uſ preeſchu no ſoka uſ ſoku, ſur ſiſlis un kruſts un burtas ir eezirſtas lihdſ otrai bedrei, no tureenes lihdſ ſokam un atkal tahtlat lihdſ jaunai bedrei, no ſchejeenes no ſoka uſ ſoku lihdſ ſahdam afmenim, no ſchi afmens uſ preeſchu no ſoka uſ ſoku lihdſ bedrei un no tureenes no ſoka uſ ſoku lihdſ jaunai bedrei, no tureenes lihdſ weenam ſokam, no ta lihdſ bedrei, ſas iſrakta pee zeta, kurſch wed no Berkul tud lihdſ Wilzforbei, pee ſchis bedres ir afmens ar eezirſtu ſiſli un kruſtu, no bedres taiſni meſchâ, zaur kuru wed burto ti ſoki lihdſ duhſſtei, gar duhſti lihdſ Wilkeſnes ſihgſnim, no ſihgſchna no ſoka uſ ſoku lihdſ Meggermeſcham, ſur ſtahw ſoks ar bedri, no tureenes pa ſokeem lihdſ ſahdam oſolam, no ſchi oſola lihdſ diweem ziteem oſoleem, ſas iſa u g u ſ ſchi no weena zelma, no ta lihdſ ſahdai bedrei un tad no ſoka uſ ſoku lihdſ leelam afmenim, tahtlat no ſoka uſ ſoku lihdſ pawifam leelam afmenim, no tureenes no ſoka uſ ſoku lihdſ paſchai Mergurgai, kura gut ſahds afmens, no ta lihdſ leelai wihtſnai, ſas atrodas uſ Weiptes upes traſta, no tureenes lihdſ paſchai Salazai“ . . . (GU., 368 no 1455. g.)

Bet nepeetika ar robeschu aprakſtiſchanu uſ papira ween; wina bij ari janawell un jaatſihmê uſ paſchas ſemes ar paleefamâm ſihmêm, lai ſtrihdus gadijumos to waretu atkal atjaunot. Samdehl robeschas nowillſchana bij loti ſwarigs akts, pee kura perſonigi (inn eygener personn. GU., II. P. 6) bij ſlahſt waj nu patſ lehna dahwatajs — arkibiskaps weens (GU., 617: ſtarp Putkeli un Uhrzeemu 1493. g.; II. 5: Leepupê 1501. g.), waj kopâ ar ſawa kapitula fungeem (GU., 302: Leelwardê 1440. g.) — waj arkibiskapa ſuhtitee pilnwarotee (GU., 368) jeb komiſari (GU., 383), waj beidsot biſkapa uſdewumâ robeschu no ſpraufch tuwakais ſemes fogis (voget vann Treydenn) kopâ ar ſaweem pawadoneem (GU., 640).

Loti beeschi nowada robeschu nowilka lihdſ tuwakam uſhdenim — ſtrautam, urgai, upei, eſeram, purwam. Lehnu grahmataſ beeschi uſſkaita ſcho uhdenu latweeſchu noſaufumus. Tâ 1457. g., wellot robeschu ſtarp Galwenu un Weetalwu, pagasteem, min Schrinuppi, Wartuppi un Lawruppi. Ari dainâs iſteizeeni „pahrnowadu“ un „par robeschu“ ſa= friht ar jehdſeenu „par upiti“, „aiſ upites“.

Par robeschu, par robeschu
Mans ſudraba gredſeniſch. 6347-48.

Pahri, pahri par upiti
Mani ſelta gredſeniini. 6345-49-50-52.

Pahri pahri par upiti,
Schai puſe nepaliſſchu. 10983¹.

Aiſ upites ſkaiſtas meitas,
Sas tur auga, tur palita. 11043.

Ahburgos ſkaiſtas meitas,
Sur es nehmu lihgawinu. 11041.

Rur dabigu robeschu nebij, tur tās bij jarada mahffligi. Tamdehl Tehna dewejs ruhpejas par „labas droščas robesčas nostiprinaščanu“. (GU., P. 344; II. P. 9). Ja stigu dšen zaur mešču, tad faka, ka robescha eet „no foka uf foku“ (van bomen to bomen), „no sihmes uf sihmi“ (van merken tho merken. GU., 397), „starp fileem un mescheem, no burtas uf burtu, no bedres uf bedri“ (van teken to teken, van kulen to kulen. GU., P. 345). Rà robesčstabi starp Galwenu un Weetalwas pagasteem mineti: osols 16 reises (ari L. D. 3795), ofis — 12, preede — 6, leepa — 2, klawa — 1 un alkfnis — 1. Tā tad zeetee toki wišwairaf. No ziteem mešcha kofeem wini atščkiras ar to, ka tee ir „eesihmeti“ (tekede) un „israibinati“ (beslecket) ar burtām. Burtu fkaits parasti trihs (myt dren kerven), daschreif ari feschji. (P. 345). Par pašchām burtām sinams, ka winas bij loti fenās (olde teken) un peedereja pee tā fauktām mahju sihmēm jeb boschu raksteem (Hausmarken), ar furām parasti eesihmeja bischfokus. Wišwezakās mahju sihmes (signum, merke) atrastās Rigas pilsehtas eenahkumu grahmatās no 14 g. f. pirmās pušes un fastahw no daschadi kombinētām geometriškām figurām. (J. Napieršky. Die Libri redituum d. Stadt Riga. 58—59 lp.). Uri U. Bielensteins ir atdrukajis 64 šchahdas draunekū ihpaščuma sihmes (Eigentumsmarken) no 1714. g. Wišč domā, ka tās nebij wiš personu, bet zeematu sihmes (raksti) un pehz tehwa nahwes kopā ar zeematu pahrgahja uf dehleem. (Holzbauten, 207). Pateizotees šchim robesčfoku ihpaščuma sihmēm, semes gabals teef isdalits no kopuma un padarits par peederumu jeb nowadu. Starp burtām atrodam ari tihri heraldiskas sihmes — Rigas kapitula heraldiffo liliju (GU., P. 371), arkibiskapa frustu un sifli (GU., 459, 640) un pat baronu wapenus (GU., 290). Tomehr heraldifstās sihmes wišbeeschaft eezirta ne kokos, bet robeschu atmenoš, uf kureem gan parasti redsam tifai frustu.

Par robeschu stabeem, bes eesihmeteem kofeem, beeschi ween bij fura katra. preede waj osols, ap furu bij israfta bedre un usmesta kupiza. Tās bij pilditas ar „atmeneem, pagalēm un oglēm“. (GU., 412). R. Klauštinsch domā, ka šchis ogles bijuščas upura ogles, ar furām robescha dabujusi sakralu sankziju. Wišč raksta: „Senos gintš kopdsihwes laikos esčas bij laba zela platumā un tika turetas par swehtām un deeweem seeditām. Sinamās gintš deeweem nodomatās swehtdeenās pa eschām ap laukeem dsina lopus ar wišadām burščanām un zeremonijām. Šapat swehtas bij kupizas, par furu aiščkarschanu draudeja nahwes fods. Pat lihds pašcham pehdejam laikam wetšchi sin, ka kupizās jaeleef ogles, nemaš neeedomadami, ka tās ir feno upuru ogles no eschu deewelū upureem. Tapehz robesčas tifa ar sobenu aiščtahwetas un sweščineekeem wajadseja tif tehwu semei, t. i. feno fentšču welu mantojumam tuwotees, kad jau karsch bij kahjās un gahja uf dsihwibu un nahwi“. (Salktis, Nr. 3, 1907 g., 104 lp.).

Uf eschinas galwu lifu,
Sargai' sawu tehwu semi;

Labat manu galwu nehma,
Nefa manu tehwu semi. 3794.

Uf ešhām mani kawa,
Tehwa semi dalidami. 3793.

Somehr Baltijas ņenraņstos naw neņahdu norahdijumu uš ņho ogļu ņakrālo dabu, un H. v. Bruiningks ņaka, ka ogles behrtas kupizu bedrēs tikai tamdehl, ka winas loti ilgi usglabajas un neņatruhd pat ņlapjā semē, kamdehl robeschu pehz ņhim ogļēm war usņihmet pehz wairaf paaudsem.

Uri „Widņemes, Kurņemes un Semgales ņemneeku teesibās“ no 12—14. g. ņ. atrodam ņodus par laušchanos uš zitu nowadu.

§ 17. Ja kaħds atrod (ņwešus) lopus uš ņawa lauķa waj plawas, tam ņhee lopi jaħsen uš ņawām mahjām, kamehr winam ņamalfā ņaudejumuš.

§ 22. Ja kaħds atļauj uš (ņwešā) lauķa waj plawām waj mešā lopeem eet, winam ņaņamalfā ņaudejumi un 3 ņaktis*) ņungam.

§ 23. Kura zeema teesā ņaundaris ir noķerts, tur winšch jateesā.

§ 25. Raš laušch robesčas (scheedinge breckt) starp laukeem, malņā 6 ņaktis. (Fr. Bunge. Geschichte d. lwl. Rechtsquellen, 88 lp.).

Tāpat kaħdā ņenraņstā no 1501. g. arķibiskaps Miķelis noņata: „Ja gaditošs, ka kaħds no abu prahwineeku ņemneekem ņho robeschu buhtu wiltotis, tad tas par to teesajams ņawa ņunga teesā pehz biskapibas teesibām“. (GU., II. P. 9).

Neņkatotees uš wiņeem ņheem noteikumeem, robeschu pahrzelschana un wiltoschana nahl deesgan beeschi preeņšā, un winu daudšreis iņdara ņungi un ņemneeki lopigi. Tā Oksles ņungu Mirbachu apwaino 1697. g., ka winšch ešot „ņaweem laudim ņolijis iņmalņat labu meelastu un muzu stipra aluš, ja tee leezinašchot un ņwehreschot winam par labu robeschu prahwā. Beš tam ar wina ņinu ņemneeks Andrejs Remesis ešot iņrazis no ņrihdigā mešā gabala robeschu atmeni un pagatawojis no ta ņew roķas dšrnawas“. (E. v. Firķš. Neue Rurl. Güter Chr., 312). Uri kaħdā Widņemes ņenraņstā no 1493. g. biskaps konstatē, ka weenu Uhrzeema pagasta robeschstabinu, uš kura bijis uņkalts kruņts, aiņneņuņchi Puķeles ņemneeki. (GU., 617). Bet 1460. g., rewidejot robesčas starp Baltawas, Duhmuņchu, Weetalwas un Sausņejas pagasteem, iņrahdijās, ka diwu iņraņstito ošolu burtas bij wiltotas. (GU., 397).

Bet ari no Rigas komandete biskapa pilnwarotee un ņķķihrejs teesneņchi tikai tad wareja tikt kaħdā ņkaidribā, ja wini peeaizinaja talkā un apņreedās ar weetejeem ņemneekem, kaš waj nu paņchi bijuņchi ņlaht pee robeschu wilņchanaš, waj wišmas ņinaja, tur wina agraf gahiusti. Tamdehl Rigas ņungeem brauz liħdņi „lauķu ņriħwers“ 2667⁴ un tults (lantscriver unde tōlk. GU., P. 439). Parasti pratina „wezos laudis“ (olde lude) un „pagasta wezaķos“ (oldesten unter der pagesten.

*) Oseringe. Šho wahrdu wairakħahrt ņastopam Indriķa Ir., pee kam oseringos teel ņamalfatas joda un iņpirņchanaš naudas. Oserings bij liħdšigs pus mahŗai. Kroniķs J. Arndts noteikti ņaka, ka „oseringi ir leelās, no beesā Ćdraba pagatawoķas apalās ņaktis (Schnallen), ar kurām bagatās ņemneezes ņaņraušch ņawus laķatus uš kruħtim“. (II. 30).

GU., P. 440), waj ari toš, kaš funga usdewumâ „kaluſchi ſtrihdigos robefſhtabinuſ par diweem puhreem labibaš“, waj paſchi ſawam azim ſakâš redſejuſchi toš eerofam (GU., 617), waj beidſot, wineem robeſſhaš noſlehpumu pateiziš kaħdš nelaiſiš uſ ſawas mirſſhanaš gultaš. Arkibiſkapaš Mikeliš 1501. g. Leepupê nopratinaja un noſwehrinaja 4—5 wezuš ſemneekuſ jeb preekſſſtahwjuš (olde ſetten. GU., II. P. 6), furi nepeedereja neweenai no prahwineeku puſem, bet klaufija ziteem fungeem. Silai peħz „wahzu un newahzu“ nopratinaſſhanaš (GU., II. 8), rakſtito leezi bu pahrbauდიſſhanaš un „daſchu wezafo noſklaufſſhinaſſhanaš“ (na vorhoringe der oldesten. GU., P. 284) apſtiprina wezo robeſſchu, waj welk jaunu. Behdejo iſdara ta: abas prahwineeku puſeš iſwehl pa 2—3 zilwekuš, ſtarp teem ari pagasta wezafoš eedſih-wotaſuš, kaš agrafu robeſſhtabimu atraſſhanaš weetä wehl atmin no galwaš, un tee kopigi ar „ſwehrinateem waſaleem“ (GU., II. 8) apſtaigâ wiſu nowadu, nowilkbami robeſſchu ſaſkanâ ar leezineeku iſteikumeem. (GU., P. 576 no 1493. g.). Tâ 1501. g. dokumentâ teiktis: „Lai gati patš wezaš baronš Anſiš Guzleeffš, neſpeħta deħt, newareja feſot robeſſhaš noſpraufſſhanaš lihđſ galam, tad wina weetâ gaħja lihđſ wina deħlš Jahniš“. (GU., II. P. 9).

Šchi robeſſchu nowilkbana un pahrzeliſhana bij beeſchi ſaweenota ar dramatiſkeem ſtateem, ka to redſam no Zukuma wiſſpiliſkunga Vandemera protokola 12. ſept. 1697. g., iſſpreekſhot Witenbekaš barona Brunnowa ſuhđſibu pret Ofſeleš fungu von Mirbachu.

„Uſ ſtrihdigo Wiſtuſemi un Wiſpurwu meſha ſemem noteiktâ deenâ eeradâš Vandemereš, Mirbachš un Brunnowa adwofatš. Mirbachš proteſteja pret teeſaš ſaſtaħwu, jo ſekretarš iſwehleš partejiſkš. Kad wiſſpiliſkunga to neeewehroja, Mirbachš draudeja ar ſpeeki, ſolijaš teeſaš ſpreedumam nepadoteeš un lihđſ ar ſaweem pawadoneem atſtaħja teeſaš weetu. Vandemereš tomehr iſdewa Brunnowa adwofatam mandatu uſ ſtrihdigo ſemju atnemſhanu Mirbacham, kuſſch, neſkatoteeš uſ taħdu pat teeſaš mandatu no 1696. g., bij Brunnowa ſemneekuſ ar waru padſiniš no Wiſtuſemeš, wiau peeweſto buħwmaterialu ſazirtis un liziš aiſweſt uſ muiſchu, ſemneeku ſeena ſandſeš apkuſtojiš*), plawaš no jauna aiſkuſtojiš un uſ Brunnowa pawehli nonemto kruſtu weetâ liziš ſalikt diwtiſ, zil agraf, padaridamš atka wiſu Wiſtuſemi par apſtrihdetu nowadu; ſemneekteem auſaš atnehmiš, paſchuš ar juſneem liziš ſtrihdit no mahjam un tml.“ (Neue Rurl. G. Ehr., 312).

Atkkanâš no ſcheem muiſchneeku robeſſchu ſtrihdeem uſglabajuſſhaš pat muħſu tautâš paſakâš. Peħz winam ſchaħdi ſiħwini wareja beigteeš pat ar to, ka bagatakaš kungš („Leelaiš“) eefloga wahjato (Maſo“) zeetumâ („oſola dobumâ“) un patš tikmehr netraužeti paplaſchina ſawa nowada robeſſhaš. (Perchiš Buſſſkaiſiš, VII. 487.)

Diſimtiš ſaimneeziha. Ja ſaimi war iħſi rakſturot ka weena „nama kopibu“, tad diſimtiš ir „zeema kopiba“ (Dorſgemeinschaft). Saimê komuniſmiš ſaſneedš ſawu augſtako paſaħpi. Bet naturalâš raſchoſcha-

*) Befreiungsverfahren, aiſkuſtoſhana — bij iħpaſchš zeema ikumos neparedſeš juridiſkš paueħmeenš wiſoš gadijumos, kad tika patwarigi aiſſkartiš iħpaſchumš waj robeſſhaš. Aiſkuſtoſhana notika ar toka kruſtu palihđſibu, lai no droſchinatu lihđſ teeſaš leħmumam ſawas praħbaš uſ weenu waj otu ſtrihdigu peederumu. Igaunija naħt preekſſha pimo reiſ 1476. g. (Brieſl., 315).

nas kopfaimneezibu war west tikai lihds sinamàm robeschàm: kad tàs ir fapneegtas, tad sozialisazijas weetà stahjas individualisazija un kopihpafschuma weetà priwatihpafschums. Individualisazijas sihmes fastopam jau faimè: tas bij apgehrbs, ihpafschs katram ihpatnim. Bet dsimti schis prozefs aigahjis jau dauds tahlaf: te ari ehdeens un dsihwoflis ir individualiseti stary atfewischkàm dsimts faimèm. Kopihpafschums palizis tikai us semi waj us ihpafschàm semes kategorijàm. Tas isskaidrojams ar to, ka aramà seme un tihrumi kahdreis tika kopigi eestrahdati no zeema dibinatajeem. Meschus nolihda „lihdimu talkas“, pee kam talzineeki bij pafchi bahlini. Pehz Momsena ari tihrumi fenos romeeschu zeemos tika ilgu laiku apstrahdati kopigi, un rascha isdalita rudeni stary atfewischkàm weensehtàm. (S. Hirt. Die Indogermanen, 426). Bet wisbeeschafi redsam jau tihrumus fadalitus stary atfewischkàm zeema weensehtàm, un katra fahme strahdà par fewi. Sinams, meschi un ganibas paleef kopejà leetoschanà. Tapat ari tahdas ehkas, tà: kuhlis, rijas, pirts, tur katrai fahmei waj nu eerahda fawu faktu (kuhti), waj noteiz rindu (rijà). Tà tad tàs pafchas komunisma pafshmes, kuras jau fastapàm faimè. Ari seenu wehl ilgi plauj kopigi wist zeema bahlini un jau wasarà isschkiro pehz labuma pa diweem, trim schkuhneem, no kureenes tad seemu winu isdala, weenlihdfigi no katras kategorijas, pa atfewischkàm weensehtàm jeb faimèm.

Tihrumu apstrahdashana bij pahrat fareschgita, lai winu waretu noorganiset tà kopdarbu stary daudsàm dashada leeluma faimèm, kas apdsihwoja zeemu. Samdehl ari sche semes individualisazija schlàs wispirms. Bet tikai semes leetoschanà, ne waldischanà. Par semes ihpafschneeku paleef joprojam zeems, bahlini. Aramo semi nowehrtè un fadala pehz weetas un labuma wairakos laukos (latès); toš sawufahrt faskalda „schnores“ un illose us galwàm stary wifàm faimèm. Tà jau wairafahrt minetà Skwaldes zeemà (wehlakà Schnores muischà) bij diwas schkiras tihrumi — labee un flittee („rahjene“ un „esergals“). Katram schnoreneetim bij faws gabals, fawa „schnore“ abos tihrumos. Tahda pat schnoru sistema tihrumu leetoschanà bij pee daneem, sweedreem (rebning no reb — aukla) un deenwidus flaweem (вервь — no semes mehramàs wirwes. М. Ковалевский. Родовой бытъ, 77). Bet it fewischki latu un schnoru sistema (Gewannsystem) bij iskopta pee wahzeem. Atfewischka faimneeka „schnore“ bij padota wifa zeema kopejeem noteikumeem atteezibà us sehjas fahrtibu un lauku nokopschanu (Flurzwang). Ja weenà tihrumà bij nolemts seht seemajus, tad neweenam schnoreneetim nebij teesibu seht tur wasaraju un otradi. Un tur bij eerihkota atmata, tur wajadseja atmatu eeturet wiseem, ja negribeja, lai zeema lopi ganas us apsehtas schnores. „Schnores“ bij atdotas atfewischkas faines leetoschanà tikai us laiku, un pehz gada waj diweem, tris winas pahrlöseja no jauna stary wiseem zeema faimneekteem. Jo tihrumi bij eestrahdati ne no gadijuma kolonisteem, bet no weselàm radineeku grupàm, kuràm bij weenadas teesibas tà us labàm, tà us flitàm zeema schnoreit. (M. Ковалевский, l. c., 74—75).

Zif tahl ſchi zeema fopsemes apſaimneekofchanas fahrtiba bij iſkopta Baltijā un zif ilgi wina te paſtahweja, par to mums, deemſchehl, ir pahraf maſ leezibu.

Ra ari Latwijā zeema tihrumi ſawā laikā bij ſadaliti kategorijās, pehz ſemes labuma un attahluma no ehkām, to eſ ſinu tifaſ par weenu ſkwaldeſ zeemu Leel-ſtraupē. Wahzijā ſchahdaſ nodalitu tihrumu ſchkiras ſauza par Gewann. Katram arkla (hakeman) jeb hūſas wihrām (huberbauer) bij teeſibas uſ lihdsigu daļu katrā tihrumā.

Beſ ſchahdaſ aramās ſemes ſchkiroſchanas pehz winaſ wehrtibas, tihrumuſ dalija wehl laukoſ pehz apſaimneekofchanas fahrtibas. Wahzijā jau no 8. g. ſ. lihds pat 19. g. ſ. pirmai puſei waldoſchā ſaimneezibas ſiſtēma. Weens lauks bij ſeemajeem, otrs waſarajeem un treſcho atſtahja atmatā zeema fopganibām.

a) Lateſ. Wahzijā ſchahduſ tihrumu ſadalijumuſ laukoſ ſauza par Schläge, Baltijaſ ſenraſtoſ par latēm (Ulmann. Lett. W-buch, II. 494), wahziſki Lotte, lihdsi lott. Taſ jaatwedina no lejaſwahzu lot, lōt ar pirmnoſihmi Loſ, loſe. Wehlaſ: „ſemes gabalſ, taſ eeguhtſ dalot waj loſejot“. (U. Lübben. Mittelniederdeuſcheſ W-buch, 211). Uri anglu lot — loſe, liſtenis, laime, gadijums, daļa, winneſtſ, ſemes gabalſ un lottery — lotereja peeder pee ta paſcha walodaſ zelma. Schai noſihmē late wairaf lihdsinaſ wahzu jehdſeenam Gewann, nekā Schlag. To apſtiptina ari wiſwezaſaiſ ſenraſtſ, kur wina ſaſtopam pirmo reiſ. Mehſ domajam v. Tieſenhausenu tehwu ſemes dalischanu 1382. g. Jahniſ un Behrtuliſ Tieſenhauseni weenojaſ pagaidam „ſawa tehwa mantojumu puſchu ſchiri“ (vaders erve entweyleghen) uſ deſmit gadeem tahdā fahrtā, ta dalitajſ buhſ Jahniſ, bet weenu waj otru daļu iſwehleſeeſ Behrtuliſ, Tahlaſ wini norunā, ja pehz deſmit gadeem tee gribetu galigi ſchirteeſ un mantā daliteeſ, tad „katram japaleeſ pee tāſ paſchas loſeſ un daſaſ, kuru wiſch pirmo reiſ jau bij iſwehleſeeſ“ (ſo ſchal mallik bliven by deme lote unde by deme ſulven dele, dar malk to voren to koren heft. GU., P. 112). Tā tad te wahrds late apſihmē ſinama fopihpaſchuma daļu, taſ peefrituſi loſejot.

Deemſchehl, ſchiſ ir ari weenigaiſ ſenraſtſ, kur wahrda pirmnoſihme ir ſkaidri uſglabajūſē. Wehlaſoſ dokumentoſ par latēm ſauz muiſchaſ nowada nodalijumuſ pehz attahluma waj apſaimneekofchanas wajadſibām. Tā 1454. g. Engelhartes muiſchā (Krimuldaſ dr.) peemiſneta „rudſu late“ 22 puhrweetu leelumā. (GU., P. 330). 1467. gadā Gaujeneſ muiſchai bijuſchaſ trihſ lateſ, pee kam lateſ aptwer lauſuſ un plawaſ, un diwaſ no tam teeſ iſmainitaſ pret Rumelu zeema ſemneeku' nowadu. (GU., 424). 1474. g. dokumentā eet ruņa par ſtreijgabaleem, taſ atrodaſ pee „biſkapa lateſ“ Raunaſ pilſehtaſ nowadā. (GU., 496). Beidſot, 1492. g. Kriſtaps ſkfulſ pahrodod ſgates muiſchu ar wiſām „ſemēm, plawām, latēm, lihdu meem, ganibām, ſwejam u. t. t.“ (mit landen, heislege, loten, rodinge. GU., 611). Tā tā pehz paraſtiāſ lehnu grahmatu formulaſ ſche wahrda latēm

Leepa auga ar ošolu
Weenas ūchnores galinā,
Es usaugu ar tauteeti
Šhos weenos ūaiminos. 224184.
War.: Weena zeema gabalā.

Jā Latwijas zeemi wišpahr ūahdreis ir pašinušči ūchnoru sistemu, tad ūchnores bušš ūauktas weenfahrschi par „zeema gabaleem“, pretim wehl mašafeem lauzineem jeb pagabaleem, ūuri tā zeemini ahri atradās pahrnawadu. 1690. g. ūatastri ūahdā ūisfraufles wafu grahmata āri teifts „gabali jeb ūchnores“ (Stücke oder ūchnüre. WBL., 259-a, 492).

Tā tā otrā daina par zeema ūchnorēm ušraštitā Leelwardē, tad wina drošchi ween atteezinama uš ūchnoru sistemas galweno lišdu wišā ūidšemē — uš Roknesi.

Pirms Jāhna Breesmigā eebrukuma, Roknesē bij deesgan ūwarigs transita punktš preešch lineem, wafkeem, taufkeem un tml. prezēm, kas no Reseknes un ūlugšchurfemes pluhda uš Rigu. Wina bij pilsehta, apdahwata ar Rigas pilsehtas teesibām un zitadām preešchrozibām. Jau 1277. g. arķibiskaps Jāhnis winai atdewa lehnos leelas plawas uš Pehrses krašteem. 1350. g. biskaps Promolds plawām pee-weenoja aramo semi, dahwadams tā ūaukto Sudenland „Rokneses birgermeisteram un pilsehtas komunai“. Beidsot, 1582. g. polu karališ Stefans eerahdija katram Rokneses pilsonim 1/2 arla semes tā atlihdšibu par Jāhna Breesmigā breešmu darbeem.

Waj no ūahitta gala jeb wehlat ūchi Rokneses komunalā seme tika ūadalita ūchnorēs, nesinam. Bet jau 1638. g. Rokneses pilsehtas protokoli leezina, ka katram nanneekam peedereja wišmas 3 ūchnores semes ar atteezigu daudšumu semneeku ūaimneezibu, ūurus ūauza par „pilšonu semneekem“ (Bauern der Bürger). Sawas ūchnores bij dahrsa semē (Gartenschnur), ūawas laukā un mešhā. Tā 1655. g. pilsonis Kristaps Linaus pahrdod mahzitajam ūawu namu ar trim ūchnorēm semes, no ūurām diwas atrodas tihrumos (im Felde) starp birgermeistera un Girta Stengera ūchnorēm, bet treschā — mešhā (im Busche); bes tam wehl zeturto — dahrsa ūchnori, kas eemešrita wiapus Helenas upites — starp Ralka un prahwesta ūchnorēm, pehz ūkaita peektā no gala. (Mittheilungen a. d. livl. Geschichte, I. 1, 155). Tā tad ūchnores ūchkiroja laukos pehz semes labuma (dahrsš, tihrums, lihdums) un ūadalija šlejās pehz sinamas ūahrtibas. Wahzija ūcho ūahrtibu noteiza weenigi lose. Scheem noluhkeem leetoja mašus ūozinus, ūuros bij eegreestas namu ūihmes (Hausmarken) waj zitas ūahdas burtas. (M. Meizen. Siedelungen, I. 84). Ra āri Senlatwija iššpreedušchi zilwefa laimi un likteni mešlus metot, to leezina Jndriks un Rihmju kronikas. Mešlus met latgali (XI. 7), semgali (XII. 2), igauri (XX. 2), ūahmi (XXIII. 9) un ūurschi (XIV. 5). Pehdejee peedalas ar wahzeem Embotes ūaujā pret ūirndagu tamdehl, tā „wineem ūkalini bij labi kritušchi“ (in was der span gevallen wol.

B. 2485). Waj ar šahdu pat „skalnu“ resp. burtfoku palihdsibu išškībra šnoru lahtību komunaš kopsēm, naw sinamš.

Kad šnores turetajs mirst, neatstahdamš likunigus mantineekus, tad šnore kriht atpakaļ lehna lungam. Tā 1662. g. 15 Rofneses pilsonu šnores ar ehtām, dahrseem un semneekem bij palikuschas, wīnu nahwes dehl, bes ihpachneekem (caduc) un ar gubernatora Spares pawehli tika nodotas galwenam kara komīšaram baronam Kronsternam. Pati pilsehta bij kara nopostita un demoleta, pilsoni nokauti, šanemti guhstā waj aishbegušchi. Nahkofchos 20 gados ari pahrejee pilsoni bij spēesti eekihlat waj pahrdot bar. Kronsternam šawas šnores, no turām izehlās wehlatās muischas — Bilstini, Ultradse, Kadalka un pa dalai pati Rofnese. Šcho muischu waku grahmatās tad ari šnores figure wehl 1690. g. katastri. Pee tam išškīr pilnas šnores no puššnorēm (Halbschnure). Bilstinu muischa dibinata us 6 pilsonu šnorēm, Kadalka tāpat. Katrai muischai bij wehl daschas desmit semneeku semes šnores (Bauren Schnurland. WB., 259-a, 492), kas bij apgruhtinatas ar klauščām par labu kungeem — diwām sirdseneeku deenām nedelā. Bes puššnoreneekeschem (259-a, 723-a), šnoru škaitš semneeku sehtās šwahrstijās no 1—3 (l. c., 724—9). Wīnas weetām bij tikai 50 ašis platas un steepās garumā lihds 3 werstim, šahbdamees pee Daugawas un wilfdamees pahri leelzelam un dselšzelam. (R. v. Löwiš. Rofenhufen und Umgebung, 7 lp. Riga, 1900).

Us šchi pamata Jr. v. Bunge ari raksta: „Pilsehtu patrimonialapgabala atrodoschās komunalās semes, ihpāšchi ganibas, kas domatas wīsu komunaš lozeklu kopigai leetoschanai, ir jau no šenatnes wairakās maspilsehtās šadalitas šnores jeb šnoru semes, kuras par sinamu gruntsnomu isdad atšewišķeem komunaš lozekleem ismantot“. (Liv- und estländische Privatrecht, I. 155 lp.).

Kas atteezas us muischu un semneeku semēm, tad šnores esam atradušchi wehl tikai weenā weetā — Burtneekos 1599. g. katastri. Tur teiktš: muischneekam Wattingam peeder 15 arkli un 1 šnore ar 16 mahjām, bet muischas laudim 16½ arflu un 5 šnores. (Th. Schiemann. Der älteste Kataster, 86 lp.). Šaisit us šchi truhzīgā materiala pamata šahdus galigus un droščus flehdseenus par šnoru sistemu Latwijā, pagaidam naw eespehjams. Ari Rofneses peemehrs mas pahroleezinoschšs, jo jau 1206. g. Indrika kronika Rofnesi šauz par freewu pili (X. 3), kur dsihwoja maishus wahzi, freewi, latwi un sehli (XXIX. 5). Warbuht, ka Rofneses šnoru semes jau pastahweja no šcheem laikeem un bij ne weetejo latweeschu, bet toreisejo pilskungu un pirmo pilsonu — freewu lahtiba, kura dsilak Latwijā neeespeedās? Ari šchis jautajums jaatšahj atklahtš.

Bet eeturot sinamu atturību jautajumā par to, šahdās konkrētās formās ispaudās dsimts waj zeema kopsemes leetoschana un apšaimneekoschana, newaram wehl reis neušwehrt, ka mums ir peeteekoschi dauds wehsturisku datu apgalwot, ka Igaunijā, Seemelu Latwijā, Latgalē un wīsur zitur, kur nometnu tips bij zeems, pastahweja ari ihpa-

ſcha zeemu ſatwerſme uſ kopigas ſemeſ tureſchanas un apſaintneeſchanas pamata ar atteezigi iſweidotu zeema ſabeedribas pſichologiiu un ideologiiu, kura pa dalai notehlota un uſglabata Wiſdſemeſ brunneeſzibas lehnu teeſibu zeemu liſumoſ. Samdehl mehſ ari noraidam Aſtafa v. Tranſehe kopyſpreedumu, ka 13. g. ſ. ne pee latweeſchu, ne ſomu ziltim „naw biſiſ ne nowadneezibas, ne kopuma, ne kopdruwas ar weenadu ſehjaſ kaſrtibu preekſch wiſeem zeemineem (Marktgenoffenſchaft, Allmende, Feldgemeinſchaft mit Flurzwang), ne ari zitu kaſdu ſemeſ ihpaſchuma komuniſtiſko formu.“ (Balt. Monatſchrift, 1896, 43. ſ., 314 l.).

V. Dſimts ſabeedriba.

Pretim tagadejai ſchkiru ſabeedribai, dſimts ſoziala ſinâ bij wairaf waj maſaf weena ſaime, un wiſi baſlini bij ſawâ ſtarpâ beedri. Ja tagad beedriſkums rodas no weenadâm ekonomiſkâm, profeſionalâm, politiſkâm un tml. intereſem, tad baſlinu beedriſkums bij iſaudſiſ no weſela intreſchu kopuma: kopejſ ihpaſchums, kolektiwa atbildiba teeſas preekſchâ, kopigs noſaufums un kulta, kopiga iſzeſchandaſ no iſhteem waj eedomateem ſentſcheem un kopiga aſinſradneeſziba — tee bij peeteekochi zehloni, kaſ dſimti weenoja ahreji un eekſcheji. Ja tagadejo ſabeedribu rakſturo ſchkiru zihna un naidſ, kaſ ſkalda tautas weenibu, tad dſimts bij „ſameerinats kolektiws“ (замиренная среда). Un ja kaſdſ no baſlineem aiſ ſchahdeem waj tahdeem eemeſleem mehſginaja jaukt ſawas dſimts weenibu un eeneſt zihnu dſimts widâ, tad ziti baſlini winu iſdſina no ſawa widuſ, bet dſimts paſifa joprojam ſameerinatu beedru apweeniba. (M. Ковалевский. Род. бытъ, 179). Schi „pilſonu meera“ galwenaiſ pamats tomehr meklejams dſimts ſaimneeſzibâ: tâ kâ ſeme peedereja kopigi waj nu wiſeem baſlineem, waj ari tehwa dehleem (ſaimei) ween, tad paſchu baſlinu ſtarpâ newareja buht fatalâ ſchkirojuma darba dewejos un nehmejos. Raſchoſchanaſ ſinâ ſchahdas dſimtis war tiſt peelihdſinatas darba arteleem (трудова я артель), kur wiſi ſtrahdneeki bij reiſe ari lihdsihpaſchneeki jeb ſehbri (26636¹, 30156), leiſchu ſebras, freewu ſябрь — сотрудицикъ, товарищъ, пайшикъ. Schahdas ſehbribas (J. Allunana rakſti, II, 290), fr. посябина pamats bij kopyſeme. Lihds ko ta juhd, ſahkaſ „pilſonu kaſſch“ baſlinu ſtarpâ, un „ſameerinataiſ kolektiws“ fairſt un ſadalaſ naidigâſ ſchkirâſ, jo neweena ideologija newar aſſtahdinat ekonomiſkâſ attiſtibas prozeſa.

Bet mehſ runaſim par to laikmetu, kad wehl baſlini eenehma weenadu ſtahwokli raſchoſchanaſ prozeſâ; kad wini wehl bij ſehbribas beedri un bij lihdsigi teeſibâſ un peenahkumoſ. Politiſkâ weenlihdsiba wiſpirmſ kriht aſiſ dſimts ſapulzeſ.

Pulta. Pulta, t. i. „wiſas tautas“ ſapulzeſ weetas ſauktas par „mahjâm“. Tâ Indrikiſ rakſta: „ad villam Lambiti, ubi fuerat maia id est collectio eorum“ (XV, 7. Lambites zeemâ, kur bij winu

mahja, t. i. fapulze). Tahda „mahja“ bij latweefchu un lihbeefchu fara spehtam Anippe zeems Wirijâ (XXIII. 7), kamehr fahmfaleefchi fawu „mahju“ bij nolikufchi Karetēs zeemâ (XXIII. 9). Tâ kâ leifchi un fenpruhfchi fchi wahrda nepafihst, bet gan igauni, fomi un zitas ugru ziltis, tad jadoma, ka fchis wahrds buhs aifguhts. Latweefchos wiufch tagad nofihmē pastahwigu mihtni, bet no dascheem ifteizeeneem wehl war ifmanit wina pirmnofihmi. „Mahjas mest“ (19053) un „mahjas nemt“ (19058) war atteektees tikai uf firotaju fapulzes wee-tâm un zelneefu gadijuma nometnem, fur falafas wairaki fopâ.

Wahrds „fapulze“ ir jaunwahrds, atwedinatš zaur werbu „fapulzetees“ no „pulkš“, „pulzinfch“, leifchu pulkas, fenflawu ПЛѢКЪ, wezaugfchwahzu folc — Volk, tâ tad wifa „tauta“, wifî „bahlini“ fopâ. J. Krodſneekš domâ, ka fchee wezee noſaufumi wehl ufglabajuſchees ſawâ pirmnofihmē ifteizeenoš: „weetneefu pulkš“ un hernhuteefchu „mafais un leelaiš pulkš“. (L. 25). Uri kroniſas runâ par di-wejadâm fapulzēm. — „Veelâ pulkâ“ jeb dſimtš fapulzē nehma dalibu wifî pilnteeſigi dſimtneefi — tikai ſeewas, kalpi, behrni un noſeedſneefi bij iſflehgti. Tâ kâ pilnteeſibas un pilngadibas ſihme bij teeſiba neh-fat eerotſchuš, tad uf fapulzi wifî eeradâš pilnigi apbrunoti, un ta beefchi ween pahrwehrtaš par paraſtu ſaldatu mihtinu, fur kleegefchana, draudi un troſſniš darija neeſpehjamu fatru darbu. Samdehl wifus ſwarigakoš lehmumuš eepreefch peenehma un iſſtrahdaja ihpaſchâ tautas weetneefu padomē jeb „maſâ pulkâ“, kurſch ſawas ſehdeš notu-reja ſawrup no wifaš tautas fapulzes, no „leelâ pulka“. Pehdejaiš tikai ar kleegefchana peenehma waj atraidija „maſâ pulka“ lehmumuš. Baſiſ pee tam ſkaititaš netika. (Сергѣевичъ. Русск. юридическія древности, III. 63.).

Tâ Rihnju kronikâ (3783—3804) laſam par ſemeefchu fara apſpreedi, ſakarâ ar uſbrukumu wahzu zeltai Memeleš pilij:

„Tad gudratee (wisten) no wineem
Sanahza wifî fopâ
Atſewiſchki no ziteem,
Un wezakaiš ſtarp teem
Atrada padomu,
Kaš patita wineem loti.
Pehz tam tee dewâš atpaſaš
Un noſehdâš labajeem blaſuš.
Kad wimu ſehde bij beigta,
Tad zehlâš weenš un teiza:
„Eš pawehlu jumš pee angſtatâ ſoda,
Eaš ir pee dſihwibaš,
Tai neweenš nepaleef mahjâš,
Kaš tikai ſpehji wairogu neſt,
Tai deenâ, kura tiſš leiſta.“ —
Tam peekrita wifî ar preeku.
Tad atfal weenš wezaš praſija teem,
Zif wairogu uſſtahdit wareſhot ſchee.
Un ſemeefchi kleeđſot
Tad runaja wifî:
„Mehš nahtſim uf zihnu
Eſhetrdemit tuhſtots wihru!“

Rahdâ zitâ weetà (2628-31) redsam peezi tuhftofchi leelu leifchu kara fpehfu atpuhschotees, kamehr labeefchi nodalijufchees fawrup uf kara fapulzi, Uri kurfchu fapulzes wadoniba peekrita wezajeem (eldesten), kamehr pulks fleegdamis ifrahdija fawu peekrifchanu (2394). Latgafus uf fchahdu apfpreedi fapulzina polozfeefchi pa diwi lahgi (1206. g.), bet latgali abas reifes atfakas eet (X1, X12). Sefchus gadus wehlat mehs redsam winus kopâ ar lihbjeeem noturot fapulzi uf Gaujas krafta, kamehr otrâ pufê apmetufchees wahzi (XVls), ari ar eerotscheem rokâ. Schahdas fapulzes atgahdina Nowgorodas un Plefkawas republiku laifus, tad ne balsu wairakums, bet eerotschu fpehfs nodroschinaja uswaru weenai waj otrai partijai tautas fapulzê.

Kronikas raksta tikai par kara fapulzêm. Bet ari meera laifos fapulze bij augstakâ eestahde, tâ to redsam no dainâm. Un tâ kreesweem technifks termins preefsch schahdas fapulzes bij „domat“ („Владимиръ Мономахъ съль думать со своею дружиною въ единомъ шатрѣ.“ Павловъ-Сильванскій. Феодальныя отношенія, 6) un „dome“, tâ latweefcheem bij ihpafchs wahrds „runat“, lai gan daschreis ari leetoja no kreesweem aifguhto „domat“. Bahlinu runu isnahfums bij sinama noruna (buren afsprake. Gl., II. 350), furu ari pildija un ifweda dsihwê.

Runajam, bahlelini,
Rad kopâ faeedami:
Jaunai mahlai mas puhrijisch,
Waj buhs dot tautinâs. 7822.

Runajim, bahlelini,
Atpirksim saw mahlinu. 26284.

Domajam, gahdajam,
Kur mehs Jahni guldisim. 329981.

Schahdas bahlinu apspreedes lehmumi bij obligatorifki preefsch wifas dsimts, bet it sewifski preefsch winas nepilnteesigeem lozefleem — behrneem, falpeem un feewetêm. Tâ tâ dainas wiswairat ir notehlojufchas ataezibas stary dsimts feewetêm („mahsinâm“) un dsimts wihreescheem („bahlineem“), tad ari fche wispirms triht azis mahsinas teesiftâ atfariba no bahlineem.

Sew, brahliti, leela wara,
Redsi mani tautinâs! 13759.

Schaj augstakai warai mahsinas, tâ to redsejam agraf, pahrfuhds mahtes lehmumus, ja tee naw pa prahtam.

Li, baltee bahlelini,
Mahtes wakas newehleet! 14839.

Bet deefgan agri jau teefas funkzijas pahreet no bahlinu fapulzes uf fungu, un tad, ihpafchi wehlatâ laikâ, bahlinu spreedumu fawufahrt wareja pahrfuhdsjet fungam, kurfch tomehr spreedu kopâ ar wezako bahlinu waj ziteem dsimts preefschstahweem. No wehlateem flauschu laifkeem ufglabajufes daina, fura attehlo lihdsigus apstahklus, tikai paschu fungu weetà ir wahzu muifchneefs.

Rahmas tautas man sajahja
Brahmi leedja, newehleja.
Tahi, tauteeti, tu pee funga,
Raf' kundsinis tew wehleja.
Ja kundsinis tew wehleja,
Tahi pee manis, tad es eeschu. 15198.

Bes tautas sapulzèm, furàs wisi pilnteesigi wihreeschi nehma dalibu personigi, kronikas min ari weetneeku (deputatu) padomes (дума), furàs tauta resp. dsimts nem dalibu ar ihpafcheem wehleteem weetneekem („weetneeku pulks“). Padomes sapulzinaja ne pastahwigi, bet ahrfahrtigos gadijumos, kad bij no swara „tehwu padoms“, kad wjadseja „fadomat“ ko darit un lemt par leetam, no furam atfarajàs ne tikai dsimts, bet wifas dsimschu apweenibas jeb zilts liktens. Schahdas sapulzes safauza leelakos zentros us augstakàs walsts waras waj kahda weeteja funga preekschlikuma. Tà 1212. g. biskaps Alberts brauz uš Gerziku kopà ar lihbj u latwju wezajeem, lai noslehgtu lihgumu ar Polozkas kunigu Waldmeeru par mesleem un tugoschanu Daigawà (XIV. 2), bet 1215. g. apspreedè peedalaš wisi preesteri un Pihbijas wezaji, pehz kam biskaps issuhta suhtnus us wifam latwju un lihbj u pilim un safauz leelu kara spehku (XVIII. 5). Ari Alberta preekschgahjeji safauza semes sapulzes: Meinhardš pulzina (I. 14) Turaidas wezajus (seniores), bet Bertoldš 1197. g. safauz (II. 2) Jfschilè padomi no pagamu un kristito labeescheem (meliores). No ta waram spreest, ka 13. g. f. sahkmà latweeschi un lihbeeschi, lai gan padewufchees wahzeescheem, nebij besteesigi. Pawifam otradi, wini lihds ar wahzeem nem dalibu sawas semes ahrejà politikà, sinams, ne personigi, bet ar saweem weetneekem. Un ja ari biskaps skaitijàs par wifu eekaroto un kristito nowadu leelungu, tad tomehr wina stahwoflis bij tik nedroschs, ka winsch wifos swarigakos gadijumos apspreedàs ar weetejeem tautas wadoneem — issuhtija pawehles ar winu peekrišchanu, flehdša lihgumus kopigi ar teem un kara laupijumà dalijàs lihdsigi ar eedsimteem (XXI. 3).

Lai gan wifu indoeiropeschu dsimtsfatwersme bij demokratiska, t. i. wifem dsimts bahlineem bij weenadas politikas teesibas, jeb, dainu wahrdeem fakot, tee bij „lihdsinati“ — 23816, tad tomehr dsihwè uskrahtais padoms dewa firmeem mateem, bet personiga rakstura ihpafschibas (droschsirdiba, waroniba) fewischkas preekschrozibas sabedrisku amatu eenemshanà. Tà wezaji (seniores) kluht par dsimts wadoneem meera laikà un senioru padomè (senats) par augstako zilts eestahdi. Droschsirdigi jauneki sawufahrt wareja tikt eewehleti par kara wadoneem (duces). Tà no dsimts widus un demokratijas pamasam isaug prahta un gara aristokratija — fungi, wezaji, wadoni, preesteri. Pa dalai tee ir wehleti no paschas dsimts (kara wadoni), pa dalai winus „iswehlejis deews“, un tee sawu autoritati un atsihchanu guhst, pateizotees sawai slawai (preesteri, sihlneeki); pa dalai wini nahf pee waras tihri automatiski, bihditi no dsimts pehzneezibas likuma, pehz kura wezafais dsimti ir reisè dsimts galwa (wezaji). Bet gara aristokratija,

reij nahkufi pee waras, zenschas winu paturet jo ilgat, walbit ne tikai wifu muhschu, bet atstah waru ka mantojumu saweem pehzneekeem — behrneem un tuweem radeem. Ar ziteem wahrdeem, gara aristokratijai ir no sahka gala tendenze kluht par asinsaristokratiju un sawas personigàs preefschrozibas un dahwanas monopoliset saweju labà. Dascham dsimts aristokratijas grupam tas isdodas jo weegli: preesteri un sihlneeki ustiz sawas tumshas mahkslas tikai saweem behrneem un ari tad beeschi tikai us mirstamas gultas. Tapehz buramee wahrdi, skaitamee pantini un zitas magiskàs formulas paleef tikai daschu preesteru dsimtschu noslehpums, kuras ar to nonahf privilegeta stahwofli. Tas pats sakams par funga amatu: radeem un saimem bagatas dsimtis, pateizotes sawam skaitliskam pahrswarem un bagatibai, guhst wirsroku par sihlam dsimtim un gahda par to, lai teesibas tift iswehletam par fungu peekriht weenigi winam, kamehr masam un „sliktam“ dsimtim tas atstahj tikai pasawas wehleschanas teesibas: winas war wehlet, bet newar tift eemehletas amatos. Ta attihstas ihpachas dinastiju dsimtis, kuram wifa winu kopuma peeder teesibas us funga amatu — patronats; wehleschanu isnahkums tikai lemj par weena waj otra funga personigo kandidaturu. Bet ari wehleschanas isbalsotais kandidats nesaudè sawu peederibu pee fungu dsimts, jo ta ir eedsimta, ne dahwata tautas schelastiba.

Pulla preefschneeki. Daschi wahzu publizisti mihl apgalwot, ka 13. g. f. Baltijas barbari — lihbeeschi un latweeschi soziala sinà bijeschi peleka meschonu mafa; ka weenigi wahzeeschi wineem dewuschi politisku fatwersmi, eerihkojuschi walts eefahrtu un nodibinajuschu lauschu schiras, eemahzidami atschirt fungus no kalpeem. Bet ta ir politiska pasazina. — Eesfatotees Latweeschu Indrika kronika, redsam, ka wahzeeschi stahjas diplomatistos sakaros ne ar pirmo lihbju un latwu zela gahjeju, bet tikai ar weetejo waldoscho schkiru, ar Baltijas labeescheem un wezajeem (meliores et seniores viri). Un dauds retaf ar wifu eedsimto fahrtu semes padomes nekà ar atsewischkeem fahrtas preefschstahweem — winas kungeem un wadoneem. Mehš fastopam lihbju kunigu (connyk Caupo. GU., II. P. 3) un wezaju Raupo—quasi rex et senior (VII. 5); semgalu preefschneefu un fara wadoni Weesturu — princeps (X. 10) et dux (XII. 2); latgalu wezajus Rusinu, Waridotu un Tahlwaldi — seniores de Letthis (XII. 6), kas dsihwo stipras pilis Sotekla, Utina un Bewerinà. To paschu ainu dabujam no Alnpekes Rihmju kronikas, kura peemin dy besten (labeeschi), dy eldisten (wezaji) un Vester der conic (Weesturs, tas kunigs 1700.).

Kas tad nu bij schee tautas jeb pulla preefschneeki — wezaji un fara wadoni — un sahdas bij winu atteezibas pret dsimtim? — Us to J. Krodsneeks atbild schahdi: „Ka saimem bij sawi preefschneeki-saimneeki, ta dsimtim atkal sawi, kuras kronists sawz par seniores, majores natu, meliores viri, nobiles, principes, duces, reges“ (I. 14—15). Uri Indrika kronikas materiali leezina, ka daschadee latinu termini sche leetoti weenas un tas paschas sabschreiblisch eefahrtas da-

šhado amatu un amata wihru apšihmeschananai. Ra šhi eefahrta bij dšimts fatwersme, to leezina šho terminu tuwaks istirsajums. Tas šewiški šafams par Weestura peewahrdu „major natu“ (IX. 2), furu widušlaifu kronisti leetoja taišni tahdā pat nošimē kā freewu „родовой старшина“, dšimts wezafais.

Par lihbjū preešhneeku Raupo Rihmju kronika šaka, ka leels ir bijis wina radu špehšs, dišha wina dšimts (Geschlecht) un warens wina draugu škaitš (Er hatte an magen grose craft, 260—272), pee šam ar radeem šhe domats Raupo radšs, t. i. dšimts un ar draugeem — wina kara draugi un šabeedrotee. No ta ari J. Krodsneekšs flehds, ka lihbeeschi wehl 13. g. š. dšihwojušchi dšimšhu fatwersmē un Raupo bijis leelaš un stipraš Raupo dšimts kungs. (Š Baltijas wehštures I. 44.) To pašhu mehš warešim atteezinat uš latgaleescheem un winu „wezafeem“ Rušinu, Šahliwaldi un Waridotu, jo ari teem ir šawi „radi un draugi“ — cognatis et amicis (XV. 7). Šapat Šahliwalda dehli Kamekis un Drunwaldis pulzina karaspehku no šaweem „draugeem un radeem“ (XIX. 3), — waj ari kroništš ihši peemin, ka tee išgahja kaušā kopā ar „šaweem latwjeem“, t. i. ar šawām dšimtin un šaimēm. Beš tam Rihmju kronikā teiktš, ka wahzu, latwju un lihbjū karaspehšs bij šadalitš pehz karogeem (P. 9451 un 11878). Uri šenindu Rigwedāš karaspehku dala weenibāš pehz radu šaitēm, un greeku fratrijū beedri, šlawu bratstveniki, germanu māgi šahweja karā blakam weens otram, šapat kā šenlatweešhu bahlini ap šawu mahšinu rakštiteem karogeem — 31979³ un 32108.

Uri no dainām war wehrot, ka karogs (freewu хоругвь, mong. horonga) bij dšimts emblema. Šamdehl runā par „bahlinu karogu“:

Šā plihwoja par tautām
Muš bahlina karodšinsch. 21134.

Rā ihpašhām šihmēm bij išrakštiti bahlinu bišhfofi un nowada robeschu štabi, tā išrakštītš bij ari bahlinu karogs:

Šihš gaisminu norakštiju
Brahlam kara karodšinu. 32108. 32046. 31979.

Šaulit' špošha špehlejās
Ar to juhraš uhdentinu.
Šā špehleja mans bahlišch
Ar to kara karodšinu. 32153.

Uri Rihmju kronika leezina, ka karogs bij ar šihmēm (mit zeichen. P. 4191). Kad Žehšu semeš fargi eeradāš Rigā, tad winu karogs bij „šarfanāš kraššāš, balti štrihpōtš“ (mit einer banier rot gevar, das was mit wise durch gesniten. P. 9224—5). Lai gan kroništš deewojāš, ka tahdš ir bijis wišu latweešhu karogs, tad tomehr mums šhkeet, ka tas ir bijis weenigi šahdāš latgalu dšimts, warbuht rušineešhu karogs.

Daināš „karogs“ un „pulkš“ ir weena un ta pati organizatorišta weeniba:

Srihs karogi meitu gahja
Pa leelo tihrumiau. 279¹.

Srihs pulzini meitu nahza,
Wisi nahza bseedadami. 279¹.

Tas leezina, ka sem weena karoga stahdija weenu pulku, t. i. tautu resp. dsimti. Sem karoga pulzejās weena nowada bahlini un mahšinas ne tikai karā, bet arī šwehtfu gahjeenos, kad dsimts waj wesešs zeems representejās uš ahreeni kā weena teritoriala waj weenfahrschi organisatoriska kopiba.

Neweenā karogā
Nebij manas lihgwinaš. 279¹.

Srihs karogi puišču nahza
Pahr Burtneeku ešerim. 25128 w.

Ja mums par senlatweešču dsimtim nebuhtu zitu nekahdu leezibu, kā tikai ta militarā organizācija, kuru tikko raksturojam, tad mums peetiftu ar to ween, lai apgalwotu, ka senee latweešchi wehl 13. g. š. pasinufchi dsimts šatwersmi. Jo dsimts kā militarā weeniba wareja isweidotees tikai tur, kur jau pastahweja dsimts kā raschoschanaš komuna, un kopigas ašinsatreebibas peenahkums kara laikā bij tikai šefas no teešibām uš dsimts kopumu meera laikā. Kur karsch špehi pulzinat sem weena karoga wifus bahlinus (Magen, cognates), tur šchis karogs newar buht tikai balta sarkanstrihpota lupata, bet tam jabuht realu dsimts wehrtibu nesejam.

Bet mehginadami šihaf raksturot šchos galwenos faktus, mehš atduramees uš weseļu rindu gruhtibu un nekaidribu. Šhpaschi nekšaidrs ir tas stahwoflis un loma, kahdu špehleja latweešču wezafee šawas dsimts un zilts politiskā dsihwē. Ar to pa dalai buhtu isškatdrojams tas, ka Indrikiš Latweetis nekahdi newar atrast atteezīgā latiau termina senlatweešču preeššneeku nošaufšchanai, un daschadās kronikas weetās weenu un to paschu personu titule daschadi. Šā semgaleešču Weesturs teef šaufšs gan par herzogu — dux (XII. 2), gan par preeššneeku jeb firstu — princeps (X. 10), par dsimts wezafo — maior natu (IX. 2) un weenfahrschi par semeš wezafo — senior terrae (XXIII. 4), kamehr Rihmju kronika winu šauz par semgaleešču karali — konic (P. 1700). Ari lihbjū preeššneekš Raupo te ir tikai pirmāis stary ziteem — primus (XVI. 3), te teef godinats par quasi karali un lihbjū wezafo — quasi rex et senior Livonum (VII. 5), kamehr Rihmju kr. winu aprassta kā „loti bagatu, warenu un eewehrojamu eedšimto, kam bij dišcha dsimts un leels radu špehšs“ (P. 260—72).

Kahds tad pateesiba bij šcho senior'u, quasi rex'u un konic'u stahwoflis? Waj mums ir teešibas winus wifus peelihdsinat weenfahrscheem zeema wezakeem (Dorfschulzen, старосты), kā to dara Otto Heins, istirsadams kronistu šinas par senpruhschu reges un cyninge? (Zeitschrift für Ethnologie, 1890., S. 160). Šā kā zeems senaf bij apdšihwots tikai no weenas dsimts, tad isnahf. pehž Heines,

fa fenee funigi, cyningi bijufchi, tifai dšimts galwas. Uri J. Krod-
neekš kahdà 1885. g. řazeretà rakštà řafa: „Latwji buhš, laifam, gan
řaufufchi řawuš dšimts wezafos jeb galwas par funingeem... jo
kungs, freewu князь, wahzu Rönig... apřihmè dšimts tehwu, dšimts
galwu.“ (Š Baltijas wehřtured, I. 15.)

Bet řchis peelaidums naw pareiřš ne etimologifki, ne wehřturifki.
— Latweeřchu kungs, augřweřwahzu chuning, anglu-řakřchu cyning,
řeemelneeku kónungr nenofihmè wiř, řà agraf domaja, augřtař
dřimts wihru, bet gan wedams řafarà ar* kuniom, augřweřwahzu
chunni — řiltř. (Šhrader. Realexikon, 444.)

Utrřahrt, ja peenem, řa balteem naw bijřš ne ihřtu funigu (cy-
ning, rex), ne ihřtař aristokratijas, bet par fungeem řaukti dřimřchu
wezakee un zeema řtahrasti, tad řozilogifki naw řaprotama ne winu
wara, ne řtahwollis. Jo kur ir redřeti tahdi zeema wezakee (Dorřř-
řulzen), řař dřřhwo ihpařřhàř pilis (castra pee řndriřa, burh pee
Wulfřtana) un tura řew kara draudři no lihgteem draugeem un radeem?
Jo řawa pilř taf bij ir „wezakam“ Ruřinam (Šatekla), ir Waridotam
(Mutine); řawa řahtwaldim (Bewerina) un Weenwaldim (Alřřraufle).
Bet uř Ruřina kara draudři norahda kroniřař teizeeņš „amici Rus-
sini“ (XV. 7.). Un kur redřetř tahdřš zeema wezakaiř, řura poliřitřkà
wara řneedřař tahli pahri řawa zeema řřauram nowadam un aptwer
tatgadejo draudřchu un pat wehl leelafař teritorijas? Bet tahda wara
tatřchu bij řahtliwaldim, Wiřwaldim, Weenwaldim (XXIII. 8)
un Waridotam, par řo leezina jau řcho wahrdu etimologija.

Lai řřai jautajumà eeneřtu řahdu řřaidribu, nepeeteef ar J.
Krodřneeka apgaltwojumu, řa widuř laifos, 13. g. ř., latinu wahrdu
senior řaprata newiř burřitřki („wezakaiř“), bet gan plařřakà nořihmè
— řapat řà řraņřchu seigneur — řemeř kungs. (Latwijař weh-
řture¹, I. 33.)

Wezaji. Waj tad teefřam seniores bij řemeř kungi? — Ap-
řtatifřim, řahdà nořihmè řcho wahrdu leeto kroniřti un řenrařti.

Latweeřchu řndriřis pee řatra gadijuma un wiřplařřakà nořihmè
leeto iřteizeenu senior, ne tifai runadams par Baltijař eedřimteem, bet
ari wiřpahř par řurař řatrař tautas preeřřneekeem. — „Waj řum-
prowa Marija naw likuř řaweem řalpeem widřemneekeem nokaut
Šwelgotu un wehl daudřuř řituš leetaweeřchu preeřřneekuš un
řenioruř? Waj naw křiřř Dabrela pili latweeřchu řeniorř
Ruřinř? Waj naw wiř řuraidař nodewigee řeniori miruřchi no
mehra? Waj naw wiř řahmřalas un Rotalijař řeniori no-
řauti no ridřineekeem? Un řembitř ar řaweem ziteem atřrituřřeem
řakalas řenioreem? Redři, řit daudř atřritejuř un paganu preeřř-
neekuš un řenioruř ir wina nořlauzijuř no řemeř? řamdehl nemat
to wehrà juřř, paganu un freewu preeřřneeki (principes) un danu
un iřřatrař tautas řeniori! (seniores, XXV. 2). řa nu
řndriřis runà par leiřchu, freewu, wahzu, danu un řurař řatrař tau-
tař wezajeem, tad řaprotams, řa řenioru institutř un patř řchis wahrđřš

nebij isdomats no kronista preefš Baltijas špezifisfeem apstahleem, bet gan pastahweja wišā widuslatku Eiropā tā parasta šadsihweš parahdiba. Pee tam naw no leela šwgra, no kureenes šho wahrdu aišguwis Jndriksis, — waj nu no Holsteinas un Gotlandes, tā to domā U. von Bulmerincqs (Sitzungsberichte, 1894, S. 140), waj no zitu-reenes.

Wahzu dokumenti seniorus šauza par Aelteste, lejaswahzu eldesten (R. fr., 2395), bet šarunas walodā weenfahrschi par „Aelste, Elster“ (W. Gutzeit, I. 30. WBA., 256 f., 7 l. Raunā 1630. g.: Sirsneef Jacob, ein Elster, ist wegen seines Amtes frey.) Igauneem preefš šchi jehdseena bij wahrds wannem, latwjeem wezakais, šaweem crapocra. Pehdejais nosaufums polu laikos eespeesčas ari latweeschos špezieli preefš muisčas algota usrauga waj wagara apšihmeschanas — tas ir štahrastis (WBA., 256. f., 63-b, 75-b). U. von Transehe-Roseneeka domām, tā wahrdi „wannems“ un „wezafais“ buhtu raditi wehlat pehz wahzu Aelteste parauga, naw pamata (Balt. Monatschr., 1896, 231), jo newar tatšchu peelaist, tā 13. g. f. latweeschu behrni nebuhtu pasinufšchi dainu termina „wezafais bahlinsch“ un nebuhtu šaufufšchi šawu tehwu, mahti par „wezafeeem“. Šāpat newar buht leelu šchaubu, tā Jndriks kronikā minetais lihju seniors Veseke (XVI. 4) ir latweeschu wahrds „wezafais“.

Senioru jeb wezafu bij wairaf kategorijas. Pee šam jaišškir „šemes wezaji“ (seniores terrae. Jndr. fr. IV. 4; XIV. 10. UB., I. 18; 169) no „pilshtu“ (seniores de civitate. UB., I. 595) un „basnizu wezajeem“ (seniores ecclesiae. UB., 490).

Štarp šemes wezajeem wišsematā kategorija bij zeemu wezafee (eilsten der dorpe. UB., I. P. 330). Igaunu zeema wezafais peeminets jau 1220. g. (Jndr. fr. XXIV. 5), furšchu — 1253. g., bet Wiššemes latweeschu galā 15. g. f. (GU., P. 284 un 634). Še no šwara šahds Raunas šenraštis no 1501. g., šas Leepupes wezajus šauz par setten, t. i. preefšneefeem. (GU., II. P. 6. U. Lübben. MND. Wörterbuch, 317). Pee wineem greesčas biskaps, šad jaišškir šahdā robeschu leeta; zaur wineem šemes šogis waj zits biskapa eerednis ušajina šemes šargus eeraštees uš šara šapulzi jeb malewu. (UB., I. 250).

Mahtofšā kategorija bij pagastu wezafee (oldesten der pagesten. GU., P. 440). Wahrdu „pagasts“ pirmo reis ešam šastapufšchi leetotu 1295. g. Rigas parahdneeku grahmata (H. Hildebrand. Das Rigische Schuldbuch, 760), bet „pagasta wezafu“ — 1472. g. Šā tā pagasti bij šikai diwu waj wairafu zeemu apweeniba (Rufowa fr., 31-a), tad šaprotams, tā zeemu wezafee bij leelakā waj mafakā mehrā padoti šawa pagasta wezafam. Par pehdejo wareja ari buht ššimts wezafais bahlinsch, bet šinams šikai tur, tur pagasts šastahweja no weena zeema un bij apdšihwots šik no weenas ššimts. Šur pagasta teritorija aptwehra wairafus zeemus resp. ššimtis un dašchadu ššimfšchu šaines, tur wairafi ššimfšchu wezafee bij konfurenti uš pagasta wezafā

amatu un patš ſchis amats kluhst par eewehlamu. Pagasta weza-
fais naw wiš wairš dšimts weziš, bet wišas zeemu un zeematu
ſabeedribas wehlets uſtizibas wihrš, uš kura gadeem war ſtatitees, bet
war ari ne. Sinamš, ari ſchais wehleſchanāš wehl ilgi war atſtaht
pehdas dšimts pirmibaš prinzijs: pagastā par wezafo war iſwehlet
perſonaš tikai no noteikta zeema, un taš parasti bij pirmais zeemš, kaš
nodibinaja pagastu un dewa winam ſawu wahrdu. Tahdā kahrtā pagastiš
— faktiſki organiſeets ne uš dšimts un aſinšradneezibaš pamata, bet
gan pehž teritorialā prinzijs, — wehl ilgi wareja neſt ſew lihds dšimts
ſatwerſmeš atleekas, kurā wiſch iſauga.

Ja nu J. Krodsneekš peelaiſch, ka noſaukumi „ſaimneekš“ un
„weetneeku pulkš“ ir ſeni latweeſchu wahrdi, tad winam jaatſihst, ka
ari „pagasta wezafais“ naw jaunwahrds, bet gan mantotš no Jndriķa
laikeem. Jo pagasta wezafais ir tikai weetneeku pulka jeb ſaimneeku
padomeš preekſchſehdetajš un preekſchſtahwiš uš ahreeni. Bet ka ſchahds
pagasta padomeš preſidentš buhtu ſaukts par fungu, naw tizamš un
peelaiſchamš ne teoretiski, ne wehſturiski: preekſch pagasta ſaimem wiſch
bij tikai wezafais bahliſch, preekſch ahrpagastneekeem — ofizialš pagasta
preekſchſtahwiš, ne wairaf. Jndriķa kronikā laſam, ka no Saſalaš
igauneem kašdā kaujā frita „triššimts labeeſchu un wezafo“ — trecentos.
ex melioribus viris ac senioribus Saccalanensis provinciae.
XII. 6), kamehr Meſchotneš pili wahži aptahwa „wairaf kā ſimts ſem-
gaju wezafo“ (XXIII. 8). Ja mehš abāš weetāš wahrdu „senior“
tulkoſim ar „kungš“, tad dabuſim, ka Saſalaš walſti bijis 300 fungu
un labeeſchu, bet Meſchotneš walſti fungu ſkaitš bijis wairaf kā ſimts.
Taš ir netizami, un tam runā pretim zitaš kronikaš weetas. Uzim
redſot, ka ſche par ſenioreem kroniſts ſauz ne tikai kā wiſuš pagastu
un zeemu wezakoš, bet pat bagatakoš pagasta ſaimneekuš — labeeſchuš.
Jndriķiš wiſpahr abuš terminuš ſeniores un meliores leeto weenu
par otru (I. 14, II. 2, IV. 4) un ar ſcheem wahrdeem apſihmē gan wiſu
labeeſchu (bajaru) ſchēru, gan atſewiſchkuš winaš preekſchſtahwjuš, kaš
eenem ſabeedrikuš amatuš (wezaji). Ari kreewu analiſti ſauz lauku
bajaruš (бояръ земскихъ) par wezajeem. (Павловъ-Сильванскій.
Феодальныя отношенія въ удѣльной Руси, 7).

Sāpat Gotlandē un Holſteina pagasta preekſchneekuš*) ſauza latiniski
par ſemeš ſenioreem (seniores terrae Gotlandiae. UB., I. 505), bet
Schleſwigā — pilſchtaš amata wihruš. No Seemelu Wahzijaš ſcho
kahrtibu panehma ſew lihds wahžu tirgonu kolonija uš Naugardu
(Новгородъ) un ari ſche 13. g. ſ. dokumentoš eet runa par wahžu
ſenioreem (UB., I. 595, II. 842), wehlaſeem rātmaņeem (ratmanne.
UB., VI. 3023, § 5, 11). Ari 13. un 14. g. ſ. wahžu un gotlandeeſchu
tektuš latinu ſeniora weetā wiſzaur ſtahw rātmanis. (Sizungsberichte,
1894, S. 141). Rā jau patš wahrds leezina, rātmanis bij rātes virs, t. i.
pilſchtu waj lauku paſchwaldibaš wehletāš padomeš (Rat) lozekliš. Ja

*) Kurſemē wehl 1424. g. pagasta preekſchneeki ſaukti par ſemeš wezajeem —
oldesten des landes. UB., VII. B. 159.

ari ſchahds rätmanis jeb padomneeks teefcham peedereja pee ſawas draudſes, gildes waj pagasta ſenioru fonwenta waj weetneeku pulka un tamdehl bij ſawu wehletaju preeſchſtahwis un preeſchneeks, tad tomehr winſch nebij winu fungſ, bet tifai wezafais gados (senior), gud = rafais padomâ (de wiſeſte), labeetiſ pehz ſawa ſtahwoſta (beſte, melior). Uij winu perſonas weenmehr ſaſtatama ſuwerenâ tauta, kuru neaiſmirſt peeminet un paſtrihpot 13. g. ſ. ſenraſti: wezaji „ar wiſu draudſi“ (seniores cum tota communitate), „ar wiſu tirgonu ſopumu“ (universum mercatores. UB., II. 842), Господинъ Великий Новгородъ.

Beſ pagastu, pilſehtu komunu un korporaziju ſenioreem jeb padomju preeſchneekeem, Jndrika kronika atteezina ſcho wahrdu ari uf wehl plaſchafâm lauſchu apweenibâm.

1220. g. patſ Jndrikiſ kopâ ar Raſenwaldu kriſti Wirijâ 14 zeemus in winu wezato Tabelinu (senior ipsorum. XXIV. 1). Sſche par ſenioru noſauktiſ preeſchneeks par 14 zeemeem. Waj taſ bij pagasta wezafais? — Par to mehſ ſchaubamees, jo pagasti nebij tif leeli.

1219. g. teiſtſ, ka Rigâ kriſtiti peezi ſeniori no peezi am Wirijas prowinzem (quinque seniores de quinque provinciis Vyroniae. XXIII. 7). Tâ tad katrai prowintzei bij ſaws ſeniors. Au taſ bij prowintze? — Taſ patſ, taſ igauu (UB., R. 535), ſahmu (UB., 139) un kuruſchu (UB., 103) ſilegunda. Jo ſahdâ weeti Jndrikiſ ſafa: „provinciam, id est kylegundam“ (XXVIII. 8). Tagad ſcho wahrdu igauu iſrunâ kihlakond un taſ noſihmê to paſchu, to draudſe. Somiſti winſch ſtan kihlakunta un noſihmê aprinki.

Zif leela bij ſilegunda 13. g. ſ. — Jgauntijâ winu bij maſ: Wirijâ — 5, Harijâ — 3, Rewelê — 3, Sahmſalâ — 5, Wihtâ — 7. Sotees winas bij leelas, par to ſneeds droſchas ſinas Reweles diezeseſ kataſtrſ no 13. g. ſ. Maſako ſilegundu platiba bij 400 arflu. (Brieſl., 1). Surpretim Wiſdſemeſ pagasti bij neſamehrigi maſafi. Tâ 1382. gadâ Ehrghu pagastiſ bij 46, Weetalwas — 38, Odſeenas — 27, Sehlu — 9 arflu, leeliſ. (GU., 113). Uzim redſot, ka pagasti bij zeemu apweenibas, tâ ſilegundas bij pagastu apweenibas. Tahdas Wiſdſemê ſauz par draudſem un walſtim. Fr. Bunge domâ, ka wahrda „ſilegunda“ etimologija ari norahdot uf jehdſeenu par „pagastu apweenibu“ (Gemeindeverband*). So leezinot ari wehſture, jo japeelaiſchot, ka Baltijâ eewedot kriſtigo tizibu katrai ſchahdai pagastu apweenibai jeb ſilegundai zehla weenu baſnizu un dewa weenu preeſteru. (Das Herzogthum Estland, 87). Tamdehl ſahkumâ garigâſ pahrwaldeſ aprinki ſakrita ar laizigâſ waras eezirkneem un pirmoſ tâpat ka pehdejoſ ſahka ſaukt par draudſem (kihlakond). Sſcho ſemeſ eedalijumu dani un wahzi jau atrada ſew preeſchâ, eebrudami Baltijâ.

Ra. ſilegunda jeb draudſe bij teefcham tahda zeemu kopiba, kura bij garigi apkopjama weenam dwehſeleſ ganam, to leezina ſahds ſen-

*) Ari A. v. Tranſche-Roſeneekami ſchleet, ka ſilegunda bij pagastu apweeniba „Gauverband.“ (Balt. Mon., 1896, 230).

rafsis no 1284. g., kur teikis, ka 7 kilegundu preestereem teef uslits par peenahkumu nolafit sawas banizās diwreis gadā wifseem draudses lozekleem křistito igauņu peenahkumus un teefibas. (UB., I. 490).

Bet kas bij draudse resp. walstis ka laizigas waras eezirknis, ka zeemu un zeematu apweeniba, ka sinama nowada kauschu kopiba pirms wahzu eebrukuma Latwija? — Tas pats par sewi ir ahrfahrtigi intrefants, bet gruhis un fereschgits temats. Schis nodalas apjomis mums atļauj pee wina tikai peefahrtees. Un winu war apstatit tikai kopā ar jehdseenu „draugs“.

Draugi. Schis wahrds nahf preefshā jau 1212. g., kad Sate-las pilskungs Rufins nosauz Zehsu mestru Bertoldu par „sawu draugu, t. i. šabee droto“ (draugum suum, id est consocium. Indr. fr., XVI. 4). Tas ir pareisi ari wehsturiski, jo Rufins ar Bertoldu bij teefshām kara beedri, kuri ar šabee droto latwju=wahzu kara špehku dewās kopigās kara dehfās.

Latwju draugs, leifchu draugas, freemu другъ, fenflawu другъ nosihmē „beedri“ — darba-, zela-, bet it sewifshki „kara beedri“ — leifchu draugkareivis, военный товарищъ. Tas jawed šakarā ar gotu driugan — zihnitees, karot, nest kara kausibu. No šchejeenes latw. draudze, freemu дружина (kara draudse), polu družyna (kara špehka dala, kashineeku draudse, šabee driba), feltu un latinu drungus (отрядъ), seemelneeku drott, germanu truhit. (A. Преображенский. Этим. словарь, 198. Mieziņa. Leisu-latv. vārdnica, 54).

Tā tad „drauga“ pirmnosihme ir kara beedrs. Uri Rihmju kronifā ar wahrdu „vrunden“ wišzaur šaprot kara draugus. Sahdi bij lihbu kungam Raupo, kuri lihds ar winu pirmee peenehma křistibu:

Das kope die cristenheit
Mit sinen vrunden hatte genomen. P. 280—1.

Kad wahzi eebruhf semeeshos, tad semeeshu kara wadonis pulzina ap sewi kara draudsi. (4006-8). Winu kungs Tramate bij tik pat bagatis un ar draugeem tikpat stiprs (und der vrunde also gros) ka Mindaugs (7126). Leifchu wadoni Lengwinu ispehrf no guhsta wina „draugi“ par 500 šattim (3065-75).

Uri dainās usglabajes ši fenā terminologija. Draudse ir waj nu kara draudse — 25219¹, waj wispahf kahda pulka nodalijums: wedeju draudse — 18307, panahfshnu draudse — 19287, tautu draudse — 25236⁴, ischiganu draudse — 26007¹, snotu draudse — 3844 w., wilku draudse — 20996, sofu dr. — 17605, irbu dr. — 17605³, bischu draudse — 26149, zahlu draudse — 2036 w. u. t. t. Samdehl beeschi draudses weetā šahw pulks — wedeju pulks 18308-9, kara pulki.

Sagad leifchu walodā draugas un bendras (beedrs) ir weens un tas pats. Drauge, podraugei („draudse“) nosihmē — kopā, купно. D r a u g-keleivis — zela beedrs; draugtarnis — beedra šalps, сослужитель; draugbrolis — lihdsbrahlis; draugdalininkas — lihdsdalibneeks; draugyste — draudšiba jeb beedriba, общество. Surpretim afins radš

ſauzās par gentis — gente, gints, dšimts un wīnu ſakopība — gentyſte.

Draudſe atſchīras no zitām lauſchu weenibām un ſakopibām ar to, ſa wīnās weenineekš naw bahlinſch, radš, bet tikai beedrs jeb draugš. Ta ir ſinama ſozjala formazija, kura iſauga ne no radu buhſchanas, bet no ſabeedriſtuma. Par darba jeb kara draugeem war buht laudis no ſweſcha rada, dšimts, ziltš. Latweeſcha Rufina draugš bij wahzeetiš Bertoldš. Schoš ſweſchineekus weendja weenâ draudſê ne teeſibas uſ ſinamu ſentſchu ihpaſchumu, ne atminas par kopigu dšimumu, bet brihwš lih gums un ſchai lih gumâ noteiktee dšihweš un darba apſtahkt nahfotnê.

Ja ſchee draugi bij laulati draugi jeb drauguli, leiſchu drauguolis, tad laulaſchanas jeb ſadſeedaſchanas zeremonija bij ta, ſaš muhſcha lih gumam ſtarp diweem ſweſchineekeem — bahlinu un tautu meitu — peedewa juridifku ſpehtu ar wiſām wīna ſekām. Uri pehz publiktâ lihguma noſlehgschanas (Deribu dſerſchanas, gredſenu mihſchanas etc., etc.) wihrs un ſewa paleek ſweſchineeki wezās dšimts radneeziabas noſihmê, un ſewa pat pehz dſemdibām ſauz ſawu wihru par tauteeki, t. i. ſweſchas dšimts peederigo.

Es ſaziju tauteſcham,
Pat mehrz meeſchus uhdeni:
Jau joſtinu es palaidu
Dewitâ rakſtinâ. 1062.

Welz, tanteeki, ſawuš ſwahrfus,
Leez manâ pagalwi,
Pat tee tawi ſwahrfi redſ,
Ko redſ manis auguminiſch. 1089, 1067, 1068, 1120, 1124,
1125, 1241-2-3.

Uri ſnotš jeb mahſinas wihrs bij tikai draugš, ne radš.

Ko, brahliſchi, domajeet,
Mani jaunu wehledami?
Tuhš topeet ſnoti, draugi,
Man jaunai gruht' nahzās. 15329, 13913, 1961.

Luhdſu ſnotu, luhdſu draugu
Ar manim alus dſert. 19714.

Meitu mahli, zeelawinu,
Snoti, draugi wiſinaja. 23609.

Wiſaptahrt ſnoti, draugi
Kâ ſatee oſolini. 23620², 22090³.

Brahliſš teiza labu weetu,
Snotu draugu gribedams. 15361.

Tagad diweem jauneſcheem apprezoteeš, rodas abu dšimſchu apſwainoſchanas (Verſchwägerung) jeb ſaradoſchanas tahdâ kahrtâ, ſa wihra peederigee tura ſewas peederigos par radeem un otradi. Bet ſenak tâ nebij, kâ to redſam no peewetiām tautas dſeeſmām: meitas wihru (ſnotu) neſauz par radineeku, bet tikai par draugu, t. i. beedri. Sa-prezeſchanas wehl nenosihmeja ſaradoſchanoš, un wiſi kaſſu zeremonijas

sihkumi norahda, ka te naidâ saduras diwas sweschas dsimtis, zihnas, falihgft meeru, bet radi nekufst. Snots neteef adoptets par dehlu sawas seewasmahtes dsimti, ne ari wedekla peenemta par meesigu meitu wihra dsimti. Tas isskaidro, kapehz seewa sawu wihru sawz par tauteti, waj ari par „muhscha draugu“ (27865-77). Tahdas pat atteezibas bij ari pee zitâm indoeuropeeschu tautâm. Ja tagad wahzeeschi par diwâm saprezetâm gimenem kafa, ka winas atrodas eefsch Schwägerschaft (radneeziâ), tad newajaga aismirst, ka widusaugschwahzu walodâ scho paschu apswainoschanos sawza weenkahrschi par vriuntschaft (draudsiâ), bet nekad us winu nekatiâs kâ us radneeziâ. (Schrader, l. c. 213). Uri deenwidus slawi wifus seewas radus sawz tîfai par пріятељшина.

Sifai jaunafos laifos, kad dsimtis fatwersme bij galigi fairufi, daschas dainas sawz ari snotus un swainus draugu weetâ par radeem. (3897, 3844).

Bet ja nu seewa sawu wihru usskatiâ tîfai par draugu — kopeja zela gahjeju, ne wairaf; ja wina wihra dsimti tura par sweschâm tautâm, tad saprotamis, ka winas behrni wehl mafaf skatiâ sawus tehwa radus par radeem — tee bij radi ironiskâ nosihmê: „funa radi“.

Suni, funi tehwa radi,
Mahtes radi bahlelini. 3889.

Sehwa radi schautreem sweeda,
Mahtes radi pameeloja. 3894.

Sehwa radi man' eegruhda
No laipinas uhdeni;
Mahtes radi bahlelini
Uhrâ wilka raudadami. 3890.

Uri tahlafâ laulibas dsihwê spilgti ispauschas jehdseena „draugs“ ihstais faturis: otrâ seewa sawus pabehrnus pastahwigi sawz par drauga behrneem, t. i. swescheem wihra behrneem.

Pee atraitna es neeeschu
 Drauga behrnu raudinat. 9716.
 War.: Pabehrnischu maldinat.

Drauga behrni (w.: kalponites), pabehrnischi
 See bij lehti maldinat. 4174². 4762.
 Swescha mahte bahra behrnu (w.: drauga b.)
 Sur' kâ tofa gabalimu. 4300^{3,4}.

No otras pufes ari pirmâ seewa pirmis mirschanas raud par saweem behrneem, ka tee nu paliks sweschas dsimtis, t. i. wihra radu rokâs, kuri preefsch winas bij wifu muhschu tîfai „draugi“.

Sa' mahmina nomirdama:
 Nu behrnini, drauga waka. 4204¹.

Nu behrnini sehrdeenischi
 Draugam dubku bridejini. 4204³.

Nomirdama mahmulina
 Leez man kahju galinâ;
 Neatsahj draugu watu
 Piki sif, matus plehst. 27873 w.

Un fà pabehrni otrai feewai ir tifai drauga behrni, fà ari pamahte pirmàs feewas behrneem ir „drauga mahte“, t. i. fweſcha mahte.

Jffuram ganiam
Tef mahmina wahrte wehrt;
Man tezeja drauga mahte (w.: fweſcha)
Stuju rihtſte rozinã. 4047².
Tã neezina fweſcha mahte
Drauga behrna gahjumiãu. 4820, 5681.

Gandrihs tàpat ſcho wahrdu ſaprot ari Kr. Garders fawã Stendera wahrdnizas papildinajumã (1828), ſazidams: „drauga behrns ir atſtahts behrns, tam waj nu wezafu naw, waj tee winu atſtahjuſchi, un furam tamdehl jadhwo ſtarp fweſcheem laudim; behrns, fã s nepeeder pee gimenes,“ (32 lp.). Teefa, Gardera iſſkaidrojums ir modernifets 19. g. f. garã, tad ſaimes un dſimtis jau bij ſaſkaldijufchãs ſawrupgimenes. Bet tad runajam par agrafeem gadu ſimteneem, tad Gardera formulã „gimenes“ weetã droſchi waram liſt dſimti un ſaimi. Tã tad par drauga behrneem ſauza behrnus, fãs nepeedereja pee tãs ſaimes waj dſimtis, furã wini uſauga un kalpoja.

Pehz ſawa ſozialã ſtahwoſka drauga behrni leelgimenẽ peeder pee ſemafãs ſchiras — pee ſliſteem laudim. Tas iſreet no tam, fã wini ir behrni un pee tam wehl peeder pee zitas dſimtis, jo dſimtis ſatwersmẽ ſabeedriſko ſtahwoſli noteiz weena waj otra dſimtis lozekla wezums gados (ſenioritates prinzijs) un radneezibas tuwums dſimtis ſenzim (genealogijas prinzijs). Tapehz naw fo brihnetees, ja dainãs wahrduſ „draugi“ un „ſaime“ lecto weenu blafus otram fã lihdſigus jehdſeenus.

Œahdi tahdi draugi, ſaime
Rahja manu lihgawinu. 27216 w. 28813.
Waj klauf tewi drauga ſaime,
Waj ruhgt labi maiſes mulda? 27163.
Tu, mahãn, nemahzeji
Drauga ſaimes maldinat (w. drauga behrnus);
Tu nebiji fweſchas mahtes
Ne beenias klaufjuſt. 8247.

No pehdejã wariantã redſam, fã lihgtã fweſchineeku ſaime iſaug no pabehrneem un bahra behrneem, furi atdoti fweſchas ſaimneezes klaufibã. Rahda ir ſchi klaufiba? — Draugu behrni wiſpirms ir gani (4017, 4055, 4245-46-47; 4332-33-34), tad maleji (3919, 3968, 4121, 4174 etc.) un beidsot uſ winu plezeem guſ teſtilamatneeziba un lauku darbi:

Ali bagata mahtes meita,
Fãs tew daiku darinaja?
Tehwa ſeeki, drauga nagi
Tee tew daiku darinaja. 55841¹.
Drauga behrni druwinã,
Drauga behrni maltuwẽ. 22067².

Tã tad drauga behrnu ekonomifkãis ſtahwoſlis nebij labafs par kalpu ſtahwoſli. Tamdehl ari fweſchã mahte ar wineem apeetas tiſ pat ſlikti fã ar ziteem gahjeem kalpotajeem.

Wehlat, kad dsimts fatwersme jau sahla sabrukt, par draugeem fauza ne tikai sweschas dsimts peederigos, bet katru zilweku teesika waj ekonomiska aibildna lomâ. Teesika aibildniba redsama tais gadijumos, kad nomirst wezakais brahlis un wina fewa pehz dsimts fahrtibas pahreet jaunaka brahla (deewera) sinâ un gadibâ (deeweriba jeb lewirats) — 27816, 31907⁴.

Miru, miru nenomiru,
Draugam fewas nepametu;
Buhš man zita, drauga dehł
So mahminu bildinat. 27379-72.

Es nedoschu draugam raht
Sawas jaunâs lihgawinas. 27117.

Ekonomiska aibildniba un nepatstahwiba pa dalaı stahweja farâ ar pabehrnu un bahra behrnu teesiko aibildnibu lihds wınu pilngadibai. Tamdehl pahnestâ nosihmê par draugu fauza katru darba deweju, fainneeku un fungu, bet par drauga behrneem katru sweschu kalpotaju.

Dsihws ir tehws, mahmulina,
Draugs behrninu maldinaja. 4210.
J kalpinis, stahrastina
Drauga (w. funga) durwis wirinaja. 10343.

Bušktojeesh, kalpa wihris,
Es buhsh' tawa lihgawina;
Patihł manim ar tewim
Drauga durwis wirinat. 10576, 10520, 15237.

Drauga behrni (w. tehwa kalpi) sahjas ahwa,
Sautets juhdsâ kumeltau. 16961. w.

Schis ıstirsajums mums dod teesibas teıst, ka draugi un rabi jeb dsimts bahlini ir pretstati. Sahdâs pat domâs ir R. Klausinsch (Balt. Monatschr., 1910, 437.) Neskatotees us to, Indrika (XV. 7) un Rihmju kronikas (263—71), ka ari dainas beeschi min blakus „radus un draugus“.

Mani rabi, mani draugi,
Neweens manis nepasina. 3849.

Tas ıstaidrojams tâ, ka asins rados pastahwigi speedâs eeshâ sweschineeki, neradi — 16544, 16323, bahlinos — draugi. Raschoschanas komunâ jeb faimê schee neradi bij bahri un kalpi, kam nebij tehwa un mahtes — 21161 un kas tamdehl nepeedereja ne pee „tehwa dehleem“, ne „mahtes meıtâm“. Patehreschanas komunâ jeb kara draudsê radu buhshana wairs nespehlê nekahdas lomas: ta ir brihwa kara sa-beedriba (БОЛЬНОЕ ВОЕННОЕ ТОВАРИЩЕСТВО), kurâ par draugkareıwi jeb kara beedri usnem katru, kas dod solijumu ustizigi kalpot sawam wirsneekam. Ap apmahzito kara draudsi breesmu brihdi war tıst şapulzinats leelats waj masats „semes şargu“ pulks no weetejeem bahlineem, kas eerodas us „şapulzi“ sem sawas dsimts waj nowada karogeem.

Trihs karogi puıschu gahja
Pa leelo tıhrumınu;
Diwi bija man' bahlini,
Sa treschâ nepasınu. 10641. w.

Uri dainās war wehrot ſcho ſtarpibu ſtarp bahlinu pulka („fa-
roga“) un neradu draudſeš eefahrtu. Bahlinu pulka rihkotajš ari
karā ir „wezakais“ — 19039. Panahſchuu draudſeš diſchais
wedejš ir wirſneekš bruhneem (ſenaf brunu) ſwahrkeem — 16329.

Parahdeet, panahſneeki,
Rurſch ir juſhu wirſneekš? 20295⁵.

Svötenš pats narōds (nerads),
Kam jis taidu draudzi veda. 16323.

Bet kur ir wirſneekš, tur ir ari wina apafſchneeki. Lai ari žif
wahja bij ſubordinazija ſenā kara organifazijā, tomehr wina bija. Taš
ir jaunš wilzeenš — apafſchneeziabas un wirſneeziabas prinzipls, kuru
leelafā waj maſafā mehrā faſtopam katrā kara draudſē. Bet taš wirſ-
neeku jeb diſcho draudſeš wedeju (Herzog, dux) agri waj wehlu pada-
rija par kunigu (conyk, rex).

Rā Kreewijā, tā Wafar-Giropā kunga kara draudſē wareja eeſtah-
teeš ne tifai katrš walaš wihrš jeb walineekš, ſam paſcham bij wala
par ſewi, bet pat pušbrihwee. „Отъ племени смердья“, ſmirdu dſi-
muma, tā ſaka kreewu kronikaš. Uri tautibu ſinā taš bij miſtrš. Sam-
dehl ar pilnu teeſibu war teikt, ka kunga kara draudſe nebij noſlehgtā
faſta, bet faſtahweja no daſchadeem ſozialeem un nazioneem elemen-
teem. Draudſeš leelumš bij 15—200 žilweku. Wini klaufija ſawam
kungam, walfaja wina dotoš brunu ſwahrkuš, dſihwoja wina pili un
maiſē. Draugi dalijāš diwāš militarāš pakahpēš: kunga wihroš
(vir, wahzu Mann, freewu княжий мужъ) un puifchoš (ſervus, Knabe,
Junge, отрокъ, недодостокъ). Tā 1501. g. Raunaš mantagā eero-
daš diwu deewa meerā aiſgahjuſchu biſkapa wihru (manne) atraituu
uſdewumā tā ſuhdſetaji winu puifchi jeb jungaš (jungge) Kerſtenš
von Roſenš un Otto von Ungernš (GU., II. 8). Uri t. dſeeſmaš paſiſht
ſchoš wahrduš.

Puiſchi, puiſchi, jungaš, jungaš,
Žuhdſat manu kumeliu!
Waj eš brauzu, waj nebrauzu,
Žuhdſat, jungaš, kumeliu. 26281-80.

Smalki wehrpu, tezinaju,
Rigā dewu wehweram:
Kunga wihri, bahlelini,
Smalku kreflu walfataji. 7036.

Pež Kreewu teeſaš noteikumeem, par „kunga wihra“ noſiſchamu
bij jamafā ſodš 80 griwnaš, kamehr par „puiſcha“ nahwi uſ puſi maſaf
— 40. Samdehl pirmoš ari ſauza par „leeleem laudim“ (2176, 4814,
4816 etc.) jeb „diſcho draudſi“, bet otroš par „maſeem laudim“ (12313,
22298, 22297) jeb „maſo draudſi“.

Kreewijaš ſabeedriſki politiſkā eefahrtā 15.—16. g. ſ. wiſuš kunga
kara drauguš ſauz ar weenu wahrdu par bajareem. (Грушевский.
Исторія, III², 305).

Neſkatoteeš uſ ſawu daſchadu militarō ſtahwolli kunga draudſē,
bajari paſchi par ſewi ſabeedribā ſtarp žitām ſahrtām un ſchkirām bij

„labakee laudis“, kureem peedereja semes un amati, kamdehl winus fauza ari par „лучшие мужи“. Ari Indrika fr. freewu bajarus titule par „labajeem“ (meliores. XXII. 5), un ari latweefcheem bij fami „labi wihri“ jeb labeefchi, kurus dainas pilnigi peelihdsina bajareem.

It rihtina dsirnas ruhza

Lab a w i h r a (w.: bajarina) sehtina. 8021.

Lab s a r Lab u fatifas,
Steidsa mani aprunat. 8585.

Satifikas diw' labeefchi,
Steidsa mani aprunat. 8869.

Ro mahmina, nu darischi?

Lab i laudis (w.: bajars mani) bildinaja. 7725.

Ne wisi kara draugi pastahwigi dsihwoja pee sawa funga wina pili (княжеские бояре, funga bajari) un ispildija sawus militaros peenahkumus. Ziteem kungs eerahdija ziwildeenastu kautkur provinze, illegunda, un isdewa wineem muhscha leetoschanâ (us „lehneem“, на кормление) gabalu semes sawâ draudse. Reise ar to „draudse“ no tihri militara jehdseena pahrwehrtas par administratiwu semes pahrwaldes weenibu, kas fastahweja no wairaf zeemu apweenibam jeb pagasteem.

Leimani. Schahdus bajarus freewu teesibas fauz par lauku bajareem („Lauke Bajar Matsch“ Kopaschos. WBZ., 259. f., 512. sp.), бояре земские, bet Baltijas senraksti par leimaneem (leyman. GU., 73. no 1350. g.), t. i. lehna wihreem, Lehns mannen. Sa biskapa „puisiz“ jeb junga (knapes) Zahnis Uderkastis dabu lehnos 1357. g. biskapam peederoscho Ratwareš muischu un lihds ar to pats paleef par leimani, ko apleezina bes arkibiskapa wehl ziti „puischi un leimani“ (unsze knapen unde leimannen. GU., P. 86). Bet leimanis ir sawufahrt tas pats, kas wafalis, vasallus. Un lehnu jeb wafalas atteezibas W.-Ciropâ attihstijas pafahpeniski no kara draugu atteezibam. Wafali jeb leimani atschkiras no funga bajareem galwenofahrt ar to, ka wini ir fainneeziški neatkarigi no sawa funga (naw wina maisē) un nosehduschees us semes sawâ „bajara sehta“ — 31208-09 (боярское село, леман land. GU., 482). Wafali ir no funga nama kopibas (Hausgenossenschaft) atschkirufes „semturu draudse“ (земледельческая дружина.—Павловъ-Сильванскій. Феодальныя отношенія, 8). Neskatotees us to, wineem ari us preefchu janef „kara klaufchas“ (servitium), „jassausa“ sawam lehna fungam un us wina pirmo sawzeemu jadodas kara gaitas. Wafali wisi ir funga gaitneeki. Samdehl wineem jatur kara sirgi.

Sa ka leimanis ir jaunats wahrds nekâ bajars, tad winsch ari naw warejis isspeest pehdejo no tautas mutes un dainas wimu fastopam tikai 2—3 reises. Bes tam tee ir diwi teesiski daschadi jehdseeni, kas isweidojuschees daschados laikos. Bajarū jeb labeefchu schkira pastahweja Latwijā jau pirms wahzu ebrukuma un wehl ilgi pehz tam. — Leimani jeb wafali iszehlas tikai ordena laikos, un pehz sawam teesibam wini atschkiras no bajareem. Latweefchu leimani bij tikai neleela

bajaru grupa, kuras teesibas katra atseviska gadijuma bij nodroschinatas no ihpasci isdotam biskapa waj mestra lehnu gramatam. Bajaru jeb labeeschu ka klauschu fahrias publisko teesibu nosihme ordena laikos nemas nebij. Bajari pastahweja de facto, leimani de jure. Bajaru seme bij klauschu seme, tapat ka pahrejo semneeku seme. Leimani wispahriga latweeschu besteesiba un nebrihwiba patureja sawu walu, wini bij brihwi.

Dodeet mani leimanim,
Es leimana meita biju;
Es nemahku darbineeka
Iswadit, sagaidit. 9568, 10486.

Jau beeschat leimanus fastopam 17. g. f. katastroz. Ta Turaidas Juglas zeema Leimanu Ansim peeder 2 arli semez, par furu winsch maksu fungam tikai 100 mahrfu gada. No klauscham brihws (ist frey). Turpat us tahdeem pat noteikumeem dsihwo Wezstahrastu Brenzis un tura 2 $\frac{1}{2}$ arklus. (WBl., 253. f., 201. lp.). Limbaschu Wikeles zeema Leimanis ari ir brihws wihrs (frey Kerl) un tura 2 $\frac{1}{2}$ arklus. (WBl., 253. f., 159. lp.).

Bet wehl beeschat newahzu tautibas leimanus atrodam lehnu fenrastos. 1320. g. ordena mestrs Gedus dod us lehni Ukuratera „Weestura“ waronim Tautgodim 2 arklus semez pee Zerendes upes Piltenes dr. Lehnis isdots pehz tam pascham wahzu lehnu teesibam, ar kahdam pahrejee ordena leimani (vasalli ordinis) Kurseme tura sawas muishas. (UB., II. 671).

1333. g. mestrs Eberhards isdod otrreiz Tautgodim diwus arklus lehnu semez muhscha leetoschanā, Schalenu pagasta Kurseme, bes peenahkuma dot teesu un pildit klauschas ar tam pascham teesibam, ka pahrejee Kursemez jaunkristitee tura sawas lehnu muishas (bona feodalia. UB., II. 753). D. Stavenhagens raksta, ka wehl tagad Tautgoshchem peeder Plikenu un Weesalgenu zeemi Kuldigas aprinkt. (Beitrage 3. Runde Est-, Liv- und Kurlands. B. 4. S. 315).

1432. g. mestrs Rutenbergs atjauno Weselam Ahrlawa agraf isdoto lehni 16 puhrweetas leelu pehz wahzu lehnu teesibam (na Dudeschem leengudes rechte. UB., VIII. 548). 1456. g. mestrs Mengede isdod Penikim weenu arlu semez Kuldigas walsti, ari pehz wahzu lehnu teesibam. (UB., XI. 610).

Mehs waretu wehl deesgan ilgi turpinat scho latweeschu wasahu jeb leimanu farakstus, bet ta ka kahrtu un schkiru attihstibas tehlojums domats schi sehjuma otrai dalai, tad uskawejamess pee leimaneem tikai tikdauds, zil tas mums schkeet wajadsigs senlatweeschu kara draugu un draudses lungu stahwokka nosfaidroschanai.

Beidsama lehnu gramata intrefanta daudsejada fina. Leeta ta, ka ne wisi latwu un lihbjū leimani tika apbalwoti ar wahzu lehnu teesibam. Bes winam fenrastu pasihst wehl kurschu un lihbjū lehnu teesibas, kuras uslika leimaneem par peenahkumu strahdat ordena laba pee zelu taisichanas, dot schkuhtis un tml.

1429. g. mestrs Rutenbergs isdod de wineem kurschu leimaneem fopropku us 2 arkleem semes Tufuma apwidu pehz kurschu, lehnu teesibam (na Cuerschen lengudes rechte. UB., VIII. 24).

1439. g. mestrs Vincke dod augschâ minetam Penikim 3 arklus semes Otketalwê muhscha leetoschanâ pehz kurschu teesibam, lihdsigi ziteem brihweem kurscheem (glike anderen freien Kuren, na Kurschem rechte. UB., IX. 535). Râ redsejam, schis patš Penikis, waj kahds wina pehztezis, pehz 17 gadeem bij jau fasneedsis to, ka wina kurschu lehnu teesibas ordenis pahrwehrtâ ihstâs jeb wahzu lehnu teesibas. Beidsot, 1504. g. mestrs Pletenbergš peedala „kurschu kunigam“ (den Cursken konyng) Andrejam Penikim pee wina agrafâ nowada wehl weenu arklus semes, kahdu plawu un teesibas zelt dsirnawas — wifu to pehz wahzu lehnu teesibam kâ atmaksu par to ustizigo deenastu, fo winsch pildijis ordenim beidsamâ freewu farâ.

Tahdâ kahrtâ kurschu kundsisfâ atwase Andrejs Penikis, pateizotees sawai waronibai, pazehlâs lihds ar sawu dsinti no weenfahrscha brihwsemneeka lihds ordena wasalim, turedams sawâs rokâs lehnu semi ar 5 arkleem semes un ziteem pahrnowadu ahreem. (R. Klaustin. Balt. Monatschr., 1910, 349).

Bes Sautgoscha un Penika pee „kurschu tehneem“ peedereja wehl kahdas 5 dsintis (Sufants, Kalejs, Berfolzs, Smehdinsch un Widinsch), kas ar sawam 90 faimem apdsihwoja 7 zeentus 14—28 werstu attahlumâ no Kuldigas. Schis 7 kurschu kungu dsintis tuwinaja brunneeku kahrtai ari tas, ka winam bij sawi dsintis wapeni. Lihds pascham beidsamam laikam tahdi bij usglabajuschees Roninu, Seemelu un Kaleju zeemeem un tee bij uswahpeti (usglestnot) us winu draudses basnizas logu ruhtim. Roninu zeemâ dsihwoja patš kurschu kunigs Penikis, un zeema wapenis pastahweja no jahneeka ar schtehpû rokâ, sem kura bij parafstis: „Andreas Pennicke. 1439“. Kaleju dsintis zeema wapenis bij lasta ar diweem frustifki kalikteem wefereem wirs tâs. (Mittheilungen a. d. livl. Geschichte, B. 8., S. 2., S. 318).

Bet ari wahzu lehnu teesibas nespehja Sautgodi un Peniki pahrewehrt no leimaneem par muhscheeem, gude manne, eezelt tos brunneeku kahrtâ. Bes brunneeziftuma newahzu leimani aischkhrâs no wahzu wasaleem ari ar to, ka wini dabuja lehnos semi bes laudim arajeem, jo naw nekahdu leezibu par pretejo. Wini paschi nebij kunga klauschineeki, bet ari wineem nellausija ziti semneeki. Lehnu semi tee apfaimneekoja waj nu kopâ ar sawejeem, waj ar lihgtas kalpu faines palihdsibu. Tâ kâ wini bij nebrunneezifka dsimuma (nicht ritterbürtigen Abstammung), un ar sawu walodu un apgehrbu neatschkhrâs no pahrejâs semneezibas, tad pamasam plaisa stary wineem un dischziltigeem wahzu muhscheeem peeauga dsikumâ, brunneezibas korporazijâ tos neusnehma un no ordena wasaku kategorijas tee noslihdeja weenfahrschos brihwsemneekos jeb laides wihros, kas klauschu weetâ kungam maksaja laides naudû, Laide oder Arbeitsgeld. (WBA., 259. f., 111. lp.). Somehr pehz wezas tradizijas winus wehl ilgi tureja par

atfemifchu laufchu fahrtu, fura eenehma ihpafchu teefifku fahwofli un, ka fahrtu, fufchu fungu dsimtis 20. juliã 1795. g. fwehreja ufizibu un pawalstneeziibu Kreewijas tronim pehz ihpafchãm listem. (Mittheilungen, B. 8, S. 2. S. 312). Pateefibã, leimani bij tikai farpfahrtu farp muifchneeziibu un femneeziibu.

Lihbju lehnu teefibas nahf deefgan beeschi preefchã Widfemes muifchu fenrafstos (GU. I. 109, 124, 310). Ur winãm bij apbalwoti ari Salaspils „lehniini“ jeb fungu dsimtis, par furãm rafstija jau 17. g. f. kronisti F. Nyenstede (Monumenta, II. 9) un D. Fabrizijs (Scriptores, II. 442). Dr. A. Buchholks fcho jautajumu ir pehtijis fihfak un atradis lihds fchim leezibas par diwãm fchahdãm Salaspils fungu dsimtim — lihbeefchu leimani Pittejani (t. i. Garo Jahni, no lihbjü pytke — garfch) ar 5 arkleem femes un latweefchu fungu dsimti Rehniini (leiman Kienik 1590. g.), fas fahdreif dshwojuft Sautzeemã (Sizungsberichte, 1899, 119 ff.), ari uf 5 arkleem.

Par Gareem Jahneem, brahleem Indriki un Wilumu, teifts fahdã lehnu grahmata no 1446. g., ka mestrs Vinde wineem ifdod fopofku (samentlicken) uf $1\frac{1}{4}$ arkleem Wallenculles zeema laufu fopsemẽ (velmarcke) ar lihbjü teefibãm. (NB., X. 219). Waj farp pehdejãm un fufchu lehnu teefibãm bij fahda farpiba, nefinam.

Dtra fchai pafchai leimanu dsimtij ifdota lehnu grahmata no 1457. g. intrefanta tai finã, ka pehz abu Garo Jahnu nahwes dod lehna mantofchana fopteefibas Wiluma meitãm Ratrinai un Barbai un winu ihsteem mantneefem. (GU., 384). Un ja mehß 77. lp. uf fahdijãm hipotefi, ka ari latweefchu labeechu meitãm bij teefibas mantot nowadu, tad tagad tas ir peerahdits wifmaf par leimaneetem. Uri par fufchu fungu dsimtim finam to pafchu. A. von Tiedeböhls rafsta: „18. g. f. beigãß „fufchu lehniini“ fapulze fem Kuldigas wirfpilsfunga wadibas nolehma: lai aifkawetu pufchelneeziibas ijzefchanoß un femes pahreefchanu neleimanu rokãß, teef uf wifsem laifeem noleegta fatra zeematu dalifchana un atfawinafchana. Sehwa nowads pahreet nedalits wezafã dehla rokãß, fufch pahrejeem behrneem peefchir tikai fufstamu mantu. Ja dehlu naw, tad nowadu manto ja un afã meita; ja behrnu naw nemas, tad mantojumu dabu atraitne, un pehz winas nahwes fas peefriht dsimtis nofareefcheem („Seiten-Verwandten“. Mittheilungen, B. 8, S. 2. S. 314—5).

R. Klauftinfch uf statiftifku datu pamata atradis, ka Widfemẽ lihds 1500. g. widejas femneeku faimneeziibas platiba fwahrstijãß farp $\frac{2}{5}$ — $\frac{3}{4}$ arkla. (Balt. Monatsfchr., 1910, 361). Wefels arklis bij jau „leela fehta“. Sã ka augfchã peewefteem latweefchu leimaneem arflu ffaits bij 2—5, tad winu fehtas bij jau muifchas, un wini pafchi muifchneeki pehz fawa efonomifkã fahwofla. Par latweefchu muifchãm un „muifchneefem“ dfeed ari dainas, gan ihstã, gan ironifkã nofihmẽ.

Dari m u i s c h u, bahleliat,
Es dshwot palihdsechu. 11699, 25918, 25884.

Es nabaga muischeneeks,
Tschetri ween arajini:
Wilzinsch mans risineeks,
Sakits lauku sstihwerits u. t. t. 2667⁴.

Brecksch latweeschu „muischneeka“ dainam ir saws wahrds „leel-
manis“, furu es turu tikai par tautas etimologiju no sweschà un nesa-
protamà wahzu wahrda „leimanis“.

Pilni meschi breeschu, lahtschu,
Pilni lauki leelmanischu. 31161.

Pilni meschi wilku, lahtschu,
Pilni lauki muischineeku. 31263.

Es kauninu padaritu
Leelmanischu (war.: bajaranà) meitinam. 7657.

Schee peemehri leezina, ka leel- jeb leimanis bij tas patš, kas
„lauku bajars“. Wiši wini joprojam peedereja pee sawa „funga
draudses“ — 10375, atradàs „funga walà“ — 6003 jeb teesà. Schai
paschà draudse, saprotams, skaittijàs ari wiši pahrejee lauku eedstiw-
taji, furi bij padoti „draudses funga“ teesai. Par draudses nowada
preckschneeku, tapat ka par pagasta preckschneeku wareja buht atkal kahds
tautas wehlets waj funga eezelts seniors — draudses wezakais, waj
wesela kolegija — „draudses konwents“. Bet tas ir tumšs un ne-
ispehtits lauks.

Rungs. Rà dainu bajars naw fungs, bet tikai labeetis, tà kro-
niku seniors schi wahrda ihstà nosihmè ari nebij fungs, bet tikai kah-
das komunalas eestahdes amata wihrs — dsimts, zeema, pagasta waj
draudses konwenta (weetneeku pulka) lozeklis waj preckschneeks.

Bet kas tad bij fungs? — Rungs bij tas, kam bij sawa walstš.
Schi wahrda pirmnosihme ir „власть“, wara. Schai nosihmè „walstš“
leetota Manzela spredika gr.

Peem.: „Kristus mani atpestijis no welna spehka un walstš“ (I. 388).
„Kad ta walstš no Juhda buhs atnemta un tee juhdi paschi ne-
waldis, bet swescheem kungeem klausis“ (I. 348). „Kristum ir
tas gods un tas spehks un ta walstš dota.“ (I. 492). „Uj to es esmu zil-
weks un wehl apatsch wiršneeka walstš un apatsch manis ir kara
wihri.“ (I. 154.)

Uri freewu kronifàs „волость“ leetota gan politifàs waras ap-
simešchanai, gan ka sinama teritoriala weeniba; par furu fungam ir
wara (walstš). Rahdas bij walstš atteezibas pret pagastu, draudsi,
teesu un semi? — Jautajums pahraf neispehtits, lai dotu skaidru at-
bildi. Par semem. (земли) sauzà zilšchu teritorijas:
Kreewu seme bij kwišschu, Kurseme — kurschu zilts teritorija un
Widseme — seme, fura peedereja wideem (J. Krodšneeks. Jf Baltijas
wehstures. I. 11; II. 39, 73) un par furu, warbuht, waldija Widwaldi (Wid-
dewaldu zeems Ehrglu dr. WBL., 259-a. s., 786 l.). Bet atihstotees
tirdsneežibai, zilts teritorija („semè“) us upju krasstem un uhdens zelu

mesglos radās leelaki zentri (pilsētas), kuri šadaliņa wēselo ziltis semī wairakās ekonomiski un wehlaŕi ari politiski neattarigās dakās — walstis, ar ihpaŕŕhu kungu waj wezaju padomi preekŕŕgala. Tā Kreewu seme faskaldijās Smolenskās un Pologkās walstis; Semgale, pehz J. Krodsneeka domām, dalijusēs septinās walstis un katrai walstij bijusi ŕawa pils; kurai preekŕhjusēs pilsēhta: Terweetene, Mesŕotne, Rātene, Dobene, Babatene, Rāgene un Sidrabene. Rā ŕenā Kreewijā, tā Latwijā pils bij koka ar semēs walneem un stabu ŕehtu. Tur pa walstneeki (kas atradās sem kunga walstis) ŕlehpās ŕara laikā un pastahwigi dŕihwoja ŕahda dala no kunga ŕara draudŕes. Tamdeht japeelaiŕŕ, ŕa preekŕŕ ŕlawu wahrda „walstis“ latweeŕŕeem bij ŕawŕ nosaukums „draudŕe“, un tagadejo draudŕŕhu robesŕŕas wairak waj maŕŕal ŕarŕiht ar ŕendam kungu walstim. Kunga ŕatars ar pili un walsti iŕmanams ari dainās:

Kundŕinŕŕ pili patureja. 3748.

Triju kungu walstis jahja
Mani weenu luhtotees. 10861.

Ra ŕŕahda walstis newareja tiht apdŕihwota no weenas dŕimts ween, bet ta bij tikai ziltis lokala grupa, tam preekriht ari J. Krodsneeks (I. 14, 42). Bet ja nu walstis bij apdŕihwota no wairakām dŕimtim, ŕuras ŕawā ŕtarpā wareja buht aŕinŕradneeziskās, bet wareja ari nebuht, tad ŕapratifim, ŕa muhŕu preekŕŕā ir jauna ŕabeedriŕka formazija — ziltis.

Par zilti mehŕ ŕauzam ihpatru grupu, kas apdŕihwo weenu semī, runā weenu walodu un klaufa weeneem preekŕŕneekēem — tā tad lauŕŕhu grupa, apweenota lokali, kultureli un politiski (Hirt. Indogerma- nen, II. 412). Aŕinŕradneeziba jeb winu ŕimulejoŕŕas tradizijas ŕhe neŕpehlē wairŕ leelu lomu. Un ziltis preekŕŕneeks newar wairŕ buht dŕimts wezakaŕis, bet tam jabuht teeŕŕām kungam (chunni — ziltis), t. i. ziltis wirŕneekam. Ja dŕimts wezakaŕis ir pateeti wezakaŕis wihreetis dŕimti un dabū ŕawu waru un amatu tihri automatiski, kad wiŕi ziti wezakee bahlini ir miruŕŕi, tad zilti apŕtahli ir pawiŕam zitatī. Te preekŕŕneeks reŕp. kungs teel wehlets. Ja ŕŕis ziltis preekŕŕneeks ir ŕara wadoniŕ (dux) un wirŕneeks (princeps), tad winu iŕwehl wiŕi ŕareiwji ŕara ŕapulzē; ja winŕŕ ir kungs waj leelŕkungs, tad winu wehlē ziltis labeeŕŕi un wezaji no ŕawa widuŕ. Un lai gan teoretiski nemot katrs labeetiŕ wareja tiht iŕwehlets par kungu, tad tomehr praŕtikā kunguŕ wehleja weenigi no daŕŕām labeeŕŕu dŕimtim, ŕuras wehlaŕ iŕweidojās par dinastiĕm. Tā kurŕŕhu ŕehninu zeemoŕ burmeiŕters jeb zeema wezakaŕis bij wehlams no wiŕeem zeemineem. Bet ar laiku winŕŕ no wehlama bij pahrwehrtees par mantojamu, un katrā zeemā uŕ burmeiŕtera amatu bij teeŕiba tikai weenas ŕehtas tehwa dehleem, kuru ŕauza par „burmeiŕtera ŕehtu“. Wezā dŕimts ŕahrtiba atŕahj ŕawu eeŕpaidu pat tad wehl, kad wina jau ir galigi ŕewi pahrauguŕi, un winas weetā eeŕtahjusēs jauna ŕadŕihweŕ ŕadija — ziltis un walstis. Jo tā ŕtarp ziltim un tautām no weenas puŕes, tā ŕtarp

fungu walstim un faraku walstim jeb faralstëm no otras pufes naw nekahdas starpibas pehz buhtibas.

Bet ja ari par zilts fungu galu galà nokuhst kahds no dsimts bahlineem, tad tomehr tas nedod mums teesibas katru dsimts wezako faupt par fungu. Tà no septinam kurschu fungu dsimtim tikai Penikis nofaukts par konyng'u. Pirmfahrt, funga amats ir tikai daschu dsimtschu priwilegija un, otrfahrt, ne katreis dsimts wezako bahliu iswehl par zilts fungu: beeschi ween tas ir jaunakais waj widejais. Kura dsimts guhst preekschrozibu us funga amatu, tas atkarajas no dsimtschu nopelneem pagahne: it dabigi, ka tas dsimtis, kuras pirmas eekaraja wehlafo zilts teritoriju un weenmehr zentàs winau atfargat no fatimiau usbrukumeem, guwa few wadonibu fara laika, bet bagatibu un guhstekaus dalot fara laupijumu, un wareja usturet leelaku fara faimi, lai nodroschinatu few wadonibu un pirmibu ari meera laikos. Tomehr newajaga eedomatees, ka ari „leela dsimuma“ kungs waretu guht pilnigu pahrswaru par wisam zitam dsimtim un diktet ziltij sawu patwaldneefa-gribu. Tahda diktatora nepasihst indetropeschu senwehsture. Pawisam otradi, mehš redsam ka wezo slawu, feltu un germanu fungi atrodas pilniga zilts „weetneeku pulka“ jeb labeeschu padomes kalpiba. Ra zilts wehle waj ari salihgst few fungu, ta wina war to atfaukt waj atlaist, padsiht un pat nosist bada gados, fara nelaimè un wifos tais gadijumos, tad winsch strahda pretim zilts gribai un interesem. (Schrader, Reallexikon, 444). Loti daudš tahdu padsihtu funigu fastopam ari weza Kreewijas wehsture. Bet kungs, padsihts weena weetà, wareja ar wiseem saweem fara draugeem peesoltees kalpot otra un tapehz daudsfreis zilts par kungeem bij fweeschi eenahzeji, waj nu ahrwalstneeki, waj ahrsemneeki. Pirmee kreewu fungi Rijewas walsti bij sweedri. „Ja wehl 12. g. f. tur pastahweja weetejee zilts wirfneeki, tad tomehr winus nesauza par knaseem: schis tituls teel leetots tikai preeksch Rijewas eenahzeju dsimts lozelleem. No kureenes wini nahkusch, par to leezina winau wahrdi: kronikas Kurika, Igora un Olega naw gruht fastatit fenos skandinaweeschu Rorefus, Ingwarus un Helegus. Wehl 10. g. f. wini runaja ihpaschu walodu, kuru sawuza par rusu walodu.“ (M. H. Покровский. Русская Истoрия. I. 58.)

Raut gan wezas Liwonijas kronikas nesneeds nekahdu sinu par feno latweeschu fungu atteezibam pret zilts wehletam weetneeku eestahdem, tad tomehr Indrikis mums pastahsta, ka 1212. g. plefkaweeschi padsinusch sawu funigu Wladimiru (Waldmeeru) par to, ka tas isdewis sawu meitu Rigas biskapa Alberta brahlim Seideram par fewu. Padsihto Waldmeeru biskaps Alberts eezehla par fogi idumeescheem (Straupe) un walmeereescheem resp. auteneescheem. Bet kad winsch teesu spreesdams nem leelas nodewas un „plauj, kur naw sehjis“ (XVII. 4), tad winau padset ari sche, un tas behg atpakal us kreeweem.

Bet latweescheem bij ari sawi fungi. See newaldija par weenu dsimti ween, bet gan par leelaku zilts teritorijas jeb semes ap-

gabalu — walsti. Latgalu ziltij tahdi fungi bij: Tahlawas fungs Sahlwaldis ar trim dehleem: Rameki Ramfá, Drunwaldi Burtneefos un Waribulu Trikaté. (XVII. 2, XIX. 3); Sateklas (pee Zehsim) fungs Rufins un Autinas Waridotis (XII. 6). Sengaleeschu ziltij par kungeem bij Weesturs un Nameisis. Rihmju kronita Weesturu titule „der konic“ (P. 1700), t. i. tàpat fà leelo leischu karali Mindaugu (P. 3455) — ari pehdejais ir tikai „konig Myndow“. Kas atteezas uf Terwee-tenes Nameisi, tad winsch faukis gan par houbet man (wirfneeku, P. 8658), gan par „kunic“ (P. 9605). Par kirschu Lamekinu skaidri teikts, fa winsch ir rex un walda par 14 ilegundam un dauds ziteem zeemeem, kas atrodas pee Wentas. (UB., I. 103). Wahrdu „konig“ latwiski waretu tultot ar „leelkungs“, — fà winu leeto M. Silinsch fawâ Rihmju kronikas tulkojumâ un fà schis wahrds isskaidrots Manzela spredika grahmatâ: „konings jeb leelkungs“ (III. 175, 178); konings — jemes fungs (II. 375); deews ir konings (II. 356) un zilwefi, fà kalpi, fà fungi, ir schi koninga kalpotaji (II. 357). Fà tad Weesturs un Nameisis bij Sengales leelkungi, lihdsigi leischu dischkunigaitfscheem, freewu великие князья un latinu reges magni. Par wineem war teikt, fa tee wed farus un meera farunas wisas Sengales wahrda un naw atfarigi ne no semeescheem, ne leischeem, ne kreweem. (IX. 2; XII. 2). Bes schaubam, fa scheem leelkungeem bij padewigi wairaki pilskungi, kuri waldira ne par wisu zilti, bet tik par fahdu zilts draudsi waj pat pawalsti. Par tahdeem jauffkata Meschotnes Gaide un Made (XXIII. 8). Waj pehdejee bij leelkunga Weestura leimani, waj tikai fara draugi, newaram spreest, jo kronikas kluse.

Ja Sengale 13. g. f. usstahjas fà politiska weeniba un waronigu leelkungu wadita krita sem ordena juhga pati beidsamâ, tad Latgales stahwoflis bij pawisam zitads.

Latgaleem nebij neweena zilts leelkunga, bet tikai atfewischtu draudschu un walstinu fungi, kuri atradas wasala atfariba no freewu leelkungeem. Latgale bij sadalita wairakas eespaida sferas, un pat fareitwigeelihbji maffaja Polozkas knasam meslus. (XIV. 9). Ra Kree-wijas pawalstneefeeem un wasaleem, latgaleem bij jaustur pareistizigo basnizas (божницы) un jadod nodewas freewu fogem (судья). Samdehl ari Indrikis latgaleeschu fungus nesauz wis par reges, bet tik par wezajeem — seniores terrae (XIV. 10), pretim Plestawas fungam (rex) un Nowgorodas leelkungam (rex magnus. XIV. 2). Tikai wareno lihbu wirfneeku Raupo winsch, itfa schaubidamees, titule par „itfa fungu“ — quasi rex. Bet ja Rufins dewas fara ar weselu fara draudsi (XV. 7) un Zehsu mestru Bertoldu fawza par fawu sabeedroto un „draugu“ (XVI. 4), tad katram buhs saprotams, fa muhsu preefscha stahw ne dsimts wezakais ween, bet reisè ari leelaka nowada fungs, rex. Rapehz tad Indrikis winu titule par fenioru? Mums schheet, te wairaki zehloni. Birmfahrt, kronista politiska tendenze samasnat un noneezinat eedsimto aristokratiju un attehlot winu fà semafas fugas fungu fahrtu, falihdstnot ar dischziltigeem eebruzejeem. Samdehl winsch

pat Semgales leelkunge Weesturu fauz tikai par princeps un dux — firstu un herzogu (X. 10; XII. 2). Dīrkahrt, latweeschu kungeem nebij tahdu pīlu un til lepnu kunga mahju, kahdas bij Rokneses un Gerzikas kreewu knaseem. Trefschahrt, Latgales kungi bij jau faudejuschī sawas politistās waras pilnestibu un materialās bagatibas, maffadami meklus kreewu leelkungeem. Ja pehdejee Latgalē bij teescham Wiswaldi, tad latgalu kungi bij tikai Tahlwaldi, kuru wara steepās gan tahlu, bet ne wisur un bij aprobešhota no kreewu Wfewolodu wirswaras.

Ras atteezas us kungu un wezaju funkzijām, tad no Indriķa kara analēm waram wehrot wīnu darbibu tikai kara gaitās. Ja wezaji eeradās us pīli sawa nowada semes fargu preefšgalā, tad kungs kà regulara kara spēhta, kà kara draudses wirsneeks bij reišē wīšas walstis brunoto spēhtu wirspawehlneeks. Ra taisni karu dehl kungi tika algoti un peenemti deenestā, to peerahda wīšu Siropas tautu wehsture. Ne wēlki Indriķis gandrihs wīšus eedšimtos kungus fauz pehz fahrtas par duces — kara wadoneem (IX. 3; XVII. 7). Wīni personīgi wada usbrukumus un pīlu apšešchanu (X. 10; XV. 1, 3; XXI. 3), un „droščakais starp latwojem“ — Rušins, atgreesdamees no kaujas pīli šaka: „Mani behrnu behrni stahstis, šo Rušins ir darijis, ar deewa palihgu, pee šakaleeschu lihkeem.“ (XII. 6). Pat tad, kad kungs wehl ir nepilngadigs puika, wīnu wed us kaujas lautu un pasneeds šķēhpu, kà tas bij ar Jgora dehlu Swetoslawu. Kad pehdejais bij šweedis šķēhpu, kureš nokrita turpat pee sirga kahjām, tad ihstais kara wadonis dewa pawehli: „Knass jau šahzis, lai ejam wīnam pakal!“

Wīni wed ari zīlts ahrejo politiku: šuhtra šuhtnus us ahrwalstim un šlehds ar wīnām meeru (XII. 6; XIV. 2; XXI. 5); dod peeprasītos šīhlneekus waj pašči teef nemti šīhlām (IV. 4; X. 9); wīnu padošchanās nosīhmē wīšas walstis padošchanos ar wīseem pawalstneekeem (XV. 3; XXIII. 7); pee wīneem greeščas wahzi pehz aīšardšibas, kad teem no tautas draud breesmas (II. 10; XIII. 5); wīni pašči eerodas Rīgā pee ofupazijas kara spēhta, lai weenotos par meera noteikumeem (XIV. 4; XXI. 5), waj rihko šazelschanos pret ofupazijas waru (X. 4, 5).

Wīnu kompetenzes meera laikā wehrojamas daudš wahjat. Starptautīškos lihgumus wīni paraksta šopā ar wahzeem un šopīgi notur apšpreedes par daščadeem walstis eefahrtas jautajumeem (I. 14; XVI. 2; XXIV. 4).

Bes kara pawehlneezibas kungam bij wehl dīwi ofīzīali amati: 1) buht par labeeschu šapulzes wadoni un 2) pirmo teefneši. (Širt. Indog., II. 434).

Pirmais moments ir notehlots Rihmju fr. P. 4653—4673, kur aprakstīta kahda semeeschu šapulze.

„Tad semeeschu kuniģi (kunige)
Šīfa šarihlot
Warenas dšihres,
Uš kurām eeradās daščs wīnu beedrs.
Šee dšehra un bija lihģmi,
Un dīš zīltīgākais no wīneem
Greesās ar runu pee kuniģeem...“

Wiß kunigi peekrita winam
Un solijās swehti
Dotees uf faru." Gal.: P. 3783-800.

Beidsot kara draudses kungs bij ari „teefas kungs“, kura pils= un walstis „teefā“ waj nu winsch patš, waj kahds no wina eeredneem kopā ar dsimtis waj pagasta „teefas whreem“ spreeda teefu par pa= walstneekem.

Ne welti tagadejos aprinkus fenat sauza par teefam (Zehsu teefa, Walmeeras teefa), bet salikteni „kunga teefa“ dainas leeto „kunga walstis“ weeta. Tā tā teefaschana bij loti isdewigs amats, jo dewa teefibu fogim peedsiht leelus sodus (судъ), tad wisšmagakos nošegumuš, tā slepkawibas un laupišchanas, kungi pašludinaja par sawas pilsteefas monopolu un bahlinu teefai atstahja tikai weeglos pahrkahpumuš, kas dewa masas soda naudas. Kas par breešmigu issuhšchanas eerozi bij kunga teefa, to redsam no foga Waldmeera rihtošchanas autineeschos: „Upspeesdams nabagos un atnemdams wina ihpachumu, tas tā teefnesis bij sakrahjis dauds mantas un naudas, lihds beidsot bij speests atseet uf Kreewiju“. (XVIII. 2). Bet labats nebij ari Turaidas fogtis Gotfrieds, kursch nehma kukulus teefas un issuhza eedsimtos. Wina kastēs atrada 19 mahrkas sagtas sudraba naudas. (XI. 4). Samdehl ari kreewi un wahzeeschi usspeeda latweescheem sawus fogus, jo tas bij otrs eenahkuma awots tuhlin pehz mešleem, pagasta un desmitas teefas. Un zihnidamees pret dsimtis eekahrtā parasto asins atreebibu, wini nezihnijās wis augstakas zilwezibas un kulturās labā, bet weenigi sawu eenahkumu dehl, atraudami bahlineem weeru no swari= gakeem dsimtis fatweršmes atbalsteem.

Rahda pelna (wahzu) kungam atleza no teefam, redsam no lihbu semneeku friminallifumeem 12.—14. g. š., proti:

§ 32. No soda naudas, kas eenahk par šmagu peekauschamu un par bruhzem, kungs dabū trescho datu, bet pahrejas diwas zeetuschais.

§ 33. Teefas nodewas nahk kungam.

No Rigas semes foga rehkinu grahmataš dabujam finat, tā winsch par soda naudam un teefas nodewam eenehmis no 1577. g. lihds 1578. g. Mikeleem pawišam 475 mahrkas, par kuram tad wareja nopirkt 475:15 = 31 labu sirgu. Teefas nodewam nehma tā faukto „trescho wehrdinu“ (den drudden pennink), t. i. trescho datu no issuhdsetas mantas wehrtibas.

Tā 1577. g. Mahrtinos Doles semneekem notihlaja 3 sirgus pilšehtas mešchā, ar kureem wini bij braufuschi pehz mallas Doles taku zeplim. Sogis wineem atdewa diwas atpatak, bet par „trescho wehrdinu“ patureja sirgu, kuru pahrdewa soda naudam par 15 mahrkam.

1578. g. maijā suhds kahds newahzu Raschofs Bite, tā winam nosagta nauda. Sagli nofer un pee wina atrod 18 mahrkas, no kuram fogim paleet treschais wehrdinš, t. i. 6 mahrkas. (Rigas rates eelšchajais artiwš, nr. 28, 42. un 44. lp.).

Rahrtas. Wiši nopeetni Latwijas sentweštures pehtneeki jau weenojuschees, tā Latwijā sen pirms wahzu eebrukuma pastahwejuschas Fahrtas un Fahrtu neweenlihdsiba. Sewiški leeli nopelni

ſchi jautajuma noſtaidrofchanâ ir P. Schmidtam. Uſrahdiſim, ka pat wahzu wehſturneeki tagad peeweenojas ſchim uſſtatom. Tâ daudsreiß minetais U. v. Tranſehe rakſta: „Ja ari mehš no Jndrika tehlojuma par Baltijas wezajeem nedabujam noapalotu ainu par winu noſihmi un ſtahwofli, tad tomehr taš neatwairami ſpeeſch muhš atſiht, ka muhfu preeſſchâ ir ſihmeš no ſabeedribas ſaſchkeſchanâš kahrtâš. Wezaji un winu dſimtiš ſtahweja uš ſoziali augſtakaš pakahpeš nekâ plaſchâš tautâš maſaš.“ (Balt. Mont., 1896, S. 236).

Bet kaš ir kahrtâ? — Par kahrtam ſauz ſchkirâš, kurâš ſabeedriba ſkaldaš pehž ſawâm teeſibâm un peenahfumeem. Kahrnu eedaltjumš pehž ſawaš buhtibaš ir juridiſkaš dabâš, noteiktiš likumoš un atſchkirâš no teem ſabeedribas nodalijumeem, kuruš noſaka ekonomiſki un ziti apſtahli. Kahrnu ſtarpiba iſpauſchaš teeſibu daſchadibâ. Samdehl kahrtâ, coſлoвiе, Stand ir walſtiš teeſibu jehdſeens.

Lai gan mums naw nekahdu Baltijas eeraduma teeſibu krahjuma no 13. g. ſ., kurâ buhtu noteiktaš kahrtâš un winu teeſibaš kâ walſtiš eefahrtâ, tâ weenat pret otru, tad tomehr kaſminu tautu lihđſibaš un latweeſchu gara mantaš muhš ſpeeſch runat ari par kahrtâm Senlatwijâ.

No Kreewu Teeſaš dabujam ſinat, ka 11. g. ſ. kreewu ſabeedriba dalijaš kunga wihiroš (княжие мужи), laudiš (люди) un kalpoš (холопы).

Par kunga wihreem ſchi wahrda teeſchâ noſihme ſauza wiſuš kunga kalpotajuš (vaſalli, ſлуги), kaš uš brihwa lihguma pamata atradaš wina perſonigâ deeneſtâ. Wiſu „wihru“ ſopejaiš kahrtâš noſaukums bij „draudſe“ (дружина) reſp. kara draudſe. Bet ar laiku ſcho wahrdu ſahfa atteezinat weenigi uš augſtateem kunga kalpotaſjeem, kaš eenehma labatoš amatuš militarâ waj ziwildeenafiâ. Turpretim ſemakoš pilsgalma deenafneekuš: pawahruš, flehtneekuš un weentahrſchoš kara wihruš ſauza par puiſcheem (отроки).

Par laudiim ſauza wiſuš pahrejoš brihwoš pawalſtneekuš jeb wakineekuš, kuri maſaja kungam meſluš jeb „pagaſtu“. No kunga puiſcheem wini atſchlihrâš ar to, ka atradaš ſem kunga ne perſonali, kâ atſewiſchki indiwiđi, bet kâ weſela paſchwaldibaš weeniba — pagaſtiš, kaš kolektiwi bij atbildigš kunga preeſſchâ (мирская отвѣтственность) par pagaſta maſfaſchanâm ſinamoš terminoš.

Par kalpeem ſauza wiſuš toš nebrihwoš, kureem nebji nekahdu walſtiš peenahfumu, kuri kalpoja priwatâm perſonâm beſ teeſchâm atteezibâm pret walſtiš kungu.

Tâ tad „wihru“ atteezibaš pret kungu bij perſonalaš, „lauſchu“ kolektiwaš un „kalpu“ — neteeſchaš. (B. Ключевский. Иſторія coſлoвiй въ Россiи, 44—46. Москва, 1914.)

Kâ ſchiš kahrtâš zehluſchâš. — Ari uš to Kreewijaš wehſture dod deeſgan droſchu atbildi. Lihđſ 11. g. ſ. kunga draudſe ſaſtahweja wišwairat no ſeemelneekeem-ſkandinaweem. Winu peepluhdumš turpinajaš lihđſ pat Jaroſlawam Gudram. 11. un 12. g. ſ.

fastopam ari torfus, hosarus, fomuſ un ungaruſ. Stary Olega piln-
waroteem meera lihdſejeem ar greekeem 912. g. neredſam neweena
ſlawu wahrda, bet gan ſeemeſneekuſ Kulaſu, Kualdu, Jueheldu, Foſtu
un tml. Sikai „lauku bajari“ bij freewu dſimma. Tà tad „kunga
wihru“ kahrta bij ſweſchu eekarotaju, ahrſemneeku kahrta. (Павловъ-
Сильванскій. Государевы служилые люди, 3.)

Raſ atteezaſ uſ kalpeem, tad jau patſ wahrds (chlap, холопъ)
norahda, ka tee bij wergi (fr. врагъ?), t. i. karà kà guhſtekn fanemti
eenaidneeki, waj ari tirgoſ pret prezem eemainiti ſweſchineeki. Sam-
dehl kalpi ſtahweja ahrpuſ dſimts un winu-lofaleem nodalijumeem —
pagasteem. Bet nepeederedami pee pagastu ſabeedribas, wini nebau-
dija ari nekahdas politiffaſ teeſibaſ un pilſoniſtaſ brihwibaſ.

Widù stary ſchim diwam ſweſchineeku kahrta atradaſ plaſchàſ
bahliu maſaſ, kur wiſeem dſimts lozekleem bij weenada „wala“ un
wiſi teeſibaſ „lihdſinati“. „Mums naw ne maſako leezibu, ka stary
wezajeem un tautu waj ari kahdu winas daku paſtahwetu jebkahdas
perſonigaſ atkaribaſ atteezibaſ: neatrodam ne ſihmeſ no perſonaſ ne-
brihwibaſ; wiſi tautas peederigee bij brihwì. Samdehl tautas lozekku
weenlihdſibaſ prinzipſ, kaſ iſpauſchaſ perſonigà brihwibà, weenmehr
japatur prahta.“ (U. v. Tranſehe, l. c. 236). Kahrtaſ no ſau-
fumſ wiſeem ſcheem „teeſà un walé.“ (teeſibaſ un brihwibà) lihdſinateem
bahlineem un tehwa dehleem bij — laudiſ. Tà tad dſimts un laudiſ
bij weenſ un taſ patſ.

Laudiſ. Taſ ir indoeuropeeſchu kopwahrds: freewu люди, wez-
augſchwahzu liut, lejaſwahzu lude, anglu-ſakſchu lēod, gotu leudes —
Leuten. Wina pirmnoſihme bij „brihwſ zilweſ“. Samdehl franki
par leudiſ ſauza ari foda naudū, kuru maſſaja par wihra nokauſchamu.
(J. Hoopſ. Realex., III. 152.)

Ra ari latweeſchu laudiſ bijuſchi ihpaſcha ſabeedribas kahrta, re-
dſam no dainam:

Bajarinis tà ſazija:
Buhs tahdam lauſchu kluht?
— Deews dod manim lauſchu kluht,
Bajaram maiſi dot. 31183.

Raſ gulbitti baltu dara,
Raſ bahritti lauſchu leet?
Uhdens gulbi baltu dara,
Deews bahritti lauſchu leet. 5006.

Iſmahziju lahzi deeti,
Wilka behrnu ſtabulet;
Lauſchu behrnu newareju
Darbinà iſmahzit. 6656.

Laudim ſeewa kà wahzeete,
Man kà maſa wabulite. 27167.

Œaf, deewin, ſautineem
Nemih t maſu kahjinam. 9126.

No ſcheem peemehreem waram ſlehgt, ka pee laudim nepeeder
bahri, kuruſ pirmee min ar kahjàm kà ſemakuſ un ſozialà ſinà maſa-

kuš; lauschu behrni (fal. „muischneeku behrni“) naw raduſchi ſtrahdät; lauschu ſeewas baltas fä gulbji pretim melnäm nelauschu wabuläm; laudiš pehz ſawa ſtahwoſka ſtahw tuwu wahzeem un ir, warbuht, taš patš, kaš bajari. Bet no ſewiſchka ſwara iſteizeenš „lauschu leek“. Werbam „liſt“ ir dainäš ihpaſcha noſihme: ta ir liſtina lehmeja Laima, fura behrnu „leek“ pulſcha waj „meitaš fahrtä“. Samdehl Laimaš epitetš ir „lizejina“ un winaš juridiſtā darba ſpehja iſpauſchaš „liſumä“, fuſch ir wehl maſaſ groſamaš fä zilweku liſtee liſumi.

Li, Laimin, Iizejin,
No tu man nolikuſe:
Man augot bahrenei,
Buht atraitna lihgawai. 4962, 5025, 5026, 22168,
18173, 5295, 1199², 9160.

Laimin, tawu liſumiau!
Meita biſu, ſeewa tiſu,
No ſeewinaš mahmulina. 1235.

Dehſla, Dehſla, Laima, Laima
Tu weenadi nedariji;
Žitam kaſtri weeglu muhſchu,
Žitu gruhti ruhđinaji. 1218.

War.: 2. Kam tu lihđſi nedariji?

Behgu deenu, behgu naſti,
Laimaš liſta neišbehgu. 9170.

Kahrta, Kahrta, Laima, Laima,
Ka tu lihđſi nedariji. 10009.

Ja dšimtš liſumš wiſuš lihđſina, tad Laima muhſchu leekot „dara neweenaduš“ jeb „lihđſi nedara“, ſchkirodama zilwekuš fahrtāš: laboš un ſliktōš, leeloš un maſoš, laudiš un nelaudiš. Samdehl kaſtram zilwekam „ſawa Laima“ — 9227¹, 1217, 9263, 9250, 9226; kalpa puiſtim „kalpa laima“ — 11764, 11661, 22344, 22337, tehwā dehlam atkal ſawa. Mumaš ſcheet, ka ar to iſſtaidrojama ari Laimaš lihđſdeeweš Kahrtaš noſaufumaš: Kahrta laudiš dara nelihđſiguš — 10009, jeb, fä ſaſa P. Schmidts, wina ir (ſabeedribāš) fahrtotaja. (Latw. mitologija, 27).

Kaš ta bij par fahrtu — laudiš? Germani ar ſcho wahrdu apſihmeja pirmāš augſtafāš fahrtāš peederigoš (leudes) un blaſuš ſchim noſaufumam leetoja ari žituš, fä: principes (wirſneeki), seniores (wezaji), maiores natu (dšimtš wezakee), meliores (labeefchi), primores (pirmaji) un tml. (R. Schröder. Lehrbuch d. deutſch. Rechtsgeschichte, 217). Schoš latīnu terminuš ſaſtopam ari Indrika kronikā, kaš mumaš dod teefibaš wiſuš daſchadoš 13. g. ſ. amata wihruš peefſaitit pee weenaš fahrtāš, pee laudim.

Ka laudiš kaħdreif bij pirmā fahrtā, to peeraħda ari taš, ka t. dſeefmāš weenigi deewš war laudim pawehlet („ſažit“) un wina „wala“ — 8514 ſtahw wehl augſtaf par lauschu walu — 4821.

Œaſ, deewin, ſautineem
Remiht maſu kaħtinām. 9126, 5577, 4841.

Deewam wala, ne laudim
Par to manu augumīnu. 8514, 8596².

Bes tam fungam blafus nekad nestahw kalpi, bet gan laudis.

Pret kungeem, pret laudim
Stalbit staldu walodim. 6636.

Brihnās kungi, brihnās laudis,
Kur meitina tahdu nehma. 5850-52, 27055.

Bet wehsturiskā prozefā šchis fahrtas nefastinga, bet pahrwei-
dojās tahlaf. Bee kam fabeedribas pahrfahrtoschanās notifa ais ekono-
mistieem eemesleem un, nekātotees us politisko weenlihdšibu katras
fahrtas robeschās, tās sozjalā finā pahrschlihrās us pušem, us
schkirām; tā radās sozjalā neweenlihdšiba.

Trijfahrta fabeedribas weetā 12, g. f. Kreewijā jau redsam feschas.
Šchi prozefa dabu loti labi raksturo W. Klutschewskis. „Pirmatneja
fabeedriba faskaldijās diwās schkirās: eefarotajos un uswaretos. Tad
isweidojās trihs fahrtas — kunga wihri, laudis un kalpi. Weidsot,
katra no schim fahrtām schlehlās wehl us pušem. Pirmo fabeedrisko
formaziju darinaja brunots spehš, otro — schi spehša raditā likumdo-
šanas warā, trescho — kapitals, kura sozjalās fefas wajadseja atfal
atsiht likumdoschanas warai.“ (История сословий, 53).

Šchis sozjali ekonomiskais prozefš atspogulojees ari terminologijā.
Kreewu, germanu un latwju laudis dalas labos laudis, лучшие
люди, dy besten lute (R. fr., P. 1494, 9045), meliores viri (Indr.
fr., IV. 4. X. 14, XXII. 5), Wahzija — boni homines, un sliktos
laudis (LD., 5146—47—59), меньшие, худые, черные люди, Wah-
zija — minores.

Labu lauschu tehwis biju,
Labu lauschu mahmulina;
Waj es weena sliktu lauschu,
Man krehslina nepazehla. 18889.

Bajarina meita biju,
Ilgj sehšhu wainagā:
Weinu sliktā bildinama,
Ilgam labis kawejās. 9381.

Dišhu brahšu mahsa biju,
Ilgj sehdu wainagā:
Sliktam brahši man nedewa,
Labam drihši newehleja. 9472.

Labus laudis*) fauza ari weenfahrschi par „labeem“, „dy besten“
(R. fr., P. 3824, 4023) — 10698, 10681, 12106, 15359, „labajeem“ —
11891, 13209, 15363, 34244, „labeem wihreem“ — 8021, „labeescheem“
— 12409¹, 4099, 8767, 8869, 29819—20—21—22 un „labineescheem“ —
27466. Beeschi tai weetā fazija ari „leeli laudis“, большие люди
— 4814, 4816, 5021², 5244, 5245, 5693, 34252—53, kas nošhmeja to

*) Labi laudis: 4780, 4785, 4808-09-10-11-16-15-21²; 4974, 5005, 5020, 5021,
5093, 5088, 5301, 6677, 6871, 8327, 8347, 8350, 8542, 8583-84-85; 8664, 8720¹, 8789,
8827-54-55-56; 8921-22-35; 9015-33-64-93-99; 9119-22-94-95; 9277-10-25; 9356-95;
9428, 9502, 9731, 9937, 9958, 9962; 10064-114-274-609-944; 12446; 14025-116-848;
17144, 18119, 18889, 19594-95, 19752-53; 22267-288-647-843¹; 23000-340-905; 27348-
466-563; 34178-190 etc.

paschu, ko leeli jeb dischi radi (114. lp.). „Leela radā“ bij labeescha finonims. Bet ari b a j a r s bij tas pats — „dischi radi bajarini“ (3867).

Sliftus laudis*) sauza ari par „slifteem“ — 9381, 9472, 5970, „melneem laudim“, черные люди, чернь — 23843 un „maseem“ — 9126, 31211, 31191, jeb „maseem laudim“ — 12313, 22297-8, 22318, kas bij tifpat daudis tā „masi“ jeb „sihki radi“ — 12130, 22242 un „masas tautas“ — 14856, 14880. „Slifteem laudim“ lauzineefseem bij Kreewijas teesibu awotos wehl otrš nosaukums смръдь, senflawu смръдь. J. Endselins scho wahrdu tura par slawu-baltu kopwahrdu, kas latwisfi skan „smirds“, laikam no smirdet. P. Schmidts wina atradis kahdā dainā, bet J. Endselins 1683. g. Elgera Polu-latinu-latweeschu wahrduizā ar nosihmi „semnees“. (Rakstu fr., XVI. 269).

Tā tad laudis dalijās bajaros un smirdos.

a) B a j a r s. Ka muhsu bajarš, leischu bajaras, freewu бояринъ naw atwasinams no бой, kauja, bet nahzis no turku-tataru walodām, wairs newar buht schaubu pehz tam, kad akad. Korschš un muhsu eeweh-rojamais sinologs P. Schmidts par to ir weenis prahtis. (Rakstu fr., XV. 36. А. Преображенский. Этимол. словарь, 40). Mongolu, mandschuru, tungusu, orotšchanu un goldu walodās fastopam wahrduš: bai, baja, bajan, kureem ir schahdas nosihmes: manta, bagatiba, bagats. Wistuwaš stahw turku wahrdam bajar mandschuru bajara, kas nosihmē labafos kareiwjus, gwardiju. Samdehl ari šaprotams, šapehz freewi ar scho wahrdu wispirms nosauza „lunga kara draugis“ (княжеские дружинники), kuri teescham bij labatee kara wihi jeb gwardija, šalihdsinot ar neapmahziteem pagastu semes šargeem. Bajarš un brihwš lunga šarotajs bij weens un tas pats. Ne wolti wezee maskaweeschu lihgumi atfahrto šeno norunu: „А боярамъ и слугамъ вольнымъ — воля“. Tikai wehlaf scho wahrdu atteezinaja ari us dsimis labeescheem un wispahrl leeleeem semtureem, sauzot toš par „lauku baja-reem“, бояре земские.

Bet kas bij latweeschu t. dseefmu bajari? — Ja mehš pareisi šaprotam J. Krodsneeku, tad pehz wina domām bajari bij leelos freewu karos eewasats wahrds preešch (wahzu, freewu, polu) muischneeku jeb leelkungu apsihmeschanas. (Ši Baltijas wehstures, II. 131). Tomehr tagad, pehz P. Schmidta pehtijumeem, apschaubit bajaru latweetibu naw wairs eespehjamš.

Sautas dseefmu bajarš dsihwo tāpat tā tee latweeschu, kas šazerē par wina šawas dainas — winam ir šawa „bajara sehta“ — 4986, 31250, 31251, kuras mahjas wahrds daudšreis ari bij „Bajarš“. Šo peerahda katastro. Tā Nitaures Putnenu pagastā bij 1624. g. Bajaru Andrejš us wefela arkla, bet 1690. g. Bajaru Jahnis wairs tikai us 1/4 arkla. (WBL., 253. f., 329-b; 259. f., 110). Bajari nem few par šewām ne tikai latweeschu mahtes meitas — 14840, 14887, 14891, bet

*) Slifti laudis: 5146-47-59, 9017, 9381, 9472, 9565, 9616, 9968, 10681, 10930, 14856, 18889¹, 22241, 22286, 23843 w. etc.

pat bahrenes — 4986, 4991, 5104. Samdehl bajars ir dainu dseeda-tajam faiminsch — 3807 w., 31299, bahlinsch — 28605 un lihgawainis, Surpretim wahzeetis un kungs naw latweescheem ne „tauteetis“, ne „meeschu arajinsch“, ne „maises dewejinsch“ un wahzeete naw nekahda „tautu meita“, „malejina“ waj „lihgawina“. (Rakstu fr., XV. 38). Ta tad attriht prof. Pogodina domas, ka bajari bijuschi tee paschi, kas fungi jeb wahzu muischneeki. Dainas leezina, ka fungi bij augstas eedsihwotaju slahnis nekà bajari, kuri nekad nedabu kunga meitas par seewam — 15273, 22209, bet kuru lihgawas gan sawa jauniba daudsreis bijuschas kunga kalpones un gaitneezes:

Kunga lopus ganidama,
Top bajara lihgawina. 29535.

Skaidri, ka bajars nebij kungs, nebij wahzu muischneeks. Bet ja nu winsch bij paschu latweeschu zilweks, tad kahds bij wina sabedrifkals slahwollis?

Uf to atrodam daschadas atbildes.

„Konwersazijas Wahrniza“ lakoniski fasa: „bajars — muischneeks, muischas ihpaschneeks“ (28. lp.). — J. Endselins: „Ra fengreeku waloda agathoi (labe) jeb aristoi (wislabatee, no kam „aristokrati“) apsihmeja muischneeku kahrtu, ta ari senlatweescheem ir bijusi sawa par „labajeem“ jeb „labeescheem“ faukta leelmanu kahrtu; un isteizeens „daschs labs“ fenal ir nosihmejis: daschs leelmanis“. (Rakstu fr., XVI. 268). Schi formula mums buhtu peenemama tifi tad, ja J. Endselins peelaish, ka forma „leelmanis“ ir tahda pat tautas etimologija no wahzu „leimanis“ (sem wahrda „leels“ eespaida), ka freewu forma бояринъ bij tautas etimologija no turku-tataru bajar (sem wahrda бой eespaida). Tad „daschs labs“ nosihmetu „daschs leimanis“.

P. Schmidts raksta sawa „Etnograf. rakstu fr.“: „Bajari bijuschi ta ta feno latweeschu muischneeki, wismas bagati faimneeki ar leelam faimem.“ (l. 73). Schis formulas beidsamai pusei ari mehš waram peeweenotees. Un winai peefriht ari U. Winters, teifdams: „Man naw sinama neweena t. dseefma, kur bajaran leeto muischneeka, leelkunga nosihme. Ur scho wahrdu weenmehf saprot kahdu zeenigaku personu stary few lihbsigeem, stary sawas paschas kahrtas lozefkeem (ein Vornehmer unter den eigenen Standesgenossen), bagatu faimneeku prestata nabagam...“ (Magazin d. Litt. Ges., XX. 3, 103). Bet polemisedams pret U. Winteru, P. Schmidts issaka sawus usfkatus par bajareem dauds kategoriskata weida un mehš, deemschehl, newaram wairs tahlak winam fekot. „Ja nu wisam aplahrtejam tautam bij sawi waldneeki un muischneeki, kadehl tad gan latweeschi buhtu bijuschi par kahdu isnehmumu... Ja nu pee freeweem, leischeem un poleem bajars nosihmeja muischneeku, kadehl gan latweeschi buhtu aisnehmufchees scho wahrdu nepareisa un gluschi newajadsga nosihme... Wisu to pahrlkekot jadoma, ka bajari ir bijuschi fenee latweeschu leelkungi jeb muischneeki... Un buhtu ari jabrihnas, ka tautas tradizijas nebuhtu nekahdas wehsis

par privilegetam latweefchu fahrtam, furas tatschu peemin ari wezatäs kronikas." (Rastu fr., XV. 40—1).

Jau agraf mums bij isdewiba isteiftees, fa „fahrtä“, „privilegetas fahrtas“ un „fahrtu privilegijas“ ir stingri noteikti walstis teefibu jehdseeni, furas nemas newar atteezinat us aiswalsti jeb dsimtisfatwerfmi. Ja wispah rrib wahrdu fahrtä (сословіе, Stand, status) peelahgot dsimtis eefahrtai, tad war teift, fa wisi dsimtis bahlini peedereja pee weenas brihwo pilsonu fahrtas jeb laudim. Schi fahrtä bij privilegeta tikai atteezibä us ahrdsimneeceem, fweeschineeceem — falpeem un wergeem. Wisi kronistu nosaufumi meliores, seniöres, dy besten un tml. nosihmeja to paschu, fo tee nosihmeja Wahzijas fenrastos un teefibu awotos, proti: „laudis“. Uri par Kreewijas dsimtisfatwerfmi sinam to paschu. Luht, fo rastia M. Djakonows: „Senfreewijas brihwo lauschu widä pastahw tikai daschadas schkiras (классы), bet naw nodalijumu pehz fahrtam (сословія). Pastahw ekonomista, ne juridiska starpiba. Pahreechana no weenas schkiras oträ attarajas weenigi no personaas mantas stahwolfa... Bajari bes schaubam bij semes labaji. Wini bij waldoschä schkira — leeli semturi un wergu ihpaschneeki. Bajaros eespeeschas ne tikai garidsneeki, bet ari semneeki. Bet bajaru dehli it nebuht nepaleef par bajareem pehz dsimuma. Pee-deribu pee schis schkiras newar mantot.“ (Очерки общ. и государственнаго строя, 4, 72—88). Gluschi tahdos pat eefkatos ir ukrainu wehsturneeks M. Gruschewskis: „Labee jeb leelee un masee laudis bij pateefibä eedsihwotaju schkiras, kas atschkhräs ar sawu amatu un ekonomisko stahwolli, bet ne fahrtas schi wahrda ihstä nosihmē.“ (Исторія України Русь, III², 301). Ra bajari Senlatwijä nebij fahrtä, bet tikai schkira, to leezina ari bajaru latwiskais nosaufums „labi laudis“. Sä tad ne „labi fungi“ waj „labi kalpi“, bet „laudis“.

Par latweefchu bajaru schkiras fainneezisko stahwolli wisai interefantu un wehrtigu pehtijumu ir fneedsis jau 1910. g. R. Klauustinsch rakstä: „Letischer Grundbesitz während der Ordenszeit“. Lai gan winsch weenä weeta bjarus sawz par fahrtu (Bajarenstand), bet oträ par schkiru (Klasse), tad tomehr noslehdsot sawu istirsajumu winam jatshst, fa „bajari nebij kahda teefiski noschkirta eedsihwotaju fahrtä, fureem pretim stahwetu tahda pat teefiski apweenota flitto lauschu schkira. Ne teefibas waldija toreis, bet faktisks spehks, balstits no bagatibas, semes ihpaschumeem un dsimtis waras.“ (Balt. Monatschr., 1910, 446 un 363.)

Bet ja nu 11—13. g. f. lauku bajari Kreewijä nemas wehl nebij fahrtä un tä tad nebij ari muischneeziabas, tad naw ne masakä eemešla Domat, fa feneem latweefcheem pirms wahzu eebrukuma buhtu jau bijusti kahda privilegetu muischneeku jeb leelfungu fahrtä. Bij gan wineem sawi leelfungi, великіе князья, reges magni, kunige, bet tee nebij muischneeki. Bij ari „lauschu“ wirsejais flahnis jeb labeeschi, bet wini atschkhräs no flitteem laudim jeb smirdeem tikai ar sawu бага-

tibu un semes platibu, ne ar sawam politiskam privilegijam. Tā tad ari 11—13. g. f. labeeschi nebij muischneeki, nebij kahrta.

Seesa, P. Schmidtš aisrahda loti dibinati, ka widus laikos freewu, polu un leishu bajari no kara draugeem (дружинники) un labajeem bij pahrwehrtuschees par muischneekeem, kureem pretim stahweja semneeki kà semata kahrta. Leishu wahrds bajoryste (bajariba), polu szlachectwo, freewu дворянство teescham nosihmē muischneezibu. Tikai janostaidro, kurā g. f. tas notifa Latwijā.

Naw muhsu noluhšs šche tehlot lehnu eekahrtaš attihstibu. Utgahdinastim tikai to, us ko jau 1902. g. aisrahdija M. Silinsch: „Muischas (igauņu mois, fonu moisio, šehtā) jehdseena latweescheem fenatnē nemas naw bijis. Tas wispirms isweidojees Igaunijā, it femischki Harijas un Wirijas pawalstis, kas peedereja Danijai.“ (Rigas Uwise, 1902., nr. 23). Muischā bij kunga šehtā, Herrnhof; tahds lehnos atdots semes gabals, kas atradās ahrpus un starp pagastu nowadeem; ta bij šehtā, kas dibinata ne us pagasta, bet muischas semes (Hofesland, мѣзная земля); kas pee pagasta nepeedereja. Surpretim katastro leezina, ka „bajaru šehtas“ atrodas pagasta nowadā. Ari muischneeka jehdseens janostaidro wispirms. Ja šcho wahrdu leeto tahdā pat nosihmē kà Abdel, tad muischneeziba, Abdelstand, bij sinama dischziltiga privilegeto eedsihwotaju kahrta, kurai pretim stahweja diwas ne muischneeku kahrtaš — pilsoni un semneeki. Pirmo reis šcho kahrta preteschkibu starp dischziltigeem (geadelde) un nedischziltigeem (ungeadelde) esam atraduschi formuletu tikai wehl 1533. g. Reweles pilšehtas domes atbildē Harijas-Wirijas bruanneezibai, kura wispahir ir behdigi pasihstama Baltijas wehsture kà senās igauņu un latweeschu brihwibas apkarotaja. (L. Arbusow. Akten und Rezesse d. livl. Ständetage, III. 325, § 4). Patš wahrds Abdel, muischneekš nahl preeškā gan agrak. Pirmo esam šastapuschi Baltijas pilšehtu konferenzes (Städtetag) lehnumos, kura šanahza 1521. g. Walmeerā. (L. Arbusow, l. c., 110, § 12 un 13). Wahrds „muischneekš“ kà zeema nosaukums pirmo reis neapšchaubami konstatejams 1468. g. Umurgā (Moyseneken, GU., 441). Samdehl pilnigi japeekriht M. Silinam, ka lihds 15. g. f. otrai pusei, lehnū sistemai pastahwot, tahdu semes ihpashneeku ar neaprobeshotām teesibām us sawu semi muhsu dsimtenē nemas nebij un tā tad nebij leetojami ari wahrdi Abdel, muischneeziba.“ (R. Uwise, 1902., nr. 19.) Muischneeku kahrta radās lihdsteku ar semneeku kahrta un dsimtuhšchanu. Bet isteizeens dsimtssemneekš, ersbur, atrodams Widsemes muischu šenrakstos tikai šaktot ar 1483. gadu. (GU., P. 517). Ja nu lihds 15. g. f. otrai pusei Baltijā nebij wahzu muischneezibas šchi wahrda ihstā nosihmē, kà tad war runat par latweeschu muischneekeem lihds tam. Un peelaist domas, ka tee bihtu raduschees 16. g. f. un wehla, kad eestahjās dsimtsbuhšchanas nafts, naw pamata. Bet kahdas tad bij kahrtaš Latwijā no 13—16. g. f. — Šche no šwara mums apštatit tikai diwas no tam: leimanus un laudis. Ra tās bij diwas daschadas kahrtaš, redsams no kahda 1472. g. šen-

raffa, kurfch fchkir „leimanu semi“ (leman land) no „laufchu semes“ (lude accker. *GU.*, *P.* 433). Starpiba bij ta, ka leimanu seme nebij apgruhtinata ar semneeku klaufcham un nodewam, jo leimanim ka semes kunga (biftapa, ordena) kara gainneefam (wafalim) bij janef weenigi kara deenastis. Leimanus fchkiroja fkatotees pehz ta, waj winsch dabuja fawu semi ar „laudim“, waj bes teem; ar wahzu lehnu teefiham, waj ar zitam. Pirmos t. ds. fawz par kungeem, otros weenfahrfchi par leimaneem. Pirmee parasti bij wahzu dsimuma, otree — newahzi.

Wahrdu „bajars“ neefam atradufchi neweenâ Widsemes fenraffa. Ja bajari buhtu bijufchi fahrta un pee tam wehl latw. labeefchu fahrta, fas ar fawam teefiham un peenahfumeem atfchirtos no „laudim“ un pazeltos wineem pahri, tad pilnigi nefaprotams, ka waretu tif dauds dokumentu finti paeet winai garam, ja tee tai pascha laikâ peemin wifas pahrejâs Latwijâs eestahdes, fahrtaf, fchkiras un amata perfonas, ka: semneekus (semenicken 1335. g. *GU.* *P.* 62), winu zee-matus (semath — 1498. g. *GU.*, *P.* 628), pagastus (pagasta — 1354. g. *GU.*, *P.* 79), pagastu wezafos, oldesten unter der pagasten — 1472. g. *GU.*, *P.* 440), leimanus (leyman — 1350. g. *GU.*, *P.* 73), laideneekus, fas atpehrfas no klaufcham ar laides naudu (leydegheld — 1385. g. *GU.*, *P.* 121), muifchneekus (Moyseneken 1468. g. *GU.*, *P.* 395), laudis, algadschus un drellus (lude, medelinge, drellen — 1386. g. *GU.*, *P.* 127), kalpones jeb meitas (meyte — 1419. g. *GU.*, *P.* 223) un t. t.

Es to waru iffkaidrot tikai ar to, ka bajari ka finama teefiffa korporazija nemas nepastahweja. Ziftahl winu preefchstabwi — discho radu labeefchi, wezaji un wirfneeki bij apdahwinati ar lehnu grahmatam, tif tahl wini preefch wahzu kungeem bij wafali un tita fawkti wahzu dokumentos par leimaneem; ziftahl feno bajaru eeradumu teefibas waj weenfahrfchi de facto eeguhtâ wara uf leelafeem semes gaba-leem nebij fawâ laikâ apstiprinata waj atjaunota ar lehnu grahmatam, tiftahl fchee bajari nebij leimani un ka teefibu objekts neatschfihras no fawas fahrtaf fliftakeem, masakeem un nabagakeem brahleem — fmirdeem, ar kureem tos fawza weenâ kopwahrdâ par „laudim“ t. i. brihweem pawalfstneekem.

Bet ka labi, ta flitti, leeli un masi laudis bij teefiffa fina weenadi kunga klaufitaji, fo leezina fefofchâ daina:

Dihwojat, Labi Laudis,
Ra bitites stropina,
Neturat eenaidina,
Weena kunga klaufitaji. 34190, 31227.

Naidis, t. i. fchkiru naidis teefcham bij radees starp labeem un flifteem laudim, tikai ne ais winu preteschibam teefibas, bet gan faimneeziffa stahwofli. Surpretim leimani kungam neklaufa — 9568.

Sinans, paschi latweeschi pehz weza paraduma wareja wehl 13.—16. g. f. turpinat fauft par bajareem fà tos labeesjus, kuru wahzu semes fungi bij pazehluschi leimanu fahrtà, tà ari tos, kas bes wifam bissapa waj ordena mestra pergamentu teesibàm fehdeja sawàs leelajàs bajaru fehtàs fà „daudsturofchi“ semturi-leelsaimneeki.

Samdehl ari bajari jeb labeeschi bij tikai „leelakee“ sawà pagastà, „labakee stary pagasta laudim“ (pagestlude — 1424. g. UB., VII. P. 159), „wezakee“, fad tee eenehma pagasta amatus; „bagaturi“ (mongolu bagatur, freewu богатый, leischu bagotyrus) jeb bagatneeki sawà fehtà, falthdsinot ar ziteem zeemineem massaimneekem.

Brahli mani bagaturi
Sahbatos seenu plahwa;
Es mahina nabad sine
Ar fahrtlina wihsitem. 3858¹, 31178.

Pupu seedu man sirdsiasch,
Linu seedu zepurite;
Rad es jahju par laukeem,
Saf' man leelu bagatiru. 29900
War. 4: muischineetu.

Rà „bagatur“ bij tikai bagata faimneeka, ne funga apsihmejums, tà „bajars“ un „bagats“ fhuht sinonimi.

Bajars mani fahjam spehra,
Schleet Deewianu neredjam. 31185.

Bagats mani nabad sinu
Ar fahjianu sweizimaja. 31173-4-5.

Ja bajari buhtu fahrtà, tad wineem pretim t. dseesmàs wjadsetu stahwet zitai fahdai semakai fahrtai. Bet bajara antagonists ir „nabags“. Ne welti Bardna tehws weseleu nodatu nosauzis „Bajars un nabags“.

Bajarinis man wajaja,
Ro es ehdu nabad sinisch. 31182-1, 31210.

Rahdu reisi nabad sinis
Bajarami maifi dewa. 31207.

Stary „bajara tehwa dehleem“ — 31236 jeb leelsaimneekem un „nabagaja dehlineem“ — 31232, kuru dsihwoja tikai uf arkla pufem ($1/4$, $1/8$), waj kuru weselee arkli bij aishgahjuschi postà aif faimes waj inventara truhkuma, atradàs wehl weena staryschkera — „widuwejee“ jeb fahksaimneeki, kuru semes platiba bij masaka ($1/2$) fà bajareem, bet kuru tomehr bij peeteekofchi pahytikufchi.

Es neeschu pee bajara,
Ne pee wisa nabad sinu:
Bajaram dand darbina,
Nabagam maj maifites.
Eesch' pee tahda widuweja,
Buh darbinsch, buhs maifite. 9715.

Bajari fà bagati leelsaimneeki pastrihpoja un iszehla sawu pahra-kumu ar lepneem sirgeem, ehkàm, apgehrbu un sawu feeweeschu rotàm.

Wini brauza ar balteem sirgeem — 9565, wīnu leepu galdi bij balti balinati — 9962, wīnu meitas un lihgawas „fā baltas abbelites“ staigā baltās wilnas wilnainēs — 5586, kuras trihzet trih3, ſkanet ſkan — 31257 no diſcheem ſudrabeem — 5643; wīnu flehtis pilnas meeſchu, rudſu — 31246; wini ehd „puhru (kweeſchu) maiſi“ — 31184, wīnu meitas „krehjumā uſauguſčas“ — 31196; wineem apzirni „pehrnee puhri“ — 31245, kuruſ tee uſ „pagaideem“ aiſdod nabageem — 31193; wīnu kabatas pilnas — 31233 ſihtas naudas un dahlderiſchu — 31258; wīnu ſehtā treji wahrti, wiſi ſudraboti — 31179 un nama jumenta galinā trih3 engeli bungas ſt — 31235.

Rā bajari jeb labeeſchi tika par ekonomiski ſtiprako un tamdehl waldoſcho ſchīru Senlatwijā? — Tas iſſkaidrojams deeſgan ween-
kahrſchi.

Ja tagad redſam leelpiſhehtas blakuſ maſpiſhehtām un leelwalſtis blakuſ walſtim, pee kam pirmās ar ſawām komunalām (Rīga, Zehſis) waj nazionalām (Kreewija, Latwija) bagatibām wairakahrt pahriſpeh3 otrās, tad 13. g. ſ. Latwijā bij „diſchi radi“ jeb leelaſ dſimtis un „ſihki radi“ jeb maſi laudiſ. Saprotams, ka bahlinu ſkaitis pirmajāſ bij daudſ leelaſ nekā otrās. Tamdehl meera laiſoſ diſchee radi wareja eekopt daudſ wairak meſcha ſemeſ un, eeſtrahdajot arween jaunus lih-
dumus, paplaſchinat ſawa zeema nowadu uſ kopuma rehkina daudſ ahſtrak nekā maſi radi, kureem beeſchi pat nepeetika ar ſawu darba ſpehku ween, bet bij jaluhdiſi talkā pahrnawada zeemini. Tā radās dſimtis ar daſchada leeluma komunalām ſemēm. Katrai dſimtij bij atwairiſchanaſ teeſibas uſ tik plaſchu nowadu, kahdu wina wareja iſmantot — ar arllu (tihrumi), iſkapti (plawas) waj kapli (biſchfoki). Tā 1380. g. A. v. Recke atjauno Kopaschu lih3ju ſenās teeſibas ihpaſchi norobehoſotā meſcha kopnowadā „tihrumuſ eeſtrahdat, plawas eekopt un biſchfokuſ iſdeht, fā wini no ſenatneſ to ir darijuſchi“. (GU., B. 109). Tamdehl dſimtis un ſaimes leelumſ bij fā ſenat, tā wehl ordena laiſoſ galwenaiſi faktorſ, kaſ politiſki weenlihdſigoſ „laudiſ“ ſaſkaldija ſoziali neweenadoſ — laboſ un ſliktos jeb leeloſ un maſoſ.

Lai tiktu pee leelaſ kalpu ſaimes — 4606, 4730, 30288, diſchee radi weda ſrotaju karuſ uſ „tautām“ un kara guhſteknus padarija par wergeem. Rā Kreewijaſ bajari, tā latweeſchu labeeſchi bij wergu ture-
taji. Bet par to zītā weetā. R. Klauſtiniſch ir peerahdijiſi, ka „ſenat nowadi, ſewiſchki tur, kur tee atradās nedalitā ſaimes tureſchana, bij loti neweenadi. Bagatām ſaimēm bij 8 reiſ wairak ſemeſ nekā maſak mantigām.“ (Balt. Mon., 1910, 362). Schi ſozialā neweenlihdſiba jau redſama no Kurſemeſ biſkapa zeema Barboneſ inventara, kuru bij nolau-
pījuſchi ordena ſrotaji ap 1300. gadu. Tas jadomā bij leelaſ zeemſ, jo winā atradās biſkapa labibas flehtis ar pagaſta nodewām. Starp peezeem zeetuſcheem ſemneeeem pirmā weetā minetſ Lembitſ, kuruſch, jadomā, bij zeema wezakaiſ un bajariſ. Wīnam nolaupiti: lopi, 40 puhri labibas, 6 zirwi, 4 kapli, 6 ſirpi, 2 wairogi, 2 ſchkehi, 16 pa-
kawas, 40 klapi un tml. Tarpretim ziteem zeemineem ſirpi, zirwi

un kaplu fkaits bij tifai 1—2. (UB., I. P. 775). No fchi inwentara faraksta jaslehdi, ka Lembifcha fainneeziiba bij 5—6 reiseš leelaka par pahrejeem zeemineem; ka ar wina 6 zirweem un firpjeem strahdaja leelaka kalpu faine; ka winsch patš bij bifkapa kara gaitneekš (fchkephi, wairogš) jeb leimanis, kuršch semi bij dabujis par fawu deenastu.

Par labu domam, ka bajari bij fahrta, waretu eebilst wehl to, ka dainas atschkir tufschus bazarus no „daudsturofcheem“ — 31221. Bet taš norahda tifai uf bazaru fainneeziibas ufkopto waj nolaišto stahwofli, un nefa neleezina par paschu bazaru atteezibam pret semes fungu. Uri fainneeki war buht tufschu un bagati.

Čsam atradufchi tifai weenu t. dseefmu, fur drofchi eet runa par bajareem ka par finamu fabeedrifku kopibu, proti:

Ro domaji, tautas dehls,
Bazaros eestahdamš?
Ne tew tahdi bruhni fwahrki,
Ne barota kumelina. 22272.

Kur fchi daina ufrafstita, naw finams. Bet „bruhnee fwahrki“, „barotš kumelinsch“ leezina, ka te muhsu preefšchâ teefcham jachtneekš („raiteneekš“, Reiter“ — 27638⁶), kuršch ar fawu firgu un apgehrbu „eestahjees“ pee kunga kara deenastâ (Rošdienst).

Leeta ta, ka bifkapa waj mestra wafaleem tifa ufiffts par peenahkumu ne tifai pascheem eerastees kara gaitas, bet stahdit kara spehka ari no fawas semneeku semes, famehrâ ar winas arflu fkaitu, kara firgus un apbrunotus jachtneekus. Pehz 1640. g. sweedru noteifumeem if no 15 arkleem wajadseja dot weenu jachtneeku (raiteneeku). Waj jachtneekus lehnu semes turetajs refruteja no wahzeescheem, waj newahzeem, ta bij katra wafata perfoniga darifchana.

Jau no 1599. g. katastra redsam, ka muifchneeki walidibas peeprafitos kara firgus peedfen no pagasteem. Ša diwam Zehsu wafam jatur weens „labš kara firgš“ (her pferdt, 76 L.). Parasti dšimtssemneeki firgu weeta mafaja naudu — no katraš fehtas 2 mahrfas (Raunâ, 79 L.). Turpretim brihwsemneeki ar naudu atpirktees newareja un teem ne tifai ka bij kara firgi jaudsina (Raunâ: „die frei pauren müssen auch ein her pferdt halten“, 79), bet pascheem jaet waj jadod raiteneekš. Par to, finams, wini dabuja semi, kas nebij apgruhtinata ne ar fahdam zitam flauscham. Ša Oberpahles semneekš Anfis Sussa dabu 6 wahzu arklus semes par to, ka winsch „tura kara gaitas“ (den rossdienst thuet, 99). Wehl wairaf, paschu dšimtssemneeku brihwlaifchana notifa taišni tai noluhka, lai dabutu kara gaitneekus. Ša herzogš Rahrlis bij eezehlis 3 Kaweras zeema fainneekus Oberpahle par brihwsemneekeem un „ar jahfchanu“ (zu frigburen gemacht haben, und mit reitten, 100 L.). Katram no wineem bij diwi arkli semes.

Uri muhsu dainu bajari beeschi bij tahdi brihwsemneeki, lai deneekei, kas bij atlaišti „kara jahfchanas“ dehš no flauscham; furi no kara dehkam atgreesas „flibam fahjam, tislam rokam“.

Rur palika bajari ni,
Nedsird wairs aurejam?
Rlibas kadjas, tiffas rofas,
Neteef wairs kumeia. 31219.

Lai gan praktiskâ dshwê laideneeks jeb brijwsemneeks beeschi bij bagataks par leimani, kuresch schad tad bij kungs tik par $\frac{1}{8}$ arkla semes (WBL., 259-a f., 749), tomehr juridiskâ starpiba bij leela. Brijwsemneeks bij un palika semneeks (frigbur), kuru muischneeks us dashesem gadeem atlaida no muischas klauscham, ja winam wajadseja naudas (Laidegeld), waj kara raiteneeka; tik ilgi, kamehr laideneeks fahrtigi maksaja sawu brijwlaishanas naudu („frevgeld“. WBL., 259 f., 518. l.) Leimanim bij kabata biskapa waj mestra lehu grammata, ta winsch un wina pehznahzeji ir brijwi walts wasaki, kureem darishana tikai ar walts waru; kuri wareja ari kalpot muischneekem par „kunga biseneekem“, schilttereem, raiteneekem un stahrasteem (WBL., 253 f., 330-b), bet to darija us brijwa lihguma pamata; kuri bij padoti ordena waj biskapa eeredneem (fogteem, komtureem), bet ne otra leimana — wahzu leekunga — kalla teesai. Ja nu bajari jeb labeeschi bij wezs tautas eemihlets kopwahrdz wiseem teem sozialeem elementeem, kuri eenemdami daschadir teesiku stahwokli, ekonomiskâ finâ bij labat nostahditi nekâ parastee tehwa dehli, jeb „laudis“ slistâ nosihmê, tad bajaran war weenigi fault par schkiru, ne fahrtu. Tikai latweeschu un lihbeeschu bajaribas kuplakais seeds — „wezaji“ un senee „kunigi“ no biskapa waj mestra schelstibas pazehlas lihds neleelai un nestiprai leimani starpfahrtai, kura ar laiku atkal pasuda brijwsemneeku masas.

b) Smirds. Schim wahrdam Kreewijas wehsture ir diwas nosihmes: plaschakâ nosihmê par smirdeem sawa wifus kunga pawalstneekus jeb laudis; schaurakâ — tikai masos jeb slistos laudis.

No Kreewu Teefas redsams, ta smirds ir brijws zilweks. Gods par smirda nosishanu ir 40 griwnas, t. i. tikpat dauds, zil par kuru katru wasas wihru. Teesibu awoti runa par smirda sirgu (смердикъ конь), drawam un kalpeem (смердикъ холопъ). Ta tad smirds bij politiski pilnteesigs un ekonomiski patstahwigs tehwa dehls, kuras bij sawa sehta un tehwa nowads. Semes fargos winsch gahja kasham, kamehr bajaru tehwa dehli jahja jahschus. No smirdeem fastahweja plaschâs araju masas un wini bij galwenee pagasta maksataji.

Latweeschu tautas tradizijas smirdu sawu par tehwa dehlu (58 lp.). Wina personigas brijwibas pamats bij seme, tehwa zeems waj zee-mats. Tiklihds ta winsch beidsa waldit par to, beidsas wina fainneeziskâ neattariba, un zelsch us kalpa puifi bij wala — 3809. Sapehz dainas „tehwa dehls“ un „mahtes melta“ jeb smirds un smirdeete ir prestati kalpeem un kalponem (81 lp.).

Ja bajara tehwa dehla fainneeziba loti leelu lomu spehleja kalpi, wergi un bahri, bet bajaru meesigas meitas bij „dichas, lepnas, netifuschas“ — 31188, 31200, kas newihshoja pat sawa puhra peelozit — 7670, tad smirda tehwa dehla fainneeziba loti swarigs darba spehls bij „mahsinas“. Dainas winas dehwe par puszeema turetajam, un

winàm isprezotees, bahlini ir speesti nent tai weetà „tautu meitas“ par feewàm waj kara meitas par kalponem, lai waretu tahlaſ west fawu fainneezibu. Pehz Hupela, semneezei japrot „ezet, art, alus darit, malku zirſt un west, auſt un wehrpt.“* (Topogr. Nachrichten, II. 149).

Tahdu teefu fungi ſpreeda,
Tahdu mani bahlelini:
Wiſus darbus padarit,
Sew puhriinu peedarit. 7863.

Wiſi brahla leelt darbi
Uj manàm rozinàm. 6934.

Waj bij ſeema, waj waſara,
Es bahlinu darbiniza. 7748.

Druwâ man ſaule lehza,
Druwâ ſaule noreeteja. 3556—3601.

Es neeſchu ſchoruden,
Nepoſtiſchu bahlelina:
Es ſawam bahlinam
Leela darba daritaja:
Pluhzejina, plahwejina,
Kweeſchu rijas kuhlejina. 9718.

Beſ paraſtâ kalponu atalgojuma (wilnainem, lineem — 3549-48, 3552, 3567, 3563, 3573) mahſinas dabuja no bahlina wiſaſ lihgawaſ rotas, kad iſgahja pee wihra.

Seeweetes noteizoſchâ loma ſmirda fainneezibâ atgahdina mums wehl ſenafu laikmetu zilwezes wehſtured, kad wiſi ſemkopibas darbi atradâs ſeeweefchu ſinâ, bet wihri kopa lopus un nodarbojâs ar medibâm; kad ſeewaſ darija alu, bet wihri ſehja ſeeruſ. Schis ſeeweetes ſwarigais fainneeziklais ſtahwofliſ bij par zehloni winaſ de facto pilnteeſibai un weenlihdsibai gimenê un faimê.

Nelaudis. Sem laudim atradâs wehl plaſchſ eedſihwotaju ſlahnis, kuru tautas dſeeſmas ſauz ar weenu wahrdu par „nelaudim“ (pehz analogijaſ: Laime — Ne laime, deena — nedeena etc.).

Lauſchu mans tehwiſ bija,
Lauſchu mana mahmulina;
Waj es weena nelautinaſ,
Man trehſlina nepazehla. 18889.

Nelaudis bij ſozialſ miſtriſ, dſimtiſ ſabeedribas apaffſchahita, kur ſatikâs zilweki ar daſchadu pagahtni, ar daſchadam iſredſem nahkotnê, ſweſchi pehz walodas un gara, ar neweenadu teeſiſku ſtahwofli. Utrodam tur zilwekuſ, kaſ bij pilnigi beſteeſigi wergi, padoti kungeem un laudim kâ leetas, kâ teeſibu objektiſ; kureem nebij ne maſakâs juridiſkâs darba ſpehjaſ; kuru weenigais ihpaſchumſ bij winu muſtuku darba ſpehtiſ. Ne walſtiſ, ne dſimtiſ dſihwê nekahdas dalibas wini nenem. Bet ſtarp nelaudim bij ari puſbrihwu un atfarigu klaufitaju elementſ, draugu un bahra behrni, kuru beſteeſiba bij pahrejoſcha un turpinajâs tikai lihds winu pilngadibai; kuru juridiſko darba ſpehju nomirdinaja uſ laiku „lauſchu“ aibildniba.

No wisam netauschu grupam wisdroshafas sinas mums ir par paschu semako no tam — par kalpeem.

a) Kalpi. Baltijas senrakstos winaus fauz par drelleem, no wezseemelu thräl, kurfch Gotlandes teesibu grahamatā „Gutalagh“ no 13. g. f. beigam tulkots lejaswahzu walodā ar drell un nosihmē nebrihwo, Unfreier. (N. Lübben. Mnd. Wörterb., 84). Wisbijas pilsehtas likumos par drelleem fauz kalpu, Knecht, un ari tagadejais sweedru träl nosihmē to paschu; traldom, Drellschaft — kalpiba jeb werdsiba. Ka ari Baltijas wehstūrē drelli bij tas pats, kas wergi un kalpi, redsam no kahda lihguma paralelteksteem, kuru 1323. g. noslehdsa Leetawas karalis Gedimins ar Wisdsemes un Tgauntijas semes fungu pilnwaroteem. Kur lejaswahzu tekstā stahw drel, tur latinu — servus proprius, t. i. wergs. Schi jehdseena preststats ir „brihwō zilwekō“, un minetā dokumentā teeshām drelleem nostatiti pretim — vrie man un liber homo. Wisa schi weeta skan tā: „Ja kahds drellis behg no weenas semes otrā, tad winsch ir jaisdod, ja to peeprafa. Bet ja brihwō zilwekō grib zelot no weenas semes otrā, tad winsch to war darit.“ (UB., II. P. 155). Tā tā brihwu zilweku kahrtas nosaufums bij laudis, tad drellis wareja peederet tikai pee „nelaudim“. Tā ari bij. Jo muischu senrakstos drelli mineti atfewischi no laudim: drellen und leute. (GU., P. 223). Starp drelleem un laudim atradās wehl weena starpschira — algadschi, medelinge, Mietlinge, kuri mineti jau 1386. g. (GU., P. 127). Nestatotees us sawu ekonomisko atkaribu no kungeem un laudim, schee laufstrahdneeki tomehr teesiskā sinā nebij darba deweja personigs ihpachums.

Daschos dokumentos par drelleem nosaukti tikai wihreeschu dsimuma kalpi, kureem blafus minetas kalpones jeb meitas (maged — UB., V. P. 943; meyte, drellen — GU., P. 223). Zitos drelli ir kopwahrdōs preefsch kalpeem un kalponēm (alle drellen in myne hove, megede unde knechte. GU., P. 211). Pehdejais senrakstis ir wasala Otto v. Itzkula testaments, kurā tas — sawas dwehseles atpestischanas dehl — atlaisch brihwā wisus augschā minetos muischas kalpus un kalpones, kas peerahda, ka pehdejee nebij algadschi, bet wergi jeb drelli.

Parasti eet runa tikai par wergeem, kas strahdā muischās. Bet kahdā dokumentā no 1436. g. peemineti ari Nowgorodas bajara drelli (boyaren drellen. UB., IX. P. 45), kureem freewu teesibu awotos stahw pretim боярский холопъ. Walodneeki domā, ka freewu wahrdōs холопъ, senlawu chlap un latweeschu kalps ir weens un tas pats. Samdehl mums ir pilnas teesibas us preefschu wiszaur drellus faukt par kalpeem.

Muischas kalpi weenmehr zentās atswabinatees no sawas kalpi-bas, Drellschaft, un melleja patwehrumu ais pilsehtas seenām, kur tos sahkmā labprahst usnehma. Nodsihwojuschi tur sinamus gadus, wini eeguwa pilsonibu un bij glahbti. Samdehl muischturi ishuhtija ihpachus kalpu kehrajus us pilsehtām un tirgeem, kuri tos gahba zeet un weda pee pilsehtas fogā, prasidami wina isdoschanu. (UB., V. P. 943).

Bet pehdejee pret to zehla wiſadaſ eerunaſ, praſidami, lai waſali pee-
rahda ſawas teeſibaſ uſ pilſehtâ ſakerteem kalpeem. (U. B., IV. P. 755).
Tâ iſzehlâſ gara ſaraſtiſſchanâſ ſtarp pilſehtâm un ſemeſ kungeem.
No ſcheem laiſkeem uſglabajeſ kaħdſ intreſantſ ſenraſtſ, kuru Rur-
ſemeſ biſtapaſ Gotſchalſ 1424. g. no Pilteneſ noſuħtiſ Rigaſ pil-
ſehtai:

„Zeem zeenijameem un ſapraħtigeem wiħreem, Rigaſ birgetmeiſteram un
raħtei, muħſu ſewiſſcheem draugeem

Gotſchalſ, Rurſemeſ biſtapaſ no Deewa ſcheħlaſtibâſ.

Muħſu draudſigo ſweizeenu un wiſu labu jau eepreeſiħ. Zeenijamee
miħtee draugi. Meħſ atkaunam juħſu piſſoneem, kraħmu tirgotajeem, ſwe-
neekeem un pahrdewejeem muħſu juħrmalâ pee Kolkâſ raga, Għbbewalka,
Maſâſ un Leelâſ Irbeſ, kâ ari uſ Ronu ſalaſ ſew peħu dħiħt, ſweĵot, piħt
un pahrdot, bet no tam mums nezeleſ nekaħdſ labumſ, jo wini a iſwilina
mums muħſu laudiſ uſ ſawu pilſehtu, proti toſ, kaſ daudi
paradâ un nedomâ maſſat, un ari toſ, kaſ wiſa pagaſta
preeſiħâ teel teeſati, kuruſ meħſ ſemeſ wezajeem (olde-
ſten des landeſ) noſuħtam, un kuru par wineem ſpreeſiħ
te eſu (de en er recht aſſpreken), kâ to ſemeſ teeſibaſ (lantrecht)
no ſaka. Un kad meħſ ſawuſ laudiſ un drektuſ, kaſ no mums aiſbeħguſiħi
uſ juħſu pilſehtu, uſaiĵinaam eeraſteeſ pee juħſu ſemeſ ſogeem, tad juħſu ſogi
praſa no mums leeziĵibaſ un peeraħdiĵumuſ. Bet meħſ neſinam, kaħdâ kaħrâ
taſ mums ir ĵapeeraħda. Waĵ mums ĵaħuħta ĵumſ muħſu ſemeſ graħmata
(lantbuck), waĵ muħſu wezaji, waĵ muħſu pagaſta laudiſ (pageſtlude),
waĵ muħſu eeredni, waĵ ari juħſ uſtiſeĵateeſ muħſu raſſteem un ſkaidreem
waħrdeem. Tamdeħt eſat tiħ labi, miħtee draugi, pahrunaĵat ſħo leetu un
weenoĵateeſ ſawâ ſtarpâ, kaħdâ kaħrâ meħſ waram peepraħt atpaſat no
juħſu pilſehtâſ ſawuſ laudiſ, drektuſ un ĵuħſtekaſuſ. Un raſſtat
mums weenu ſaprotamu labweħliĵu atbildi, lai mums nezeleſ tur ſaudeĵumi,
tur mums peħz taiſniĵibaſ peenaħſtoſ godſ un alga (lof unde lon). Sâpat
eſat tiħ labi un eſat peepaliħdſiĵi ſħiſ graħmataſ uſraħdiĵajam, muħſu kalpo-
taĵam, lai winam teel iħdoti muħſu drektuſ, ĵuħſtekaſuſ un parad-
neeſti, kuruſ peepraħt meħſ winam uſdewâm. Paſeekaſ ſweiki eelſiħ ta
Kunga uſ ilgeem laiſkeem. Raſſtiſ muħſu Pilteneſ piħi u. t. t.“ (U. B., VII.
P. 159).

ſħiſ dokumentſ intreſantſ tamdeħt, ka raħda mums, ĵif 15. g. ĵ.
ĵaħkumâ biĵ nenoorganifeta weħl pati kalpu ĵerſħanaſ un iħdoſħanaſ
leeta, jo patſ biſtapaſ neſin, kâ lai beħgluſ ĵuħſta un peeraħda, ka
wini naw briħwi laudiſ, bet beſteeſiĵi werĵi. Weħl intreſantaſ wiħſħ
tai ſinâ, ka uſdod mums toſ ekoſomiſiħtoſ zehlonuſ, kaſ radiĵa kalpu
kaħrtu, un taſ ĵuridiſiħâſ normaſ, kaſ winuſ ĵanĵioneĵa. Sa biĵ
briħwâ zilweka neſpeħĵa ſamaſſat ſawuſ paraduſ. Râ paradneeſ
wiħſħ tiħa ĵuħſtiſtiſ, liħtiſ zeetumâ un uſ teeſaſ ſpreeduma pamata pa-
fludinatſ par beſteeſiĵi; liħuma waħrdâ iħſtumtiſ no „lauſħu“ kaħrtâſ
un eelſaitiſtiſ „kalpoſ“. ſemeſ liħumſ, ne weena waĵ otra kunga pat-
wala, ir ta wara, kaſ „laudiſ“ war atneĵt winu ĵuridiſiħo darba ſpeħĵu
un toſ no teeſibu ſubĵetta paďarit par teeſibu objeħtu, par kalpu.
Tamdeħt kalpi biĵ iħpaſħa kaħrta. ſħiſ ſwarigaſ briħwâ zilweka
degraďeſħanaſ aħtiſ noteek ar paſħu lauſħu kaħrtâſ eeſtaħdeſ — pa-
gaſta teeſaſ ſpreedumu. Noteek ne peħz biſkaĵibaſ graħmatu teeſibu
preeſiħraſſteem, bet peħz ſemeſ, t. i. paſħu ſemneeħu liħumeem.

So apstiprina ari Walkas landtaga lehmumi, peenenti 1424. g. oktobri. See deklare, ka wiša semē neweenu kristitu zilweku newar noteefat waj padarit waj prasit par šawu wergu, isnemot diwus gadijumus (nenen cristenen mynschen richten eddir maken effte fordern sall vor eynen drille. UB., VII. P. 144). Schee isnehmumi ir: smags noseegums un paradš. Proti, ja noseedsneeks ir nosodits „pee fakla un rofas“, t. i. us nahwi. Bet ari tad tikai teefa war brihwu zilweku noteefat par kalpu, un pee tam ne ilgaf kà us 10 gadeem. Jo „neahdai kistiga zilweka kalpibai newar buht likumiga spehka ilgaf par 10 gadeem, un šchais pašoš 10 gados katram kristigam wergam ir teefibas atpirktees, maksajot par katru wehl nenokalpotu werdsibas gadu weenu mahrfu šawam kungam.“ Un wišpahr katrs kalps wareja šewi atbrihwot (entfryen) no šawas kalpibas, maksadams par katru teefas peespreesto šoda gadu weenu mahrfu. 10 gadi bij ilgafais werdsibas laiks tamdehl, ka šmagako noseegumu — šleptawibu wareja „par labu greeši“ (betern) ar 10 mahrfam šoda naudas. Šif dauds maksaja wihra galwa (вира, Wergeld).

Srihs gadi ni kalpu gabju,
Srihs wehrdini nopelniju. 13683.

Peezi gadi kalpeem gabju,
Peezi šaju šaschozini. 15627.

1424. g. landtaga lehmums nebij nekahds jauninajums, bet „weza teefa“ (olde wonheit), jo jau 1294. g. Šapfalaš pilšehtas likumu 10. pants nosaka, ka „katram kas brihwu zilweku pahrdod, waj tas ir wihreetis waj šeweete, un šew peesawina, jasaude šawa dšihwiba waj jalabo šawa waina ar 10 mahrfam šudraba pilšehtai par labu.“ (Fr. Bunge. Standesverhältnisse in Liv-, Esth- un Curland, S. 26., A. 59.)

Šai pašchā Walkas landtaga lehmumā lašam tahlaf, ka ja weens kungs peepraš otra kunga laudis, kas naw ne wergi, ne nosoditi us nahwi, bet palikuschi paradā, tad pehdejam jafamakšā šawu lauschu „taisnigi peerahditee paradi“, waj ari jaisdod paradneeks „pehz wezas teefas“. Šā tad werdsibā wareja nogrint maksat nespehjis paradneeks, ja wišch newareja atrast galwotaja un wina paradš šneedsas pahri par wehrdinu. Parada dewejam bij brihw tahdu wina ihpašchumā atdotu paradneeku šaistit pee abam kahjam. Ja wišch tam aplika wasčas tikai ap weenu kahju un to eeraudšija kahds zits, kam werdsibā atdota persona ari bij paradā, tad šchim otram kreditoram bij teefiba nemt paradneeku par šawu wergu. (F. Rostasch. Latw. semneeks, 65)

Ne tikai semneeki, bet ari wahzu tirgoni, šewišski Naugardā, beeschi tika paradu weetā pašchi panenti (vor zyne Schult genomen) kihlām par wergeem, kuruš freewu kuptšchi lihds ar zitām prezēm weda us tirgu. (UB., IX. 80, § 2, 19, 50). Tamdehl Hanšas pilnwarotee šawas konwenzijas ar naugardeescheem isghdā šew teefibas ispirkt wahzu tautibas paradneekuš. Par šchahdeem ahšsemju drelleem, kuri

„Istumigi un godigi pirkti, waj eeguhti, waj atwesti no netizigam semem“, runa ari 1424. g. landtags. R. Rkaustinsch peerahdijis, fa tautas dseefmu zihrulitis beeschi ir tikai simbolos eetweris bahlinsch dsehrajpuisis, kursch dsehrumâ tiktahl nowahjinajis sawu fainneezibu, lihds pirmâ bada un neauglibas gadâ kriht neatmaksajamos parados, fas to aiswed zitu werdsibâ un fweſchâ nebrihwibâ. (Druwa, 1913., 696. l.).

Kur tu dsehri, zihrulit,
Ka til staiti gawilê?
— Schodeen dsehru, wafar dsehru
Schagatinas frodjinâ;
Wafar dsehru rudsu ſeetu,
Schodeen zirwi pagiram. 2606.

Zihruliti, maſputnini,
Nedul' zela malinâ;
Tur brauz fungi, tur stahraſtas,
Tewi lihdsi aiswedis. 2621.

Tur jahj fungi, tur stahraſti,
Suhtis tewi malku zirſt. 2622.

Genems tewi karitê,
Aiswedis Wahzsemê.
Tur tew liſs malku zirſt,
Tur tew kraſtni kurinat. 2624.

Tur tew dos pupas malt,
Wara bungas rihbinat.
— Wai, Deewin, miht' Deewin,
Rad nu kluhtu atpaſaſ,
Rad nu kluhtu atpaſaſ,
Sawâ tehwa ſemitê!
Tehwam anga rudsi, meeschi,
Stalli daili kumelini. 2627.

Kalpos, kalpos tu, puiſiti,
Newaldisi tehwa zeema. 3809.

Sâ fâ te mineti stahraſti un karites, tad ſchis dainas par zihrlischa-bahlina guhstischanu newar buht wezafas par polu laikeem. No winam redsam, fa „zihrulitis“, kuram tehwa semê aug rudsi, meeschi, stalli behri kumelini un zeemâ daila lihgawa, ir simbolisets „tehwa dehls“ jeb fainneeks, kursch noteefats un atdots kalpos us Wahzsemi. Ja dsehrajpuisis jeb zeema brammanis eeparadojâs waj kahdu dsehrumâ noſita, tad nahza flajâ tautas dseefmâs til ſihmigi minetais stahraſtis (pagasta preeſchſtahwis) un fungs. Toreis fungs nebij wis weenfahrschs muischturis, bet sawa nowada waldneeks un adminiſtrators, kursch tuhlin pawehleja behglus, paradneekus un noseedsneekus kert. Tapehz jau fungs ar sawu „kariti“ flahst, ſanem zihruliti „bahlinu“ un aiswed wispirms us zeetumu. Karite gan weh laku laiku eespraundums, bet wezafâs dseefmâs ſchi wahrda weetâ buhs laikam stahwejuschi ziti wahrdi — zeetumâ un rozinâ — 2629¹.

Tur jahs fungi, tur stahraſtas,
Sanems tewi rozinâ;

Sanehmuschî rozinâ,
Celîsî tewî zeetumâ. 2628.

Lai gan daschas fenafas dainas wareja zeltees jau katolu laifos, tomehr leelums no guhsteknu dseefmam atteezinams uf 17. un 18. g. f., kad behglu buhschana nahza pilnos seedos. Loti sihmiigi ir tee darbi, kas guhstitam zihrulischam strahdajami. See ir parastee mahju darbi, kas muischu laudim darami: jazehrt malka, jakurina krahfnis, jadedfina un jadschsch ogleš, jamal pupas, jaet karâ — 2628, jafit bungas. Man schheet, ka pupas malt bij loti gruhti, jo tas fakaltuschas ka akment. Ur pupam un bungam bahliu = zihruliti beedina ka ar neis-pildameem darbeem. Schais dainas neattehlojas weenigi kahdas at-fewischkas gimenes nelaimes, bet gan wefelas lauschu grupas behdas. Tas bij 17. g. f., kad laudis leelaka wairuma tifa kerti un pahrdoti. (Druwa, 698—700) Naw jadomâ, ka daudfinata Wahz-feme aisween bij tagadeja Wahzija. Sa beeschi sauza katru fwefchu semi — 22471. Sa wispahrbij nesinamâ zitureene „ais juhrinas“, „ais uhdens“ — 4230, 4821, kur fungi aissuhstija bahliuus karâ waj kalpos. „Kreewu Seesâ“ ir ihpachsch nosaufums „закупъ“ preeffsch schahdeem paradu wergeem (долговой рабъ) un pati paradu kalpiba (долговое холопство) ka juridischs instituts eeweesufes Kreewija no Skandinawijas.

Bej noseegumeem un nespehjas samakfat sawus paradus, par werdsibas zehlonneem Baltija wareja buht wehl: peedfimschana no wer-gos atdoteem wezakeem (de van drellen geboren) is. UB. IV. 1519, § 30) un saprezeschana ar wergeem:

Wahrgu mani fungi sauza,
Wahrgu sawi bahlelmi.
Waj tamdehl wahrga biju,
Ka wahrgam eedewat. 3899.

Par wergeem noteefaja ari deserteerus. Sa 1294. g. isfoto Hapfalas pilsehtas likumu § 9 kan: „Bet kas kauja behg no paga-neem, tam buhs buht un palift wergam.“

Tamdehl saprotams, ka pirmais un wispahrigais werdsibas zeh-lonis bij guhstis. Pateesiba loti leels skaitis 13. g. f. karu usskatami par masak waj wairaf plaschi organisetam guhsteknu medibu ekspedizi-jam. Par to bagatigus materialus sneeds Indrika kronika.

I. 5 Nahkoshâ seemâ leischî nopostija Lihbiju un aisweda loti daudjus guhsta.

VII. 1 1203. g. sahmi islaupija Danijas peekrafti un ar 16 fugeem aisweda laupijumu un guhsteknuš.

IX. 3 1205. g. leischî ar 2000 wihru leelu jahtneeku spehku eebruht Jgaunija un atgreeschas ar salaupiteem lopeem, sirgeem un guhstekneem, kuru bij wairaf ka tuhstots.

XI. 5 1207. g. leischî, atreebdami eepreescheja firojumâ krituschos, dodas uf Suraidu, islaupa wisu apgabalu un atgreeschas ar leelu laupijumu un saguhstitam seewam, meitenem un puiseneem, kuruš dšina safetus.

XII. 6 1208. g. Rufins un Waridots, ar wiseem latwjeem, kas atradâs wihu nowadâ, dewas uf Safalu atreebt igauneem par usbrukumu Bewerinai,

weselu beenu kawa sakaleeschus un tad atgreesjās uf Latwiju ar leelu laupijumu un saguhstitām meitenēm, jo tīkai tās taupa scho semju kara spehks.

XIII. 6 1209. g. Rufins ar ſaweem un Autinas latwjeem islaupa Ugauniju un aifwed guhstos ugauņu ſeewas un meitas, atstahdams zeemus tufschus.

XIV. 10 1210. g. Ridsineefu wezāji (seniores Rigensium) ufaizina ſemes wezajus (seniores terrae) Ruſnu, Raupo un Dabreli eerastees ar karu pret Meſepoles igauneem. Sabeedrotais wahzu, lihbu un latwju kara spehks eeguhst 4000 leellopu, bet tam daubs ſirgu un guhsteknu, kureem nebij ſkaita (quorum non erat numerus).

XV. 7 1212. g. ſabeeerotais kara spehks islaupa Jerwu, kauj wihrus, bet panem guhstā ſeewas un behrnus.

XVI. 8 1213. g. leiſchi eebruht Leelwardes lihbjos, nokauj wihrus un aifwed guhstā ſeewas, behrnus un lopus.

XXV. 7 1222. g. Igaunija un Widſeme bij pilna ar krewu guhstekneem un wiſus ſaudejumus, ko lihbeem bij nodarijuſchi krewi, tee dabuja atpafak weenā gadā diw- un trihſkahrtigi.

Uri Rihmju kronika ſneeds to paſchu ainu:

P. 7281-94. Kuldigas brahli
 Utgreesjās no Greſes pils
 Un ari ridsineefi
 Ar ſawu laupijumu.
 Wihrus, ſeewas un meitas,
 Behrnus un ſirgus
 Weda tee ſewim lihds
 Saiſtitus un ſaguhstitus.

P. 7379. ... Rigā tee winus
 Dalija lihdsigi
 Un preefa pilni
 Dewās uf ſawām mahjām. Sal.: P. 907 un 1721.

Schee iſraksti leezina, ka 13. g. f. Widſeme un Igaunija bij „pilnas guhsteknu“, kureem „nebij ſkaita“, kuri paſtahweja no „ſeewām, puifeneem un meitenēm“, un tika „weenlihdsigi iſdaliti“ ſtarp kara ſpehka palām. Par guhsteknu daubsumu ne tīkai Baltijā, bet ari zitur, leezina winu lehtās zenās. Krewijā wergs bij 3 reiseš lehtaks par aitu, 5 reiseš lehtaks par zuhku un 30 reiseš lehtaks par ſirgu. (M. Дьяконовъ. Очерки, 105). Sapat iſdalija weenlihdsigi pahrejo kara laupijumu — gowiš, wehrschus, ſirgus. Bet ſchi weenlihdsiba bij tīkai ſittiwa. Leeta ta, ka uſnehmigās un ſarewigās draudseš un dſimtis, kurām bij leels radu spehks, wareja beeschat iſſirot Leiſchmali, Krewmali un Ugauniju, nekā pahrejās. Bet ari paraſtā kara ekſpedizijā, dalot laupijumu, uſ leelām dſimtim krita leelaks ſkaitis guhsteknu un lopu. Tam bij noteizofchs eſpaids uſ dſimts ſabeeeribas ſaſkaldiſchanos ſchīrās. Tā kā toreiš meſcha ſeme bij zilts kopums, kur katram bij neaprobeſchotas lihdimu lihſchanas teeſibas, tad dſimts apſaimneſotās ſemes platiba bij attariga weenigi no dſihwā inwentara un darba ſpehka leeluma. Rā pirmo, tā otro eeguwa ſirotaju karos. Tamdehl muhſchigām kungu kildām un ſareem, ar kureem pilna Krewijas un Baltijas ſenwehſture, bij loti dſilſch ekonomiſks pamats. „Cedſihwotees ſalpoš“ (ополониться челядью) — taš bij taš eezeretais mehrkis,

peh3 ka zentàs katrs kungs un wina draudse; strihdi dehl labakeem waldibas krehfleem tikai aiffedja effpedizijas peh3 dshwàs prezes, ka tagad koloniju kari teef masketi ar „ziwilizazijas intrefem“ ... Bajari pazehlàs pahri „lauschu masàm“ ne pateizotees kungam, bet fawai bagatibai, fawàm semem. Pee kam sentreewu leelee senturi wifì bij wergu ihpaschneeki — tahdi bij kungs, bajars un klosters. (M. Покровский. Очеркъ истории русской культуры, I. 56, 62). Naw ne masafò schaubu, ka ari latweeschu labeescheem un kungeem bij leela kara guhstefnu jeb kalpu faine, kura apstrahdaja wimu plaschos nowadus.

Ulleekas no scheem frotaju kareem usglabajuschàs kashu dainàs, pee kam faguhstità tautu meita malejina teef simboliski falkta par „zauniti“, bet staltee frotaji bahlelini par „medneekem“.

Eds' kur stalti kara wihri
Mani balti bahlelini;
Išširuschi tautu semi,
Atwed tautu jelteni'. 18628-30.

Išširuschi šwešchu semi,
Atwed jaunu malejinu. 18624.

Es frot aistelleju
Wafar diwi bahlelini;
Schowafar fagaidiju
Ur zauniti pahrnahkot. 18633-34.

Sireneeki medineeki
Mani balti bahlelini. 18708-643.

Ra wehl 17. g. f. froschana nebij tikai kashu rotalu metafora, bet baiga ihsteniba, par to galwo Manzela spredika grahmataš isteizeeni: „Das elles fireneeks un slepšawa, tas welns“; „wisch bij no fireneekem ispostits“; „kad fireneeki swehrdeem firo“; „tahdi laupitaji ir tee, kuri tautu laikos paschi firo“ un tml. (99. lp.). Saguhstitàš „zaunas“ fauza ari par „kara meitam“.

Kara meitas smalti mala,
Balti drehbes balinaja. 31962.

Rara meita-guhstefne, weenalga, waj wina wehlať teef padarita par likumigu feewu bahlinam, waj paleef kalpones-werdsenes fahrtà, wajadfiga faimet preefsch diwàm šwarigàm faimneezifkàm funkzijàm: malschanai un tekstilamatneezibai. Rotu dsirnas „malbinat“ — tas feewu darbs; ne weli winas pastahwigais epiteis ir „mahšina, tautu malejina“. Bet ne weeglať bij baltas ušturet neskaitamas fagschas, un tahds pat baltis bahlina uswalš prasija kalpones un masgatajas rokas. Un ka senlatweetes un senlatweescha baltais nazionalais apgehrbs teešchàm tizis turets baltš, to leezina ne tikai pasihstamà daina:

Uisej, leetin, ruhkdams, kaufdams
Uš teem melneem iganeem;
Utnah3, šaulit, ihgodama
Uš teem balteem latweeschem. 2851.

bet ari etnologija. Peem., forejeeschi, kureem ari baltà krahša ir nazi-
onala krahša, nefad nees laudis ar melnàm, neismašgatàm drehbèm.
Bes tam baltums bij latweeschu lauschu kahrtas lepniums un eesihme:

Balta gahja mahtes meita,
Rà baltà ahbelite.
Rà ta balta nestaiğas,
Trihs meitinas weletajas. 5586.

Bet drehbju balinaščana bij tikai tekstilamatneezibas beidsamà
manipulazija, ne wairaf. Zif dauds wairaf newajadseja kalponu darba
rofu, kamehr lini pahrwehrtàs štujainos palagos un wilna šagšhàs.
„Latweeschu kapenu raksturigà pasihme ir winu ahrkahrtigà bagatiba ar
gresna apgehrba atleekàm. Auschamàs mahšklas tehnika jau toreis
(8.—12. g. š.) bij latweeschos šafneegusti augstu pilnibas pakahpi. Lat-
weeschi bij audeji, pretim falejeem igauneem un tirgoneem lihbjem.“
(Русский Антропологический журналъ, 1901, Nr. 3, P. 12).

Sà kà „kara meitai“ wezaki waj nu nokauti no šreneekeem, waj
pamesti dsimtenē, tad wina naw „mahtes meita“, bet kalpone. Wehl
wairaf taš šafams par kalpeem un wergeem, furu tehwi guhštà netifa
nemti, bet apkauti (Jndr. fr., XII, 6) un wini pašchi kà bahri aishwesti
un isbaliti pa bajaran un „tehwa dehls“ šaimneezibàm. Samdehl kalps
naw „tehwa dehls“ un winam naw ne tehwa, ne tehwa semes.

Al, Deewini, Deewam šehel,
Kalpam šaišta lihgawin;
Man bij tehws, mahmulina,
Wehl man tahdas neatweda. 21161.

Sam freewam, tam leišcham,
Sam bij šaišta lihgawina;
Man ir tehwis, mahmulina,
Man tik šaištas neatweda. 21360, 3596.

Šikam gulu pee kalpina,
Kamehr auga tehwa dehls. 12661 w.

Ro tu šaki, bahlesta?
Es ar kalpu šadereju.
— Waj, mahšina, tewis dehl,
Kara kauti tehwa dehli? 15419.

Sà tad kalpu dehl karà kriht tehwa dehli, pee kam kalpa šinonims
ir freews un leitš. Šas ir pareiši ari wehšturiski, jo galwenee kara
guhšteknu awoti bij Kreewija un Leetawa. Šewiški pehdejà, us šo
aishrahda ari F. Bunge (Standesverhältnisse, 12). Sawufahrt, latweeschu
tehwa dehli krita guhštà pee freeweem un leišcheem.

Leišchu meita weletaja. 7514.
Leišchu meita malejina. 3843¹.
Man freeweete maiši zepa. 8118.

Šita mani, šawa mani,
Leišchu behrnu dehwedami. 4253.

Ro, bahlini, juhs šakeeta?
Es ar leiti šadereju.

— Dsihschu leiti, kad panahkschu,
Rahrschu egles galinâ. 15416.

Kur man ziti bahlelini?
Zits freewos, zits leišos,
Zits dšitai Wahzjemê. 3839.

Ordena laikos, famehr wehl „lauschu“ kahrtu bij brihwa, kalpu stahwoflim wajaga buht bijuščam loti smagam. Râ Kreewu Teesa par kalpa nošiščanu wihra naidas (випа) neprasa (а въ холопѣ и въ робѣ виры нѣтуть), bet tikai leef atlihdšinat nošitâ kalpa fungam šaudejumus par „dšihwâ inwentara“ isnihzinaščanu, tâ muhsu dainas atšihst pilnâ mehrâ tehwa dehla teesibas pahrmahzit kalpus ar toku:

Kad gribeju seewu kull,
Nawa toka lihđumâ;
Kuhlu kalpu, kalponiti,
Koks kozina galinâ. 3997¹.

Es neetu pee kalpina,
Kalpam werga dšihwosčana. 9723.

Samdeht kalps un wergs bij sinonimi, un pee wineem mahtes meita nefad neišgahja pee wihra.

Waj es kalpa, werga deht
Saw' puhriu peeložiju. 14899, 14923-24-25, 15327.

Rahjâm šehru kalpa puifi
No tehwinâ nama durwu. 10008-14-15-16; 15139.

Raunš manam tehtinam
Kalpa puifi šnotu šaukt. 15140.

Kollps precēja meus' moseņu,
Nadūdit brôleleņi!
Vaicōjit nadūdami,
Kur kollpam tava zeme. 14926.

Laudim leeli brihnumini,
Elššneem seeb rošču seedi;
Wehl leelafi brihnumini
Kalpinšč nehma mahtes meitu. 22282.

Ras kraukam medu dēwa,
Ras kalpam mahtes meita? 15144-42.

Kalpeem kâ ahrdšimtneekem nebij ari teesibas uš dšimts jeb bahlinu nowadu un winu „tehwu seme“ bij nederigās kopuma semes — purws un šis.

Burs peeder kalpinam,
Ram naw šawas tehwa semes. 3827¹-28-29.

Šilâ bija tehwu seme
Dewineem kalpineem. 29550.

Bet klauschu laikos kalpu listens famehrâ ar tehwa dehlu šaimneeku stahwofli stipri ušlabojas, issuhd kahrtu platša starp pirmēem un otreem un abi šafuhst weenâ besteesigu dšimtssemneeku mašâ. Wehl wairaf: šaimneekam janes wišas publiskās klausčas, jamakšâ fungam

wina teefa un jaet muischas gaitas. Tandehl weza dsihwes maffimal:
„kalps naw tehwa dehlis“ teef pahrwehrteta un atrasta par nowezaju-
fchos, kuras weeta praktiska mahtes meita atrod jaunu, laifam peemeh-
rotu formulu:

Ƴ kalpinisch tehwa dehlis,
Sikai nawa tehwa semes. 11767.

Es buhsch' eet ij pee kalpa,
Virtt par naudu tehwa semi. 10956.

Nu lepnas smirdeetes sah runat, ka bes pamata ir wezais ordena
laifu fahrtas aisspreedums, ka kalpa Laime uhdeni noslihkusi — 22344.
So:

Deewinisch pats kalpeem gabja,
Mihä Mahra kalponem. 11776.

Nu kalpam „kriht welenina turpat, kur tehwa dehlam“ — 11762,
nu „laudis“ un „nelaudis“ wairs newairas weens no otra, bet domä
par faradoschanos un fapraschanos, lihdfigi tam kà W.-Ciropas isban-
frotejusè muischneeziba 19. g. f. fahfuma mefleja faprastees ar pilso-
nibu. Sinams, wisa schi ideologiska apwehrruma eemesll loti ween-
fahrschi un tihri ekonomiskas dabas:

Kalpa mihra lihgawina
Zimda naudu swadsinaja.
Saimeneeka lihgawina
Kungam dewa raudadama. 11769.

Ej, mahsin, i pee kalpa,
Ja tew kalpinisch gadijas.
Waj kalpinisch kungam dewa?
Sas dos jawai lihgawinai. 11763.

Sewischki labš bij to kalpu stahwoflis, kam bij fawa banda
ahrpus pagastu klauschu semes un kuri tandehl kungam tikpat kà neka
maksaja. Bet bandeneeku tehlojumš needer schai sehjumä.

Labak laba bandeneeze,
Ne kà kahda saimeneeze. 223428.

Kalpu instituts ir loti sens; to peerahda ari tas, ka winsch at-
stahjis stipru eespaidu us muhsu mitologiju, jo wisi latweeschu deewu
un faules galmi un pagalmi eerihkoti us kalpibas un diwfahrtu fabe-
dribas nefatrizinameem pamateem. Rà kalpi bij latweeschu bajareem
un mahtes meitam, tà fweescha nelauschu saime apkalpo Sauli un
Deewu.

Hi faulite, mahmulina,
Ro tee tawi kalpi dara?

Saule sovus kollpus kova
Ar erskežu zagarenu. 337347.

Wafar spihda pati faule,
Shodeen faules kalponite. 34024.

Hi, nabaga bahrenite,
Mahz' pee manim par kalponi.
Wija, manis mihisch Deewinisch,
Ro tu man lones doh? 4978°, 9008.

b) Sehree bahri. Wairaf ià 1300 dainas (Nr. 3905—5259) dseed par „bahrineem, fehrdeeneem“. Parasti t. dseefmas ar scheem wahrdeem apsihmè nepeeauguschus jauneeschus, kam naw wezafu. Samdehl bahru dseefmas „mahtes meitai“ pretim stahw fehrdeene un bahrene.

Ro tu nahzi, bahrenite,
Mahtes meitu pulzinâ? 4058.

Wisi nehma mahtes meitas,
Ras nems mani, fehrdeeniti? 5252, 5137.

Abus wahrduš fastopam ari muhsu leelo kaiminu tautu wehsture. — Latweeschu fehrdeeneem stahw blafus freewu сирые люди, no wahrda сиръ, сирый — bes dsimts, atstahst, weentulsch; kam naw tehwa, mahtes; freewu сирота, polu sierota — atraitne; leischu seirys, seire — atraitne. Schi indoeuropeeschu kopwahrda pirmnosihme ir „atstahst“. (A Преображенский. Этим. словарь, 289.) Tahdâ nosihmè wahrds „fehrs“ nahf preefschâ ari dainas:

Nedod, Deewin, til fehrdeeanu,
Râ es biju fehrdeenite:
Sehrs no tehwa, fehrs no mahtes,
Sehrs no ihsta bahlelina. 4137¹.
War.: Ne man tehwa, ne mahminas.

Gruchtdeenim tehws nomira,
Sehrdeenim mahmutite. 4031, 4149.

Tâvs nûmira, pusbóriņa,
Môte myra, vyss bóriņs. 4096.

Bet wahrdam сирота freewu wehsture bij ari plafchafa nosihme. Tas bij kopwahrds preefsch wiseem neradeem — wergeem, nabageem, ubageem, semneekem; bulgaru сиромашня — nabadsiba, serbu сиромаш — wisi nabagi kopâ. R. Klausstinsch atradis, fa wehl 15. g. f. freewu aktis klosteru un leelungu semneekus beeschi fauz par fehrdeeneem. Bet it fewischki tâ fauza nabaga atstahtus un apspeestus semneekus. „Es, fehrdeenis (сирота), labpraht gribu klausit jums, mani kungi,“ tâ nobeids jawu kuhdsibas rakstu tahds semneeks. (Balt. Monatschr., 1913., S. 378).

Latweeschu bahreem germanu teesibâs staw pretim bawareeschu un alamanu Barleute un Barschallen (R. Schröder. Lehrbuch d. deutsch. Rechts-geschichte, 222 un 454). Sa bij pusbrihwa eedsihwotaju schkira pretim nebrihweem wergeem un kalpeem, servi, Sklaven. Samdehl mums japeemeenomas R. Klausina domam, fa ordena laikos isteizeenam „bahris“ un „fehrdeenis“ bij zita nosihme, nekâ tagad. Tad schee wahrdi apsihmeja ne tikai behrnus bes wezakeem, bet ari wifus atstuntos, pahrdotos, swescham (draugu) rofam atdotos, nekatootes us to, waj tee bij peeauguschi, waj masi. Tas bij wewels eedsihwotaju slahnis, kas fabeedribâ stahweja wissemal.“ (Balt. Monatschr. 1913., S. 378 un 381.) Tas ari faprotams, jo kamehr wehl latweeschki dsihwodja kaimes un dsimts fatwersmè, behrnus, kas palika fehrs no

mahtes un tehwa, atrada wairaf waj masaf leelu atbalstu tai leelgimenê, kura winsch bij peedsimis un audsis. Tad weena wihreescha nahwe newareja buht par zehloni fames komunas boja eefchanai un kopsaimneezibas likwideschanai. Zitadi tas bij wehlat, tad fames jau bij fairsuchas sawrupgimenês. Nu tehwa nahwe jau nosihmê to, fa wisa fainneeziba gultas weenigi us atraitnes plezeem, kurai janem jauns „muhfcha draugs“ — eegahnis, ja ta grib ari us preekschu turet un walbit zeematu. Nu behrni ir jau pusbahri, pabehrni. Bet nomirst mahte, zeemats aiseet postâ, waj kungs tur eeleef jautu fainneeku, un behrnus, kuri nu ir bahri pawisam — isfwesch no mahjam. Jo B. Rusows raksta: „Ja nomirst semneeks ar sawu feewu un atstahj behrnus, tad kungs panem wisu wezaku mantu few, bet behrneem jaet faileem un pliseem pee muifchas junkura pehz patwehruma waj pilseh-tâs ubagot.“ (Scriptores, II. 28.)

Ja ari leels skaits bahru dseefmu radees tikai pehdejos trihs gadu simtenos, tad fehrdeenibai fa masu parahdibai bij par zehloni sawrupgimene un winas nenodroschinata fainneeziba, tad tomehr bahri un fehrdeeni plafchafa nosihmê, bes schaubam, pastahweja jau 13. g. f. Pa dalai tee refrutejas no fwehstauteeschu kara guhstefku behrneem, pa dalai tee stahweja sakara ar ta faukto audsefnu institutu.

Kalpinfch nehma kalponiti,
Audsefnits audsefniti. 11894.

Dsihws ir tehws, mahmulna,
Draugs behrntnu maldinaja. 4210.

Deemschehl, par audschu teesibam (Aufzöglingsrecht) mehš sinam kotuwaku tikai no 19. g. f. — „Deenas Lapas“ etnografiska peelikumâ no 1891. g. usrakstitas atleekas no schi eeradumu teesibu instituta, fa winsch wehl bij usglabajees pee Mangalu swejneekem. — Tehws waj mahte, galwenâ fahrtâ wakineeki, atdod pee fainneeka kahdus no faweem behrneem 6—7 g. wezumâ. Saimneeka jeb audschu tehwa peenahkums ufturet un apgehrbt audsefnus lihds wina eefwehtifchanai. Tad audsefnis teef brihws, atgreeschas pee faweem wezakeem un fa algu fanem no audschu tehwa diwas fahrtas drehbju — weenu darbdeenas, otru fwehtdeenas. Audsefnes bes tam wehl dabu weenu gowi. Par to audschu tehwa ir teesibas audsefnus par welti fuhitit pee wiseem darbeem un peenahkums winas skolot un maffat par wineem galwas naudû. Ja audschu tehws grib audsefni paturet pee fewis ari pehz eefwehtifchanas, tad wini par to weenojas us brihwa lihguma pamata. Konfliktus stary audsefna tehwa un audschu tehwa isfchihra pagasta teefa, wadidamas no prinzipa, fa kalpam naw teesibas sawu behrnu nemt atpakal no fainneeka pirms eefwehtifchanas. Peem. Jaun-Raunas pagasta teefas lehmunis no 1. juniija 1835. g.:

Tas Stalle Plitsch juhds pret to kalpi Krijs Turk fa winsch sawu Deelu Ansche ir nonehmis un atkal apsohlis addoht un us peedigu winsch atkal to Puite pee Gehril ir nodewis.

Ismeleschana.

Krisch Turk preet scho nefo newar fazzijt un fakka ka wina Dehl nau ne kahde Dreebe irr dabbujis.

Speedums.

Tas Krisch Turk dabbu preelisch scho Wiltibi 15 Sitten ar Rohki un waijag tas Stalle Plitsch tam Unsche Turk 2 krekti, 2 pare Natw Bisse un weenu Ramsohl addoht. (J. Weentula. Pagahnes ainas, I. 12. Zehsis, 1912.)

Kalps, kas mehgina atdabut pirms laika rihzibas brihwibu par sawu behrnu, teef usskatits par wiltneeku un fodits ar meefas fodu. Wina juridiska darba spehja ir saudeta. 19. g. f. noslehdsa pat rakstius lihgunus par sawa behrna atdoschanu „drauga wala“. Peem.:

Kontrakte.

Tas Jaun Raunas Muijshe walstes Spanin Mahjas deenastneeks Krihsch Prediht Panem to autu Walstes Leijas mugur Rein sihgurs meitu Mariju par audsekniustik Ilgu Laiku kamert no eet pee deewa galda un doht tai marijai Sigurs weenu gohwi trihs aitas weenu — skirstu un 1 Ratnu, un apnemas ka sawu Bernu tureht un tai meitai Jadsiuwo pehz tam kamer Preze puishi.

aulkos tai 23 april 1844.

(Pagasta teefas seegelis).

Pagasta teefas Prefedetais

- 1 Pee sedetais (Paraksti).
- 2 Pee sedetais

(J. Weentula, I. c., 83).

Atleef nostaidrot, zif wezs ir schis instituts.— Wahrdu audsekniis, Auffzögling esam fastapuschki pirmo reisi 1602. g. mahzitaja Engelfena raksta „Newe Zeitung“ par to, ka toreis Daugpils aprinkti no leela bada „wezaki sawus behrnus, behrni sawus wezafus, brahli sawas mahfas un t. t. sawuschki un ehdufchi“.

„Eltschnu pag. semneeks Pedeleis nosita Gahrshu leelkunga Budberga audsekni Jehfabu Lupelenu un apshda wina kopā ar sirgu, wina pascha mahjas, ihu pirms 1602. g. Meteneem.“ (Scriptores, II. 662).

Bet R. Klaustinsch domā, ka par audseknu institutu neteefchas sinas kneeds ari ordena lihgunis ar fahmsaleefsheem no 1255. g., fur § 4 teifts: „Kalpu mantojumu (hereditas servorum) newar neweens (semes kungs) few prasit.“ (UB. I. P. 369). Tā ka lihgunu flehdsa pagasta wezafee, tad japeelaisch, ka kalpa manta faktiski skaitijs par pagasta ihpafschumu, fursch to atstahja pehdejam kalpa fainneekam ar noteikumumu usaudsinat kalpa behrnus. Tas pats pehtneeks ir iswilzis daschus datus par audseknu skaitu 18. g. f. no senraksteem un wispahrigas lauschu skaitishanas 1763. g. Israhdas, ka Winku pagasta 1710. g. bij tikai 16 audsekni un 7 kalpones, jeb kopā 11% no wiseem eedshwotajeem. Bet Lugaschu draudsē 1763. g. audseknu bij 6% o, kalpu un kalponu — 12% o, atraitnu — 3% o, jeb kopigis sehrdeenu skaitis — 21% no wisam dwehselem. Tas ir pirmais lauku proletariats un wina, famehra ar 19. g. f., naw dauds. Lai gan dainas dseed:

Sche bahreni, tur bahreni

Wija seme bahrenos. 4227, 4323, 4359, 4359, 4398, 4129.

Ne tîf ween fehrdeenîschu,
Ra es biju fehrdeenite.
Rad ſaetu pulzinâ,
Ne ſemite nepaneſt u. 4145¹-4148.

Sehrdeenu un nepilngadigu bahru ekonomiskais un ſozialais ſtahwoklis ne ar to neatſchîhrâs no kalpu ſtahwokla. Samdehl dainâs kalpi un bahri ſtahw blakus un peeder pee bajara, funga un deewa kalpotaju ſaimes.

Kalpa behrni, bahra behrni,
Tee ir weegli ruhdnat. 4175 w.

Kalponites, bahrenites,
Tâs nedſird-mihlu wahrdu. 4173-74.

Kur bajari ſaimi nemtu,
Rad neaugtu fehrdeenîſchi. 4730.

Sehrdeenites, kalponites,
Tâs bij fungu klaufitajas. 4764-52, 4063¹.

Wisbeefſchaf bahrus peemin kâ malejus — 3919, 3968, 4121, 4174, 4267, 4463 un ganus — 4017, 4055, 4245-46-47, 4332-33-34. Ramehr audſekni atrodaſ audſchu tehwa maiſe un darbâ, tee lihdsigi kalpeem pilnigi padoti wina warai: wiſch toſ war pahrmahzit un ſodit.

Pe hra mani ſweſcha mahte
Ar ahbeles ſchagarinu. 4170, 4190, 4292, 4290, 4285.

Mani gaida ſweſcha mahte,
Œuju rihtſte rozinâ. 4246¹.

Es gribeju ſewu kult,
Naw lozina lihdamâ.
Rad gribeju bahreniti,
Kofs lozina galinâ. 3997.

19. g. ſ. fehrdeenu klaufibas gadi ſneedsâs lihds eefwehtamai deenai. Bet no daſcheem ſenrakſteem war wehrot, ka 18. g. ſ. wiſmaf Rigas aprinkî tee bij ſpeesti kalpot par gadeem 5—8 ilgaf — lihds ſawat pilngadibai, lai ſaimneeki waretu pilnigaf iſmantot drauga behrnu darba ſpehku. (Balt. Mon., 1913. S. 388.) Samdehl waram teikt, ka lihds audſchu lihuma beigam, audſekni bij ſawa audſchu tehwa beſteefigi dſimtſzilweki, ſaiſtiti pee weenam mahjam un weena ſaimneeka. Niſ ſcheem eemesleem t. dſeesmas ari bahrus peeſkaita pee tâs paſchas eedſihwotaju kahtas, kur kalpus — pee nekandim — 5006, 18889.

Bet tahlaf wina likteni ſchiras. Draugu behrni jeb bahri klaufa ſaweem audſchu wezakeem tikai lihds eefwehtamai deenai. Tad wini paſchi waj wina iſtee wezakt atdabâ ſawu juridiſko darba ſpehju un wiſi ſabeedriſkee ſtahwokli un kahtas preeſch wineem ir walâ.

Bahrenite es augdama,
Ne bahrene dſihwodama. 4859.

Waj tadehi kalpa ſewa,
Rad paliku bahrenite. 5248.

Lai es biju bahrenite,
Lai man weena willainite,
Ne no krehfla nezehlos,
Slittu kauschu bildinama. 5147-46.

Wehl i tad bahlestni,
Kaspam manis nedodeet. 5148.

Dainas beeschi mehds uffwehrt, fa to netaisnibu un pahrestibu, fas bahrenei nodarita no audschu wezakeem, islihdšina un par labu greesch pats deews, eeprezinadams wihu bajaram.

Bajars weda sehrdeeniti
Pa dewini nowadini. 5133.

Man deewinis krehflu zehla
Bajarina sehtina. 4986-91.

Deewinsch zehla sehrdeeniti
Bajarina kumela. 5005.

Deewinsch mani pats eezehla
Bajarina kamanas. 5255.

Bet jadomā, fa tas atteezas tikai uf tā faufteem „labajeem bahrineem“ — 5159, t. i. tahdeem, kureem wezaki bij bijuschi ari labeeschi. No otras puses, mums ir peemehri, fur bahrene ifeet pee kalpa wihra — 4541, 5167, 5168, 5169, kam „naw tehwa tihrumina“ — 4871.

Sinams, audschu wezakeem ruhp jo ilgaf paturet drauga behrnus sawā faimē un pehz eespehjas ilgaf toz ismantot. Sā tā bahrene prezejotees teef walā no saweem faimneekem, tad sweschā mahte zenschas atbaidit winas prezineekus, nopalajot un noneezinot to fainu azis.

Wisi pehla bahra behrnu,
Lai tas wihra nedabū. 4849.

Wisi pehla bahreniti,
Lai ta (kassu) goda neredseja. 4847.

Sweschā mahte zeemā gahja,
Mani nesa kufutam. 4836.

No otras puses bahrene luhds pawisam pretejo:

Nem, tauteeti, drihstu mani,
Nekauj ilgi man wahrgot;
Sweschs tehtinsch, sweschā mahte,
Rā sarota ahbelite. 5163.

Tas ir tikai weens moments tai intereschu preteschfibu kopumā, fas pastahweja stary darba deweju „drauga mahti“ un darba daritajeem „drauga behrneem“. Mums atleef tikai peeweenotees R. Klauština domān, fa bahru dainas ir laufu proletariata dseefmas; fa stary faintneekem no weenas puses un bahreem, audsefkneem un zitām atfarigām un ismantotām grupām no otras puses pastahweja jau no fenatnes sinama dsila nesapraschanās, kura ne ar kahdeem mihleem un flaissteem wahrdeem nebij islihdšinama.

Guli, guli, swescha mahte,
Smalkâ linu palagâ:
So tew dara weegli soti,
Schrdeenina asarinaš. 4040.

Zit dšitu eespaidu atstahja ſchi eksploatazija, to leezina bahru
ismifumš:

Raut mahmina mani masu
Uhdenti eemetufe,
Nebuhť leela usaugufe,
Nebuhť wahrgu redsejufe. 4066.

Bet eksploatazija modinaja fehrdeenos tumšchu ſchkiras apšinu.
Tikai ta nebij teoretiski atrasta un iſkolota, bet tihri intuitiwi no gadi-
juma uš gadijumu iſjuſta un nojauſta. SCHRDEENI pulzejas, lai kopigi
apdšeedatu un apraudatu ſawu fehro muhschu — 3992, luhds no deewa
nelaimes ſaweem pretneekem — 4850 un ar naidu noraugas uš ſaim-
neeku meitâm, kaš „lez ahbelu dahťsinâ“ — 4063 (Balt. Mon., 1913.,
S. 394). Pee ſchi R. Klauſtina raksturojuma mums gribetos wehl
peebilſt, ka fehrdeenu ſchkiru ideologija, ka wiſas žitas widus laiku
ideologijas, bij ſajaukta ar tihri religioſkem preekſhtateem, kureem ſa-
wukahrt atkal bij ſchkiras raksturs. Tâ kâ bahri, fehrdeeni, drauga
behri un ziti nelaudis bij neradi, kaš stahweja ahrpus lauschu di-
ſcheem jeb leeleem radeem, tad wini ſawu radu rakſtu meſle irrazionalâ
paſaulê un atrod to deewa dehlu dšinti.

Lai bij rabi, kam bij rabi,
Bahrenitei leeli rabi:
Deewinſch tehws, Laima mahte,
Deewa dehli bahselini. 5022-45-55.

Bet ſchis jautajums jau peeder pee garigàs kulturās. Sawelkot
kopâ ſazito, waram teikt, ka bahru un fehrdeenu dainu wairakums ſaze-
rets pehdejos trihs g. ſintenos, tad fehrdeenibai par pamatu bij
ſaimju ſairſchana ſawrupgimenês. Somehr fehrdeeni kâ ſinama nelau-
ſchu apakſchahrtâ paſtahweja dauds agrak, paraleli kalpeem, un atſchkih-
râš no pehdejeem tikai ar ſawâm teefibâm. Kalpi un wergi bij beſtee-
ſigi walſts preekſchâ, noteefati uš ſawu kalpibu no walſts waj dšints
lifumeem. Drauga behru beſteefiba radâš waj nu no wina nepilnga-
dibaš, waj pateizotees brihwam lihgunam ſtarp diwâm priwatâm
perſonâm — ihteem un audſchu wezakeem. Uboš gadijumos tai bij
pagaidu raksturs.

Aſins atreebiba. Dšints weeniba iſpaudâš ne tikai bahlinu
politiskâ weenlihdſibâ un wina teefidâš uš dšints kopsēm, bet ari
peenahkumâ kolektiwi aiſtahwet katru dšints lozekli un kolektiwi
atreeb noſeegumus, kaš padariti pee wina dšihwibaš, pehz formulas:
„weens par wiſeem, wiſi par weenu“. Samdehl taš, kaš noſeedſees pret
weenu no bahlineem, ir noſeedſees reiſe pret wiſeem ziteem un paleef
par wiſas dšints eenaidneeku. Dšints ſwehtais peenahkums neatſtahi
launo darbu neſalihdſinatu, bet peeteikt laundarim un wina dšintij aſins
atreebibu. Ar to bij meers ſtarp diwâm dšintim lauſts, un teefiſko

reakziju pret katru meera lauschanu sameerinatâ kolektiwâ jeb dsimti sauza par waideem, Fehde — widuslatinu faida, wezaugschwahzu fehida, anglu-sakschu foehd, leishu piktas — piktis, launs, naidigs; piktumas — piktums, launprahtiba; pykti — sapihft, dufmot; piktadējyste — noseedsiba. Paschu laundari sauza par waidineeku, Feind (Stender, I. 340), widuslatinu faidosus, leishu piktadējas (piktdaris), un kara stahwokka atteezibas stary dsimtim — par waidu laikeem.

Su to waidu gaisu rebj,
Jo tas pulks to waidineeku
Jt no deenas wairojas. (Jaunâ Latw. Dseefmu gr.,
1752. g., 629. lp.).

Raro tu pats muhsu weetâ,
Muhšu waidineekus maitâ. (I. c., P. 628).

Ja waidineeka jeb dsimts naidneeka noseegums bij smags, tad dsimts winu issludinaja par stahwofchu ahrpus likuma, un waj nu winu israidija, waj winsch pats steidsâs behgt no dsimts nowada robeschâm wispirms uf meschu, tad uf sweschumu, fur winu neweens nepasina. Schahdus israiditus trimdeneekus, kas „bij banni likti un no draudses ifflehgti“ (Manzela Spred. gr., I. 505), germani un skandinawi sauza par wahrgem, pruhshu vargs, gotu wargs, wezseemelneeku vargr, wezaugschwahzu warg, widuslatinu wargus, jo lihdsigi wilkeem schee dsimts waidu laudis tika bes meera trenfati un bij nahwei nolemti. (R. Schröder. Lehrbuch, 75). Jsdshiti no sameerinatâ kolektiwa widus, wini slahpstijâs pa mescheem, lihds tee aisklihda sweschâ zilki un tur bij speesti atdotees werdsibâ. Samdehl wahrgs un wergs kluhst sinonimi.

Manzela Spred. gr.: warggs, I. 403; weens arajs augsteems fungeems par wahrgu gir, I. 252; nahzat no tās wahrgu jemes spdschâs debesis, II. 410; kas wehl dsihws palita, tapa par muhschigu wahrgu sweschâ jeme nost wests, pahrdots kâ lops, II. 397; waidineeki — eenaidneeki, II. 214.

U, Deewin, kâ dsihwofchu
Naidneeku semitē. 26335¹.

Projam eeshu, nedshwofchu,
Schini wahrgu semitē. 26335⁵ w.

Dsimts waidineeku naw brihw neweenam pabalstît, dot winam nahts mahjas waj pachst. Tâ kâ dsimts eenaidneeks bij reisē ari katra indiwida personigs eenaidneeks, tad katram bij teesibas winu nosist. Ifflehgschana no dsimts bij saweenota ar sinamâm formalitatēm. Jsgahjejs pee rectrumgermakeem kalasch teefas preeschâ 4 alfschua speekus, furus winsch aismet prom ar swinigu atfazischanos no dsimts. (J. Hoops. Realex., II. 224). Dajchi Kautasa kalneneeki sawus waidineekus neisraida, bet speesch toz nehfat ihpashu istumtibas sismi — kahdu faiti no atmeneem, kas jau pa gabalu bahlineem leef nowehrstees no istumtâ. Tâ kâ Kreewu Teefa par smageem noseegumeem pascha rados nospreesch waidineeka ihpashuma un mahjokka isnihzina-schanu (потокъ и разграбление), tad saprotams, ka noseedsneekam pehz tam atlikâs tikai atstahst sawu dsimti. Kreewu teesibas schahdus

laudiš ſauza par изгой, kuru daſchi tura par latweeſchu wahrdu „iſgahjeiſ“ (M Ковалевскій. Родовой бытъ, 180). Ka ſchahdš waideeneeku un iſgahjeju inſtituſt nebij ſweſchš ari Baltijâ, par to leezina ordena lihguſmš ar ſahmfaleeſcheem 1255. g., fur § 3 teiktš: „Ja ſahdš pehž ſahmu paraſchâm teeſ iſraiditš no Sahmu ſemeš par dabai pretigeem noſeegumeem, tad ar ſemeš kunga atlauju wina ihpaſchumš peekriht mantineekeem.“ Bet wehl no leelaka ſwara ſchi lihguma § 2: „Ja ſahdš ir iſdarijiš ſlepkawibu, tad wina manta kâ wakanta newar triſt ſemeš kunga rofâš tik ilgi, kamehr ween wehl dſihwo ſahdš wina radineekš, kaš maſſâ ſodu (emenda) par ſlepkawibu.“ (UB., I. B. 369). Schee panti leezina, ka ſlepkawaš un ziti noſeedſneeki teeſ iſraiditi no Sahmfalaš, bet par winu noſeegumeem atbild wiſa dſimtiš. Uibild ar to, ka iſpehrk ſawa radawihra noſeegumu ne ar aſnim, bet ar ſodu. Tâ tad waidu wareja iſpirkt un iſlihđſinat ar naudu.

Schi aſinš atreebibâš peenaſkuma mihtſinaſchana un aſinšgrehka iſlaboſchana par ſinamu zenu faſtopama jau indoeuropeeſchu aiſwehſturê, ko peerahda ſchi termina weenadiba pee daudſâm tautâm: latw. cena, leiſchu kaina, ſeniru cain, aweſtu kaena no* koinâ, ſodš, *kei ſodit. Zenu par noſiſtâ wihra galwu ſauza ari par „wihra naudu“, wipa, wahzu Wergeld, anglu=ſaſſchu weregild, weziſl. mann-gjöld, un wina bij daſchada: pee indeem 100 gowiš (S. Feiſt. Indo-germanen, 288), pee freeweem — 80 griwnâš*) par kunga wihru un 40 par lauſchu wihru, Baltijâ 12.—14. g. ſ. — 40 markaš. Tamdehl ka latweeſchi paſinuſchi naudaš ſoduš, freewu судъ, wahzu Buze, latinu poena, J. Krodiſneekš ſpreeſch, ka „aſinš atreebibâ latweeſchu paſchu, wiſmaſ weenaš walſtiš lozeklu ſtarpâ, gan wairš 13. g. ſ. nepaſtahweja“. (Latw. wehſture, I. 35).

Deemſchehl numš, iſnemot Sahmfalaš lihgumu, naw nekaš wairaf droſchi ſinamš par aſinšatreebibâš inſtitutu Baltijâ. Bet ſchi inſtituta juridiſkâš darba ſpehjaš eeroberſchoſchana ar ſinameem ſodeem un daſchu noſeegumu iſſlehgſchana no aſinšatreebibâš kompetenzeš wehl it nebuht nenofihmê wiſa ſchi inſtituta atzeliſchana. Soda nauda jeb zena par bahlina noſlepkawoſchana bij ſpehka jau tad, kad wehl indoeuropeeſchi dſihwoja weenâ kopigâ ſaimê. Neſkatoteeš uſ to, aſinšatreebibâ daſchâš Wahzijaš walſtinâš uſglabajâš lihđſ pat widuſlaiku beigâm. Tâpat wina mineta 13. g. ſ. ſeemelneeku teeſibâš (J. Hoopſ. Reallegikon, I. 295) un Kreewu Teeſâ. Bet pehdeja ir reiſê aſinš atreebibâš apſtiprinajumš un winâš eeroberſchojumš: nahwi wareja atreebt tikai ſinamaš radineeku grupâš, ihſtee bahlini, ne noſareeſchi. Ja winu naw, tad noſeedſneekš waj wina dſimtiš maſſâ ſodu. Tâ walſtiš wara pamâſam zentâš iſſkaufi un eeroberſchot aſinš atreebibu, atnemot noſeegumu teeſaſchanaš un ſodiſchanaš funktijaš dſimtim un nododot tâš kunga teeſai. (J. Ewerš. Daš âlſteſte Recht der Ruſſen, 273—4). Domehr ſchi walſtiš zihna ar dſimti un winâš „rektêm“ nebij weegla un deejziſ ſekmiga. To peerahda taš, ka wehl 15. g. ſ. beigâš Ruſowš

*) Pehž Karamſina „griwna“ lihđſiga 1/2 mahrz. ſudraba.

ſawâ kronikâ peemin aſiñs atreebibu. „Sâ Wiðſemes ſemneeki ſawâ ſtarpâ bij dſihwojuſchi pehz nekriſtigam paganu teeſibâm, par to wairaf jawaino ne ſemneeki, bet fungi, kaſ wineem to atlahwa. Ja kaħðs bij oturu noſitiſ un aiſbeħdſiſ, tad noſiſtâ tuwatee draugi tuhlin iſleetoja ſawâſ paſchu teeſibaſ (ere eigen Recht gebuket), un kur ari tee ſlep kawu nenoketra, wini to noteeſaja un noſodija tuhlin uſ weetaſ, beſ bendes ſinaſ, neiſmeklejet; waj winſch, warbuht, bij oturu noſitiſ tiſai paſchaiſſargadameeſ. Bet kaħ iſto wainigo newareja dabut rofâ, tad beeſcht ween waina bij jaiſpeħrſ tuwafam draugam waj behrneem.“ (Scriptores, II. 28).

Uri Jndrikiſ kaħdâ kronikaſ weeta (X. 15) deeſgan ſpilgti no-tehlo Turaidaſ liħbju teeſiſko apſinu, kuraſ zentra walda doma, - ſa aſiñs atreebiba ir pilniġi liſumigſ dſimtiſ teeſibu inſtituſ.

VI. Dſimtiſ ſatwerſmeſ ſabrufſchana.

Atliſiſi muħſu darba beidiſamâ un gruħtafâ dala: formulet no-teiktoſ jehdſeenos, kaħdâ ſabeedriſkâ ſatwerſmê dſihwoja latweeſchi 13. g. ſ. un wehl wehlaſ, kameħr Baltijâ galigi nenodibinajâſ un neiſweidojâſ jaunâ walſiſ eekahrta — ordena, biſkapa un pilſehtu konfederazija un leħnu ſiſtema. Kaſ bij ſenlatweeſchu ſadſihweſ wal-d o ſ ch â forma — gimene, ſaime, dſimtiſ waj ziltiſ?

Iſmeſt no ſchiſ iſchetrpantu formulaſ pirmo lozeħli — gimeni — waram ar wiſtiħraſo ſirdſapſinu. Tiſ ſiħka un newariga ſoziala ſchuh-nina war paſtahwet tiſai jaunlaiķu walſiſ aiſweħjâ; ne ari wina war eħſiſtet pee taħdaſ ſadſihweſ eekahrtaſ, kur ſeme un ſemkopiba i natu-ralâſ raſchoſchanaſ pamatiſ.

Iſſchliħteeſ par ziltiſ iſſleħgſchana un augſchejâ ſaraſta ari naw gruħt. Lai gan ziltiſ paſtahweja, tad tomeħr wini ſaimneziffâ un politiſkâ loma nebij leela un galwenaiſ winâm truħka walſiſ ſtabilita-toſ. No wiſeem walſiſ jehdſeena elementeem, 13. g. ſ. ziltiſ kâ neat-nemamu ſaſtahwdalu redſam tiſai teritoriju — ziltiſ ſemi. Surpreſtim ziltiſ wirſneea jeb kunga wara, kura bij reiſê ari walſiſ wara, bij loti wahja un parahdiġâſ tiſai no gadijuma uſ gadijumu. Ziltiſ bij loti irda un amorfâ ſoziala maſa, kuru tiſai ahreji weidojaju ſpeħki, ſewiſchli ĩari, uſ laiķu ſaorganifeja par politiſku ĩermeni ar weenâm domâm un weenotu griķu. Bet kaħ breeſmaſ wairſ nedraudeja un ahreġâ mili-tarâ galwanifazija iſbeidiſâſ, ſemeſ ſargi atgreeſâſ pee ſawâm ſaimem un dſimtim, tad tiſai pilſiſ wehl uſglabaġâſ ſchi organiſma paniruſchee pulſa ſiteeni — fungi un wini draudſeſ. Uri ziltiſ kulturelâſ ſaites bij wahjaſ, jo kulturdiſiħwi neweidoja daſchi pilſehtu zentri waj kungu galmi ar ſaweem dſeeſmineekeem un preeſtereem, bet to darinaja tehwa deħlu un bajaran ſeħtâſ nodarbinatee baħlini un maħſinaſ. Samdeħſ latweeſcheem naw ſawâſ warondſejaſ, naw epa, bet weenigi darba un ſadſihweſ iſchetrrindu pantini. Pat waloda newareja dot ſchiſ garigâſ ſaites, jo weenaſ walodaſ robeſchâſ nodaliġâſ wairakaſ ziltiſ. Sam-

dehl ari wahzeem tif weegli ifdewàs weenu zilti un nowadu pehz otra dabut sem Jumprawas Marijas faroga.

Ra Senlatwijà un ordena laifos leelu lomu fpehleja faines, un fa winu pastahweschanat bij dsilfch ekonomifts pamats, tas wairs nebuhs jauffwer pehz wifa ta, fas teifts jau agraf.

Atleef dsimts. — Un te nu fahkas muhsu gruhribas.

Ra fenlatweefchi pafinuschi dsimts, ari newar buht fchaubu. Wifš jautajums grosas ap to, waj dsimtim tà faimju apweenibàm bij ari fawa teefifki ifweidota fatwerfme, fura uslika zitus peenahfumus un dewa zitas teefibas bahlineem un mahfinàm, nekà tàs, furas jau tehwa dehli un mahtes meitas baudija faimè. Tà tà te eet runa par tihri teefifku institutu, tad faprotams, fa fcho jautajumu galigà un kategorifkà weidà war atrifinat tikai uf eeradumu teefibu frahjumu pamata, fahda mums naw. Eche no noteizofcha fwara buhtu finat wismas diwu teefibu un peenahfumu fferas: mantofchanas fahrtibu un afins atreebibu. Bet mums winu naw. Atleef weenigais zelfch: no beidsamos gadu fimtenos usglabatàm eeradumu teefibu drumflàm un fragmenteem mehginat atweidot wifu fiftemu. Saprotams, fa fchahdà zelà mehs ari waram eeguht tikai fragmentaru ainu, tikai mahffligi fawehrtn gindeni, ne dsihwu fadsihwes meefu. Bet zita zela pagaidam naw.

Echo dsimts fatwerfmes atleeku naw dauds, un winas ir fefofchàs. — Bahlini pehz fawàm teefibàm un peenahfumeem dalas ihsteneekos un nosareefchos. Dsimts pastahweschanas pamats ir weens waj wairaki zeemi ar winu fatwerfmi, agraro un teefifko. Kara laifà zeemini dodas uf pili sem fawas dsimts emblemàs — bahlinu faroga. Krituscho bahlinu nahwi atreebj ar wifa kolektiwa brunotu fpehtu un waidinee-fus jeb nofeedsneefus ifraida no fawa widus. Politifki wifš bahlini ir weenlihdfigi, bet wadoniba peekriht wezafem gados waj padomà. Wifš peeder pee weenas fahrtas — pee laudim. Uif bahlinu nowada, waj aif fahda leelaka mefcha gabala atrodas pahrnowads — „tautas“, t. i. fwefcha dsimts. Seewas teef nentas ne no fawàm mahfinàm, bet no pahrnowadu tautu meitàm. To fauz par efsogantju. Rats, fas atrodas ahrpus dsimts un neatrodas funga deenastà, stahw ahrpus likuma un aiffardsibas. Rà fwefchu un naidigu wahrgu winu rats war nofist waj ifmantot.

Bet pat fchis dsimts fatwerfmes gindenjs ordena laifos jau fahka fairt un fabirt pa atfewifchkeem ffreemeleem. Pee tam fchis prozefs daschadàs Patwijas dalàs norifinajàs ar daschadu ahtrumu, atfaribà no femes fungu (ordenis, biffaps, pillhehtas) daschadàs ekonomifkàs politikas un pafchu eedsihwotaju neweenadà nazionalà un rafialà fastahwa. Somehr par pafchu fwarigako dsimts fatwerfmes likwidetaju jauffkata, pillhehtu ifzefchanàs un usplaufchana no weenas pufes un zeemu kopsemes un kopsaimneezibas ifnihzinafchana no otras pufes.

Ropuma likwidefchanu un leelo lehnu semju fadalifchanu uf faines wihru galwàm uffahka wispirms wahzu leelee wafali, fureem drihj

ween fejoja masee leimani, wahzi un newahzi. Sahumâ wini tehwa semi dalija tikai us laiku — us 6, 10 un 16 gadeem, pee kam katrs dabuja sawu lati, t. i. isloseto dafu.

1382. g. brahhi v. Ziesenhufeni schir tehwa semi un mantu us 10 gadeem. (GU., 111).

1449. g. brahhi v. Ungerni dalas tehwa atstahâs muischâs un zeemos ari us 10 gadeem. (GU., 335).

1473. g. brahhi Engedes dala tâpat us 10 gadeem sawas semes Igaunijâ. (GU., 488).

1494. g. brahhi Arnis un Dihrikis dalas Pozeemâ un Uhrzeemâ us 6 gadeem. (GU., 630).

Schis prozefs eesahkas 14. g. f. beigâs un straujâ tempâ eewir-
fas no 15. g. f. otrâs pufes. Bet ari bahliu zeemâ redsam to paschu.

Pahrlofes termini gad' no gada paleef garaki, lihds beidsot pahr-
lose wairis nemas neteef isdarita un schnores paleef fainneefem par
dsimtu. Tad komunalas aramâs semes individualisazija ir nobeigu-
fês. Bet ne pilnigi. Jo katra zeema schnore nebij wehl priwatihpa-
schums, bet peedereja kopigi wifai faimet. Kad faimes sah fairs saw-
rupgimenês, tad ari faimes nowads teef fashnoretz stary atfewischkeem
„tehwa dehleem“ un nekustamâ ihpashuma individualisazija ir pabeigta.

Uri latweefchi ir isgahjuschi zauri adam stadijam. Winas tika
paahtrinatas sawâ attihstibâ no wahzu baroneem, kuri weenmehr zentâs
likwidet wifus latweefchu zeemus un winu radito komunalo ihpa-
schumu. Jo pret atfewischkas sehtas fainneeku bij weeglat zihnitees
un wareja to wairaf issuhlt nefa dsimti un zeema fabeedribu, kur def-
mitti stahw par weenu. Scho muischneeku politiku, atteezibâ us zeema
un faimes kopssemem, tehlo mums ari daschas dainas.

Apasch brahka nowadin sch
Râ weens waska ritulinsch;
Paschi lungi isdalija,
Dauds gabalu gribedami. 3768.

Trihsfahrt jahja shwi lungi,
Newareja isdalit;
Sawed brahki shwas mahrschas,
Schinam isdalija. 3771.

Kungi wafas ween nedewa
Darit leesu shruminu. 29976.

Râ kopssemes fadalishanas eemeslu min ari bahliu, un it fe-
wischli mahrschu nefatizibu. So paschu mehâ sinam no leelkreewu fai-
mes wehstures: ari te feeweeti uskâta par to priwatihpashuma fer-
mentu, kas fassaldija faimes un dsimtis winu elementos. So grib
isskaidrot tâ, ka feewas tika eeprezetas no fweescham tautam, tâs bij
„sawadatas falaschinâs“ (3453) un tamdehl winas nefaisitija pee wihra
dsimtis nekahdas radu faires; winam dsimtis bij naidiga, un winas
zihnijâs pret to, sinams, ne atflahiti, bet inspiredamas un wadidamas
sawu wihru domas pretim dsimtis fatwerfmes wadoscham idejam.

Apakſch tehwa tihruminſch
Râ tas waſka ritentiniſch;
Sawadatas tautu meitas
Œhoritè m iſdalija. 3770³.

Rad pahrweda ſihwas mahriſchas,
Stuhru ſuhriſ iſdalija. 3770¹, 3771.

Dſihwojam bahlelini,
Waldam ſawas lihgawinas,
Lai palifa muh' laifam
Tehwa ſeme nedalita. 3777.

Daleet, tautas, tehwa ſemi,
Ramehr augu bahlinos;
Dalifat, kad noeſſchu,
Œazifat manu wainu. 3776.

Cetatin, eetalin,
Brahli dala tehwa ſemi;
Tefam abi ſchnoru greeſtu,
Lai paleet nedalita. 3778.

Cetin eeſchu tautinàs,
Puſchu ſchiriſchu tautu ſemi. 9595.

Bite druwas neſleedeſa,
Mahſa ſemes nedalija. 3773.

Labak buhtu bahlelini
Weenu weetu dſihwojuſchi,
Nefâ tehwa tihruminūs
Œhoritè m dalijuſchi. 3785. 3779.

Dainàs walda diwi pilnigi preteji uſſkati par kopſemes ſadalifcha-
nas wainineekeem: pehz weenas werſijas, wainigas ir mahriſchas; pehz
otras — wainigi ir paſchi bahlini, kamehr eetalas un mahriſchas zen-
ſchas ſawus wihrus atturet no ſchi ſola. Bet abas ſchis werſijas
naw nefas wairak, kâ neſinatniſki mehginajumi iſſkaidrot to ſareſchgito
wehſturifko prozeſu, kura leezineeki bij dainu ſazeretaji. Lihds ar wahzu
ſakamo wahrdu „die Luſt macht eigen, die Luſt macht frei“, mums ja-
ſaka, ka wainigas bij ne ſweſchàs ſawadatas tautu meitas, ne ari
weenu weetu dſihwojuſchee un aſinīs tuwee bahlini: ekonomifkàs at-
tihtibas „g a i ſ“ bij tas, kaſ te weenus, te otrus „ſ p e e d a“ pahreet
uſ jaunàm ſadſihweſ formàm. Tee, kuri dſimts ſairſchanu meklè ſee-
weeſchu neſatizibâ, aiſmirſt, ka pehz winu paſchu uſſkateem ſeweete
dſimts ſatwerſmè bijuſt pilnigi beſteefiga buhtne, lihdsiga werdsenei,
un tà tad winas nepaſlauſiba wareja katru brihdi tiſt apſpeeſtâ un
ſodita, bet it nebuht neiſſaukt dſimts ſabrufſchanu un kopſemju
pahreeſchanu priwatâ rihtizibâ un ihpaſchumâ.

Dſimts ſatwerſme ſabrufka tad, kad naturalàs ſaimneeziſbas weetâ
ſtahjàs nandas, ſaimneeziſiba; radàs eeſſchejats un ahrejais tirgus un
katrs labibas puhrs wareja tiſt nowehrtets naudâ. Sagad katra ſaim-
neeka un ſaimes lozekla intereſès bij raſchot zik eeſpehjams wairak la-
bibas, jo ta „ſwehra ſeltâ, ſudrabâ“. Raſcha bij pazelama diweem
lihdsſeekem: ekſtenſiwâ zelâ, eeſtrahdajot jaunus lihдумus, un intenſiwâ

— pahrejot us wairaklauku sistemu un noteiktu fehjas fahrtibu. Ubi zeli weda pee weena rezultata: pee zeema un dsimts kopsemes sadalishanas. Ulfewischs zeema fainneeks newareja rihkotees ar sawu fchnori ta, ta winam gribetos raschas pazelshanas laba. Winsch bij faistits ar zeema kolektiva „tihroma noteikumeem“, ar Flurzwang. Progrestweem zeema elementeem, kas saprata, ka kopsaimneziba ir palikusi par pinekleem stary fahjam, wajasdeja padotees konserwatiwam zeema wairakumam un wahjateem fchnoreneescheem, kuri zeema komunalā fahrtibā atrada labu atbaltu un palihgu sawai besspehziwai, kuhtribai un wahjumam. Ša tad kildas, nesatiziba un strihdi dsimts lozeklu stary bij tikai ahreja isteikme tam dsilam ekonomisko intereschu preteschibam, kas pastahweja stary wahjateem un kuhreem bahlineem no weenas puses un stipreem, darbigeem — no otras, stary discheem un fihkeem radeem. Kreewu semneeku argumenti par labu faines kopshpashuma likwideshanai ir sekoshee. „Kopsaimneziba speesch spehjigos un uszihtigos strahdat preesch flimeem un nespehjigeem; naw taifnigi puisha zilwekam dalit sawus eenahkumus un eetaupijumus ar radineekeem, kuri bauda gimenes dsihwes un pehznahzeju labumus, un kuru behrni sawas jaunibas pehz naw spehjigi neka nopelnit faines kopeja kasē.“ (M. КОВАЛЕВСКІЙ, l. c. 41). Bet puischeem wareja rastees privateenahkumi un eetaupijumi tikai tad, kad wini us ilgaku laiku, fewischki seemu, atstahja sawu zeemu un sehtu un dewas us pilsehtam, kur jaunā tirdsneeziba un ruhpreeziba dewa wineem darbu un nauđu. Kamehr wini par sawu darbu nedabuja nauddas, bet teem maksaja graudā, tikmehr neweenam dsimts wihreetim nebij eemesla meklet darbu zitureenē, jo maisi un apgehrbu winam dewa ari paschu dsimts. Tikai tai brihdi, kad labiba no pahrtikas weelas kuhst par prezi, fahkas dsimts fairschana un priwatihpashuma uswara us laukeem. Šad mehrneeka kehde (1998) waj paschu pagatawota fchnore ussahf sawu kara gahjeenu pa kluseem zeemateem un sehtam, un winai pakal staiga dsimts un faines eefshejās kildas un intrigas, kuras beeschi beidsās ar kauschanos sobeneem.

Uf esham mani kawa,
Tehwa semi dalidami.
Waiju, manu resnu kaku,
Nepahrtika sobentits. 3793.

Sirnin mana pazeescham,
Reds' brahliti nokaujam
Widē lauka uf eschinas,
Tehwa semi dalidams. 3790, 3464.

Lai naidojas bahlestai,
Seem jadala tehwa seme. 3786-83.

Lai gan fainju isdalishanas no dsimts un gimenu isdalishanas no faimem bij daschadi prozest, tad tomehr semes jautajuma mums deesgan gruhiti us dainu pamata isschirt abas schis fases. Gemesls tas, ka dainu waloda ir notikusi pilniga sakrustoshanas un kontaminacija stary abam swescham walodas formam „brahlis“ un „bahlis“, no

furam pirmâ atteezas uf gimeni, kamehr otrâ uf dsimti. *) Sapehz ir tif gruhti katrà konkretâ gadijumâ usstahdit pareiso formu un lihds ar to pateift, par fo eet runa, par faimi waj par dsimti. Jo wispah abas schis soziologiskâs formazijas stahw loti tuwu weena otrai. Tikai tur, fur par kopsemes dalitajeem teef mineti „tehwa dehli“, mehš efam drošhi, ka ta atteezas uf faimi; un fur tee ir „bahlini“, sinam, ka mums ir darisohana ar dsimti.

Pezi sešhi tehwa dehli
Semi dala raudabami. 3788.

Tehws dehlinu audsedams
Išaudseja pušhelneeku. 3792.

Lai baras bahlelini,
Zeem jadala tehwu seme. 3783.

Bes šchnoru semes bahlineem peedereja ari wišš zits fainneezibas eerihkojums. Dainas min bahlinu zeemu (15049), zeematu (3491), šehtu (17631, 17651, 18718, 22431), mahjas (18100, 26627), namu (17205-389-436-583), pagalmu (17839⁴), istabu (17438, 17528, 17669, 18167, 18868) ar mebelēm: galdeem (18578, 19562, 19779, 22828), solem (24021, 25009), logeem (18128¹⁰), zepi (18397¹); bahlina flehti (17437, 17775⁴, 18868, 21952), riju (17973-74-80) ar dštrnawam (21578, 22478-484-544), wahrteem (18658), olnizu (18258), dahrsu (23016), šehtmalēm (21803-807), osoleem (25921, 26508), birsi (17702, 29018, 28749), mešhu (18521-491), lihđumu (30654), linu druwu (28310-11-38), rudsu lauku (18507, 27899-901), plawam (28607-604), gowim (17664, 29469-8), kumeleem (22703, 23958), galeem (18114) un t. t.

Pateift, zif tahl šhee fainneezibas atributi bij dsimts un faines kopihpašchums, un fur šahšas priwatâ leetošana un peederiba, naw eephejams. Bet ka pirmâ weetâ te tomehr teef usšwehria kolektiva un ne indiwiduela peederiba, tas isreet jau no pašča peewahrda „bahlini“ — bahlinu zeems, bahlinu nams un t. t. Jo lai ari zif tumschš bij wehlafeem dainu dainotajeem jehdseens par wahrda „bahlini“ pirmnosihmi, tad tomehr winu apsinâ ar šcho wahrdu weenmehf faistijâs šchauraka waj plaschaka radineeku grupa, bet ne weenpatigš waldneekš. Rur gahja runa par pehdejo, tur „bahlinu“ weetâ faka „tehwa“ — tehwa seme, tehwa sirgi etc. Bet ta ta šchahdi šaweenojumi nahf preekšchâ dauds retaf par pirmeem, tad japeenem, ka 13.—16. g. š. radu grupas kolektiwais ihpašchums un fainneeziba bij pahrswarâ par priwato ihpašchumu, ja ari ne wišos nowados weenadâ apmehrâ: usnehmigi muischneeki pastahwigi zihnijâs pret katru komunismu agrarâs leetâs.

Dsimts šatwersme ar semes priwatihpašchumu naw šaweenojama. Šamdeht pehz dsimts ekonomiskâs bases — kopuma un kopnowada —

*) Šchahdi walodas bastardi ir b r a h l i n a h (bahlinšch weetâ): 16065, 16134, 16532, 17463, 17549, 17697, 17883, 17884, 18032, 18146, 22215, 22988 etc. un b r a h = l e l i n i (bahlelini): 16050, 16047, 16156, 18037³, 18059, 19044, 19150, 19524, 21140, 22536, 22693 etc.

fadrupfchanas wajadseja fagruht ari dsimts militarai un teesiffkai fatwersfmei. Militarâ sinâ schis dsimts waras fabrukums ipaudas tâ, fa senâ, bahlinu farogos dalitâ, kara spehka weetâ usrodas fungu kara draudsjes, organisetas ne uf dsimts radneeziabas un kolektiwâ peenahkuma, bet draugu beedrifkuma un personigâ lihguma pamateem. Dsimts beidsa pastahwet tâ teesiffka korporazija, un ja ari bahlini wehl ilgi pehz tam turpinaja weens otram palihdset, weens otru aistahwet, eera-stees uf kopigeem dsimts godeem un fwehtkeem, tad wini neispildija wis eeraduma teesibu preekschraftus („wezo teefu“), bet to darija aif moraliffka peenahkuma, par kura neispildifchanu wineem nedraudeja nekahds fods (istumfchana no dsimts). Wisas tâs fainnee-ziffkâs, teesiffkâs, politiffkâs un kulturelâs funkzijas un preekschrozibas, kuras agraf peedereja dsimtij un bahlineem, tika fadalitas un pahrnemtas pa dalai no walsts, pa dalai no leelgimenes jeb faimes. Saprotans, fa reisê ar to winas pahrweidojâs un ismainijâs formâ un faturâ. Wisas publiffkâs teesibas pahreet uf walsti un winas waras nefaju fungu, bet priwatâs — uf leelgimenes galwu fainneeku. Saimes eefschejâs darifchanas: mantas un femes dalifchanu, feewas nemfchanu un isprezinafchanu, faimes pawairofchanu ar kalpeem un audsekneem, darbu fadalifchanu, faimes wihru un feewu ispirtfchanu no guhsta, aistahwefchanu, fodifchanu un zitas tamlihdfigas leetas isspreesch un islemj fainneeks kopigi ar fainneezi, pee tam tikai pirmais ir faimes ofzialais preekschstahwis pagasta un funga preekschâ. Bahlinu instituta wairs neredsam. Saimneeka un fainneezes lehmumu war pahrsuhdset ne bahlinu pulkam, bet fungam. Sinans, wehl ilgi pee wifu swarigato faimes jautajumu islemfchanas fainneeks tâ leetpratejus wareja peeazinat fawa rada wezakos un jaunakos bahlinus. Bet, tâ leetpratejeem, winu domam nehi lemjoschas bals teesibas. Winu kopigam padomam bij tikai moraliffkâs swars.

Surpretim uf walsti pahrgahja wisas agrafâs dsimts walstiffkâs funkzijas, tâ kara spehka organifschana un isleetofchanâ, smagato kriminalo leetu isspreeschana, naudâs fodu un zitu publifko klaufchu un nodofku noteiffchana un eewahfchana, kara peeteiffchana, meera flehgfchana un tml.

Safarâ ar to notika ari paschu ziltsteritorijas lokalo nodalijumu — draudschu, pagastu un zeemu pahrweidofchanas un pahrfahrtofchanas uf jauneem pamateem. Schee pamati ir ne afins radneeziaba un kopiga iszelfchanas, bet teritorialâ weeniba, nahburdsiba. Radu buhfchanas weetâ — faiminu apzeems jeb pagasts. Dsimts fatwersfmes weetâ — walsts un winas pagastu fatwersfme.

C. Pagastz.

I. Pagasts kà nodoklis.

Baltijas senrakstos wahrds „pagasts“ nahf pirmo reis preefshā 1295. g. Rigas parahdneeku grahmata. Samdehl newar buht schaubu, ka latweeschos pagasts bij pasihstams jau pirms wahzu eebruksma, kad Polozkas un Bliskawas kunigi kopā ar sawām kara draudsem apbraukaja sawu pawalsti Latgali resp. Widsemi un sinamās weetās pagaschot (погостить), uslikdami eedfihwotajeem pagastus un meslus, tāpat kà leelfundse Olga 947. g. zela uf Naugardu „устави по Мьстѣ погосты и дани“.

12. g. f. pagasti bij freewu tirdsneeziņas un administrazijas bases, dibinataš sweschā semē ar noluhku pahrwaldit to. Turp laiku laikeem aibrauzu funks eewahft meslus, bet parasti tas bij ustizets ihpacham funga eerednim fogim (судья), kursch spreeda fodus (судъ) weefejeem semnekeem, zehla basnizas (божницы) un tirgus (торги), uf kureem sabrauzu freewu kuptshi (купцы) eemalnit swehrahdas un medu pret shli, metaleem un rotas leetām. Tā pagasts bij reise zi-wilās un garigās pahrwaldes eezirknis, eerihkots wafalā Latgalē no freewu leelfungeem pehz Naugardas walsis parauga. Par tahdu Bliskawas leelfunga Waldmeera pagastu eestatama tagadejā Waldmeera, senatā Wladimirez (1582. g.). Ari Zehsis bij šens slawu meests un pagasts, jo uf to norahda wina wendiskais nosaukums Kъсь Naugardas kronikā no 1222. g., kas nosihmē zeemu. Tas patš sakams par „freewu pili“ Rotnesi. Ka pagasts aishuhts no free-weem, peerahda ari tas, ka scho wahrdu senaf leetoja itkai Widsemē un Latgalē, t. i. tai Latwijas dalā, kas atradās sem freewu fungu wirskundstibas un politiskā eespaida sferas. Turpretim Sengale un Kurseme, kuras bij patstahwigas leelfungu walsis, lai gan scho wahrdu pasina, tomehr to neleetoja, uf to jau sawā laikā aishahdija A. Bielensteins (Grenzen, 295). Tur pagasta weetā bij „nowads“, kuru sawu-fahrt nepasina widsemneeki un latgaleeshi. Samdehl pehdejee kursem-neeku hazeretās tautas dseefmās wahrda „nowads“ weetā leef zitus wahrdis, kas apshimē to paschu jehdseenu, kà: pagasts (12727¹⁰—¹¹), walsis (26551¹), teesa (12442) un tml.

Lai saprastu pagastia nosihmi un swaru Latwijas senwehsture, ja-sin shi wahrda un jehdseena attihstiba freewos. Погость atwedinams no wahrda гость (weesis) un wina pirmnosihme buhtu mьсто гоще-ния, kà wehl tagad Orenburgas gub. par pagastu sauz eebrauzamo weetu pilsehtās. Pehz sakamā wahrda: БЫЛО БЫ ПИВО НА ПОГОСТЬ, а у ПИВА БУДУТЪ ГОСТИ. Schaurakā nosihmē ta bij peestahne, no-metne, kur apmetās fungi un wina eeredni, lai eewahktu meslus un spreesu teesu. Weidsot par pagastu shha sauft wifu to lauku pasch-waldibas weenibu, kas ar saweem zeemeem un basnizām fastahdija weenu pahrwaldes eezirkni (A. Преображенскій. Этимол. словарь, 85). Ari tshet sauz sapulzes weetu par pogostina, bet tsheremisi

ſcho wahrdu aiguwuſchi, tãpat fã mehſ, no freeweem un ſawuſ pagaſtuſ behwẽ par pagiach.

Bef ſchi walodneeziffã iſtrſajuma wehrtigũſ norahdijumuſ par pagafu mums dod ari freewu wehſturiffãſ attis. Tã kahdã leelunga Zahna Waſiljewiſſcha grahmata teifts: „Погоста имъ не платити, ни въ черный боръ имъ не тянути.“ No ta jaſlehdf, fa pagafſ te apſihmeja ihpaſchu nodokli, bet kahdu, par to deemſchehl Kreewijaſ wehſturẽ truhſt ſinu. Uri no Neſtora kronifaſ war ſpreeft, fa wahrdt pogoft un obrokw (noma) leetoti weens otra weetã. (K. Невольнъ. О пятницахъ и погостахъ новгородскихъ въ 16 в., 84. l. p.). Ka pagafſ ſahfuma teeſchãm biijaſ tifaſ nodokliſ, par to eſam atraduſchi tuwofſ ſinaſ Baltijaſ wehſtureſ pirmawotoſ un muhſu danãſ. Ja uſſchiram we nu no muhſu wezaſãm wahrduizãm, Langi (1777. g.), tad redſam, fa tur par pagafu ſauz to paſchu, fo wafu, t. i. ſinamu apſaimẽſ ſemneeku nowadu. (Pagaf, eine Wacke gewiſſ r on einander wohnenden Baurſchaften. Wacke—Gebiet von gewiſſen Bauren, pagafſ. 222. l.) To apſtiprina ari kahdſ ſenraſſis no 1341. g., fur atrodam ſchahdu latiau teifumu: „in proxima pagafu, quae proprie vacke dicitur“, kaſ ſkanetu latwiſſi: „tuwafã pagafã, kurſch ihſti teef ſaukſ par wafu“. (U. B. II. 806.) Uri wehlafee ſenraſſi un kataſtri leeto wahrduſ pagafſ un wafa weenu par otru, ar to ſtarpibu, f. pirmais faſtopamſ waj weenigi Widſemeſ latweeſchu daſã, bet wafa, fã lihbjũ-igauuſ wahrduſ, faſtopama dokumentoſ, kaſ runã por ſenãm lihbeeſchu ſemẽm un Jgauniju. Wiſi buhſ dſirdejuſchi, fa ſweedru laifos ſemneeku nodewas un gaitas preeſch kungeem bij ſtingri noteiftas ihpaſchãſ „wafu grahmataſ“, kaſ pehz augſchã ſazita ir tiſpat daudſ fã „pagafu grahmataſ“, jeb fã ſcho wahrdu tulkõ Stenders (1789. g.) — „teeſas jeb rullu grahmataſ“. Ja nu wafa un pagafſ bij weens un taſ patſ, tad wiſas taſ ſinaſ, fo mehſ dabuſim par wafu, ar pilnu teeſibu wareſim atteezinat ari uſ pagafu.

Jau Lange (566. l. p.) aſrahdiã, fa Kurſemẽ wafa naw wiſ ſemneeku nowadſ ween, bet ari ſemneeku nodewas (nicht daſ Gebiet der Baurſchaften, ſondern die Baurgerechtigkeit ſelbſt). To paſchu apſtiprinaja 12 gaduſ wehlaſ Stenders par pagafu, teifdamſ: „pagafſ — Wacke, waſ die Bauren ihrem Herrn als Gerechtigkeit geben müſſen“ (II. 185). Uri lihbeeſchu walodã wahrduſ „pagaf“ pahgahjiſ no latweeſcheem ſawã pirmnoſimẽ fã ſinama nodewa — Abgabe, Tribut, Gerechtigkeit. Bet wiſwairaf no ſwara mums taſ, fa lihbeeſchu vakã war latwiſſi tulkot weenigi ar wahrdu puhrſ, Loof, Scheffel, Paudel, un lihbeeſchu „vakã ma“ noſimẽ burtiſſi „puhrweetu“. (J. Sjögrenſ Livifch=Deuſſcheſ Wõrterb., 128). Tã tad wafa ſenaf bij ta labibaſ teeſa, furu ar ſinamu beramu mehru — puhru ſemneekſ nomafaja kungeem no ſinamaſ ſemeſ platibaſ, ſahfuma no vakã ma — puhrweetaſ, bet wehlaſ no arkleem. Un to paſchu mehſ wareſim teift ari par kurſemneeku nowadu. Tifaſ ſtarpiba ta, fa ſchi jehdſeena attih=

stiba notika pretejà wirseenà: papreefschu nowads apsihmeja weenigi norobeshotu semes gabalu, bet wehlaſ ari labibas atberas no tihruma raschas semes ihpaſchneekam par labu (N. Bielenstein. Grenzen, 295). Stenders runà pat par ihpaſchu „nowada grahmatu“ tahdà pat noſihmè fà mehſ tilko runajàm par waku un pagasta grahmatàm, t. i. par semes rulli, kurà eewestas katra pagasta, zeema un ſaimneeka nodewas graudà un klaufchu gaitas.

No ſchi eewadoschà iſtirſajuma waram ſpreest, fa lihbeefchu vakà un widſemneeku pagastſ ir diwi daſchadi wahrdi weenam un tam paſcham jehdſeenam — ſinamam noſdoklim un wehlaſ ari lauſu paſchwaldibas weenibai, faſ ir eetilpi-nata ſchi nodokla eezirkni.

Bes wahrdnizàm to peerahda ari ſenraſti. Rahdà dokumentà no 1456. g. Rigas prahweſtſ Nagelſ pahrdod baſnuizungam Berneram teeſibas „eewahſt pagastu Kreewinu zeemà“ (colleccionis pagaste in villam Crevin. GU., P. 336), ar fo pilnigi ſafriht dainu material, jo ari tee ſchfir pagasta dewejus — 1739. no „pagasta nehmejeem“ — 1740.

Wezi wihri, jauni puiſchi,
Schur nahzeet pagastà!
Sche ir maſ zilweziſch
Pagastina nehmejinſch. 1740.

„Pagasta deweji“ ir ſemneeki, „pagasta nehmeji“ — fungi, kureem teeſiba „pagastu praſit“ — 25654; kuri ſemneekus „ſauz pagastà“ — 25681 un „notura pagastu“ — 31265., t. i., ſaaizina wiſus zeema eedſihwotajuſ, faſ peeraſtiti pee weena nodoklu eezirkna, eerastees ar ſawàm nodewàm uſ muifchu. Samdehl ari par pagastu paſtahwigi ſafa, fa wiſch ir „funga pagastſ“ — 31273.

Li kundſini, ai kundſini,
Rad tureſi pagastinu!
— Rihiu, rihtu, mani behrni,
Neſat naudu ſaujinà. 31265.

Par ſchahdu waku naudu (Wackengeld), kuru dabù Andrejs v. Uſdorppe no 11 mahjàm un zeemeem Wirijà, runà kahds ſenraſtſ no 1462. g. (UB., XII. Nr. 163), bet „pagasta naudu (Pagastgeld) eſam ſaſtapuſchi wairakàs weetàs 1690. g. kataſtri. Tà Ilkenſalaſ 10 ſaimneeki maſſajuſchi „pirmſ mehra un krewu kara“ katſ 4^{1/2} mahrfas pagasta naudas (WBu., 259, F. 129). Par Rokneſes Baltawaſ pag. Semitanu Mahtinu weenfahrfchi teiſtſ, fa winam jamakſà 2 dahlderu „pagast“ (l. c., 259a, 587); par Uſkrauſles Sedelanu Mikeli — fa wiſch ſliktu ſirgu dehl newarejis ſamakſat „pagasta naudu, aitas un zuhkaſ lihds ar zitàm ſihkàm nodewàm“ (l. c. 259a, 489) un par tàs paſchas muifchas meſcheneeku (Buſchbauer) Klaſſenu Wilumu raſtitiſ: „Arbeit nach Vermögen richtig. Gerechtigkeit, Korn und Paggast groſſen Theils ſchuldig“ (l. c. 493). Pee kam preeſchpehdigà peemehrà wahrds „pagasta“ atteezas ne tilai uſ naudu, bet ari uſ lo-peem, ſamdehl jarunà par „pagasta aitàm, zuhkàm“ un taml. — 1624. g.

hurneezeeschi bij speesti dot fungam no arkla 9 mahrfas „Wackengeld, darinen Ochsen und andere Gelder begriffen sind“ (l. c. 253, 131-b l. p.), kas buhtu: „9 mahrfas waku jeb pagasta naudas, kurā eetilpst ari wehrschu un zitas naudas.“ Bes tam katram hurneezeetim bij jadod wehl „pagasta aitas“ (Wacken Schaf) — pa jehram no mahjas. — Krimuldeeschi maksaja pagasta naudas 3¹/₂ mahrfas un 7 mahrfas par waku aitām (l. c. 253, 228 l.). Nitaureeschi dewa pagasta naudas 10 mahrfas it fainneeks, pa aitai no katra arkla un 5 maisus no katra pagasta (5 Secle von jeder Wacke), (l. c. 253, 334 l. p.).

Uri no dainam war wehrot, ka pagasts bij jamašā ne tikai nauda, bet ari lopos:

Man newaid gowes, wehrschu,
Lahzi wedu pagastā. 25681.

Rungi sauza pagastā,
Wilku wedu šaitinā. 25681¹.

Upfegloju melnu kuili,
Jahju funga pagastā;
Nahz, kundšini, pašatees,
Waj tew tahdis kumelinis? 31273.

„Pagasta naudu“, „pagasta wehrschus un zuhtas“ (Wacken Geld, Wacken Ochsen, Wacken Schweine) tā ihpaščas semneeku nodewas peemin jau wezafais sweedru katastro no 1599. g. Turpat wahrds waka jeb pagasts leetots ari tā nodoklu maksaschanas terminsch. Schahdi termini bijušchi trihs. Pawasara jeb Veeldeenas waka, kad limbaschneeki maksaja no katra arkla 18 škilinus fungam un 3 škil. šrihweram; rudens jeb Mikelu waka, kad atteezgee škaitli bij 2 mahrfas un 5 škil.; seemas jeb Seemswehtku waka ar 2¹/₂ mahrfam un 6 škilinēm. (Th. Schiemann. Der älteste Schwedische Kataster, 9. un 14. lp.). Šis trihs watas teek peemintās ari jau agrak tahdā muischu dokumentā no 1470. g., kur Heinikens no Jekkemuščas (Jgaunijā) dabū lehnos Jekses šudmalas ar 3 arkleem semes, par ko winšč šolas maksat Wilandes komturam katru gadu: „13 mahrfas wastlahwju wakā, 12 mahrfas wasaras wakā un tauku zuhtu rudens wakā“ („dat vette svin in der herbst wacken“. GU., 469).

Atstanaš no šheem trim pagasta jeb ismaksas termineem usglabajušchās lihds pat pag. gadu šimtenim Latgales kashu eeraschās, kur ari kashneekus trihs reišes sauza pagastā. Pirmā pagastā sauza kashu šwehtdeenā, pee kam sameštās weltas nahza lihgawai par labu; otrā pagastā sauza nakti no šwehtdeenās us pirmdeenu, un weltas peekrita lihgawainim; trescho pagastu šasauza pirmdeen, atkal lihgawai par labu. (Вольтеръ. Материалы для этнографии лат. племени Витебской губ., 180—94). Uri pahrešā Latwijā panahšneeki meta naudu jaunam pahrim kashās, bet kuhmas krustbehrnam krustibās, pee kam abās reišes „pagastu prasa“ un „nem“.

Panahšneeki, panahšneeki,
Šaitatees naudu mest! 25643.

Andrit, brahlit,
Greej tali preefchâ,
Nu tew mahjina
Pagasta prafa. 25654.

Ruhminas, kuhminas, pee pagastina!
Rudenâ laizinjch, pagasta wajag. 1739.

Bruhtes brahlis paradâ:
Nemet naudas pagastâ! 1749².

Sihmigi tas, ka beidsamâ dainâ wahrdi „parads“ un „pagasts“
westi tuwâ fâlarâ. Bet wehl intrefantats kahds fenrafstis no 1464. g.,
kur teifts, ka ordena mestrs isdod lehnos 1 arflu 32 schuores semes
Uluftnes draudjes Waswinas pagasta treschâ parobâ (in der
pagisten to Waszwyn belegen in der derden paroben). Widsemes
muischu fenrafstu isdeweji H. v. Bruiningts un N. Buschs taifa pee
schi dokumenta schahdu peesihmi: „Wahrds parob atsihmets no doku-
menta pahrrastitaja ar latinu schristu kâ sweschwahrds; pehz konteksta
tas ir pagasta nodalijums. Tâ kâ pagastus eerihkoja galweno fahrt
semneeku nodewu eewahschanai, tad ir tizams, ka aplam usrafstitais
wahrds parob jalasa „parads“. (GU., 413. Peef. 2). Ja tas tâ, tad
isnahf, ka semneeku nodoklis jeb pagasts bij eedalits trijos ismakfas
terminos jeb parados, kuras tâ fâuza, tamdehl ka semneeki bij kungeem
paradâ wafu grahmatâs eestaititâs nodewas jau no pascha fainneejibas
gada fahfuma. Tas 16. g. f. fahfâs ne Jurgos, bet Mikelos, kâ to
redsam no Rigas semes foga kafes grahmatâm. Turpat esam atraduschi
wehl weenu nosaufumu preefch pagasta apsihmeschanas, protî: „pa-
gaidi“. Utteezigâ weeta fogis raksta par faweem eenahfumeem tâ:
„Tagad nahf tas, ko esmu 1578. g. maija pagaidos fanehmis no zeeni-
jamâs rates semneekem par 1577. g. aisdoto labibu. — 1578. g. maijâ
es tureju fawâ namâ pagaidus (hebbe lck inn minen huse
Pageiden gehalten) un par wisu to labibu, ko pagahjuschâ 77. gadâ
pehz fawas labibas un feena grahmatâs aisdewu, fanehmu labibas un
feena naudâs til un til mahrfas.“ (RRU., 28. f., 15. k). Scho wahrdu
fastopam ari R. Elwersa wahrdnizâ (1748. g.), kur teifts: „uf pagaideem
isdot, t. i. uf augleem“ (294. l.). Blafus tihri techniskam terminam
„pagaidus turet“ stahw dainu isteizeens „pagastu turet“ — 31265 un
„pagastu fâsauft“ — 25681¹, kurfch burtiski usglabajees kahdâ fenrafstâ
no 1443. g.: „neweenam uspirzejam naw brihw brauft no zeema uf
zeemu pirms pagasta (vor den pagsten), pirms pagasts naw
turets (eer de pagsten gehalten sien) un kungeem naw famakfats“.
(UB., IX., 1004). Scho ar isteizeenu „pirms pagasta“ jâsaprot „pirms
pirmâ pagasta“, t. i. Mikeleem. — Bet ari par lihju terminu „waka“
fâzija: „waku turet“ (wacken tho holdende. B. Ruffows, 31-a l.),
un Stenders pehdejo isteizeenu tulko: „laudis fâgrumadat“, Wacke
halten. (Zett. Lex., II. 675) jeb fâsauft grumadâ. Un ukrainu rpymada,
fentrewu громада nebis jau netas zits kâ pagasta lozefku fâpulze.
(M. Грушевский. Исторія України Русь, I. ², 320-1). Bet Stenders
passaidro tahlaf: „grumada — rewisija, leelâ grumada — generalrewi-

fija, fagrumadat — us fchahdu rewifiju fafinot.“ (Zeit. Ver., I. 81). No fchi walodneeziſkâ iſtirſajuma waram flehgt: pagafu, waku jeb pagaidus turet bij weens un tas pats un noſihmeja pagafu laudis fagrumadat jeb fafinot us „leelo grumodu“ jeb pagafu, kas paraſti notifa Mikeloſ. Sche kungs jeb wina eerednis ar fatru grumadneeku jeb pagafu lozekli pehz fahrtas norehkinajâs pehz waku jeb pagafu grahmataſ, ziſ katrs ſemneekſ kungam ir paradâ. Schi „kunga teefaſ“ eekafeſchana grumadneeku ſapulzê notifa waj nu muiſchâ (in minen huſe), waj ihpaſchi iſwehletâs weetaſ, kuraſ ſchur tur buhſ fauftaſ par „pagafu ſalneem“ (Trifateſ „Pagafuſkalm“, $\frac{1}{4}$ arſla — WBZ., 260. f., 403. l.; 263. f., 69-b l.). Privatâs ſemêſ pagafu eewahza muiſchkungs jeb junkuruſ, walſts ſemêſ — fogiſ, — kuraſ pee-palihdſeja tuwafee wafali un leimani. Tâ 1461. g. ordena meſtrſ iſdod Bertam Fiſcham lehnos Rujeneſ pili un pilſehtu ar noteikumumu, ka winam un wina mantineekeem japalihdſ fogim (vaget) un ziteem eeredneem, kad tas ir wjadſigſ, jaht lihds us pagafu grumadu (de wacken riden) waj wiſmaſ dot fogim un wina ſulaineem ſirguſ, aiſſuhgu un koſti. (GU., 399). „Pagafu tureſchana“ bij tiſ ſwarigſ foga deenafu peenahkumſ, ka weſelaſ prahwaſ tiſa atliſtaſ, kamehr „fogiſ atgreeſchaſ no pagafu“ (beth de voigd uith der wacken kumpt. L. Urbuſow. Akten und Rezeſſe, III. 118, § 11). Sogi pawadija „lauku ſkrihweriſ“, kuraſ par ſemeſ grahmataſ weſchana ſemneeki maſſaja iſ reiſſ iſhpaſchu peerafſtamo nauđu (ſchreibgeldt) — 6 ſchilinuſ no arſla. (Limbaſchoſ 1599. g.). Soguſ ar eeredneem pagafu ſagaidija pagafu wezakaſ un wehſtneekſ (ſchiliteriſ).

— Pagafu eewahſchana pawadija ar leelâm dſihrem, par kuraſ rakſta Baltafarſ Ruſowſ ſawâ Widſemeſ kronikâ (1584. g.):

„Kuraſ pagafu wjadſeja ſawam kungam waj wina junkuram dot iſ gaduſ leelaſ weefibaſ, kuraſ wiſeem ſemneekeem un ſwabadneekeem, kaſ peeder pee pagafu, wjadſeja doteeſ, lai ſamaſſatu kungam waj junkuram ſawâſ iſgadejâs nodewaſ un meſluſ. Ordena kungi ſahka pagafuſ turet ap Mikeleem, kur ſalaſijâs kopâ wiſa wina muiſchaſ ſaime ar apfahrtejeem muiſchneekeem, wahzu un newahzu ſwabadneekeem; kad nodewaſ bij eewahktaſ, tad ſahka pliſtet un trafot, ziſ katrs ſpehja pehz widſemneeku paraſchâm un tiſumeem; atneſa leeluſ koka bikeruſ, kuruſ ſauza par kauſeem (cauſen) un kurti ir tiſ leeli, ka winoſ war behrnuſ maſgat; no teem un wehl ziteem leeleem un maſeem traſkeem wjadſeja pa pahram ſadſert, kamehr weenâm no wineem metâs raibaſ azis un tee watrs weens otra neſaredejeja; kuruſ iſtureja lihds beigâm un palika pehdejaſ us ſahjâm, kamehr ziti bij apdehruſcheeſ, taſ otra deenâ bij leeliſ waroniſ un tiſa teiſts un ſlaweiſ, iſ ka buhtu ſemi eemantojiſ. Tad dſihreſ ſahkâſ no jauna ar leeleem un maſeem kauſeem. Tur redſeja ari ſehnuſ no 14 gadeem, kuri ſeſodami peeauguſcheem, ſazentâſ dſerſchana no puſ un weſeleem bikerem jeb ſlapſannâm. Sche pagafu ſwehtki turpinajâs wiſâ ſemê no Mikeleem lihds pat Ceemaſwehkeem, kad ordena kungi, pahrwaldneeki un muiſchneeki braufaja no weenâm pagafu dſihrem us otrâm.“ (Scriptores rerum Livonicarum, II. 42.)

Uri dainâs atſpogulojuſchâſ ſchiſ 16. g. f. dſihreſ.

Zihrulitis alu dara
Rumelina pehdinâ;
Trihs kundsinî peedsehruschî,
Rokâ neša zepurites. 2639.

Tur dser fungi, tur bajari, (war. stahraſti)
Seme rihs danzjojot. 2640.

Sabsehrâs trihs kundsinî,
Treju fungu ſulainiſchi. 2638.

R. Klaustinsch pirmais aſſrahdiſa uſ ſchim t. dſeefmâm, aprakſti-
dams winâs notehloto wehſturisko ſadſihwi tâ: „fungi ar bajareem un
wiſeem pagasta laudim ſatikâs waku jeb pagastinu dſihrês, kad atbrau-
fuſchos teefneſchuſ un fungus pagastam nahzâs meelot uſ ſawa reh-
lina. No wiſa pagasta ſaweda ehdeenu un dſehreenu, kuru tad beſ
ſehelaſtibâs teefaja, danzodami tahdâ trakâ preekâ, ſa wiſa ſeme rihs
beja. Râ redſam, fungi dſerſchanâ nepaliſa paſal pagasta laudim.
Wini dſehra tiſ ilgi, lihds zepures bij janeſ rokâ. Tahdâ pat ſtah-
wokli lihgojâs uſ mahjâm fungu ſulainiſchi. Wiſas peewetâs dſeef-
maſ atg hđina 15—16. g. ſ. pagastinu dſihres. Jo tiſai lihds tam
laiſkam tâs noriteja ſenâ omulibâ un brammanibâ. 17. g. ſ. ſcho lab-
prahtigo weefmihligo dahwanu, ſas pamaſam bij iſwehrtuſês par no-
dokli, waku grahmatas fiſſe par iſtu nodokli, ſas maſſajams nauda
un graudâ. 18. g. ſ. ſemneeki un fungi mainiſuſchees lomâm: katra
pagastinâ, ſas tagad pahwehrtes par weenfahrfchu nodokli un atberu
deenu, kungs iſmaſâ ſaimneekem alu un degwihnu. To ſinam wiſ-
labaki no ſuhdſibâm, kad ſemneeki gauſchaſ par atrautu pagastinu alu.
Wehlaſ alum peeweeno wehl daſchuſ ſtopuſ degwihna.“ (Druwa,
1913., Nr. 6, 694.)

Mehs ſchim loti ſihmigam R. Klaustina tehlojumam waram wiſ-
zaur peekriſt, iſnemot paſchu galweno, itkâ tiſai 17. g. ſ. „labprahtiga
weefmihliga dahwana“ jeb pagastis buhtu fiſſeta par nodokli. Jau
1599. g. kataſtri pagasta nauda, aitas un wehrſchi ir waku grahmatâs
noteikta nodewa. Uri par pagastinu dſihrêm Ruſowâs ſaka 16 g. ſ., ſa
„katram pagastam waja dſeja (müſte) dot kungam reiſ gadâ leelaſ
dſihres.“ Tâs paraſti ſakrita ar apkuhlibâm jeb Kirmesſſſwehtkeem
(Kirchweihmeſſe), kuruſ katoku laiſkoſ ſwehtija wiſâ Ciropâ kâ leeluſ
baſnizaſ ſwehtkuſ un kuru reiſe pahwehrtâs par gada tirgu jeb meſſi.
Kad Mitkelu pagastis jeb leelâ grumada bij notureta, tad tirtogaji wa-
reja braukat no zeema uſ zeemu un uſpirkt atlikuſcho raſchu. Par to
ir uſglabajees intereſantis ſenrakſis, kuru Kurſemes biſkaps Jahnis
1443. g. noſuhtijis Wentſpilis komturam jeb komendantam:

Sam zeenijamam garidſreekam, Wahzu ordena komturam Wentſpili
ar zeenibu.

Muhsu draudſigo ſweizeenu un wiſu labu jau eepreekſch. Zeenijamais
mihlais komtura kungs. Peeturtees pee Kurſemes ſemes ſenam paraſchâm,
iſ gaduſ muhsu baſnizaſ pagasta zeemâ ((kerken pagst dorpe), ar noſau-
ſumu Puſeni, teel darits imams, ſa neweenam pirms pagasta (vor-
den pagsten, ante pagstas) naw brihw jahſchuſ waj ratoſ zelot no zeema
uſ zeemu, pirms pagastis naw noturets un kungeem ſamaſ-

fats (eer de pagsten geholden sien), isnemor Kirmess'swehtfus; fas pehz weza paraduma us wineem ir lihdsatneests, war tift pirkis un pahrdots. Bet mums teef sinots, ta daschi no muhsu ordena pawalstneekem (undersaten) Wentspili jau pirms Witeleem jabj pa muhsu bistapibas zee-meem waj brauz ratos, ar stopu apbrunoti, pirkdami un pahrdodami, fo mehš newaram atkaut pehz ta aisseleguma, fas if gadus teef un tifs pasludnats, ne ari schahdu pretošchanos waram zeef...

Jahnis, no Dewa un pahwesta trona schelastibas bistaps Kursemē. (UB., IX. 1004.)

Bet fas tas bij par nodokli un kam winsch bij jamakfa? — Tas ir pilnigi tumšs un neispehtis lauks. Pirmās droščakās sinas mums sneeds Kursemes bistapa noteikumi par sweedru semneeku nodewam us Ronu salas 1341. g. Pehdejem jadod: desmita teefa no wiseem semes aogleem, jehreem, kasam un siwim. Bes tam wineem jamakfa no katra arkla pehz wafu jeb pagasta teesibam (na wacken edder paggast recht) 2 eras naudā. (UB., III. 805-a, § 7). Tā tad pagasta jeb wakas nauda (Wackengeld) bij jamakfa no semes pehz arflu flaita, un tamdehl, laikam, wiau ari sauza par „semes naudu“ (Landgeld) pretim daschadām „aitu, zuhfu, wehrschu naudām“. Pagasta nauda tāpat peedereja pee lehnu semes, tā semneek, kamdehl teesibas us lehni dewa teesibas ari us „pagasta tureschanu“ un „pagasta (naudas) eewahschanu“. Bet lehni eekihlajot norunaja, waj zeemati un laudis teef eekihlari ar waj bes teesibām us pagastu. Tā 1462. g. Usdorpš eekihlā Ferlinam „pagasta naudu“ no 11 zeemateem un 2 zeemeem (UB., XII. 163).

Bet par pagastu daschreis sauza ne tīfai nomaš naudu par semes leetofchanu (Landgeld), bet ari wehlafo laides naudu (Laiddegeld), par furu semneekem atlaida klausčas. Tā 1470. g. teef atlaisti Dago salas sweedru semneeki „no wiseem darbeem, furi teem agraf bij jadara, par fo wini makfa katru gadu 20 mahrkas pagastu terminos (in der wacken) fogim par labu. (UB., XII. 717). Tahdā pat nosihmē pagasta nauda mineta wišwezakā wafu grahmata, kahda lihds schim atrasta, Peepupes Blomos 1553. g. Tur lasam: „Hans jauns wirš Lupin Wetan us 1/3 semes: dod gadā par wišām fawām nodewām wafu naudās (am wackengelde) 5 mahrkas — tā par labibu, tā par darbu“. (Sitzungsberichte, 1906, S. 18). Ta pateesibā ir jau rentes nauda un patš šaimneeks — rentneeks laideneeks.

1599. g. katastri wafu nauda ir tas patš, fas semes nomaš nauda (wacken oder landt gelt, 12. un 76. l.) un ta ir makfajama no arkla trihs terminos jeb wakās. Blakus „semes naudai“ atrodām wehrschu, zuhfu, siwju, kahpostu, seena, sofu un tml. naudās (76. l.), fas leezina par semneeku bagatibu 16. g. f. un naudās šaimnezibas stipro attihstibu.

Pehz 1624. g. katastra naudās makfajumu ir jau masaf un naturalo nodewu wairaf, bet ari sche wafu nauda wišzaur mineta 3—9 mahrkas no arkla, pee kam weenā weetā (Chrgemē) ta nosaukta par „semes naudu“ (Landgeld) — 6 mahrkas no arkla, furai blakus stahw

wehrschu n. — $2\frac{1}{2}$ un zuhku nauda — 4 mahrfas. (WBZ., 253. f., 51-a). Surpreitim par burtneezeeschu wafu naudu teifts, ka wina ir 9 mahrfas no arla un winâ eetilpst ari wehrschu un zitas naudas (l. c. 131-b).

Weidsot 1690. g. wafu grahmatâs ir eewesta ihpascha rubrika preefsch naudas mafsajumeem, bet pee atfewischleem fainneekem taiftas atfihmes par fatra mafsaschanas spehjam.

Roknefes Augstpagasta Lihbeeschu Wehwerim pagahjuscho gadu uf-
speeda pagasta nodewas (Pagast perselen*) mafsaf. (WBZ., 259-a, 584. Wacken Perselen, l. c., 490).

Ulftraufles Sedelanu Mifelim flitti firgi, pats nespehjis, tamdehl pagasta nauda, aita un zuhka (Paggast geld, Schaaf und Schwein) lihbj ar zitam Ahkam nodewam (perselen) naw samafsata (l. c. 489).

Ulftraufles „mescha kauschu“ Klaskenu Wilumam Klauschas pehz eespehjas fahrtigas. Nodewu labiba (Gerechtigkeit Korn) un pagastis (Pagast) leelako teef paradâ (l. c. 493).

Ilkenfalas fainneeki mafsajuschi pirms mehra un freewu fara gruntsgabalu naudas (Grundgelder) fatrs 40 mahrfas, bet pagasta naudas (Paggast gelder) — $4\frac{1}{2}$. (259. f., 129).

Roknefes Baltawas pagasta Lewitanu Mahrtina gaitas fahrtiba; labibas nodewas ari leelako teef, bet 2 dahl deri pagasta un 3 dahl deri laides naudas (Paggast und Laidegeld) paradâ. (259-a f., 587).

No schi fastatijuma war spreest, ka pagasta naudas un nodewas nebij gruntsgabalu naudas, jo semneeki wehl nebij gruntneeki; tas nebij ari laides naudas, ar furam laideneeki ispirkas no kauscham (Laide oder Arbeitsgeld); tas nebij labibas nodewas pahwehrstas nauda, bet sinama mafsâ par sweschas (semes kunga waj wina wafala) semes ismantoschanu, ta tad nomas nauda, pagaidi jeb augli par leetoschanâ aifdotas semes effploateschanu.

Bet Litwonijas walfts un winas wafaki aisdewa semneekem ne tikai semi, bet ari labibu un lopus. Jau 14. g. f. plaschos apmehros kungi isnomaja sawus lopus semneekem winu dshwa inventara pawaitroschanai. Schahduš lopus sauza par huerqueck (GU., B. 113 no 1382. g.), nomas lopeem, un no 1553. g. wafu grahmatas war redset, ka par isnomateem lopeem bij semneekam samafsâ kungam augli jeb pagaidi — 2 mahrfas par nomas wehrfi. (Sigber., 1906, 18.)

Weidsot, no Rigas semes foga rehlinu grahmatas war redset, ka ik pawafarus semneekem aisdewa labibu, jadamâ sehllu, kuru wajadseja rudens pagaidos atdot ne graudâ, bet nauda pehz ihpaschas tafses. Schahdu maija uf pagaidem fanemtu sehllu sauza par pagasta labibu, kuras atdoschanai laudis fasinoja „pagastâ“. Uri 1690. g. katastri par Ulftraufles Semanu Unst teifts: „Nodewas leelako teef fahrtiba, isnemot pagasta aisdewumu (Paggastborge)“. — WBZ., 259-a, 489.

Kas mafsaja pagastu? — Wisi, kas peedereja pee pagasta. Ta tad wispirms fainneeki jeb fmirdi. Bet ari bessemneeki — swejneeki, walineeki un ziti nebij atswabinati no wafu naudas mafsaschanas. Jau

*) Perselen, lejas-wahzu persel, parsel, Parzelle — gabals. War parzelēm sauza atfewischtâs nodewu kategorijas, kas bij mafsajamas kunga pagastâ.

1521. g. prelatu šapulze Raunā nolemj, ka „katram strahdneekam jeb ņaimes wihram (huszgenoth) jeb walneekam jamakā basnizu kopigam pabalstam par labu l šķilinsch gadā, kas jaglabā noteiktā lahdē preekšč ņabeedriškām wajadšibām (pro necessitate publica). Šči nodokļa eewahščhanu pašinos laudim rudens wakā, bet maksāščhanu isdāris pawasara wakā („wacca quadragesimalis“ — L. Urbusow. Akten, III. 116., § 12). Bet 1624. g. rewisijā teiktš par Turaidas Weltišču pagasta ņwejneeku un bešņemneeku Warschu Andreju, ka winišch maksā 2 wehrdinus wakū naučas, tā tad peeder pee pagasta. (WBL., 253 f., 203-b).

Kas atteezas us Rigas patrimonialapgabala pilsonu un pilšehtas šehtām jeb zeemateem, tad tee pee pagastu ņabeedribas nepeedereja, bet šahweja ahrpus tās.

Waj ņaimneeku maksatā pagasta jeb ņemes nauda palika ņemes funga priwatā rihzibā jeb tai bij publikti teesistš raksturs, naw drošči ņinams. Teefa, Ratwaras muiščas wakū grahmata 1553. g. šķfir ņemes naudu ((lantgelt) no „wihra naučas“ ((mangelit), bet waj šči pehdeja bij lihdsiga wehlaikai „galwas naucai“, par to truhšt jebkādū leezibu.

II. Pagastš kā walstš dala.

Lai gan 1850. g. tulkotoš Kreewijas „liškumos par Widšemmes ņemneeku ņemes tureschhanu un dšihwoschhanu“ pagasta weetā wiszaur leetotoš wahrds „walstš“ un teiktš: „Tahš walstš, us kam Widšemmes ņemneeku kahrtā šķfirrahš“ (§ 268), tad tomehr tas ir nepareiš un burtiški tulkotoš no kreewu волясть. Jo jau 1828. g. Ch. Hardera peesihmēs pee Stendera wahrdnizas atrodam, ka „pagastš ir ņemneeku nodalijums, kam weens basnizas pehrminderis. Šit pehdejo ir pee basnizas, tik ari draudšē pagastu“ (84. lp.). Jamakā laikā pagastu pareiš, bet weenpusigi ir dešnejis J. Krodsneekš: „Pagasti Widšemē ir tikai walstš apakščnodalas, wistim basnizas dariščhanās; jo walstš šadalaš pagastos, un weena pagasta laudis teef šaukti pee deewgalda, kā ari mahzitajš šchai gadijumā peeteiz ņagatawoschanas mahzibu pa pagasteem.“ (Latw. wehštüre, I. 33).

Abās dešinizijās ir uswehrtš pagasta zeeschais šakars ar basnizu. Bet ta nebuht naw pagasta raksturigakā ņunkzija. Reiš pagastš ir walstš dala, tad šchis nodalijums ir eewestš ne tikai „basnizas dariščhanu dehl“, bet gan ari wišu pahrejo usdewumu weišschanai — tikai masakā apjomā —, kas peetriht funga walstš jeb draudšes kompenzei.

Šchis pagasta dualisms naw isweidojees Latwijā, bet ar wišu wahrdu un jehdseenu aišguhtš no kreeweem, kur tas no laiziga nodokļa drihs ween palika par basnizas nodewu jeb dešmito un šahla apšihmet to pašču, to draudse, приходъ: wišus zeemus kopā, kas bij peerakstii pee weenas basnizas. (A. Преображенскій. Этим. словарь, 85). Uri

daschi freewu wehsturneeki isteiz domas, ka pirmee pagasti bijuschi tihri religisfi instituti, bet tam runa pretim tas, ka leelkundse Olga uslika eedsihwotajeem sawus pagastus, pirms wina pati un winas pawalstneeki bij kristiti. Sahuma teescham погость un приходъ wareja fafrist, tapat ka Baltija sakrita fenaka laiziga draudse un filegunda ar wehlafo garigo. Jo tas tatschu saprotams, ka wispirms zentas uszelt pa weenai basnizai wismas katra no jau pastahwosham paschwoldibas weenibam: Igaunija ta bij filegunda, Latwija — draudse, Seemelu Reetrumu Kreewija — погость. Tamdehl leelafai pagastu dalai bij diwlahrschs wahrds: pirmais ziwilais, kas reisē bij galwenā zeema nosaufums un otrs — tās basnizas wahrds, kas atradās schat zeemā. Bet bij ari pagasti bes otra jeb basnizas nosaufuma. Bes Naugardas walsts pagasteem, tahdi bij ari Kreewijas pilsehtam Великие Луки, Ржевъ, Торопецъ, Брянскъ un, ka leefas, ari Smolenskas un Rjasanas kungu walstim. (К. Неволинъ. О пятинахъ и погостахъ новгородскихъ въ 16 в., 111. sp.). Wispahr, Kreewijas senrakstos pagasti mineti wisus 500 gadus no Olgas lihds Jahnim III., kad wini teef sikh aprakstiti un katastreti Naugardas Skrihwēru grahmatās. Un ja fenak jehdseeni pagasts (погость) un draudse (приходъ) sakrita, tad wehla, eedsihwotajeem peeaugot, weena pagasta basniza un draudse wais newareja apkalpot wisus pagasta laudis, kamdehl pagasta robešās zehla jaunās basnizas un pagasti lihds ar to sadalijas wairafās draudses. Pagastos ar wairafam draudschu basnizam (приходская церковь) to basnizu, kura atradās pagasta zentra, sauza par galweno jeb pagasta basnizu (погостская церковь), pee kuras bij peedarita ihpasha peebuhwe jeb faeeshanas nams (изба схожая), kur laudis sanahza us sapulzem jeb grumadam.

Ukawejamees pee freewu pagasteem tif ilgi tamdehl, ka J. Krodsneeks sawa lalka bij isteizis domas, itka „latweeschi dabujuschi no freeweem tad tif wahrdu „pagasts“, kad погость bij dabujis nosihmi: basniza un winas eezirknis“. (J. Baltijas wehstures, II. 131-2). Tam runa pretim trihs leetas: 1) latweescheem pagasts, tapat ka wispirms freeweem, bij fenak laizigs nodoklis, maksajams kungam, un tamdehl sauza „kunga pagasts“ — 10263, 10264, 11502⁴ pretim wehlaf radi-teem „mahzitaju pagasteem“; 2) ja latweeschi sawu pagastu buhtu aishuwuschi no freeweem tifai tad, kad winsch jau nosihmeja draudsi, приходъ, tad ari latweescheem tapat ka freeweem draudse buhtu pagasta apaschdala, ne otradi; 3) tad latweeschu pagasteem buhtu diwlahrschi nosaufumi, no kureem weens — pagasta galwenās basnizas, wahrds.

Mums schkeet, ka pagasta pahrwehrschanas wispirms par basnizas nodokli jeb desmito un tad par basnizas walsts jeb draudses nodokli un pahrwaldes eezirkni ar ihpachu preekschneeku jeb pehrmindert, Vormund, eesahkas lihds ar katolu basnizas nodibinaschamu Baltija, kad no kristiteem eedsimteem nehma desmito teesu. Tamdehl basnizas pagastus buhs weetam saufuschi par desmitam, tapat ka lihju nodokli eezirknus sauza berama puhra (vakā — puhrs) wahrda par

wakām. Latweešhu Draugu beedribas magasiņā no 1835. g. teesčām ari atrodam šahadu pagasta definiziju: „Walsts ir wišs nowads (Geblet), kas atrodas sem weena kunga waj teefas, pagasts tikai walsts dala. Pagasta weetā šazija ari daschos apgabalos „desmits“, jadamā, pehz mahju skaita šahdā nodalījumā.“ (Magazin d. Lett. Lit. Ges., V. 1-2, S. 144, U. 2). Pehdejais peelaidums, itkā pagasts buhtu desmit sehtu apweeniba, naw pareišs, jo Hupels rakstija jau 50 gadus pirms tam: „Latweešhu mahjas eedalitas pagastos jeb desmitās. Tahds pagasts šastahw no 30 un wairaf mahjām, kuras dalotees pufeneefos šawairojusčās lihds 60“. (Topogr. Nachrichten, IV. 295). Uzim redsot, pagasti par desmitām nosaukti tamdehl, ka wini bes kunga nodewām jeb pagasta maksaja meklus jeb desmito ari basnizai jeb winaš pilnwaroteem. Tad šahds basnizas nodoklu inspektors jeb desmitās teefas eewahzejs buhs saukts par desmitneefu, wehlafo pehrminderi.

Pagastu leelums bij loti daschads. Jau B. Rufows šawā kronikā raksta: „Ar Widsemes pagasteem (wakām) leeta šahw tā, ka wiš kungu un muišneefu zeemi ir šadaliiti pagastos; leelee un pahrtikuschee zeemi šastahda katrs par šewi waj pa diweem kopā weenu pagastu, turpretim masee un nabadsigee ir šalikti pa wairakeem kopā, tā ka katram kungam un muišneefam, štatotees pehz wina zeemu skaita, peedereja wairaki pagasti, un katram pagastam wajadseja šarihtot šawam kungam waj junkuram it gadus kuplas weefbas, us kurām wajadseja eerastees wišsem pee pagasta peederigeem semneefem un šwabadneefem (Landfryen) un nodot kungam waj junkuram šawu gada teefu waj meklus. Parasti ordena kungi šahfa „pagastu turet“ (wacken tho holdende) ap Mikeleem (31-a l.).“ Mikeles šahfās šaimneeziskais gads un tad ari eewahza pirmo jeb rudens pagastu.

Tā tad 16. g. š. katrā kunga walsti bij wairaki pagasti, kuri šastahw-ja no weena waj wairakeem zeemeem. Ra tahda pagastu eefahrtā bij Baltijā ari agraf, to peerahda muišhu šenraksti.

1354. g. Zumerdeenes pagasts ar 53 arkleem, Abaleenes — 12^{1/2}, Glawenaudas — 30 un Behrjones — 11. (GU., P. 79).

1382. g. Ehrģlu kungam Eišenhusenam peedereja 8 pagasti: Zumerdeenes ar 60 arkleem, Melteenes — 37, Mikeenes — 42, Ehrģlu — 46, Weetalwas — 38, Ošeenas — 27, Šehlu — 9, Kreewuzeema — 26. (GU., P. 113).

1399. g. Wilbenbergs dabū lehnos Rosbeku pili „ar winaš nowadu (marchia), pagasteem un zeemeem“. Pagastu skaitš bij 5: Unguru ar 2 zeemeem un 31 arflu semes, Oberiktes — ar 1 zeemu un 32 arkleem, Rupejeles ar 4 zeemeem, Wesnarwas — 4, Rahrleuu — 2. (GU., P. 177).

1458. g. Straupes kungam Rošenam peeder Paurenu, Rodseles, Raišfumu un Wesnarwas pagasti „ar wišsem zeemeem, kas augšhejos tšhetros pagastos atrodas“. (GU., 349).

Bet jo šihšas šinas par pagasteem dabujam no katastreem. Tā 1624. g. pagastu skaitš Seemelu Latwijas walstis bij šahds:

Rujenē	9	Limbašchos	4
Burtneefoš	8	Wainaschos	4
Turaidā	6	Allaschos	3
Siguldā	5	Nabē	3
Krimuldā	5	Salazā	2
Walmeerā	4	Lugaschos	2
Straupē	4	Lehburgā	2
Chrgemē	4		

Ja scho pagastu skaitu salihdsinam ar Seemelu Latvijas zeemu skaitu (121. l.), tad dabujam, ka katrs pagasts zaurmehrā fastahw no 5 zeemeem. Somehr paleesais zeemu skaitš pagastoš loti stipri atschki-rās no schi matematiskā leeluma.

Krimuldāš waltšs pagastos bij schahdi zeemi: Risseles (Raupo) pagastā — Risseles un Kaltezeems; Kurschu pag. — Kurschu zeems; Kaulenu pag. — Kaulenu un Behrfunu zeemi; Aisgaujeeschu pag. — Aisgaujas un Kumešu zeemi; Latweeschu pag. — Latweeschu un Minrišchu zeemi. (WBZ., 253. f., 219-227).

Siguldā Lahtschu pag. — 4 zeemi, Paukmana pag. — 4, Kalna Marwinu pag. — zeemu weatā itai 4 weensehtas, Pils jeb Lihbeeschu pag. — 4, Schrumišchu pag. — 4. (WBZ., 253. f., 247-56).

Salazā Latweeschu pag. — 10 zeemi, Lihbeeschu pag. — 8. (WBZ., 253, 340-8).

Widsemes latweeschu dalā pagasti fastahweja ne no zeemeem, bet weensehtām. Tā 1690. g. zeematu skaitš bij schahds:

Skujenes	Lejann pagastā	22
	Mescha "	16
	Kosenu "	26
Smiltenes	Ninigala pagastā	28
	Birschu "	37
	Mescha "	40
Aumeisteres	Serbigala pagastā	9
	Lotuma "	5
	Smitrdegala "	7
	Sergala "	5

Parasti pagasti fauzās kahda ņawa zeema waj zeemata wahrdā. Tā Turaidas Korgeles, Juglas, Wetišchu un Weltišchu pagastos bij zeemi ar tahdeem pat nosaufumeem. Bet daschreis pagastis nosaufkis tās zilts wahrdā, kuras peederigee ir wairakumā stary pagasta laudim. Stary schahdeem etnografiskeem nosaufumeem wisbeeschaf nahf preeschā Lihbeeschu pagastis: Straupē jeb ņenā Idumejā (1378. g. — GU., P. 106), Kotnešē (1493. g. — GU., P. 578), Salazā (1624. g. — WBZ., 253. f., 340), Krimuldā (WBZ., 255. f.), Siguldā (253. f., 247), Burtneefoš (253. f., 109), Zehšis (260. f., 706). Wineem blafus atrodam Latweeschu pagastu Salazā un Siguldā (WBZ., 253. f., 340 un 259. f., 658), Kreewu pagastu Reseknē (GU., P. 488) un Kruštpili (GU., P. 451), Kurschu pagastu Krimuldā (1248. g. — GU., P. 23. 1624. g. — WBZ., 253. f., 219), Sahmu pagastu Raunā (1630. g. —

WBL., 256. f., 16-b; 261. f., 153), Igaumu pagastu pee Seltinu muiščas Alufsnē. Pagastu nosaukumu pehtiščana warēs noskaidrot daudš tumšchus un strihdiguš Latwijas ņenweštures jautajumuš.

Bet runajot par pagastu wahrdeem, newaram neaifrahdit, ka wini loti ahtri mainas un wineem lihdsi pašči pagasti ņpehji ifaug un nosuhd. Pehz dascheem gadeem agrako nosaukumu war atrast wehl tikai ņahda zeema waj zeemata wahrda. Tā 1624. g. Siguldā bij 5 pagasti, starp teem ari Lahšča pagastis. Bet 1690. g. pagastu ir tikai diwi, Pihbeefču un Latweefču, pee tam pehdejā eetilpst ari agrakais Lahšča pagastis.

Pa dalai tas isstaidrojams ar to, ka weetām pagasti buhš ņaukti pagasta wezaka un wina zeema waj zeemata wahrda. Mainotees wezaka, mainijs ari pagasta nosaukums. Tā 1577. g. Rigaš pilsehtas nowada bij 12 pagasti ar ņchahdeem nosaukumeem:

Mahrtina Bulles pagastis	
Jaspera Rampes	"
Franša Bilkena	"
Anscha Springa	"
Mahrtina Schmidta	"
Jura Straupena	"
Matihša Pinka	"
Behrtula Niklawa	"
Mahrtina Warlata	"
Jehkaba Pleses	"
Jura Dauschela	" (RRL,*) 28. f., 10-12).

1607. g. rewisija Schmidta un Niklawa pagasti jau ņauzas par Schadina un Punkes pagasteem, kas nosihmē, ka pagasta wezakee. ir mainijuschees.

Par otru un daudš ņwarigaku eemeslu pagasta nosaukumu un leeluma beeschaj mainai jauffkata pats lehna dahwaschanas akts, kad radot fungu walstis nemas nereklinajās ar pagastu agrako ņastahwu un robeschām, bet zeemuš isdalija no wezeem pagasteem un ņaweenoja atkal jaunos pehz azumirkla wajadsibām. Tamdehl puš pagasta peedereja weenam fungam, puš — otram. 19. g. f. ņemneeku likumeem zits nekas neatlikās, ka tikai ņankzionet ņchos dsihwes raditos apstahklus un ņazit: „Walstis (t. i. pagasti) ir tahdas lauschu ņabeedroschanas, kas ņinamā aprinki us weenas waj us wairak leelungu muišchu ņemēm dsihwo“ (§ 268). Tā 1690. g. Ruitenu pagastis bij ņadalits stary Raunas (5 mahjas), Wefelauskas (13 m.) un Rabatmuischās (10 m.) fungeem. (WBL., 261. f., 148—164). Bet jau agrak 15. g. f., pahr-dodot un eekhlajot laudis un ņemes, nosaka, waj ņchis darijums atteezas us wisu pagastu (gantze pageste. GL., P. 236), waj tikai us ņinameem pagasta zeemeem. Peem.: 1472. g. v. Ungerns pahr-dod „wisu Sades pagastu, isnemot Augstgala zeemu, kuresch jau pirms ņchi raksta isdoschanas bij pahrdots manam ņwainim.“ (GL., P. 433.)

*) RRL. — ņaihņinats „Rigaš rates eeschejais arkiws“.

Rahdas bij pagasta atteezibas pret dsimti? — U to J. Krodsneeks atbild ta: „Mahjas apdsihwoja weena faine. Wairaf schahdu fainju fastahdija dsimti, kas apdsihwoja pagastu. Sagad wairs nedf weena un ta pascha pagasta, nedf ari faines laudis nepastahw no asinsradneekem, bet Jndrika laikos tas gan ta wareja buht, jo uf to aifrahda t. dseefmas, fur jauna meita dehwe fawa pagasta puifchus par brahleem, famehr tauteetis ir tas, kas peeder pee zita pagasta un dsimts, kas naw ta pascha rada. Wairaf dsimschu un pagastu buhs fastahdijufchi walsti.“ (J Baltijas wehstures, I. 15.)

Waj waram lihds ar J. Krodsneeku teikt, ka 13. g. f. Latwijas pagasta laudis bij weenas dsimts bahlini? Domajam, ka to war un newar darit. Ja pagasts teescham aptwehra tikai weenu zeemu waj fahdus desmit zeematus, tad winsch wareja buht ifaudsis no weenas faines. Bet ja pagasta eegahja fahdi peezi, fefchi zeemi un daschi desmiti ifkafitu weensehtu, tad naw ne mafata eemesla domat, ka to apdsihwo radi ween. Tapehz ari newar kategoriski fazit, ka pagasts bij weenas dsimts teritorija. Ra jaunata laika pagastos weeni eezelo, otri izjelo, ta ari klauschu laikos „ahrpagastneeks“ (6182² Peef.) it nemas nebij rets weefis. Tas pats Gupels peewed fahda Widfemes landrohta domas, ka „tirgofchanas ar femneekem ir weenigais lihdselis ka koloniset no mehra ispostitos pagastus“ (III. 626). Ra fchi tirgofchanas notifa, par to ari mums ir peeteefofchas sinas. „Wezakeem, kam dauds behrnu un fainneekem, kam wairaki kalpi un meitas, dsimtsfungs pehz sawas patikas atnem daschus preefsch fewis... pahrdod, pahrmaina un atdahwa laudis.“ (Gupel, II. 236—37.) „Pahrdod walineekus un winu behrnus waj eemij pret zitam leetam: sirgeem, funeem, pihpya galwinam un tml. Laudis fche naw tik dahrgi ka nehgeri Amerikas kolonijas — puifis pehrfams par rubleem 30, meita par 10 un behrns par 4.“ (Gupel, II. 127.) Bes schahdas peespeestas ifzelofchanas no fawa pagasta, klauschu femneeki labprahrtigi behga no bargeem kungeem uf faiminu pagasteem zeriba atraft tur labatus apstahklus un laimi. Pagaidu atweeglinajumus jaunā dsihwes weeta wini teescham ari baudija, jo behglim pirmos 3 gadus nebij klaufschās jaeet, famehr winsch eerihkoja sawu fainneezibu. Tos sauza par b r i h w g a d e e m.

Uifkrankles Mikifchu Jahnis no Leetawas uf 1/4 arlla. Pag. gadu klaufschis titat par 1/8 arllu. Schogad no Zehgabeem teef speefis kalpot par wifu femi. Suhdjas, ka winam naw doti b r i h w g a d i (Freyjahr) preefsch fainneezibas eefahfchanas un eefahrtochanas. (WBL., 259-a, 494.)

Rahdos apmehros fchi ahripagastneeku eepluhfchana notifa, to war redset no fefofchās tabeles, kas fastahdita uf 1690. g. sweedru katastra pamata.

Cezelotaju kustiiba 17. g. f.

	Dšimis eešihwotaj	Cezelotaji		No kureenes ezelojušči				
		Kop- skaitš	o/o	Wid- femesš	Kur- femesš	Ķgau- nijaš	Leeta- waš	Zitu- reenes
Ahdaschi	86	62	41,9	16	45	—	—	1
Allaschi	58	54	48,2	26	21	1	2	4
Araschi	63	17	21,2	13	3	—	—	1
Burtneeki	249	17	6,4	11	2	2	1	1
Daugawgrihwā	54	146	73,0	7	137	2	—	—
Dole	97	55	36,2	6	45	—	4	—
Dšehrbene	101	9	8,2	7	2	—	—	—
Ķrgti	112	19	14,6	11	5	—	3	—
Ķhwēle	71	5	6,6	4	1	—	—	—
Ķščkile	76	118	60,8	31	82	—	4	1
Ķaunā muišča	100	7	6,5	3	4	—	—	—
Ķaunpils	66	3	4,3	2	1	—	—	—
Kalsnawa	168	19	10,2	6	5	—	5	3
Koknese	195	44	18,0	14	20	—	5	5
Ķimbaschi	239	31	11,5	7	20	2	2	—
Leelwahrde	253	68	21,2	12	44	—	4	8
Leesere	151	4	2,6	2	1	1	—	—
Madleena	123	116	48,6	28	63	1	16	8
Mahlpils	97	69	41,6	43	11	—	6	9
Matišchi	118	7	5,6	3	3	—	1	—
Mitaure	155	19	10,9	14	3	—	2	—
Ķsolmuišča	101	4	3,8	1	2	—	1	—
Palzmarā	31	5	13,9	5	—	—	—	—
Ķeebalga	165	12	6,8	7	1	—	4	—
Rauna	259	13	5,4	10	2	—	—	1
Ropaschi	33	133	80,1	34	95	1	3	—
Salaspils	30	74	71,2	6	65	—	3	—
Ķigulda	150	15	9,1	9	6	—	—	—
Ķstujene	114	9	7,3	4	3	1	1	—
Ķmiltene	249	14	5,3	10	1	1	2	—
Ķuntaschi	100	104	50,1	18	80	—	3	3
Ķrikate	259	15	5,5	4	4	2	2	3
Walmeera	270	30	10,0	27	2	—	—	1
Behšis	200	42	17,4	40	2	—	—	—

No šchis statistikas war redset, ka daschās draudšēs, šewišchi Rigas tuwumā, laudiš nahf un eet tā tantu štaigaschanaš laišoš. Ropaschoš (80%), Daugawgrihwā (73), Salaspili (71) un Ķščkile (60) wairaf tā puše ir ahrpagastiteeku. Ūri dainas numš rahda, ka radi jeb dšimts jau isklichduši pa daudš plaschatu apgabalu nekā pagastš.

At radini, man radini,
 Va pašauli isklichdušči:
 Zits Rigā, Jelgawā,
 Zits diščā Dobelē. 3840.

Radi mani, paradini
 Va wišām malinām;

Ja tee wiſi kopá buhtu,
Tee buht' karu winnejuſchi. 3851².

Mani rabi, mani draugi
Neweens manis nepasina;
Es diſhwoju tahtu, tahtu
Sweſchâ ſemeſ gabalâ. 3849, 3844⁴.

Œhim radini, tam radini
Man radiau ween newaid;
Mani rabi juhmalâ
Garajos taſchokoſ. 3852.

Ja ari ſchad tad wehl dainas ſauza weena pagasta wihrefchus par bahlineem, tad tas bij tikai goda wahrds, leetots metaforiſkâ noſihmê (136—7 lp.) ne wairaf. Râ walſts jeb draudse bij apwee= nota us ſabeedriſkuma, ne radneeziabas pamateem, tâ ari ſcho ſozialo weenibu apafſchnodalijums jeb pagasts nebij wairs dſimts, bet ſa= beedriba.

Tas it ſewiſchki iſmanams pee tâ ſaukteem mahzitaju, meſchfungu, pilſfungu un wiſpilſfungu pagasteem, kuri paraſti bij ekſteritoriali, jo wina zeemati bij iſkaiſiti ſtarp funga pagasta mahjam. Par pagastu ſchos zeematus ſauza tamdehl, ka wini maſſaja pagasta jeb waku naidu ne fungam, bet mahzitajam. Œchahda pagasta nauda, baſniſ= fungam peederoſcha (wackengelt, dem kerckhern gehorich) mineta jau 1545. g. ordena meſtra zirfularâ*) par tauſtkolu eerihkoſchanu Wiſſemê.

III. Pagasts kâ paſchwaldibas weeniba.

Pagasta ſatwerſmes jautajumi ir wehl pahraf tumſchi, lai par wineem waretu dot noapalotu un iſſmeloſchu tehlojumu. Tâ kâ pagasts un, jadomâ, ari wina ſatwerſme aiſguhta no freeweem, tad greeſimees wiſpirms pee ſchi pirmawota.

No Naugardas Œtrihweru grahmatâm redſams, ka pehz paga= steem aprehkinaja nodoklus un klaufchas, kuras ſemneeſeem nahzâs dot waldibai. 1305. un 1329. g. grahmatâs teiſts: „Rupzis lai eet us ſawu ſimtu, bet ſmirds us ſawu pagastu“ (кто купецъ, пойдетъ въ свое сто, а смердъ пойдетъ въ свой погостъ). Tâ tad wiſi pagasta ſmirdi bij tahda pat weeniba, kâ wiſi ſimta tirgoni. Bet japeelaiſch, ka pee pagasta peedereja ne tikai ſmirdi, bet ari ziti eedſihwotaji. Tâ kâ pagasta lauſchu atteezibas pret walſti gan nodoklu, gan klaufibu ſinâ bij ne tikai weenadas, bet pat kopigas, tad it dabigi ſchim atteezibâm wajadſeja ſawenot wiſus eedſihwotajus weenâ ſabeedribâ. Waldiba ar ſawâm praſibâm greeſâs ne pee weena otra eedſihwotaja, bet pee wiſa pagasta kâ pee weſelaſ weenibas, kura ſchis praſibas ari pildija kopigi. Tamdehl pagasts bij walſts pahrwaldes eezirkniſ, kura preekſch=

*) Kopets pehz Sweedrijas walſts arkiwa originala no H. v. Bruiningfa ſch. g. oktobri.

galà atradàs wezakee un ziti amata wihri, wehleti no pagasta laudim. Wezakà usdewumi bij: 1) pagasta darifchana wefchana; 2) nodofku eewahfchana un pagasta fahrtneeku isrihfchana preefch schuhtim un zitàm walstis gaitàm; 3) walstis waras rihfjumu ispildifchana un iswe- fchana dšihwè fawa pagasta robefchàs. Pagastam peedereja tà fawtàs pagasta semes (погостская земля), kuras fahumà atradàs wifu pagasta laufchu kopleetofchanà, waj nu wifumà, waj pa dałai. (К. Неволинъ. О пятнинахъ и погостахъ новгородскихъ, 102—104).

Ka ari latweefchu pagastis bij sinama weeniba, to pee- rahda jau taš, ka katastroš pagastu jeb waku mahjam stahw pretim streiju mahjaš, kuras pee pagasta nepeedereja (156. lp.). Tapat fina- mas klaufchàs un nodewas pagastis maksaja fà nedalita wefela weeniba. Jau agraf runajàm par pagasta nedelneeku jeb fahrtneeku (26. lp.) un par dašou pagastu peenahkumu dot talkas lopus; peem.: „Kaunà ifgadus katram pagastam jadod talkai (zur Talkus) 1 wehrfis un 1 zuhta tahdà fahrtà, ka weenu gadu toš ifneeds weens pagastis, otu gadu otš“. (WZL., 261. f., 169, § 6). Ari pasta un kara firgi bij pagasteem jatur kopigi. Tà ifchetràM Nitaures wakàm 1599. g. bij ja- ustur diwi pasta firgi (61. lp.), bet Zehfis if diwàm wakàm — weens labš kara firgš (76. lp.). No Rigas semes foga rehkinu grahamatas 1383. 1479. g. r. dsams, ka pilsehta 1435. g. fanehmufi 1 lastu rudsu, 8 puhruš meefchu, 10 puhru ausu un 6 puhri grifu ne no atsewifchkeem pilsehtas nowadà semneekem, bet no wifa Sitejeras pagasta (von der pagesten tor Tytegeruen. RZL., 25. f., 13-a l.). Bet ko tuwat par Rigas patrimonialapgabala pagasteem dabujam sinat tikai no fchi pašcha foga nahkofchàs rehkinu grahamatas 1576./78. g. Taisni te pagastu fatweršmi pehtit ir wišidewigaf, jo pilsehtas semneeki wehl 16. g. f. nebij klaufchu laudiš un winu wezee pašchwaldibas un pahrwaldes instituti bij usglabajufchees un palifufchi fpehtà. *)

Lai gan Rigai pilsehtas nowadà tad wehl nebij fawu muifchu un tamdehl ari nebij wajadfigas semneeku klaufchàs fcho muifchu apstrah- dašchanai, tad tomehr preefch pilsehtas firgeem jeb rates stalleem (Stadtmarstall) bij wajadfigš feens un to eewahza pilsehtas plawàs Pahrdaugawà (in der heyde over Dune). Rigas stallu pahrwalde fauzàs par stallmeiftera jeb weenfahrfchi par stallu pagastu (stal- pageste). Tahds pagastis minetš jau 1504. g. un katram pilsonim, kaš gribeja dabut fawu plawas gabalu „Pahrdaugawas klajumà“, wajadseja if gaduš maksat nomu 1 wehrdinu (ferding) waj wairaf stallu pagastà (RZL., 19. f., 1-a un 28-b). Bet pilfoneem bij ifno- mata ne wifa plawu seme. Pahrejo ismantoja pilsehta pati ar fawu semneeku darba fpehku, kuri wefeleem pagasteem, ar pagastu wezakeem preefchgalà, dewàs uf pilsehtas plawàm feenu plaut un fopà

*) Pehtit pagastu fatweršmi taisni pehž Rigas patrimonialapgabala fentra- raksteem mani pamudināja N. v. Bulmerincqa intresantais referats „Die Besiedel- ung der Mark der Stadt Riga 1201—1600“.

(tho hop genomen) fanemt, strahdadami tur 10—12 deenas no weetas. Tã 1578. g. wasarã femes fogis eeraksta sawos isdewumos:

Pee jeena plauschanas un kopã nenschanas Wlugu jalã bij klast par usfrageem diwi (pagastu) wezakee (olsten) 12 deenas, un wineem pehz wezas teefas dota dseramnauda (tho verdrinken) 6 schkilini deenã.

Biju personigi trihsreis us Babiti, tur (pagasta) laudis bij issinoti malku iswest un jeenu eewahst, pee kam pirmo reis man bij lihds weens wezafais un wehstneefs (Westneken), ar kureem ishehretas 2½ mahrkas. (RRU., 28. f., 78—79).

Tãpat wiseem 12 pagasteem kopã bij japeewed malka un foki trim Rigas birgelmeistareem, katram 40 asis, fogim — 60, rates fungeem — 50, pa diwã am katrai „waktis mahjai walna eefschpufẽ“ — 14, un „3 asis pulwera mahjai, lai schogad waretu pulweri schahwet“. (L. c., 77. lp.).

„Pulweri schahwet“ wjadseja tamdehl, ka pilsehtas nowadam nahzã iszeest „launus laikus no freewu kara spehta“, kursch 1577./78. g. seemã bij eenehmis Leelwardes pili. Sakarã ar scho freewu eebrukumu femes fogis isdod pagasteem pawehli eerastees ar saweem wezakeem un wehstneefeam preefschgalã kara gaitãs. Pee kam weenai dalai pagastu bij jaet apseht Leelwardes pili, bet otrai japaleef aismugurẽ un spezialistu wadibã jataisa walnu grossi (Schanzförbe) jeb gabioni preefsch walnu apzeetinajumeem.

1577. g. nowembri es litu Olainẽ pagatawot wesjelu laudsi walnu grossi, un pee schi darba (pagasta) laudim wjadseja strahdat 5 nedelas silitã laikã. Mahrtinsch, tas (pagasta) wezafais, bij wisu laiku wineem par usraugu, par to winam nahkas pehz wezas parafchas 5 mahrkas.

Wehl weenam kambarneefam (kamerneck) jeb walneefam, kursch tur bij 14 deenas un laudim eerahdija, tur teem grossi jatqisa, 6 schkilini deenã dseramnaudas (L. c., 75).

Tã tã walnu grossi tifa taistã Millaawa pagastã, un tur bij klast diwi wezakee wisas ishetras nedelas no weetas, kas isrihkoja laudis, tad wineem pehz wezas teefas dota katram weena mahrka nedelã (L. c., 72).

Pee pagasta klauschãm peedereja ari labibas aifwechana no pagasta flehtim us Rigu (71. L.), un Jahna un Petera basnizas laukumu aptihrischana (73. L.). Wisos schais gadijumos teeschãm eet runa par pagastu tã par sinamu weenibu, kas redsams no ta, ka femes fogis weenmehr min pagasta wezako kopã ar „tautu“ (peem.: Hans Springe bei dem Fosse), waj „laudim“, t. i. pagasta laudim.

Wisas femes foga issinotãs gaitãs, — tã kara, tã meera laikã, — pagasta laudis eerodas kopã ar diwã amata personãm, kuras usrauga pagasta darbus un atbild par wiku fahrtigu galã wechãnu. See ir pagasta wezafais un wehstneefs.

5. II. 1578. Pehz femes foga pawehles es tifu suhtis us Leelwardi un man bij lihds 9 wezakee (olsten) un 12 wehstneeki (westneken), tã ta katrs wezafais ar saweem wehstneefeam gahja usraudsit sawus laudis (to erem volke sehen solte), kureem wjadseja transchejas (loppgraven) raft un walnu grossi lit. (RRU., 28. f., 80 L.)

Pagasta wezafais. Pagasta wezako (oldeste) tã pagasta lauschu (pagest lude) preefschneeku fastopam Rursemes senrakstos jau 1424. g. (UB., VII. 228), bet Widsemẽ — 1472. g. (GU., P. 440).

Wehlf klauschu laikos, tad pagasta wezafā galwenais amats bij usraudsit pagasta gaitneekus muischas darbos, wina sahka saukt Rursēmē par wagaru, bet Widsemē par stahrastu (ff. 179. lp.).

Ja pagasta wezafā amats wehl 1686. g. Seemefu Kreewijā bij eewehlamš, tad Widsemē wezafō eezehla amatā uš dafcheem gadeem, waj wifu muhschu, fogis waj muischfungs (amtmanš, junkurs). Pehz eezelšchanas wezafam bij jadod amata swehrastis. Samdehl 1690. g. wafu grahmatās teiktš, ka tahds un tahds fainneekš „nefen par stahrastu panemts“ (ist unlängst zum Starost genommen. WBu., 259-a, 699) waj „eeliktš“ („gesehet“. WBu., 259, 524). 1638. g. katastri atradām interesantas atsihmes, ka gandrihs neweens no eezelteem stahraстеem „naw nekad bijis pee deewgalda“ (WBu., 258-a¹, 87, 95, 165, 193, 213 lp.). Tas nosihmē, ka ilgajā 75 g. karā ar kreeweem, wišas basnizas bij nopostitas, mahzitaji aisdžihti un neweens no pagasta laudim nebij eefwehtits. Samdehl ari pagasta wezafee nebij swehrinati un sweedru rewidenti paschi uš sawu roku winuš speesch šwinigi apsolitees — pee sawas, seewas un behrnu labklahjibas winā saulē, — ka tee usdos tikai pateefas un pareifas sinas par sawa pagasta fainneezibām.

Pagasta wezafēem bij jaraugas uš to, lai pagasta fainneeku lauki teef fahrtigi apstrahdati, ehfas turetas fahrtibā un islabotas, plawas istihritas; lai meschos neiszehrt ofolus; lai neteef noslehpta medus rascha un atrauta fungam wina teefa; lai neganas pagasta lopi aiskrustotās ataugās, meschos un ganibās; lai neteef pahrzelti robeschu stabini un wiltotas burtas; lai fainneeki, wina kalpi, walineeki un eebuhweefchi nenodarbojas ar aisleegteem amateem — nedara alu un nepahrdod beš funga sinas; lai wišas pagasta malfafchanas, noberas un klauschas teef ihstā laikā nomalfatas un ispiditas. Wezafam wajadseja fasinot laudis pee muischas waj walšs darbeem, usraudsit wina ispidišchanu, bet kara laikā dotees uš pili sawu semes fargu preešfgalā. Par nolaidibu deenastā wezafais wareja tikt šodits un atlaisšs no amata. Tā pehz Rigas rates 1592. g. lehmuma semneekēem stingri bij aisleegts tirgotees, un teem pagastu wezafēem, kuru pagastā atrada lahdu uspirzeju, bij jamalfā 40 mahrfas šoda. No otras pušes, teem malfaja noteiktu atlihdšibu par pretšchu usrahdišchanu teefai.

Sewiškī gruhtš bij wezafā usdewumš lihds leelam sweedru katastrim 1690. g., kad seme wehl nebij nowehrteta un semneeku nodewas štingri noteiktas waldibas legalisetas wafu grahmatās. Tad semneeki dewa fungam newis reis par wišam reisem — t. i., lihds nahtošjam katastrim — noteiktu šlaitu puhru iskultas labibas atkaribā no semes platibas, bet gan sinamu dalu no rudens raschas. Sa bij tā sauktā desmitā teefa, Getreidezehnte, tegede, annona decimalis (Gu., 4), kuru Widsemes muischu šenraštii peemin jau 1224. g. un kuru semneekēem wajadseja dot no wišas sawas labibas (van der marke uns den tegheden to ghevende alles kornes. Gu., P. 121) ne tikai ordena laikos, bet pat sweedru waldibas sahkumā.

Preefch pagasta wezafâ peenâhkumu ispraschanas, mums ir no ahrfahrtiga swara sinat, fâ praktiskt tifa iswesta desmitas eewahfshana. Technisks termins preefch tam bij „korn schneiden“, burtiski: „labibu plaut“. Pee kam teiza waj nur weenfahrschi: „Das korn ist ihnen geschnitten worden“ (1599. g. katastrs, 10 L.), waj formuleja tuwat: „Das getreide wirt ihne uf dem felde geschnitten die zehende“ — labiba wineem plauta us lauka, desmita teefa (L. c., 67, 69). Bet fa te wahrds „schneiden — greeft“, plaut nosihmeja fo zitu, redsam no ta, fa 1599. g. katastrs runa ari par apinu, linu, kanepaju, medus un siwju „greefshanu jeb plauschanu“ — honigh ist ihne geschnitten. Un wisos tais gadijumos, tad desmitas teefas weeta nodewas nehma ne no raschas, bet no jau iskultas labibas pehz arllu skaita, teiza: „wineem labibu neplauj, bet katrs semneeks dod 4 puhrus no arla (Das Korn wird ihnen nicht geschnitten, sondern ein jeder Paur gebet vom Haken. WBZ., 253. f., 334-a). Tas nosihmeja, fa te nodoklis wairs nebij $\frac{1}{10}$, bet eepreefch sifkats puhru skaitis, un bij uslikts ne us raschu, bet us tafazijas arkleem. Ro pateesiba nosihmeja isteizeens „labibu waj labibas desmito plaut“, to dabujam sinat no Doles salas wezo semneeku stahstijuma sweedru mehrneekem 1624. g., kuri nesaprata fo eefahkt, jo saldati bij isnihzinajuschi wifas wafu grahmatas. „Wezos laikos,“ stahsta wezaji: „semneekem bij fawa labiba janoplauj un jafatrauj kaudses (die Bauern haben ihr Korn schneiden), no kuram wineem bij zeturtâ kaudse jaaiswed us muischu kungam ar wiseem salmeem un neiskulto labibu (sie den 4 Hauffen der Herrschafft mit Stroh und Korn ungedroschen zuführen müssen). Bet ta ta tas bij semneekem par smagu, tad kungi tam darija galu un katram semneekam, kam bij pilna seme jeb arks, pawehleja ik gadus dot 6 puhrus rudsu, 6 p. meeschu un 4 p. ausu.“ (WBZ., 253. f., 290-b). Sa ir loti wehrtiga leeziba, kura mums lauj eestatitees ordena laiku muischas un pagasta fainneeziba.

Wispirms, ta fauktâ desmita teefa fâ labibas nodewa schur tur bij jau peeaugusi lihds $\frac{1}{4}$ jeb zeturtam graudam. Otrfahrt, kungs panem fawu teesu ne no semneeka waj pagasta apzirkna, bet us lauka, iswehledamees preefch fewis pehz isstata leelako nekultas labibas kaudsi. Uri G. v. Bruiningis doma, fa wahrds „schneiden“ — plaut te taisni nosihme schis iswehles teesibas, kahdas peedereja kungam pee gubu un statianu schiroschanas un schirschanas us semneeka lauka. Treschahrt, kunga teefa fâ neiskulta labiba teek aiswesta kulschanai us muischas riju, kur to fanem riineeks un peeraksa us burkoka.

Grees us koka, tautu meita,
Manus leelus paradiaus. 6270.

Tamdehl riineeks bij otra persona tuhlin ais stahrasia, kas sinaja wifas semneeku nodewas, pagaidus un pagastus; pehz wina nahwes muischa neweens, isnemot stahrastu, newar pateikt, kahda stahwolli atrodas muischas fainneeziba. (WBZ., 253. f., 235-b). Muischas riju

un flehti (rige unde en klet) peemin Widsemes muischu senraksti jau 1454. g. (GU., P. 330).

Schahda fahrtiba nemt „desmito teefu“ no raschas, — skatotees pehz ta, „zif katre ir eesehjis“, „fa labiba ir augusi, labi waj flitti“, — bij parastais nodoklu nemshanas weids lihds pat 17. g. f. Wehl 1624. g. bij wairak to pagastu, kur desmita teefa tifa „plauta“, nekà to, kur „netika plauta“, t. i. dewa no arflu skaita. Desmito graudu no raschas nehma Salazà, Ehrgemè, Turaidà, Krimuldà, Siguldà, Ullaschos (WBA., 253. f., 346, 51, 205, 228), kamehr Nitaurè un Wainaschos semneeki mafsaja no arfla. (WBA., 253. f., 334-a, 181-b.)

Uri no Rigas semes foga grahmatam war redset, ka 17. g. f. „desmita teefa“ bij pateesiba dauds leelaka par $\frac{1}{10}$ no raschas: labibas desmita bij $\frac{1}{4}$, seena desmita — $\frac{1}{3}$, malkas desmita — $\frac{1}{2}$ no darba produkta. 1638. g. fogis lifa semneekem preefscha desmitas weeta mafsat reis par wisam reisem nodewas ne no raschas, bet no arfla, us fo semneeki labprakt eegahja, jo ta tee atswabinajas no nepatihkamās eerednu usfraudsibas.

Ustawejamees tif ilgi pee pagasta nodoklu peedsihshanas weida, lai rahditu, zif swarigs un nepatihkams usdewums ordena laikos un pat wehlat bij kunga eezeltam un swehrinatam pagasta wezakam — stahrastam: ar wehrigu azi sekot, redsinat un usfraudsit sawa pagasta lauschu folus gan mahjas, gan muischa; raudsitees, lai noplautà labiba netiktu sagshus aiswesta no tihruma, pirms kungs naw atnehmis sawu teefu; lai eefultee graudi un lopu ifgadejais peeaugums netiktu ispahdots pirms Mikela wakas un nezeltos saudejumi kungam. Samdehl dainas dseed par stahrahta Eihlam, t. i. semneeku ihpaschumu, kuru kunga intrefes ir apshlajis pagasta wezakais.

Wai wagare, wagarite,
Kur tu sawas Eihlas litfi? 31451.

Bet wehl nepatihkamaks bij stahrahta amata peenahkums muischas darbos, kad pagasta laudim jeb darbineekem stahweja pretim winu wezakais jeb starschina — 31459 fa ihsts fakla kungs. Ja ari winam nebij teesibu us darbineeka faklu, t. i. dsihwibu, tad tomehr pilna wala par sawa pagasta lauschu muguru, un dainas beeschi peemin stahrastus, kas us kunga pawehli, waj bes tas, per un fit sawus darbineekus.

Sita muini starestints
Pec kundziņa pavēliņa. 31486.

Stahrastin, welna behrns,
Ne sit man ar eewas kuhju. 31499-500-501-515.

Wagars nahf, wagars nahf,
Leela nuhja paduse!
Strahdajat darbeneeki,
Ur to nuhju dabuseet. 31521.

Stahrahts flaisita baltu speeki
Kunga rijas peedarba. 31505.

Pagasta darbineeċu jeb otreneċu — 31455 w. galwenais darbš bij kult no pagasta ſawesto un paſčas muiſčas laufoš uſauguſĥo labibu, ſamdehl dainas un ſenraſti ſtahraſtu un rijneċu min blaſuš, jo abeem bij weenada wara pehrt darbineeċuš un abi bij weenadi eenihſti no pagasta laudim: ſtahraſtš laudiš gruhtu maldinaja — 31524, rijneċš winuš kuldinaja — 31626; rijneċa ſtrahdneċi bij kuhleji, ſtahraſta — darbineeċi.

Stahraſtam ſelta joſta,
Rijneċam ſudrabina:
Kuhlejinu ſuhra wara,
Darbineċu kleebſeenini. 31629.

Rijneċu ſauza lejašwahzu wahrđa ari par meiri, meier — Großknecht, preeſchſtrahdneċu.

Wahz ahrā, rijas meiri,
Ko eš tew parahdiſchu. 31584-5-3-2.

Wiſi ſĥee noſaukumi ſaſtopami Rigas ſoga rehſinu grahmatā 1577./78. g., kur muiſchkuņģš ſino ſogim:

„Wiſpirmš eš eſmu pagasta wezaċeem (Olsten) un eebuhweeſĥeem (Enſottlinge), ſambarneċeem (kammerneċken), pirtneċeem (peirineken), ſā ari ſĥilttereem (ſchilt Reiderenn) jeb wehſtneċeem (Westneckenn), pehž weza paraduma, ſatram wiau teeſu dewiš, un tāpat rijas meirim (meiger bey der Ryenn) zauru gadu koſti (koſt) lihđ ar wiſu nepezeeeſĥamo pee drehbēm, biſēm, apaweem (ſcho), par ſo eſmu iſdewiš 75 mahrfas. (RRA., 28. J., 69.)

„Darbineċeem pee rijām (bey der Rienn den darbenieken) ſeemu un waſaru zaur iſdotš preeſch ruhguma darinaſĥanaš (tho Rugum) 3 puhri rudſu“. (l. c., 52.)

Lai gan ſtahraſtš un rijneċš bij weenadi eenihſti no darbineeċeem; abu wiau dwehſele nowehleta welnam un wini paſĥi ſā „ſweedru ſuhzeji“ weenadi ſaukti par „welna behrneem“ — 31594, 31499, tad tomehr ari rijneċš bij padotš pagasta wezaċam:

Rijturam atbildet
Sihwu kungu wagarim. 31577.

Wagars kuhla rijneċzinu,
Salmoš graudu meſledamš. 31561 w.

Bet ari ſtahraſtš bij taš patš darbineeċu bahliņſĥ un wina amats uſſpeeſtš weenam no ſaimneċeem tāpat ſā kara un darba kluſiſiba.

Rungeem ween nepeetika
Manu baltu bahlelinu:
Ko ſarā nenodewa,
To eezehlē ſtahraſtoš. 31914¹.

Stahraſteem ſwaini gaĥja,
Stahraſteem bahlelini. 31496-7-8.

Wobod, Deewš, ſtahraſtā
Manu baltu bahleninu:
Dſen kundſiņſĥ dſenamo,
Dod ſautini ſaunus wahrđuš. 31480.

Rungi rahja stahraštinauš,
Stahraštini darbneekuš. 31470.

Li wagare, wagarite,
Rungi tewi drihšinaja. 31453.

Uri no katastreem war wehrot, ka stahrašta amats bij nepatih-
fams, no kura bahlini raisijās walā.

Ropaschu Augstzeema pagasta Naglas Dihrikis us 1/2 arkla. Senaf
bij par stahraštu if otro nedetu, bet pagahjuscho gadu (1690.) eezeltis par
weenigo nedetas stahraštu, jo otrs atteizees. Naglas Dihrikis subdjas par
to un atfaka jawu deenastu, tāpat tā to pagahjuscho gadu ir darijis otrs
stahrašts Suschu Jahnis.

Rejolužija: Tā tā ir sinams, ka winam kaiminos Ratneeku
semē ir 1/2 arkla postā, tad usdot mehrneekam peemehrit no šchis semes kahdu
gabalu Naglas Dihrikim ar noteikumu, ka winsch paleef par weenigo nede-
tas stahraštu (wochenlicher Starost. — WBL., 259 f., 524 l.).

Suschu Jahnis lihds tam bij bijis 7 gadus no weetas par Augstzeema
pagastwezafo un schilteri (Schilter und Starost. — WBL., l. c., 509 un
523 l.).

Stahraštu maina ispaudufēs ari nosaufumos: dainas runā par
„jannu stahraštinau“ — 31455⁴, bet katastroš beeschi nahf preefšā
mahjas wahrds „Wezstahraštis“ — Krimuldā (WBL., 253 f., 233-a),
Limbaschos (253. f. 162-a, 163-b, 174-a), Suraidā (253 f., 201-b) u. t. t.

Rā atlihdsibu par fawu deenastu, wezakais dabuja semi, waj nu
pilnigi brihwu no wisām klauschām un nodewām, waj pušmahjas
par brihwu, otru pušf atstrahdajannu ar darbineekeem, waj atkal winam at-
laida klauschas, bet lika nobehrt labibas puhruš. Tomehr wifos gadiju-
mos teiktis, ka winsch schos atweeglinajumos dabū „fawa amata dehl“
(Elster ist wegen seines Amtes von allem frey. 256 f., 7, 19, 36, 40,
63, 75) un „tik ilgi, kamehr winsch ir par stahraštu“ (so lange er Sta-
rost ist. — 259-a f., 513.)

Suntaschu Gaurinu Indrikis us wejela arkla. Ir par stahraštu un
tamdehl brihwos no pušteesas un pušklauschām. Par otru pušf jadod.

Suntaschu Wampes Anšis us 1 arkla. Par puš semes ir stahrašts,
par otru pušf dod teesu un klauschas. (WBL., 259-a, 256 un 272 l.)

Un dainas dseed par to paschu:

Stahraština meita biju,
Bardineeka lihgwina.
Ne muhscham nesinaju,
Rā suhtija darbneekuš. 31504.

Wehstneekš. Pagasta wezakā palihgs bij wehstneekš. Pirmo
reis schis wahrds nahf preefšā 1577. g. Rigas semes foga grahma-
tās, kur teiktis: schilt Reider jeb Westeneek. Wes tam 1690. g. Limba-
schu Rakaschu zeemā minets kahds muhschas bifeneekš Westeneek Ansch.
(WBL., 261, 35). Bet naw nekahdu schaubu, ka schis pagasta amats
bij nodibinats jau ordena laikos, jo kahdā Burtneeku robeschu strihdā
1548. g. 1. maijā teef nopratinati un noswehrinati „teesas wihrs, pa-
gasta wezakee, schilteri un fara wihri (hebben wy denn rechtfinder,
die oldistenn, schilter unnd herluide by ehrer selensalichkeit

gefragett. GU., II.). Tã fã wahzu schilter ir tikai faihfinajums no Schildreiter, tad schilteris bij tas patš, tas wehstneeks.

Schilteri pašst ari Stenders (I. 248) un dainas.

Schilteram, stahraſtam,
Teem es laba newehleju. 31484-5.

Schilteram, stahraſtam
Rudsu maises nebdodat. 31490 w.

Schilteram, stahraſtam
Schai jaulë laba dšihwe. 31491. w. -94 w.

Ta naw nejauschiba, ka schilteris jeb wehstneeks wišoš dokumentos un dainās minets blakus stahraſtam. J. Gadebuscha wahrduiza (1763. g.) ſaka, ka schilteris bijš femneeku preekschneeks (Vorgesetzte), bet Stenders un Hupelis raksta: Schilter — darbineeku usraugš.

Bet wehstneekam bij ari wehl otrš amats: wiſch bij ſema = fais polizistiš, kura peenahkums bij: iſſinot pagasta laudim muišas waj ſemes funga un wina eerednu pawehles un pawehstes; „atnest wehsti“, kad otreneekeem jaerodas us muišchu darbã; kad ſirdſeneekeem jabrauž ſchluhtis; aizinat wainigoš pagasta waj pilšteefas preekschã; apkihlat mantu; atrast noseedsneekus un winus apzeetinat.

Tãpat fã stahraſtu, fungš wina eezel amatã (Leeserê, 1690. g. — WBZ., 261 f., 731) no pagasta ſaimneekeem. Un tik „ilgi, kamehr wiſch ir schilteris“ (WBZ., 259, 447), tas „ſchahda deenasta dehl ir brihwš“ no klauschãm un funga nodewãm (Schilter, und wegen ſolches Dienstes frey. WBZ., 259, 435). Daſchreis schiltera amats ir ſawee = notš ar stahraſta (259. f., 509) un meſchfarga amateem (259-a f., 422), kamdehl weenu nedelu eet us muišchu usfraudſit un iſrihkot darbineekus stahraſtš, bet otu — schilteris.

Jšchiles Brinku zeemã us $\frac{1}{4}$ arkla schilteris Wilzianu Kriſtis un ſawa deenasta dehl brihwš no nodewãm un ziteem peenahkumeem. Waſarã iſ otro nedelu ſahw ſawã amatã, zitadi teel dſenats tikai pehž wajadſibas. (WBZ., 259 f., 444.)

Jšchiles Kultzemã us $\frac{1}{4}$ arkla Jafaru Jahnis. Šiſ ilgi, kamehr wiſch iſpilda Schilterdienst, brihwš no darbeem un teefas (l. c., 259 f., 451).

Teefneeks. Blakus pagasta wezakam un wehstneekam Baltijas ſenrakstos un katastroš atrodam treſcho amata perſonu Rechtfinder'u, teefneeku jeb teefas wihru. (Stender. Lett. Lex., I. 315-6.)

Wiſa teefas wara peedereja ſemes fungeem kopigi ar tautas waj ſahrtaš preekschahwjeem. Ta bij weens no walšš waras galweneem atributeem. Danijas pawalššis Harijã un Wirijã augſtafais teefas fungš bij karališ, ordena ſemēs — ordena meſtrš, Rigas arkibiſkapibã — arkibiſkaps; Kurſemēs, Reweles, Terbatas un Sahmſalas biſkapi bãs — atteezigais biſkaps. Somehr ſemes fungš ne weenmehr perſonigi iſleetoja ſawu teefas waru, bet to pa dalai uſtižeja ihpaſcheem teefneſcheem, kuri uſſtatami par wina weetneekeem. Jo Widejãs brunneezibas teefibas noſafa: „Neweens newar buht par teefneſi beſ biſ-

kapu pilnvaras un pawehles" (§ 100). Schoz biskapa waj mestra eezeltos teefneschus kauza daschadi un wineem bij daschada kompetenze. Ziwilleetas isspreeda ta fauktais Mannrichter's jeb funga wihru teefnesis. Augstaka wara polizijas un kriminalleetas atradas biskapa un mestra fogu jeb fogu *) rokās. Robeschu strihdus stary nowadneekem isschithra schithreteesneschi (fl. 158. lp.). Weidsot, katrs funga wihrs jeb wafalis lihds ar sawu lehru semi dabuja ari ziwilo un administratiwo jurisdikziju par saweem laudim-semneekem. (F. v. Bunge. Geschichte d. Gerichtswesens, 5—6.)

Rahrtigās teefas šapulzes bij wairakreis gadā. Peem., Rigā — peektdeenā pirms Seemshētkem, Leeldeenām, Jahneem un Mikekem. Wafalu mantagi šahumā notika reis gadā, bet wehlaſ pehz wajadsibas. Uri semneeku leetu isspreeschanaſ bij noliktas ihpaſchas ſeſijas, kà to redſam no mestra Telsena meera lihguma ar ſahmfaleeſheem 1241. g.: „Paſauligu leetu isspreeschanaſ wini ſolas usnemt reis gadā, tai laiſkà tad teef eewahſtīs pagastīs, ſogi, kuras jaſpreeſch teefa pehz ſemeš wezaju padoma“. (UW., I. 169). Pehz 14 gadeem ſahmi panahza ſchi lihguma pahrgroſiſchanu ſew par labu, pee kam augſchejais pants tika redigets tã: „Par teefas ſeſiju weenojãš us to, ka wina ilgš no Mikeleem lihds Leeldeenãm ar to noteikumumu, ka ordena ſogim, ja wiſſch tikt aſſlawets ihstã laiſkã ſeſiju ſahkt un newaretu tikt galã ar wiſam leetãm, ir teefibas ſeſijas ſahumã notaweto laiſu panahkt ſeſijas beigãš; bet pehz ſchi termina notezeſchanaš ſahmfaleeſchi patur ſawas teefibas teefat“ (ius suum in iudicio. UW., I. 285). Weidsot, lihgumã ar ſemgaleem 1272. g. ari eet runa par to paſchu: „Sogeem jatur teefa trihs reis gadã un jaſpreeſch pehz Latwijas un Tgaunijas ſemeš teefibãm un paraſchãm.“ (UW., 430, § 5.)

No ſheem trim dokumenteem waram ſlehgt: 1) ka wahzeeſchi uſſpreeda Baltijas eedſimteem ſawus ſogus, tãpat kà to pirms tam jau Latgalē bij darijuſchi kreewi; 2) teefas ſapulzes notika ſahumã reis, wehlaſ trihsreis gadã un ſakrita ar pagasta eewahſchanaš termineem, pee kam ſogis bij reiſē nodoklu inſpektors un teefneſis; 3) ſogis ſpreeſch teefu, pehz pagasta wezako padoma un Latwijas ſemeš teefibãm; 4) ſtarypeſiju laiſkã darbojas pagasta teefa, kuras paſtahweſchamu droſchi peerahda 1424. g. ſenrakſtīs (fl. 213. lp.).

Tã tad „funga teefai“ (князя соудъ. UW., I. P. 128) ſtahweja pretim „pagasta teefa“ (копный судъ). Kunga teefneſis bij ſogis (соудия), kuruſch teefaja jeb ſodija (соудити. l. c., 124) ſoda namã („Richthaus“. Stender. Lett. Lex., I. 282) un isspreeda ſodus (Gericht). Soga kompetenzet peekrita ſwarigakãš friminalleetas, kas dewa leelakos eenahumus — ſoda naudas. Lai ſaprastu, kã ſogis teefaja pehz pagasta wezako un teefas wihru padoma, jaſin ſenãš teefas eelahrta. Ta ſahweja no teefneſcha, diweem peeſehdetajeem un ſpredeja.

*) Ka „ſogts“ latwiſti tulkojams ar wahrdu „ſogis“, redſam no tirdſneezibas lihguma stary wahzu tirgoneem un Smolenskas kunigu Mitſlawu no 1229. g., kur weenã no paraleleſteem ſahw: „Альберъ соудия Рижьскый“, bet otrã: „Альбрахтъ фоготъ“ (UW., I. 101).

Teesnefcha jeb foga funtzijas widus laiku teefās bij pehz fawas buhtibās zitadās nekā tagad. Wina usdewums nebij wis teefu sprees, bet wadit prahwu, noklauschinat abos puses un wina leezineefus, nemt swehrastus, pasludināt un ispildit spreedumu; tā ari wispahar usturet teefas fapulzē fahrtibu un nopeetnibu. Jēb tā teiktis wezōs likumos: „Teesnefim jasehsch teefas frehslā tā dufmigi grihnejoschāi lauwai, japahrleef labā fahja pahr freiso un jadomā par to stingro teefu, ko Deewš spreedis par wina pastarā deenā“. (D. Schmidt. Das Verfahren vor dem Manngerichte, 19., U. 62.) Teesnefi eezel semes kungs waj nu weens, waj fasinā ar fowu padomi jeb rahti. Blafus semes fogeem pilsehtās bij fawi pilsfogi, Stadtwoig'i.

Uri peefehdetaju, Beisfher'u usdewums nebij teefu sprees, bet tikai raudstees, lai prahwas gaita norifinas likumigi, lai neweenai no prahwineefu pusēm neteef nodarita net'isniba un lai kopigi ar teesnefi apleezinatu un parafstītu teefas spreedumu.

Peefehdetaji ir ihpatnejs Widsemes lehnū teefibu instituts, kura nepasihst fenwahzu teefu fatwersme. Pirmo reis wansch minets Waldemara Grika teefibās (1315. g.), kur peefehdetaji nosaukti par Dingmannen, t. i. teefas wihreem. Wafolu teefās peefehdetajeem katrā sinā wajadseja buht „swehrinateem“, t. i. leimaneem. Zilweks, „kam nepeeder ne seme, ne laudis, ne nauda“, newar buht par peefehdetaju. (Brieflade, 534). Uri dainas pasihst scho institutu.

Uri, kundsin bajaran,
Waj man ween bahlenini?
Man pee teefas sehdetaji,
Man karāi gahjeimi. 31914 w.

Ihstos teefas spreedejus fāuza par Urteiler jeb Rechtfinder, jo wina usdewums bij katrā konkretā gadījumā „das Recht finden“, atrast to „wezo teefu“, pehz kahdas jau agraf tamlīhdsigōs gadījumos leetās tika isspreestās. (F. Bunge. Einle tung in die Rechtsgeschichte, 85.) Wina ffaits nebij noteiktis un teem wajadseja peederet pee tās paschas fahrtas, pee kahdas peedereja prahwineefi. Uri semneefu leetās ihstee teefas spreedēji, Rechtfinder'i, bij paschu semneefu iswehletee teefneefi, pa diwā no katra pagasta, pee tam ar to noteikumū, ka tee nedrihstēja buht no ta pascha kunga nowada, no kura bij kuhdsētais un ahsuhdsētais. Par to ir loti dauds leezibu. Jau 1494. g. arkibiskapa Mikēla rihkojumā par aishbegufscheem semneefēem teiktis:

§ 8. Pee tam katram jasiu, ka neweenam muhsu walfis semneefam newar peespreest nahwi, ja tur naw flahst ta nowada fogis, junkurs (lantknecht) un lauku ffrīhweris, pee kura peeder jaglis. Bet teefneefēem (rechtfinder) un wezajeem (oldesten), kuri scho leetu isspreesch (de dat recht inbringen), jabuht no zita nowada.

§ 9. Pee tam no muhsu wasakeem (gutenmänner) tur jabuht flahst diweem muhsu swehrinateem leimaneem (Jehenmänner), famehr teefneefēem un wezajeem jabuht no zitas kunga walfis. Kur nahwes spreedums buhtu peenemts zitadi, tur wansch naw likumigs. (L. Arbusow. Akten, III. P. 103.)

Un to paschu raksta kronists Rusowš par 1394. gadu:

„Kratram muischneefam (Adel) bij teefibas sawâ muischâ eezelt pils teefu, kas teefaja pee kalla un rumpja (t. i. uf nahwi). Un ja kahdu laundari nokehra uf zita muischneefa jemes, tad wina ijdewa newis walbibai (Auericheit), bet tam muischneefam, fura nowadâ (marck) un robeschâs winich bij ijdarijis slepfawibu. Un ja to wajadjeja teefat pehz wina darbeem, tad schis pats muischneefs issauza uf sawu muischu daschus muischneefus kopâ ar dascheem wezakeem semneefem. Tad muischas junkurs (Juncker) ar saweem pecaizinateem draugeem eenehma sehdekfus un pawehleja laundari sew preefschâ west. Pehz apfuhdsibas muischneezibas preefschstahwji, kas sehdeja teefâ, neisneja nekahda spreeduma waj leh-muma (keinen Ordel edder sententz gefellet), bet kluseja it meerigi, jô wezakeem semneefem pehz sena jemes paraduma wajadjeja if reifes jodu atrast un spreedumu par laundari isnest (dat Recht finden unde dat Ordel auer den Missdeder fellen“. 18-a L).

Staidrs, ka teefu fasauf un wada fogis waj junkurs; par peefehdetajem ir diwi swehrinati leimani, bet jodu nospreesch paschu semneefu preefschstahwji — pagasta wezakee un teefneefi. Tifai nekstaidras ir abu scho pagasta amatu wihru atteezibas teefâ. H. v. Bruiningfs domâ, ka pagasta wezakee buhtu peelihdsinami wafalu teefas swehrinateem, bet teefneefs — schis teefas Urteilsmann'am, spreedejam, fura peenahfums bij spreedumu un jodu atrast un leetu iflemt pehz sawa pagasta wezam teefam un parascham, kopigi apspreeschotees ar pagasta wezakeem. Tâ bij ordena laifos.

Bet ari par prahwas gaitu polu laifos (1568. g.) lasam to paschu: „Teefneefa peenahfums bij ifeet no foda nama un pehz tam eenahft ar gatamu spreedumu, furam laundaris paklaufigi padewas“. (W. v. Gutzeit. Wôrterschatz, III. 14.)

U. v. Schlippenbachs ir atradis Dundagas arkwâ wefelu rindu teefas protokolu, fahfot ar 1589. gadu, kas fneeds mahms spilgtu ainu par teefas eefahrtu 350 godus atpakal von Bûlowa lunga nowadâ. Dundagas pils teefa fastahweja no pagcha foga von Bûlowa, pilskunga Schwarza, muischfunga Blumberga, ftrihwera Treunda un 11 teefneefem (Rechtsfinder), starp fureem dala bij wahzu amatneefu, bet otra dala fainneefu un stahrastu. Schi pils teefa ihfâ laifâ bij pasludinajuffi kahdus 20 nahwes spreedumus. Uf pus lofnes atrodas wifs protokols: apfuhdsiba, nopratinaschana, spreedums un wina ispildischana. Peem.:

11. maijâ 1595. g. uf Dundagas mahzitaja zeenijamâ Jahna Drime-liusa tainigo peeprafijumu ir wina semneefs Jauns Kortinisch apzeetinats un pils zetumâ eemests. 13. maijâ ir notureta kalla teefa (Salzgericht), uf furu eeradâs

ſuhdjetajs Mahzitajs.

Pirms dascham deenam winich isgahjis pastaigatees un eeraudijis, ka wina bishkofks, kas tepat netahlu no kalla teefas atrodas, bijis apjagis un piln'gi tufschs. Winich schur tur aptaujasees un dabujis finat, ka scho fahdſibu ir ijdarijis neweens zits, ka wina bapnizas semneefs Jauns Kortinisch un tamdeht ari lizis wina apzeetinat un teefai nobot aif sekofdeem eemestleem:

- 1) Winich wijâ pils teefâ pasihstams ka atflahfs bishu jaglis;
- 2) Winich jau wairakfahrt ir behdſis no schi funga nowada;
- 3) Winich ir weikls bishu kahpejs (Zinnensteiger), kas sawu amatu peeprot un jau agraf nemts. darbâ preefsch bishu kahpschanas;

- 4) Schis toks issagts tikai neilgi peh3 leeldeenam;
- 5) No schi laita winsch redjets pastahwigi ar faseteem drehbju aissai-neem, gataws fatru azumirfli laiftees lapas;
- 6) Pa to starpu Kortina seewa wairakfahrt bijusi mahzitajmuischâ un, ar zeenigmahiti par scho leetu wairaf lahgeem runadama, til tabl eelaidusēs, fa bijusi ar meeru medu samaksat, ja tikai winas wihrs, mahzitajs, ar to buhtu meerâ.

Reisē ar to winsch luhdja, lai apshudseto fâ naktas noklauschina, un ja winsch leegtos schai jahdsibâ, tō peespeest atsihteēs ar spihdsinaschanu.

U p s u h d j e t a i s.

Ropâ ar seewu noleeds wiſu suhdſibu ar wiſeem apstahkkeem.

S u h d j e t a j s.

Ustur spehâ sawu tainigo prasibu, uſrahdidams leetas pateesjos apstahktus.

T e e ſ n e e k i.

Utsihst, fa apshudsetais pee pateesibas issazischanas peedabujams ar meesas joda palihdsibu un mozot pratinams, lamehr winsch wiſu iſstahita. 16. maijâ apwainotais Kortinsch ir no bendes joda torni uſ moku sola meſts. fur muischfunga, teesas ſſrihwera un teesneela Schmidta klahbtuhne ir spihdsinot pratinats un atſinees:

- 1) Winsch teeschâm esot mineto biſchloku apſadsis un medu hodes jellim pahrdewis;
- 2) Winsch ari pagahjuscho rudeni mahzitajam apſadsis diwus biſchlokus;
- 3) Un ari Zurim Schmidtam weenu;
- 4) Schos Mikelus no ſawejeem biſchlokeem ari weenu, pee tam no seturidatas isbruhweis muzu medus (Meet gebravven);
- 5) Wiſos schais fotos winsch uſtahpis ar ſtihgas (Sehne) palihdsibu. Peh3 tam teef atfal tureta teesa.

S u h d j e t a j s.

Râ taz redjams no schis pratinaschanas un brihwprahchtigas atsiſchanaš, tad apshudsetais ir weens preeſſſihmigs ſaglis un tamdeht peh3 taini-nibas jodams.

U p s u h d j e t a i s.

Luhdja peh3 ſchehlaſtibas.

T e e ſ n e e k i.

Uſſina, fa winam sawu launo darbu deht ſaſanem pelnitâ teesa un ziteem par atbaidoschu peemehru, winsch jodams no dſihwibas uſ nahwi tahdâ tahrtâ, fa winam wiſpirms bende uſgreesis nabu un to iſrotinâš ap apſagto un suhdſibâ mineto biſchloku, peh3 tam to uſfahrs pee angſtakâm ſaratawâm.

Peh3 tam nabaga grehzineeks no jauna teef eeslobjits un treschâ deenâ pee grehku noſſchehloſchanas peelaiſts.

19. maijâ, peh3 weetejâš paraſchas, teesa ſanahza no jauna, wehl reiſ ſſatija zauri suhdſibu un apſtiprinaja ſpreedumu.

U p s u h d j e t a i s.

Deewa deht luhdja winam atlaiſt pirmo ſodu un tikai winu uſfahrt, jo winsch warot mirt til weenâ nahwē.

Scho wina luhgumu eewehroſa, peh3 tam bende to tuhlin iſpildija, pakahrdams noſeedſneeku pee angſtakâ ſtaba, jo winsch bij apſadsis sawu ſungu un pee tam wehl bajnizas mantu. (St. P. Zeiſſſchr. d. dr. Jahrg., 2 B., 1 S.)

Schahdu „ahtras un tainas teesas“ ſpreedumu Dundagas pilš teesâ bij dauds un muſſu preeſſchâ aiſeet uſ ſaratawâm, rata un bendes bluka weſela wirne ſemneeku un ſwabadneeku, ſas ſeeguschees ſah-

dsibās, nepaklausibā, kuhdīschanā, iswarofchanā un zitos grehkos. Pee-wedām šcho protokolu israkstu tamdeht, lai pahrleezinatu, ka: 1) pils teefās par šodu peespreedejeem jeb Rechtfindereem bij pašču semneeku preefšstahwji un 2), ka wini spreeda teefu wehl 16. g. f. beigās pehz šawām eeraduma teefibām, jo bišču saglim isrotinat eefščas ap afsagto šoku bij wezs Baltijas eedšimto likums.

Uri dainas pašist kunga un semneeku šopdarbibu teefā:

Rundšinsch manu bahlelinu
Teefas špreest aizinaja. 31320.

Šahdu teefu kungi špreeda,
Šahdu mani bahlelini. 3755.

1690. g. katastroš teefneeki mineti katrā pagastā blakus štahrasteem un wehsineekeem. Lihdšigt pehdejeem, wini šawa amata deht bij atšwabinati no daschām kunga gaitām, proti: no otrā gaitneeka jeb oterneeka suhtišchanas (WBL., 259 f., 379, 447, 452 lp.). Bes tam teefneeki pašči newareja tikt šoditi ar meefas šodu, kà to redšam no Jaun-Raunas pagasta teefas protokoleem 1830. g.

"... 23 šaimneeki nau pee Magasīnu biušči tad tee wahrdi teef walkšteešai usdohti, lai wini šawu štrahpe dabbu. — Teef peeminets, ka tami widū diwi teefes wihri irr Šmurge Jahn, un Wahwul Jahn, un weens Pehrnelders Šchantau Dawe, šurri pee meeju newar wišš štrahpeti, tad lai tee arr nauđu teef štrahpeti." (Š. Weentuta. Pagahnes ainas, l. 6.)

Bes tam teefneekus šopā ar pagasta wezakeem kungi usaizinaja par šchihrejsteefnescheem un leetpratejeem robeschu prahwās.

Utrodas sagatavošana

U. Schwabes

Latvju kulturas vēstures

I. sējuma II. daļa:

Feodālā sistēma.

Feodalisms ir veena no interesantākām civilizācijas sistēmām, kuru pasīst zilvēs vēsturē ne tikai Eiropā, bet arī Ēģiptē, Japānā un citās neindueiropēšu zemēs. Sinamos vēsturiskos apstākļos feodalisms ir tikpat nenoveiršams un eestahjš ar tahdu pat matematisku likumibu kā kosmiskās parahdibas.

Baltijas feodālās sistēmas isveidošanās us dsimtsistēmas drupam jo interesantāka tamdehl, ka wina sakrita ar 13. g. f. ekonomiskās un sozjalās politikās realeem soleem, kuri paahtrināja un eewiršija Baltijas lokālās vēstures warianta attihstibu Wakar = Eiropas klasiskās ideologiskās formās. Rahds eespaids bij feodalismam us wifās dsimts sabsedribas pahrfahrtošanas us jauneem sozialekonomiskeem pamateem; us jaunas sckiru un kahrtu sabsedribas rafchanos; kā isweidojās semnezibas un muischnezibas antagonisms — tas buhs „Feodālās sistēmas“ pehtijumu lauks. Autors mehginās ne tikai dot jaunu apgaisojumu jau agrāk pasihstameem sokteem, bet galwenām kahrtam sneegs jaunu faktisku materialu no muischu lehuu grahmatām un polu-sweedru ssmes rewisijas aktim.

„Kulturās Balss“

apgādībā i s n a h k u ņ ģ a s ģ ekoſĥas grahmatas:

- 1) Mofus waj Darwins? Skolas jautajums apstātis pehž Dr. Dodefa.
- 2) „Via dolorosa“ (Sahpuj zehſch) Pľuhdona dſejaš.
- 3) Nahlotneš Domas Nr. Nr. 1 — 2. Literariſku, ſabeedriſku un ſinatniſku rakſtu krahjumš.
- 4) Tuberkuloſe pee. behrneem. Dož. A. Kirchenſteina.
- 5) Latwijas wehſtures ģreſtomatija. A. Birkerta. Ķirmā daļa. (Iſpahrd.)
- 6) Noteikumi par kooperatiwām ſabeedribam. (Iſpahrdots.)
- 7) Ķanna abeže. R. Dehlena.
- 8) „Kulturās Balss Apsſtats.“ Nr. 1 un 2 1919. g. Nr. 1—10 1920. g.
- 9) Latwijas wehſture. Ķirmā daļa. A. Birkerta. (Iſpahrd.)
- 10) Latwijas wehſture. Ķamatiſkolai. Otrs iſdeuwumš. A. Birkerta.
- 11) Un gaiſma ſpihđ tumsā. L. Solſtoja drama.
- 12) Darbš un Dſihwe. Ķirmā daļa. Latwju daiĶliteraturās ģreſtomat. R. Dſiļlejaš. (Iſpahrd.)
- 13) Roļas grahmata pedagoģijā. R. Dehlena.
- 14) Utauga. I. Rakſtu krahjumš jaunibai.
- 15) Dabas ſtahſti. Dſihwā daba. J. Raħžena. (Iſpahrd.)
- 16) Darbš un Dſihwe. Otrā daļa. Latwju daiĶliteraturās ģreſtomat. R. Dſiļlejaš.
- 17) Latwju kulturās wehſture. Ķirmā daļa. A. Schwabes.
- 18) Weidoſĥana ſkolā un maħjmaħzibā. R. un M. Bilmamu.
- 19) Bibeles ſtahſti. Aſtahſtiti no ſinatneš ſtahwolka. R. Dehlena.
- 20) Satiriskiſtais kalendars 1921. g.

Drihſumā iſnahķš:

- 21) Kalejpuika. Ķluſtreta paſaka no E. Braſtina.
- 22) Ķhiš un taš un nekaš. Ķluſtreta paſaka no A. Ķirunkeš.
- 23) Ķihlite. I. Rakſtu krahjumš maſajeem laſtajeem.
- 24) Dabas ſtahſti. Dſihwā daba. Otrs iſdeuwumš. J. Raħžena.
- 25) Darbš un Dſihwe. Ķirmā daļa. Otrs iſdeuwumš.
- 26) Latwijas wehſtures ģreſtomatija. Otrā daļa. A. Birkerta.
- 27) Bulwari. A. Schwabes dſejaš.
- 28) Attaiſnotee. Linarda Laižena ſtahſti.
- 29) Kaš ir ko wehlaš ſaħneegť „Kulturās Balss?“
- 30) „Kulturās Balss Apsſtats“ Nr. Nr. 11 — 12. 1920. g.

Ķagatawoſĥanā atrodaš:

- 31) Agra behrnibā. Pedagoģiſki rakſti no R. Dehlena.
- 32) Darbš un Dſihwe. Treſĥā daļa. No R. Dſiļlejaš.
- 33) Ķewadš Latwijas wehſturē. A. Birkerta.
- 34) Maſā Latwijas wehſtures ģreſtomatija. A. Birkerta.
- 35) Latwijas jaunlaiku wehſture. Wiđuſſkolu kurſš. A. Birkerta.
- 36) Ķewadš Ķimijā. Wiļh. Oſwalda.
- 37) Pſiĥoloģija. Wiđuſſkolu kurſš.
- 38) Trigonometrija. No Ķiħkuma.
- 39) Dabas maħziba. Aedſihwā daba. R. Leepina.
- 40) Riga. Lanžmana.
- 41) Miķrobioloģija. Ķirmā daļa. Dož. A. Kirchenſteina.
- 42) Aplaħrtneš maħziba. A. Birkerta, J. Brokaš, Ķ. Lanžmana u. Ķud. Riħtina.
- 43) Anatomija, fiſioloģija un ģigiena. Ķamatiſkolu kurſš. Dr. R. Adamiſona.
- 44) „Kulturās Balss.“ Ķabeedriſku un ſinatniſku rakſtu krahjumš. Ķirmaiš ſeħj.

Galwenā noliktawa:

Riģā, Paľuľtſĥi eelā Nr. 1, dſ. 1. Ķaħr. 29-82.

„Kulturās Balss“

Išdewneeziba, grahmatu un rakstamleetu weikali, mahzibas lihdsjektu darbnizas un biblioteka-arkivs.

Birojs: Riga, Leela Nemas eela Nr. 5-a, dj. 34.
Tahrunis Nr. 29-72.

Telegramu adrese: Kulturbalss Riga.

==== Posta kastite 342. ====

Galwenā noliktawa un mahzibas
== lihdsjektu darbnizas: ==

Riga, Paulutshi eela Nr. 1, dj. 1 un 2.

==== Tahrunis 29-82. ====

Grahmatu un rakstamleetu weikali:

Riga, Serbatas eela Nr. 4,
Muskne, Bauska, Birschos, Jekabmeesta, Jelgawa,
Randawa, Seepaja, Rujene, Salos, Tukuma,
Walka un Zehsis.

====
Pastahwigi krahjumā:

Zaunata literatūra.

Mahzibas grahmatas.

Stolu un kanzlejas peederumi

Isglihtības kooperatīvs „Kulturas Balss“

- „Kulturas Balss“ ir weenigais isglihtības kooperatīvs, kas neween buhwets uf demokratiskeem pamateem, bet ari darbojas schini wirseenä.
- „Kulturas Balss“ mehrkis sekmet sawu beedru garigo attihšibu un kulturas iiplatišchanu tautas wisplajchafos slahnos.
- „Kulturas Balss“ sawu mehrku šasneegšchanas labad isdod jaunās grahmatas dajchadās nosarēs; eerihko wijās dšhwafās weetās grahmatu un rakstamleetu weikalus; organizē dajchada tihpa bibliotekas u. t. t.
- „Kulturas Balss“ atšihda na tautas skolu tā pamatu tautas labklahjibai, zenschas schis skolas wajadšibam isdot peemehrotas mahzibas grahmatas un pagahdat uf pašdarbibas prinzipeem dibinatus mahzibas lihdsjektus.
- „Kulturas Balss“ grib iswest plajchu reformu muhšu grahmatneezibā, eerihkojot modernas grafiskas eestahdes, tā: tipografiju, zintografiju, litografiju u. t. t.
- „Kulturas Balss“ ir pulzejusti ap sewi wairal tā 1000 perjonas, galwenām fahrtam demokratisko inteligenzi un 50 dajchada tihpa šabeedriškas organizajijas.
- „Kulturas Balss“ par beedreem war buht abeju dšimuma šisiskas perjonas, ne jaunakas par 17 gadeem, tā ari juridiskas perjonas, i. t., beedribas un šaweenibas. Eestahšchanās massa 5 rbl. un weenas pajas nauda 50 rbl. walšts walutā. Kandidatus peenem „Kulturas Balss“ Zentrālā birojā: Rīgā, L. Newas eelā Nr. 5a, dš. 34. 10—4 un wijos „Kulturas Balss“ weikalos.
-

“

oets uf
feenâ.

lturas

matas
grah-
t. t. t.

hjbai,
mah-
inatus

eerih-
rafsju,

penâm
chada

ionas,
ionas,
eenas
alfs“
wifos

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303018794

3-

Vāku zīmejis J. Maderneeks.